

Universitat Autònoma de Barcelona

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi queda condicionat a l'acceptació de les condicions d'ús establertes per la següent llicència Creative Commons: http://cat.creativecommons.org/?page_id=184

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis queda condicionado a la aceptación de las condiciones de uso establecidas por la siguiente licencia Creative Commons: <http://es.creativecommons.org/blog/licencias/>

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis it is limited to the acceptance of the use conditions set by the following Creative Commons license: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=en>

ORÍGENS I EVOLUCIÓ DEL MOVIMENT PER LA PAU A CATALUNYA (1950-1980)

Pacifisme, compromís cristià i recuperació democràtica

Xavier Garí de Barbarà

Universitat Autònoma
de Barcelona

Tesi Doctoral en Història Contemporània

Juny de 2016

Programa de Doctorat en Història Comparada, Política i Social
Departament d'Història Moderna i Contemporània
FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES

Director: **Prof. Dr. Arcadi Oliveres i Boadella**
Tutor: **Prof. Dr. Josep Maria Solé i Sabaté**

Foto: Manel Armengol ¹

“Quan m’apallisses, policia, sense tu saber-ho,
es realiza un acte de justícia.
Tu t’alliberes d’una justa ira inconscient colpejant-me,
i jo m’allibero d’una justa vergonya de privilegiat
tot rebent els cops.

Quan arribi la societat que jo aspiro,
tu no em pegaràs perquè no em tindràs enveja,
perquè tu i jo tindrem igualtat d’oportunitats
davant la vida.

Aquell dia podrem fer-nos una forta abraçada.”

LLUÍS M. XIRINACS

1. Manel Armengol: *Càrrega contra una manifestació a l'Eixample de Barcelona, per la llibertat i l'amnistia* [Barcelona, 1 de febrer de 1976]. NB: A sota del grup hi és l'activista no violent Lluís M. Xirinacs.

A la meva estimada esposa Imma

Sense el seu suport, la seva comprensió i paciència, i el seu amor aquesta tesi doctoral no s'hauria pogut enllestir mai, de manera que és mèrit compartit haver-la culminat amb èxit.

Als meus admirats i estimats pares

Per tot el que han confiat, s'han dedicat i han lluitat per mi des que era ben menut els dedico, de tot cor, aquesta investigació de més d'una dècada d'esforços i treballs.

Als meus preciosos fills Maria, Ignasi i Marta

Que aquesta història de la pau els faci conèixer aquells que van escollir el coratge de la pau enlloc de la covardia de la violència.

RESUM

El moviment per la pau a Catalunya s'originà i s'arrelà en el període entre 1950 i 1980, fet paradoxal car es una època de dictadura militar. Els pioners del moviment foren la branca catalana de *Pax Christi International* i el col·lectiu barceloní dels Amics de l'Arca – dues iniciatives d'inspiració cristiana que establiren relacions transfrontereres. El seu mèrit fou introduir la doctrina de la pau i les eines associades, com la noviolència, en una societat governada per una cultura militar i repressiva. Aquests pioners nodriren noves i diverses iniciatives que, en torn de 1968, desenvoluparen el moviment, tant institucionalment com en la seva praxi, tot ampliant la seva base. En destaquen tres: l'organització Justícia i Pau, entitat d'església derivada de les reformes promogudes pel Concili Vaticà II; l'Institut Victor Seix de Polemologia, que fou un dels primers centres d'estudi dels conflictes i la pau a Europa; i la campanya per l'Objecció de Consciència, que inaugurà l'activisme més directe i coratjós del moviment català per la pau, fins a l'extrem de qüestionar el militarisme en un context de dictadura militar. Aquesta segona generació d'iniciatives estructura i consolida el moviment, tot menant un treball inèdit d'anàlisi i de sensibilització social, així com una defensa pública de causes típicament proscrietes en una dictadura com els drets humans i l'objecció de consciència. Tanmateix, recolzen els primers activistes noviolents de Catalunya – on destaquen Lluís Maria Xirinacs i Pepe Beunza – i organitzen la primera gran mobilització ciutadana pels drets civils: la *Marxa de la Llibertat*.

Els inicis del moviment per la pau a Catalunya són remarcables en termes d'història social. D'entrada, encetar un moviment pacifista en plena dictadura militar és un fenomen inusual històricament, revelador d'una societat civil dinàmica i audaç. En aquests orígens cal reconèixer la influència crucial de corrents cristianes progressistes i de base, especialment pel seu impuls organitzatiu. Alhora, implicaren l'Església catòlica, que gaudia del respecte institucional de les autoritats polítiques, fornint al moviment d'un *paraigües* institucional clau. Al mateix temps, el moviment pacifista alimentà un tarannà ben plural, congregant un ampli ventall de sectors socials i sensibilitats ideològiques en torn d'un objectiu comú, propiciant així un activisme transversal per valors democràtics essencials com els drets humans, la noviolència i el diàleg polític. D'aquesta manera, el moviment per la pau, tot i ser minoritari i menys icònic que la oposició clandestina a la dictadura, lliurà un assaig preliminar dels principis i mètodes de la democràcia, contribuint així a la futura transició política espanyola.

D'altra banda, la recerca sobre els orígens del moviment per la pau a Catalunya ha generat un conjunt inèdit d'història oral de l'època de la dictadura militar, incloent el testimoni enregistrat de la majoria dels protagonistes del moviment per la pau. Aquests materials d'història oral han estat lliurats a l'Arxiu Nacional de Catalunya, enriquint així el patrimoni historiogràfic de la Catalunya contemporània, alhora que recuperant els orígens d'un moviment social ben singular i paradoxal, exemple il·lustre del geni i la vitalitat de la societat civil catalana.

ABSTRACT [*English*]

The peace movement in Catalonia originated and established itself during 1950-1980, a paradoxical event given that this was a period of military dictatorship. The pioneers of the movement were the Catalan chapter of *Pax Christi International* and the Barcelona-based group *Amics de l'Arca* – two initiatives that were inspired by Christian values and established cross-border relations. Their feat was to introduce the doctrine of peace and associated practices, such as nonviolent action, in a society that was governed by military rule and repression. These pioneers generated new and diverse initiatives that, from around 1968, shaped the movement, both in institutional terms as well as in practice, also widening its base. The following three initiatives stand out: The organisation *Justícia i Pau*, a church entity that emerged from the reforms promoted by the Second Vatican Council; the *Institut Victor Seix de Polemologia*, which was one of the first centres for conflict and peace studies in Europe; and the campaign for Consciousness Objection, which instigated some of the most direct and courageous activism of the Catalan peace movement, to the extent of directly questioning militarism in the midst of harsh military rule. This cohort of initiatives structured and consolidated the movement, conducting analytical work while raising social awareness, as well as overtly defending causes that are typically forbidden in a dictatorship, such as human rights and consciousness objection. Coupled with these efforts, they supported the first nonviolent activists of Catalonia – with Lluís Maria Xirinacs and Pepe Beunza as the most prominent ones – and organised the first major mobilisation for civil rights: The *Marxa de la Llibertat*.

The beginnings of the peace movement in Catalonia are remarkable in terms of social history. Above all, founding a peace movement at the height of a military dictatorship is historically unusual, revealing a dynamic and intrepid civil society. Various grassroots and progressive Christian circles were also a crucial force, notably by providing the organisational impulse to the peace movement. In fact, they engaged the Catholic Church, which had institutional respect from the political power, thus securing a valuable institutional buffer. At the same time, the peace movement nurtured a spirit of pluralism, bringing together a wide range of social sectors and ideological trends around a common aspiration, hence stimulating joint activism for essential democratic values like human rights, nonviolent action and political dialogue. As such, the Catalan peace movement, even if smaller and less iconic than the clandestine political opposition to the dictatorship, enabled an initial exercise on the principles and methods of democracy, thus contributing to the future political transition in Spain.

Furthermore, the research on the origins of the peace movement in Catalonia has generated a unique ensemble of oral history of the period of military rule, including the recorded testimony of most of the principal actors of the peace movement. These oral-history materials have been donated to the National Archives of Catalonia, thus enriching the historiographic heritage of contemporary Catalonia, while helping recover the origins of a singular and paradoxical social movement, which represents a memorable example of the genius and vitality of the Catalan civil society.

Índex

RESUM	7
ABSTRACT [<i>English</i>].....	8
Índex	9
Agraïments	11
Prefaci	13
I. INTRODUCCIÓ	17
1. Objectius i metodologia	19
1.1.- Motivació acadèmica	19
1.2.- Hipòtesis de recerca.....	22
1.3.- Delimitació conceptual, cronològica i geogràfica	24
1.4.- Metodologia d'investigació	31
2. Marc històric i teòric	37
2.1.- El context històric: dictadura militar i Guerra Freda	37
2.2.- El pacifisme: teoria i experiències.....	44
2.3.- Cristianisme en renovació.....	53
II. ELS PIONERS DEL PACIFISME CATALÀ	69
3. Els orígens: <i>Pax Christi</i>	71
3.1.- Els inicis de <i>Pax Christi</i> a Europa	72
3.2.- La formació de <i>Pax Christi</i> a Catalunya	83
3.3.- Dinamisme local i la <i>ruta internacional</i> a Catalunya	107
3.4.- El punt d'inflexió: l'èxit de la <i>Marxa de la Llibertat</i>	119
<i>Síntesi</i>	135
4. La descoberta de la noviolència: els <i>Amics de l'Arca</i>	137
4.1.- Lanza del Vasto i la <i>Communauté de l'Arche</i> (Occitània)	137
4.2.- Creació del Grup d'Amics de l'Arca de Barcelona	144
4.3.- L'activisme dels Amics de l'Arca	164
<i>Síntesi</i>	168

III. L'ARRELAMENT DEL MOVIMENT PER LA PAU A CATALUNYA....	169
5. L'Institut Victor Seix de Polemologia, la primera innovació.....	171
5.1.- La fundació i els primers temps.....	171
5.2.- El <i>Memorial Joan XXIII per la Pau</i>	175
5.3.- L'activisme acadèmic.....	181
<i>Síntesi</i>	186
6. L'Objecció de Consciència, la primera gran acció.....	187
6.1.- Pepe Beúnza, objector no violent.....	187
6.2.- L'Equip OC i la campanya per l'objecció de consciència.....	190
6.3.- El <i>Servei Civil</i> i la Casa de la Reconciliació de Can Serra	202
7. Justícia i Pau, eix institucional i frontissa del moviment	207
7.1.- Antecedents i creació del Secretariat.....	208
7.2.- L'impuls durant el convuls final de la dictadura	227
7.3.- La consolidació institucional durant la Transició política.....	252
<i>Síntesi</i>	263
8. Diversificació i expansió del moviment per la pau	265
8.1.- Lideratges, drets humans i internacionalització.....	265
8.2.- Proliferació d'iniciatives cíviques per la pau	276
8.3.- El pacifisme enfront del militarisme	280
IV. CLOENDA.....	287
9. CONCLUSIONS.....	289
9.1.- Síntesi general.....	289
9.2.- Contribucions historiogràfiques	291
9.3.- Avenços en la investigació històrica.....	293
9.4.- La gran paradoxa: pacifisme en temps de dictadura militar	299
9.5.- La inspiració i l'impuls: el cristianisme progressista	303
9.6.- El llegat: el moviment per la pau, eina cívica i precursor de la democràcia.....	307
Epíleg	313
FONTS	315
Bibliografia	315
Fonts orals	323
Arxius i fonts digitals.....	324
Annexos	325
Abstract [castellano français italiano]	331

Agraïments

Vull agrair sincerament, en primer lloc, als entrevistats d'aquesta recerca per la seva generositat i honestedat en el seu testimoni. Ells representen la font d'investigació principal i han estat claus per a recuperar els orígens del moviment per la pau a Catalunya. M'han ofert temps i atenció tot facilitant-me dades, perspectives i records, així com el préstec de documentació original i de llibres esgotats. Tot això ha estat indispensable per a la reconstrucció d'aquest moviment en aquest període. Tots ells estan llistats en l'apartat de Fonts orals - l'enregistrament de moltes de les seves entrevistes ha estat lliurat a l'Arxiu Nacional de Catalunya pel seu valor documental.

També vull agrair la col·laboració i el suport per a aquesta recerca de les següents entitats, que m'han facilitat dades, m'han obert arxius i biblioteques i m'han ofert tota mena de facilitats investigadores: Biblioteca del Centre Borja de Sant Cugat del Vallès, biblioteques de la Universitat Autònoma de Barcelona i de la Universitat de Barcelona, Càtedra UNESCO sobre Pau i Drets Humans (UAB), Centre d'Informació i Documentació de Barcelona (CIDOB), Centre d'estudis per la Pau i el Desarmament (UAB), Centre UNESCO de Catalunya, Fundació per la Pau i Justícia i Pau de Catalunya.

Gràcies també al col·lega **Dr. Enric Prat**, expert en moviments socials, per l'intercanvi d'informació i reflexions, fet que ens ha ajudat mútuament a enllestir les nostres pròpies tesis doctorals sobre èpoques successives de la història del pacifisme català. Conjuntament hem recuperat el recorregut del moviment pacifista català.

El meu agraïment també per les contribucions acadèmiques del **Dr. Vicenç Fisas**, el **Prof. Antoni Borràs SJ** i el **Dr. Nazario González**. De manera especial desitjo agrair la inspiració del meu germà, **Dr. Josep A. Garí**, que ha cregut sempre en el valor i la originalitat d'aquesta recerca, i que ha estat al meu costat oferint suport i una visió crítica excepcional. També, gràcies a **Xavier Fernández**, **Sia Bathily** i **Fabrizio Bozzato** per les seves contribucions puntuals sobre alguna part d'aquest manuscrit.

Vull especialment expressar el meu més sincer agraïment a la persona i al professor **Dr. Jaume Botey i Vallès**, per la seva lucidesa i tot el suport intel·lectual i humà, havent esdevingut un excel·lent director que exercí fins a la seva jubilació, continuant després assessorant generosament fins al final.

Agraeixo també i de manera molt notòria al **Dr. Arcadi Oliveres i Boadella**, qui va assessorar aquestes recerques durant els primers anys i que després va esdevenir el seu director, demostrant sempre ser magistral en el tracte així com en la seva visió de fons, tot ajudant en les intenses etapes finals.

Nogensmenys, del **Dr. Josep Maria Solé i Sabaté**, tutor d'aquesta tesi doctoral, agraeixo el seu compromís acadèmic i l'acollida que ha proporcionat a aquesta tesi al si del Departament d'Història Moderna i Contemporània de l'Autònoma.

Per acabar, vull fer un agraïment especial a dues mestres que han marcat la meua etapa escolar de petit i que avui són persones d'estima i admiració: **Rosa Gené i Marlès** i **M. Dolors Duran i Noguera** – potser, sense saber-ho, van ser les que ensenyant-me a llegir i escriure, a sumar i restar, junt amb la tasca abnegada dels **meus estimats pares**, van posar plegats les primeres pedres d'aquest edifici doctoral que aquest manuscrit completa.

*“Primer t’ignoren,
després se’n riuen,
a continuació t’ataquen
i, finalment, guanyes.”*

- MAHATMA GANDHI

Prefaci

Jo voldria haver estudiat Pedagogia, perquè la transmissió de coneixements i els seus valors era i és quelcom que m’atreia i em segueix captivant enormement. L’Educació, de fet, és el futur d’un poble i, com a tal, el de la humanitat sencera. Però finalment vaig estudiar Història, no només perquè així podria exercir veritablement una activitat pedagògica aplicada, sinó perquè a més sentia una atracció molt gran pels fets històrics contemporanis i havia somniat moltes vegades haver pogut viure en una altra època històrica. De fet, estudiar Història em donava el privilegi de reviure tot allò que no havia experimentat en haver nascut en l’època actual, i era molt estimulants recuperar-ho d’una altra manera.

Amb el temps vaig descobrir que va ser molt adient l’elecció. Realment, no hauria pogut començar millor els meus estudis universitaris si no hagués estat fent el que sempre acostumo a fer davant del que m’és desconegut i m’atrapa: remuntar-me als orígens de tot plegat, conèixer què feren altres abans de la meva generació, albirar més enllà del meu present les passes d’aquells que ens precediren i també cercaven tant o més que nosaltres. La meva passió i la meva inquietud més grans eren i són la humanitat, així que els estudis “d’Història de la Humanitat” eren el millor que podia fer per després desenvolupar tota la meva vocació pedagògica i investigadora.

Amb aquesta tesi doctoral culmino aquells estudis que ara fa gairebé un quart de segle vaig encetar a la mateixa universitat que ara m’acull en la presentació d’aquesta recerca: la Universitat Autònoma de Barcelona. Però la inquietud intensa per la Història s’ha creuat amb la passió per la Pau, de fet per la Cultura de Pau. I, probablement, aquesta ha vingut com a reacció a la cultura de violència que dona la sensació que impera més que la de la Pau, per la difusió excessiva dels efectes de la violència i les guerres en els mitjans de comunicació, entre altres possibles causes. Captivat com sempre he estat per la història, i astorat per l’acumulació de fets i períodes històrics violents i tràgics, bèl·lics i plens de genocidis i matances inclús en els períodes més recents i també en l’actualitat, em vaig anar preguntant què hi havia d’història de la pau en aquesta història bèl·lica que predomina tant inclús en els programes de les matèries d’Història en l’ensenyament primari i secundari.

Resseguint la trajectòria històrica de l’Europa del segle XX, camp que sempre m’ha atret molt, i en aturar-me en la primera meitat de la centúria, copsava les dues grans guerres mundials; quan estudiava la segona meitat, em trobava amb la posterior - i no sé si més desastrosa- Guerra Freda, amb multitud de conflictes bèl·lics locals i regionals, dispersos per diferents parts del món. Només aquell segle que m’havia vist néixer en el seu darrer quart, em feia preguntar-me amb gravetat sobre el destí de la humanitat, la recerca constant de la dignitat

per part dels éssers humans, i el sentit i les causes d'aquesta manera de viure tan agressiva, violenta i sovint mortífera en la reacció d'uns contra els altres.

Quan començava els meus estudis de doctorat, vaig llegir bibliografia sobre la història de les guerres, i vaig entendre perquè el segle XX s'havia guanyat el sobrenom de "el segle de la violència", però era veritablement justa aquesta definició? Tenia la sensació de que a vegades s'aplicava aquell aforisme oriental tan savi que afirma: *"En un bosc, fa més soroll un sol arbre caient que milers creixent."*

Ha estat el segle XX un període puntual o aïllat de violència, inevitable per les dues Guerres Mundials i la llarga Guerra Freda? Queda demostrat que gairebé 100 anys de violència no són un període puntual. És més, el segle XX segurament és la culminació de dècades i dècades de guerres que es remunten més enllà de l'edat Contemporània, i de la Moderna, i de la Medieval i fins i tot de la Història Antiga. I el que és especialment greu és que com més avança la humanitat, teòricament més experiència acumula: podria ser que la cultura de violència s'anés filtrant en les bases de la civilització fins al punt d'acceptar que la violència és inevitable a la condició humana, encara que fos amb els nivells de tragèdia més grans o més amagats?

Certament la història de la humanitat ha estat una llarga trajectòria humana en què els conflictes hi han predominat i seguiran predominant sempre, perquè la humanitat és ben viva i això la fa avançar necessàriament. La qüestió és estudiar si és el segle XX, o és la condició humana, violent/a o bé si més aviat és la manera d'afrontar i pretendre resoldre els múltiples conflictes socials, polítics, culturals, territorials, econòmics, etc., el que s'ha fet més visiblement per la violència i poc visiblement seguint la pauta d'alternatives pacífiques.

Durant els meus estudis universitaris sentia un especial atractiu per la història política de l'Europa central; escollia totes les assignatures que la tractaven, llegia tots els articles i llibres relatius a la temàtica, i desitjava viatjar per la zona per a tocar sobre el terreny una història encara calenta i segurament viva per les conseqüències encara fumejants d'una Guerra Freda recent finalitzada. I així és com vaig tenir el privilegi de poder accedir a una borsa d'estudis europea per a cursar un any acadèmic (1995-96) de la meva llicenciatura, a la singular (per l'indret geogràfic) *Università di Trieste*.

La ciutat de Trieste, que actualment forma part de la República Italiana, havia estat la sortida natural al mar de l'Imperi Austrohongarès; Trieste va ser territori de camp de batalla de la Primera Guerra Mundial; Trieste va ser l'únic territori del sud d'Europa que va tenir el seu propi camp de concentració que els feixistes van construir per l'aliança amb el Nazisme; Trieste fou també un lloc preeminent d'accés a la península de l'Istria, mig eslovena, mig italiana, mig austríaca i mig croata; Trieste, finalment, era la porta a Europa de les allaus de refugiats que fugien de la Guerra dels Balcans, que tot just el 1995 havia finalitzat però no havien acabat les conseqüències de les neteges ètniques sobre la península de l'antiga Iugoslàvia.

L'experiència acadèmica va ser molt interessant a Trieste, el curs acadèmic 1995-96. Però el que realment em va impressionar més i no he oblidar mai, va ser conèixer a eslovens, croats i bosnis principalment, inclús alguns serbis, que fugien dels fronts i de les destrosses de la guerra, uns quants d'ells estudiants universitaris amb mi. Tot el que les notícies havien parlat de neteja ètnica, de bombardejos, del setge sobre Sarajevo i altres ciutats, dels franc-tiradors, dels que tot ho van perdre, dels que van genocidar com a Srebrenika, em traslladava a èpoques com les de la Segona Guerra Mundial i el seu Genocidi nazi, que tant havia estudiat i llegit i escoltat en els meus primers cursos universitaris a l'Autònoma de Barcelona.

Aquell any va ser una autèntica experiència d'història ben viva, que a més em va permetre viatjar per la zona i copsar com és un territori just en la postguerra pura. Em preguntava com Europa havia estat capaç novament de veure en el propi continent, el genocidi i no fer gairebé res per evitar-ho o si més no no poder aturar-ho. Em qüestionava sobre els Drets Humans, el seu sentit i la seva aplicació. Se m'acumulaven les preguntes sobre: qui reconstruirà aquest país, qui reconciliarà aquesta gent, com recuperarem tot el perdut, què passarà ara amb l'ideal de la Unió Europea?

D'aquí va començar a néixer una inquietud forta de recerca de les causes de les guerres, entendre què són els conflictes i com degeneren cap a la violència, veure com es pot defensar les poblacions vulnerables amb la promoció dels Drets Humans, trobar la manera de prevenir les guerres amb una ferma educació per a la Pau per a les generacions futures. Vaig començar a endinsar-me aleshores en la Noviolència perquè en aquella postguerra balcànica, en aquell conflicte tan descarnat en mig d'Europa que havia retornat la neteja ètnica i l'odi racial al vell continent, hi havia malgrat tot experiències esperançadores: i fou així com vaig trobar un nom: Ibrahim Rugova, que deia que s'inspirava en el Mahatma Gandhi.

Aleshores, començà la meva dedicació a anar descobrint una amagada "Història de la Pau", tant o més forta i ferma com la història de les guerres que predomina tan sovint. Vaig començar a adonar-me que el passat havia anat soterrant aquesta història pacífica i pacifista, mentre exalçava les proeses heroïques de líders guerrers, dictadors i tirans, monarques absoluts i cabdills militars. Matar cent mil persones en una comptessa bèl·lica enlairava, per exemple, a un Napoleó com a líder històric indiscutible; però qui es negava a matar a un de sol, perquè anava contra els mínims principis ètics i humans, era humiliat i comdenat per traïdoria i deserció, i fins i tot executat, per acabar en la majoria dels casos oblidat en el passat històric. Ben bé, el món al revés.

Quan arribava a Trieste l'octubre de 1995 tenia decidit que els meus estudis doctorals s'havien d'orientar cap als Balcans i l'Europa central, per tal de poder investigar sobre la conflictivitat ètnico-identitària en el segle XX europeu. Però quan vaig tornar, el juny de 1996, ben bé fa ara 20 anys, es va anar perfilant un canvi de trajectòria que en llegir el preàmbul de la Constitució de la UNESCO em va convèncer definitivament:

"Atès que les guerres neixen en la ment dels homes, és en la ment dels homes on cal bastir els baluards de la pau."

(4 de novembre de 1946)

La meva investigació doctoral havia de contribuir a rescatar aquesta història de la pau que no brillava com realment mereixia, la humanitat necessita i al món acadèmic li pertoca. I així va ser com tot retornant a Catalunya, finalitzo els meus estudis d'Història Moderna i Contemporània i inicio el Programa de Doctorat en Història Comparada Social, Política i Cultural. Són uns anys que em porten a endinsar-me en el camí dels drets humans en la història, la trajectòria de la noviolència com a potent eina de resolució de conflictes, descobreixo la mística i el mètode gandhià, les lluites socials contra el militarisme i les guerres, i finalment de la mà de Gandhi vaig copsant els molts altres grans líders pacifistes haguts i actuals que es veuen encomanats per la seva visió (Lanza del Vasto, Luther King, Mandela, Pérez Esquivel, Xirinacs...) i la intenten reproduir als seus països. Aquests líders i referents em porten a conèixer els moviments pacifistes que hi ha al darrere, que animen i lideren, i que canvien i transformen les persones, els col·lectius i els seus entorns, tot afrontant reptes sovint impensables. La sentència de Nelson Mandela, entre tantes altres d'altres líders com Gandhi o

Luther King, que transformen només llegir-les, ressonen en el meu interior amb força i m'ajudà a comprendre la dinàmica dels moviments socials, en especial els pacifistes: "Tot és impossible, fins que s'esdevé."

Gandhi, Luther King o Mandela són tres personalitats històriques recents molt reconegudes, però també hi ha hagut molts altres menys coneguts però igualment transcendentals perquè han constituït autèntiques baules imprescindibles en el seguiment del camí de la pau en la història. He constatat que hi ha casos antropològics molt interessants de comunitats locals, indígenes sovint, existents avui i que durant segles han desenvolupat sistemes de relació no agressives entre ells mateixos i els seus pobles veïns. He pogut endinsar-me en els casos de països que no tenen exèrcits i no lluiten en guerres ni en combats violents, ni tampoc són envaïts per ningú, gràcies a relacions pacífiques, solidàries i justes amb els seus Estats propers. He copsat els casos de països sense exèrcit que han abocat intel·ligentment el gran estalvi econòmic de no tenir un Ministeri de Defensa cap a l'educació per a la pau, inversions en mediació i resolució de conflictes, cobrir les necessitats socials dels seus ciutadans i cercar la concòrdia amb els països de la seva regió.

He llegit i conegut sobre petites societats i grups religiosos que viuen íntegrament des de la noviolència i el compartir equitativament recursos i guanys, deixant-se matar abans de matar ningú, i segueixen vius. He constatat l'existència de grups de joves cada vegada més nombrosos des de fa dècades, que han reinventat l'objecció de consciència al servei militar, i també de militars en actiu o pilots de l'Exèrcit de l'aire que renunciaven a bombardejar zones en conflicte amb civils implicats, tot i haver de ser detinguts i encausats en judicis i consells de guerra. Finalment, també he pogut trobar, entre moltes altres històries particulars, nacionals o internacionals, la implicació de molts científics que han orientat les seves recerques o el seu perfil públic cap als valors de la pau, especialment des de l'època de les armes nuclears, com fou el paradigmàtic cas d'Albert Einstein, jueu, alemany i afincat als Estats Units d'Amèrica, però també de molts altres.

L'interès acadèmic per la recerca de la pau, des del meu camp de la Història, m'ha impulsat a recuperar els orígens del moviment pacifista al nostre país, i recuperar tot allò que es caminà des de fa més de 50 anys, però que no estava ni prou estructurat, ni relacionat amb els altres moviments socials i la seva època, ni tampoc clarificat o a vegades prou descobert. I el risc de pèrdua creixia amb els anys, perquè anaven desapareixent els testimonis privilegiats d'aquell moviment únic i singular.

Quin era exactament aquell moviment i com s'originà? Aquesta era la pregunta que em cremava per dins i que amb aquesta recerca voldria respondre-hi. La intenció és recuperar un valuós patrimoni únic de la societat civil catalana, que avui dia és patrimoni compartit amb els moviments pacifistes d'arreu del món. Sens dubte, podem dir també que forma part de les virtuts i encerts d'aquesta humanitat complexa, que no es pot reduir només a les seves violències per molt cruentes que hagin estat i segueixin essent. Els camins de les societats humanes pels valors de la pau són tant o més heroics i admirables, que rebutjables ho són els de la violència, la guerra, el genocidi o la injustícia de qualsevol mena.

Aquesta recerca vol, en definitiva, descobrir i recuperar amb casos concrets com, malgrat tot, la humanitat escull el coratge de la pau enfront de la cobardia de la violència.

X. G. B.

I. INTRODUCCIÓ

1. Objectius i metodologia

2. Marc històric i teòric

1. Objectius i metodologia

1.1.- Motivació acadèmica

Catalunya és un país caracteritzat, històricament, per les seves innovacions socials i culturals, així com per acollir una societat civil dinàmica. En els inicis remots del pacifisme, Catalunya és un protagonista excepcional amb l'establiment, al segle XI, de les Assemblees de Pau i Treva, un curiós mecanisme institucional pacifista establert per la pagesia i l'autoritat eclesiàstica liderada per l'Abat Oliba en el territori, per reglamentar i supervisar col·legiadament mesures que evitessin conflictes i actes violents. Al segle XIII, les Corts Catalanes, considerades per molts historiadors com a model exemplar del parlament medieval, comparable a l'anglès, servia per mediar y pactar davant els conflictes i les disputes que podien sorgir entre els privilegiats, les classes populars i el sobirà.

Just mil anys després de les Assemblees de Pau i Treva, a mitjans de febrer del 2003, una gran mobilització social internacional per la pau va tenir lloc simultàniament a centenars de ciutats del món, d'uns 60 països diferents, per oposar-se al projecte d'intervenció militar dels Estats Units a l'Iraq. De fet, se l'ha considerat la major mobilització social de l'història de la Humanitat.² Barcelona hi va participar multitudinàriament. Davant un moviment social de tal magnitud, l'expresident dels Estats Units, George H. W. Bush, contrariat amb la pressió social internacional contra el govern, va afirmar públicament i amb fermesa: "les manifestacions de Barcelona no poden aturar la guerra ["the rallies in Barcelona cannot stop the war"].³

Aquesta referència, que es va propagar en els titulars de diversos mitjans de comunicació del món sencer, va consagrar Barcelona com una espècie de capital mundial del pacifisme, justament deu segles després de les pioneres Assemblees de Pau i Treva. Com afirma Tomàs Gisbert en un article publicat al Centre Delàs d'Estudis per la Pau, l'expresident Bush, amb aquella declaració pública, estava involuntàriament reconeixent la història i el pes del pacifisme, de l'antimilitarisme i de l'antibel·licisme a Catalunya.⁴ De fet,

2 J. Verhulst (2010): "February 15, 2003: The World Says No to War". In S. Walgrave and D. Rucht (eds.), *The World Says No to War: Demonstrations against the War on Iraq*. University of Minnesota Press, Minneapolis & London.

3 Cfr., entre d'altres: <http://neurope.eu/article/barcelona-stakes-claim-europes-anti-war-capital/>

4 Tomàs GISBERT, "Per una societat pacifista i desmilitaritzada", Observatori sobre Desarmament, Comerç d'Armes, Conflictes Armats i Cultura de Pau; Centre Delàs d'Estudis per la Pau, Barcelona 1/9/2007. <http://www.centredelas.org/es/cultura-de-paz/2115-per-una-societat-pacifista-i-desmilitaritzada-3>

el pacifisme a Catalunya té arrels ben endinsades en la història i en la seva societat civil. Les mobilitzacions massives de 2003 a Barcelona eren, de fet, el resultat de dècades de tasca cívica per la pau, de treball dedicat i, de vegades, en condicions difícils.

Hom pot preguntar-se: quan i com va néixer el moviment per la pau a Catalunya? Aquí ens referim al pacifisme com a moviment social, com a fenomen d'història contemporània. D'on ve aquest moviment català per la pau que va fer de Barcelona, el 2003, un símbol de la major mobilització social de l'història? Perquè això no es pot improvisar. De fet, un any després d'aquelles grans mobilitzacions, el Parlament de Catalunya aprovà una Llei de Foment de la Pau (2004), que fou una de les primeres del món i que integrà una sèrie d'iniciatives institucionals per la pau, com la creació del Consell de Foment de la Pau, l'Institut Català Internacional per la Pau i del Centre de Recursos Internacional per la Pau de Barcelona (CRIPB).

No existeix cap investigació sistemàtica que explori i analitzi els orígens del moviment per la pau a Catalunya, excepte algunes poques referències generals. Dins el moviment per la pau, en ocasions s'ha considerat erròniament –com aquesta dissertació doctoral pretén demostrar– que el moviment per la pau neix més aviat en democràcia durant la dècada de 1980, quan la societat reacciona a tota acció militar que recordi el període dictatorial, mobilitzant-se contra la proposta d'entrada d'Espanya a l'OTAN i lluitant per la legalització de l'objecció de consciència al Servei militar. Però a Catalunya el moviment per la pau, que és pioner a tot l'Estat, sorgeix ja en la dècada dels anys 1950. Paradoxalment, Catalunya estava ofegada per una dictadura militar repressiva que, normalment, no hauria de ser un context propici de cap moviment de caire pacifista. Com va propagar-se i arrelar-se un moviment per la pau en un context polític de caire militar ?

En definitiva, la recuperació dels orígens del moviment per la pau català es un objecte de recerca acadèmica molt atractiu, d'una banda perquè revela les connexions entre la societat civil catalana i els valors humanistes mundials. D'altra banda, representa alhora un compromís d'aquest historiador amb la Història de Catalunya. I, finalment, és també una tasca de tot ciutadà la d'entendre bé les arrels dels moviments que existeixen en la seva societat i territori. Al final, es presentava inevitable i inajornable el deure de contribuir, com molts altres des de les seves pròpies esferes d'especialització, formació o dedicació, a la Cultura de Pau al món. I ho havia de fer des de la particularitat del propi territori, començant per la pròpia història i recuperant les arrels d'un somni humil però agosarat alhora.

Sens dubte, la motivació personal i acadèmica estava servida. I, finalment, tot semblava tancar un cercle de mil anys: les primeres experiències de pau en aquell llunyà segle XI, es refarien com a moviment per la pau als anys 1950 quan, paradoxalment,

Catalunya estava en plena dictadura franquista, encara coïa i amb molta força la postguerra civil, i el país patia un fort aïllament internacional. Però després de les multitudinàries manifestacions pacifistes prèvies a la Guerra de l'Iraq de 2003, el pacifisme català rebria el reconeixement dels rotatius més importants del món, aquests es feien ressò tant dels carrers principals de la capital barcelonina plens a vessar de la solidaritat pacifista de la seva gent, i no podien evitar reproduir alhora les declaracions de l'expresident Bush pare, sobre aquelles massives concentracions que van donar la volta món. Això esdevenia a inicis del segle XXI, exactament mil anys després de la iniciativa pacifista medieval "Pau i Treva" del segle XI. Tota una història a la què li faltava aquesta important etapa: les 3 dècades, de 1950 a 1980, dels orígens del moviment per la pau a Catalunya, com a moviment social català sòlid, que un dia esdevindria referent mundial.

Dit això, i per cloure les motivacions d'aquesta recerca, cal dir que l'examen històric dels orígens del moviment per la pau a Catalunya demana considerar processos històrics rellevants a l'època:

- En primer lloc, el pacifisme mundial. El moviment per la pau al món esclata amb força i un seguiment ciutadà creixent, després de la Segona Guerra Mundial. Es un autèntic moviment social, amb líders, idees, organitzacions i mobilitzaciones socials. El segle XX és, alhora, extremadament violent, sobre tot a la seva primera meitat; pero es un segle que ha produït els pacifistes més paradigmàtics, com Mahatma Gandhi, Martin Luther King, Albert Einstein o Nelson Mandela, i ha generat les mobilitzacions pacífiques que han canviat més estructures que mai abans.
- En segon lloc, la situació de la Catalunya i l'Espanya de la dictadura franquista. Fou una dictadura que va sorgir d'una cruenta Guerra Civil però que, alhora, les noves generacions que anirien sorgint d'aquell règim engegarien un procés de transició política pacífic, i instauraren un sistema democràtic a Espanya, que alhora dotà Catalunya d'un autogovern que havia perdut al segle XVIII.
- I, en tercer lloc, la renovació espiritual, teològica i institucional del cristianisme, i en especial del catolicisme, que es presentava com un marc moral en el segle XX però que experimentaria un *aggiornamento* profund, sobretot en temes de justícia social, llibertats i pau; precisament, qüestions centrals del Concili Vaticà II, de l'encíclica *Pacem in Terris* i de la figura dels dos Papes del Concili, Joan XXIII i Pau VI (aquest segon, amb l'impuls del Consell Pontifici de Justícia i Pau). Tot plegat succeïa en un context com el franquista, que oficialitzava el catolicisme però que també volia sotmetre l'Església als seus interessos de règim i, amb ells, controlar la població i garantir la pròpia supervivència de la dictadura.

1.2.- Hipòtesis de recerca

Les motivacions personals i acadèmiques d'aquest projecte de recerca han estat exposades en el Prefaci i en la secció 1.1, respectivament. Però els elements de fons que fan d'una tesi doctoral una empresa acadèmica i científica del més alt nivell són les qüestions de les què es parteix i les hipòtesis que són examinades al llarg de l'exercici investigador.

Els interrogants principals que estimularen aquesta investigació, basades en investigacions preliminars de l'autor i alguna aportació breu i general, foren les següents:

1. Quan neix i com evoluciona el moviment per la pau a Catalunya?
2. Quin és el grau de relació entre el moviment per la pau i el cristianisme en renovació en el cas de Catalunya ?
3. En quina mesura el moviment per la pau a Catalunya influencia la transició política a la democràcia ?

A continuació s'exposen aquests punts de partença que van estimular i orientar aquesta investigació d'història social contemporània i que, a mesura que avançaven les investigacions, s'anaren reformulant i, sobretot, concretant i aprofundint.

La primera gran hipòtesi de recerca proposa que el període històric del naixement del moviment per la pau a Catalunya, és l'època de la postguerra civil i la dictadura militar de Franco, entre 1950 i 1960. Aquesta hipòtesi qüestiona la idea prevalent que el moviment per la pau es desenvolupà durant la transició política d'Espanya a la democràcia i, especialment, en la dècada de 1980, en plena democràcia, arran de l'oposició popular a l'ingrés d'Espanya a l'OTAN i les mobilitzacions per l'objecció de consciència i la insubmissió militar. Però diversos indicadors suggereixen que el moviment per la pau es gesta a Catalunya molt més aviat, ja des de la dècada de 1950, amb la presència d'una branca regional de la xarxa internacional Pax Christi, les visites del líder gandhià Lanza del Vasto a Catalunya als tombants dels anys 1950-60, i la determinació de cristians de base de Barcelona d'establir un Secretariat de l'organització Justícia i Pau pocs mesos després que aquesta estructura va ser adoptada com a institució pontifícia per Pau VI, ben bé el mateix 1968.

Així doncs, aquesta hipòtesi suggereix que el naixement del moviment per la pau a Catalunya és previ a l'etapa democràtica. És més: va néixer en plena dictadura franquista. Aquesta hipòtesi tindria, entre d'altres, dues conseqüències: (i) que Catalunya és un cas excepcional en la història dels moviments per la pau, ja que aquest es genera en condicions de dictadura i repressió militars, mentre que normalment aquests moviments sorgeixen en

condicions no tan extremes; i (ii) que Catalunya ha estat capaç de mantenir una societat civil viva i creativa, inclús en condicions de dictadura i de repressió, proposant idees pacifistes en contextos de postguerra i militarisme. D'alguna manera, Catalunya buscava les arrels i les eines de la noviolència en una situació de violència per tal de construir la reconciliació i un futur de convivència, més enllà d'enfrontaments de faccions militars, ideologies o estaments socials.

La segona gran hipòtesi de recerca pretén aprofundir en les arrels ideològiques del moviment per la pau. Quan s'analitzen els pioners del pacifisme català, Pax Christi (cf. capítol 3) i els Amics del Arca (cf. capítol 4), es constata que beuen significativament del cristianisme, d'un cristianisme progressista i renovador. El mateix succeeix amb la primera gran institució del pacifisme a Catalunya: Justícia i Pau (cf. capítol 7). Si bé el moviment per la pau es considera, en general, com un moviment civil, i no religiós, en el cas de Catalunya cal considerar l'aliança fructífera entre el pacifisme i el cristianisme renovador. Així doncs, surten varies qüestions vinculades: en quina mesura el moviment per la pau a Catalunya va beure de la renovació teològica cristiano-catòlica i de la reforma eclesial romana? Fins a quin punt l'encíclica *Pacem in Terris* i el Concili Vaticà II, amb tota la reflexió associada d'una teologia de la pau i a la recuperació de l'evangeli de la noviolència, tingué una influència decisiva en el moviment per la pau a Catalunya? I, a l'inrevés, fins a quin punt la renovació cristiana i dels cristians, que s'implicaven en el moviment per la pau a Catalunya, fou definitiva per a involucrar més cristians en una renovació eclesial que necessitava del compromís, i que aquest fos profètic i des de les bases?

La present recerca parteix de l'intuïció que no es pot entendre l'origen del moviment per la pau a Catalunya sense la seva arrel cristiana, de la mateixa manera que no es pot entendre la renovació de l'Església a Catalunya sense la contribució dels valors de diversitat, pluralitat, tolerància, fraternitat, noviolència, justícia i pau que típicament encarnen el moviment pacifista. El cas d'estudi de Justícia i Pau pot ser paradigmàtic perquè sorgeix del Concili Vaticà II, impulsat per l'encíclica de Joan XXIII, però s'obre a la societat civil i actua des d'ella i per a ella, no només per a la institució eclesial ni exclusivament per a la comunitat cristiana que hi participa.

La tercera i última gran hipòtesi de recerca propugna que el moviment pacifista i noviolent va ser un precursor de la defensa dels drets humans i de la justícia que esdevindrien eixos indispensables de la transició política a la democràcia a Espanya, al final del període d'investigació d'aquesta tesi doctoral. A més, cal explorar en quina mesura el moviment per la pau a Catalunya durant la dictadura va ser una experiència de pluralitat, en una època en que els principals moviments socials reivindicatius eren de caire monolític, especialment els moviments obrer, estudiantil i nacionalista. Quan s'exploren els protagonistes del moviment per la pau a Catalunya en les primeres dècades, trobem una

curiosa diversitat de perfils sociològics, generacionals i ideològics, ben federats entre ells per una causa major: la pau i la transformació a partir dels seus valors i les eines que aporta.

Aquesta pluralitat reunida seria un dels motors que farien avançar la transició política a la democràcia entre 1975 i 1982, en un context pacífic, que no vol dir tampoc absent de tensions i incerteses sovint arriscades. Es curiós que el moviment per la pau de Catalunya havia elaborat, amb antelació, uns conceptes i eines propis que serien tan útils per al procés de transició política: com ara la diversitat, la tolerància, el diàleg i la coexistència, que no eren gaire presents o prestigiosos en la majoria dels moviments socials d'oposició al règim dictatorial. En canvi, esdevindrien essencials per al procés de transició.

Finalment, aquesta recerca pretendrà demostrar si el moviment per la pau fou una col·lecció d'iniciatives marginals i sense incidència, o si pel contrari va anar prenent força i guanyant en autoritat, esdevint un laboratori d'idees, de valors i d'eines per a una doble finalitat. D'una banda, dotar de valors de fons i mitjans coherents amb les seves fins als moviments socials, sobretot d'oposició, que buscaven sovint reaccionar amb agressivitat a la violència del règim. En segon lloc, si s'ensortiren durant la dictadura, bé podríem concloure també que contribuïren a una Transició política a la democràcia més pacífica i sense violències, on la ciutadania i els seus representants socials i polítics arribaven influïts i sensibilitzats amb uns valors de pau, justícia i drets humans, en un moment clau de la història d'Espanya.

En definitiva, aquest hipotètica influència i sensibilització de la societat civil catalana s'assoliria després que aquesta havia estat prèviament influïda, en ple règim franquista, pels valors de fons del moviment per la pau a Catalunya, de les seves causes i accions o campanyes concretes. Com podria haver estat això? En implicar-se de manera creixent un major nombre de participants i defensors de la pau, la justícia i els drets humans, impulsarien un canvi polític i institucional a Espanya tot aplicant els mateixos valors al nou sistema i a la nova arquitectura d'Estat? En definitiva, recuperar la democràcia per les vies pacífiques i noviolentes, per al bé de tots els ciutadans, no es podia improvisar sinó que podria ser part de la decisiva, i discreta alhora, contribució del pacifisme català a la recuperació democràtica.

1.3.- Delimitació conceptual, cronològica i geogràfica

Marc conceptual

La present recerca doctoral investiga com apareix (1950) i evoluciona, fins a la seva consolidació (1980), el moviment per la pau a Catalunya. Es tracta d'un moviment pioner a

tot Espanya i un dels més actius i dinàmics de l'Estat. La trajectòria històrica dels inicis del pacifisme català té (A) dues fases clares pel que fa als seus orígens i evolució, i (B) té tres elements transversals característics pel que fa al seu desenvolupament.

En relació a les (A) dues fases dels orígens històrics, cal situar-les en clau de dos tipus de lideratges o d'accions. En el moviment per la pau a Catalunya destaquen (1) els pioners del pacifisme català, i (2) aquells que l'arrelaren com a moviment pròpiament dit, impulsant-lo cap a la consolidació posterior.

Pel que fa als pioners, els seus orígens venen marcats per tres organitzacions principalment. D'una banda, una entitat pacifista i catòlica de reconciliació, d'origen franco-germànic: el Moviment Internacional Catòlic per la Pau – Pax Christi (1953). En segon lloc, l'arribada de la influència gandhiana de la mà de Lanza del Vasto i la Comunitat de l'Arca, d'on sorgí els Amics de l'Arca de Barcelona (1959). I, en tercer lloc, la primera iniciativa d'anàlisi i reflexió sobre la pau a Catalunya, sota l'Institut Victor Seix de Polemologia (1967).

Dels segons, (2) els que seguiren a aquests pioners, la seva aportació fou encetar el camí de l'arrelament del moviment per la pau a Catalunya, des de ben just finals dels anys 1960 i la llarga dècada del 1970. Aquesta dècada central arrelaria el moviment per a ser rellançat cap a la seva consolidació definitiva, a partir dels anys 1980 ja en plena democràcia. En aquest sentit, fou significativa la contribució d'entitats que van fer de pal de paller del moviment, com ara Justícia i Pau de Barcelona. Però també són de notable esment l'organització d'accions concretes que generaven impacte, implicaven diverses i un nombre creixent d'activistes, i obligaven a una adequada gestió logística que demostrava aquest procés d'arrelament del moviment. En aquesta línia s'organitzà la primera gran campanya per l'objecció de consciència (des de 1971) o també la *Marxa de la Llibertat* que solcà bona part del Principat (1976). A més, existiren diferents iniciatives, propostes, protagonistes o entitats potser menors, que tingueren també una importància a no desmerèixer, però que potser no es van centrar específicament en les entitats o campanyes anteriorment exposades. Formen part principalment dels anys 1970, que donaren lloc a una transició diferent de si no haguessin existit.

Situades les dues fases que conformaran aquesta recerca sobre els orígens i evolució del moviment per la pau a Catalunya, cal situar tres elements transversals fonamentals que el caracteritzaren, i que formen també el seu marc conceptual. Ens referim a què entenem pel concepte de (1) "moviment per la pau" com a tal, (2) què significava que el moviment nasqué en plena dictadura a Espanya, i (3) com afectà el condicionant del l'anomenat "fenòmen del paraigua eclesial" sota el que una part de les entitats, iniciatives i persones

s'hi aixoplugaven per impulsar el moviment per la pau, aprofitant els processos de renovació cristiana que s'estaven produïnt en aquells anys.

El que entenem per (1) "moviment per la pau" és més que el pacifisme en sí mateix; per tant, és més que un moviment social. Entendrem el "moviment per la pau a Catalunya" com una munió de lideratges, iniciatives, entitats i organitzacions, i el concert de un nombre creixent de militants i simpatitzants, que engruixiran un moviment de centenars de milers de ciutadans que s'aniran afegint amb els anys.

Les entitats i organitzacions es dedicaren a una gran diversitat d'objectius i actuacions. Per exemple, aportar la noviolència a Catalunya (els Amics de l'Arca), impulsar plataformes d'estudi, formació i difusió de la cultura pacifista (Institut Victor Seix de Polemologia o Centre d'Anàlisi dels Conflictes), fundar a Barcelona entitats vinculades a l'ONU i les seves agències (Club dels Amics de la UNESCO de Barcelona o Associació de les Nacions Unides a Espanya de Barcelona).

Els lideratges impulsen la creació de grups o col·lectius (Lanza del Vasto i els Amics de l'Arca de Barcelona o Frederic Roda amb l'Institut Víctor Seix de Polemologia, o Joan Gomis en l'etapa de consolidació de Justícia i Pau), però també actuen pel seu compte de manera rellevant i potent (com Lluís Maria Xiricans) o més aviat discretament (com Llum de la Selva), des de la reflexió acadèmica (Rafael Grasa, Manuel Sacristán, Vicenç Fisas), des de la mobilització social (Pepe Beunza, Àngel Colom, Arcadi Oliveres), des del pla internacional (més puntualment Pau Casals, amb més continuïtat Fèlix Martí, i més al final del període de recerca amb Federico Mayor Zaragoza al capdavant de la UNESCO). Els citats són alguns dels molts i diversos noms que participen en el moviment per la pau català en aquests anys.

Bona part d'aquests lideratges, ben combinats amb algunes o a vegades amb moltes més organitzacions o entitats, tiraren endavant grans accions com la lluita per l'objecció de Consciència, i la seva Marxa que des de Ginebra menà fins a la frontera franco-catalana, per tal d'internacionalitzar la campanya. També fou una altra gran acció la de la Marxa de la Llibertat a mitjans dels anys 1970, que aprofitaren l'impuls del moviment per la pau, juntament a altres de potents com el veïnal, el sindical, l'estudiantil i el d'oposició al règim, per a concretar un treball per la democràcia que conduís pacíficament i cap a la pau l'Estat espanyol en la seva nova etapa política que s'obria a finals dels anys 1970.

En segon lloc, el moviment per la pau a Catalunya neix en unes circumstàncies especials, i fins i tot curioses, com són (2) la dictadura militar a Espanya. En primer lloc, perquè aquesta parteix d'una postguerra civil dura. I a ella li segueix la instauració d'un règim dictatorial, d'arrel feixista inicialment, tot i que després mudarà en les seves formes

per mirar d'adequar-se als nous temps. En aquest context de forta repressió i d'aïllament internacional en els primers anys, van donant les primeres i tímides passes el pacifisme català. Passes que seran cada vegada més organitzades i amb més suports socials, malgrat que el règim consolidi un important control sobre la població que no afluïxarà fins a la mort del General. És paradoxal com el pacifisme català sorgeix sense arronsar-se malgrat el context de postguerra i dictadura militar repressiva. Tal vegada per això el moviment per la pau contribuiria a la transició política en comprometre's fermament des del principi pels valors democràtics, com antecedents als principis de la pau.

En tercer lloc, un aspecte conceptual important a tenir en compte és l'anomenat (3) "paraigua eclesial", des del què van néixer un nombre important d'elles primeres iniciatives, entitats i accions pacifistes a Catalunya en aquests trenta anys. Era difícil potser que no fos així, però podria haver estat d'una altra manera tant per part de la ciutadania, com per part dels cristians mateixos –que van testimoniar un protagonisme destacable en el moviment per la pau català-, com per part de la mateixa Església catòlica i les seves institucions o organitzacions –que podrien haver-se negat a contribuir-hi-. No voldria dir això que molts activistes, i creixent en nombre a mesura que avançaven les dècades que ocupen aquesta recerca, no eren cristians ni s'identificaven amb els valors cristians particularment, però sí uns i altres van saber convergir i compartir lluites i treballs per la pau.

Marc cronològic

El marc cronològic d'aquesta recerca se situa en les dècades de 1950, 1960 i 1970. Trenta anys centrals de Franquisme a Catalunya i de Guerra Freda a Europa. Uns anys convulsos que provenien d'una Guerra Civil a Espanya i d'una Guerra Mundial a Europa. Precedides, totes dues, de processos colpistes i de fenòmens com el feixisme, el nazisme o el falangisme.

Les tres dècades que comprenen els 30 anys d'aquesta investigació, conformen unitàriament un mateix temps. Però certament, cada dècada per sí sola perfila unes característiques pròpies. Els anys 1950 van ser temps de sortida d'uns temps durs i foscos d'immediata postguerra. Aquells anys previs de 1940 van ser de repressió per part del règim i de por per part de la ciutadania, sobretot la menys afí al Franquisme o la que havia estat més activa o més visible en el bàndol republicà. Eren anys de gran incertesa i de desorientació, etapa en la que calia anar assumint el nou *status quo* d'Espanya després de la traumàtica Guerra Civil, coent amb força.

En els anys 1950 comença a canviar tímidament el context, i no només la dècada. Encara queda propera la postguerra mundial però s'ha allunyat la postguerra espanyola. El règim franquista pateix la primera gran vaga de tramvies el 1951 a Barcelona, i també a la

capital catalana es dona la primera gran manifestació d'estudiants el 1956. En aquests anys, el Franquisme comença a obrir-se pas internacionalment, i tanca acords amb els Estats Units (1953), signa el Concordat amb la Santa Seu (1953), i finalment es admesa per a ingressar en les Nacions Unides (1955).

Pel que fa al moviment per la pau a Catalunya, comença l'època dels "pioners", aquells que donaren les primeres passes en les tres primeres entitats ja citades (Pax Christi, Amics de l'Arca i Institut Seix). En aquest interval entre aquestes tres primeres institucions, s'ubica l'aportació de l'anomenat "Gandhi català", Lluís Maria Xirinacs. Havia començat les seves primeres accions a mitjans dels anys 1950, en el que seria una ruta imparabile que culminaria amb vagues de fam, actes de desobediència i llargues assegudes davant la presó Model de Barcelona, tant fent oposició intraeclesial en tant que sacerdot, com oposant-se al Franquisme i defensant les llibertats, la democràcia i la pau sempre des de la noviolència.

La dècada dels anys 1960 fou una època d'obertura, d'un cert canvi de mentalitat dins el Franquisme, on a més es van celebrar paradoxalment els "*25 años de paz*" a nivell oficial i institucional. Foren anys en què el règim comptava encara amb una situació hegemònica però la societat havia engegat ja un viratge generacional, també cultural però sobretot de concepció, en relació a les necessitats socials i el canvi dins el règim, a més de les transformacions eclesials que havia provocat el Concili Vaticà II i el tomb que estaven fent els cristians de base. Però tots aquests canvis eren un començament que necessitava recorregut. Per la seva banda, el règim havia suavitzat algunes formes i recordava sovint els avenços que havia suposat el Franquisme en matèria econòmica i d'ordre social en comparació a la República.

Tant a Europa com als Estats Units, els anys 1960 seguien essent de Guerra Freda però afegien un conflicte bèl·lic que prengué molt protagonisme: la Guerra del Vietnam. Aquest enfrontament remogué el moviment per la pau en augmentar la confrontació internacional; al mateix temps, rellançà moviments pacifistes relacionats com els antinuclears, antimilitaristes, els contraris a la dictadura soviètica i l'oposició a la cursa armamentística nordamericana, especialment ens els països europeus. A banda del pacifista, els moviments socials que s'entrecruaven eren el feminista, el de l'alliberament sexual i el d'una nova mentalitat, la coneguda com la dels "seixantes", que van cristal·litzar amb el Maig del 68 francès.

Pel que fa al moviment per la pau a Catalunya, aquests foren anys en què continuaren des dels Amics de l'Arca les accions preparatòries en favor del primer cas d'objecció de consciència al servei militar obligatori. Al final d'aquesta mateixa dècada neix el Secretariat de Justícia i Pau (1968), institució sorgida del Concili i que el Papa Pau VI impulsà pontificiament uns mesos abans de la seva fundació a l'Arquebisbat de Barcelona.

Els anys 1970 foren de declivi del règim franquista i d'una mobilització cada vegada més gran de l'oposició. El General Franco entrava en una fase d'ancianitat i especial deteriorament de la seva salut, que augurava les acaballes del règim. El novembre de 1975 moria el dictador i s'engegava una segona part de la dècada molt activa i convulsa, al voltant de la Transició política a la democràcia a Espanya. Europa veia com el seu projecte de construcció europea anava prenent forma més enllà de l'iniciàtic Benelux i els 6 primers estats membres (amb França, Alemanya i Itàlia): ingressava el Regne Unit que era alhora un motor europeu, un dels vencedors de la Guerra Mundial i l'aliat natural de la gran potència occidental: els Estats Units.

Pel que fa al moviment per la pau a Catalunya, els anys 1970 són clarament els de l'inici d'una consolidació del pacifisme català que ja no tindria retorn. Pax Christi havia desaparegut a Espanya i, per tant, estava molt feble també a Catalunya, i Justícia i Pau semblava ser el relleu natural. Prendria un protagonisme molt important tant per a la sensibilització, la difusió del pacifisme, els drets humans i la pau, i la seva influència seria cabdal per al pas als anys 1980 impulsant nous actius en el camp pacifista en general. Els anys 1970 van ser cabdals també amb la implicació de Pepe Beúnza com a primer objector cristià i pacifista a tot Espanya. S'enfrontaria a la maquinària d'un Estat que en el seu sector militar tenia una fermesa granítica, i ho feia des de Catalunya i amb l'anomenat Equip OC al darrera, que havia agafat autonomia dels Amics de l'Arca. Paral·lelament a l'Equip OC naixia la Casa de la Reconciliació, al voltant d'un grup creixent de nous objectors que se situaven a Can Serra i foren l'embrió d'un col·lectiu que acabaria aconseguint que l'Estat espanyol abolís el Servei Militar obligatori. Com aquests, una munió d'altres iniciatives, personalitats, i projectes van anar sorgint a Catalunya i prenent forma com els vinculats a la UNESCO i a la ONU Espanya, amb seu a Barcelona.

Aquestes tres dècades donarien lloc a un canvi profund i radical que abocà en els anys 1980. En aquests, la democràcia, l'Estat del benestar, la defensa dels Drets Humans i la igualtat entre les persones començava a ser prioritat central d'una nova etapa històrica per a Catalunya i Espanya. A Europa, tot i la consolidació del projecte de construcció europea, encara quedaven anys durs de Guerra Freda i de divisió al continent. Tot i així, entrats els anys 1980, ja es començava a albirar un canvi de tendència amb l'arribada de Mijail Gorbachev com a primer mandatari soviètic el 1984, la posterior caiguda del Mur de Berlín el 1989 i, finalment, la desaparició de la URSS el 1991. Tot plegat va significar també una nova etapa històrica que s'obria per a tot Europa, però també per al món sencer.

En aquests límits històrics es desenvolupa aquesta recerca: curiosament entre els anys 1950 de postguerra mundial i els anys 1980 de final de la Guerra Freda. Just en aquest marc neix, creix i arrela a Catalunya el moviment pacifista, que apuntarà a una consolidació definitiva a partir de l'etapa democràtica i autonomista catalana dels anys 1980.

Marc geogràfic

Des del punt de vista geogràfic, la present recerca se situa a Catalunya perquè aquesta societat i aquest país van ser pioners a Espanya en el naixement del moviment per la pau. La influència francesa i la proximitat a la frontera, en una època que començava des de l'aïllament i l'autarquia de la postguerra, foren determinants per una banda. D'altra banda, perquè els catalans ja eren aleshores una societat amb un fort compromís civil, cívic, associatiu i de nivell cultural elevat. A més, havien demostrat ser una societat dinàmica i sentir-se atrapats per un impuls modernitzador que la feia estar més pendent del que passava a la resta d'Europa que no pas del que succeïa a la resta d'Espanya. Finalment, la seva vocació europeïsta i d'obertura internacional, començant per un govern de la Generalitat en l'exili i continuant tant amb els molts catalans que eren a l'estranger i que anaven ocupant llocs de certa rellevància institucional, professional, científica, com dels catalans del Principat que anaven teixint vincles i generaven contactes amb l'exterior que no suportaven l'asfíxia dins una Espanya franquista.

Val a dir també que el moviment per la pau a Catalunya és més aviat el moviment per la pau de molts catalans, però no pas tant el d'un país sencer entès des del punt de vista de l'extensió territorial. És a dir, estava molt concentrat a Barcelona i la seva àrea metropolitana, d'on provenien bona part dels activistes i on es realitzaven bona part de les trobades i les accions concretes. Sí que els participants provenien d'arreu del país, però els encontres i activitats es concentraven més aviat a Barcelona i rodalies. Per tant, entendrem que el moviment per la pau de Catalunya estava ubicat territorialment a Barcelona i entorns, si bé els seus membres provenien de ben diversos indrets del país, però no és que a tot arreu de Catalunya s'impulsessin en aquests anys (si més tard, en l'etapa democràtica) tot un seguit d'accions pacifistes i en molts nuclis urbans també es portessin a terme iniciatives prou consolidades. Algunes puntuals sí que es donaven a comarques d'interior, però bona part d'elles estaven molt lligades al vincle amb Barcelona i el seu entorn, i això no es pot menystenir.

Per tant, el moviment per la pau a Catalunya és un moviment que gira al voltant de la seva capital i la seva àrea metropolitana, on la concentració de població s'apropava cada vegada més, ja aleshores, a prop de la meitat de la de tot el país. Aquest element era determinant per entendre perquè Catalunya, que és un país "capgròs" on la seva capital exerceix una influència cabdal en tot el territori –talment com passa en la veïna França-, el seu moviment pacifista s'anomena "català" però també s'entén que es concentra en aquesta capitalitat "capgrossa".

1.4.- Metodologia d'investigació

La present recerca doctoral ha necessitat d'una metodologia d'investigació històrica basada en tres elements, que esdevenen les fonts fonamentals i claus de tota la tesi. En primer lloc, la font oral que aporten els protagonistes del moviment per la pau, que a més van arribant a límits d'edat que converteixen sovint els seus testimoniatges en extremadament valuosos i al final en únics; alguns d'ells, al llarg d'aquests anys de recerca, ja els hem perdut per sempre malgrat salvar i enregistrar les seves aportacions durant hores d'entrevistes.⁵ Val a dir que, a més dels entrevistats com a testimonis o protagonistes, també hi ha hagut entrevistats en tant que experts o especialistes de les qüestions a recercar, entre els qui es compten investigadors de temàtiques paral·leles a aquesta recerca.

En segon lloc, l'anàlisi bibliogràfica, imprescindible després d'haver fet un gran escombrat sotmès a suggerències dels especialistes i del molts que visqueren i participaren dels esdeveniments. I, finalment, en tercer lloc, l'estudi documental d'arxius de persones particulars, d'entitats i organitzacions i, finalment, de premsa o d'altres publicacions no bibliogràfiques com ara fulletons, opuscles o revistes, entre altres.

La font oral

Primerament, i també en rang d'importància, la font oral ha estat amb molta probabilitat, la més important a l'hora de trobar molts descobriments claus de la investigació. Sempre que la tècnica ho ha facilitat, i els entrevistats ho han permès autoritzant-ho, s'ha pogut recollir tota la informació enregistrant-ne gairebé la totalitat de les entrevistes realitzades per a aquesta recerca. Han estat unes 75, que passen a engruixir més de 100 hores de llargues converses, amb preguntes i repreguntes, filant l'estructura dels fets i perfilant els matisos i tots els detalls possibles.

Aquest primer pas s'ha perllongat en ocasions amb la realització de segones entrevistes en alguns casos, que han permès un aprofundiment major i un contrast de dades que havien quedat parcialment confoses. Ha estat una dedicació que s'ha dilatat gairebé fins als darrers mesos de la redacció d'aquesta tesi. Ha estat necessari el recull de la màxima informació oral, perquè els testimonis vius han significat l'esquelet bàsic a partir del qual s'ha pogut fornir bona part de tot aquest estudi. Sense ells no hauria estat possible utilitzar, amb el mateix rigor i aprofitament, les altres fonts d'informació i recerca.

⁵ Les més de 100 hores d'entrevistes enregistrades durant els anys de les recerques d'aquesta tesi doctoral, han estat entregades a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a Sant Cugat del Vallès, per a la seva digitalització i conservació permanent.

Amb unes primeres entrevistes inicials, i durant els primers mesos, es començaren a elaborar esquemes generals, més precisos a voltes, que han permès anar descobrint primer, i configurant i ordenant després, les primeres passes del moviment per la pau. Val a dir que ha estat difícil, fins avançades les entrevistes orals, separar els temes que podien correspondre a una part més centrada en els col·lectius, una altra més situada en les accions, i una altra més ocupada de recollir altres manifestacions, que potser eren més inclassificables del moviment per la pau, a raó de la seva diversitat o singularitat.

Tampoc no ha estat pas fàcil destriar el que podria ser excessivament subjectiu o fins i tot tendencios en alguns moments, i el que contenia una part més lúcida o versemblant en la versió, que fos potent i per tant conclusiu. Tot i així, quan s'ha tractat de comprovar els inicis originals dels moviments o iniciatives en cada cas d'estudi, s'ha pretès sempre buscar dos escenaris concrets. D'una banda, la coincidència de dos o més fonts en les versions orals, com a condició imprescindible per a donar com vàlida inicial a un un testimoniatge o a part del mateix. Mentre això no succeïa, no es donava per bona cap versió de les divergents que hi podien haver. En altres casos on mancaven segones o terceres opinions clares, també es perseguia contrastar altres versions que no s'oposessin frontalment a la que semblava predominar perquè tot i ser l'única, estava ben argumentada.

D'altra banda i en segon lloc, s'ha confirmat sempre bibliogràficament, a partir de recerques prèvies o publicacions de l'època, allò que semblava dubtós o d'argument feble d'algun dels testimonis, i el contrast amb altres entrevistes no era prou clar. El suport bibliogràfic ha estat clau, en segon nivell d'importància, per a potenciar les aportacions dels testimonis i clarificar aquells nusos o possibles confusions, o fins i tot buits d'informació, que s'anaven donant.

Donat l'enfocament de la recerca i d'acord amb les necessitats, el mètode d'entrevistes triat va ser el de realitzar entrevistes semiestructurades. L'entrevista semiestructurada permet combinar la realització d'unes preguntes concretes i fixes d'acord amb la lògica de l'entrevistador, amb la llibertat d'apuntar a temes no previstos d'acord amb la necessitat de l'entrevista.⁶ La manera com es portaven a terme les entrevistes era la següent. En primer lloc, s'establia un qüestionari general previ, més o menys comú a gairebé tots els entrevistats, sobretot als de cada entitat, etapa o activitat de la temàtica que es recercava a cada moment. Prèviament a cada entrevista, calia fer un buidatge de tot allò que converses amb entrevistats precedents haguéssin aportat, per tal de conduir-ho també a la trobada amb el personatge següent, si s'esqueïa. En aquest sentit, era de cabdal importància lligar l'ordre de les entrevistes en funció de la importància que tenien, o no, i s'havia de decidir si

6 VÁZQUEZ, Recio i ANGULO, José Félix (Coords.), *Introducción a los estudios de casos. Los primeros contactos con la investigación etnográfica*, Ediciones Aljibe, Málaga, 2003.

calia entrevistar a cada testimoni abans o després de qua realment era convenient en funció d'altres entrevistats.

També prèviament, calia fer un repàs general de la bibliografia existent, per tal de poder portar dades per a contrastar, aprofundir o ampliar al testimoni objecte de l'entrevista pertinent. Això enriquia enormement la conversa, i al mateix temps potenciava encara més la bibliografia consultada, que per si sola no brillava de la mateixa manera que quan es treia a col·lació en aquestes converses de recerca doctoral.

Per començar, l'entrevista durava al voltant d'una hora, i només en alguns casos concrets va arribar a gairebé dues, mentre en altres situacions que així ho requerien, es va doblar en dos trobades diferents separades d'algunes setmanes de recerca. L'entrevista tenia una estructura inicialment simple, i més o menys semblant per a tothom. En primer lloc, es feia sempre una presentació inicial del testimoni i de la recerca objecte d'estudi (amb entrega d'un esquema general de la investigació que s'estava duent a terme, per situar l'entrevistat/da).

En segon lloc, es començaven a plantejar qüestions relatives a la participació directa que tingué el testimoni en la seva trajectòria dins el moviment per la pau a Catalunya. A continuació, s'anaven proposant, si s'esqueien, les aportacions d'altres entrevistats previs, i el contrast i valoracions sobre publicacions consultades, fossin bibliogràfiques o arxivístiques.

En quart i darrer lloc, l'entrevista sempre acabava amb una triple pregunta. Primer, què es podria aportar més a la recerca que no estigui en l'esquema o que no s'hagi preguntat; segon, quina bibliografia o documentació suggeriria consultar o directament disposava el/la entrevistat/a per tal de ser revisada (i fotocopiada al moment, fotografiada o simplement registrada anotant tot allò que fos rellevant i recordant la font). Finalment, sempre es demanava a l'entrevistat/da l'aportació de més persones per a ser consultades com a testimonis claus dels fets estudiats, que contribuïssin a la recerca de manera consistent. Habitualment, aquesta darrera part fornía de noves propostes d'entrevistes posteriors. Aquestes propostes, però, eren compartides amb la direcció de la recerca i també amb l'assessorament d'algun altre especialista, i s'anava decidint la idoneïtat o no dels nous testimonis a trobar.

Posteriorment a l'entrevista enregistrada, es feia un buidat esquemàtic dels aspectes aportats, que es barrejava amb les anotacions preses durant l'escolta activa del testimoni. Directament això imposava una o altra consulta bibliogràfica, i decisions sobre noves recerques arxivístiques a portar a terme. Finalment, tot acabava amb el redactat del capítol

pertinent, contrastant una entrevista amb el buidat de les altres, i el conjunt dels testimonis contrastats alhora amb la bibliografia prèviament treballada.

La font bibliogràfica

En segon terme i a nivell d'importància, s'ha utilitzat també d'una forma clau l'anomenada font bibliogràfica. El llarg llistat de títols que apareixen a la bibliografia són una mostra clara de com han estat imprescindibles les diferents publicacions consultades. Aquestes han permès contribuir a les entrevistes enormement. Sense elles, els testimonis esdevenien clarament parcials, i els llibres sense els testimonis eren també clarament insuficients.

La bibliografia utilitzada ha estat amb tres objectius principals, i arrel d'aquests també es deduïa l'estil de les diferents obres. D'una banda, endinsar-se en el context teòric i també històric de la recerca. És a dir, conèixer primer què és la pau, el pensament pacifista i el moviment per la pau sociològicament. En segon lloc, endinsar-se en l'evolució de la influència filosòfica i teològica en el pensament pacifista i, en conseqüència, en els moviments socials que d'ell es deriven. I, en tercer lloc, el context històric mundial primer, el context històric català segon, i finalment, com tots dos contextos influenciaven clarament en el moviment per la pau a Catalunya, que era l'objecte de la recerca.

Un segon objectiu de la bibliografia utilitzada, pretenia revisar totes les memòries i/o autobiografies existents dels personatges fonamentals i no tan principals; en definitiva, de tots els possibles o de tots els existents.

El tercer objectiu, era accedir a tota aquella publicació bibliogràfica que ja no s'editava, i que possiblement ja ni existia en el mercat marginal. Era el moment de trobar com fos segones còpies que algun especialista o protagonista tingués a les seves mans, o sabés d'algú que en disposava. La intenció era poder extreure una còpia abans no es perdés el rastre, sens dubte que valuósíssima perquè no existia cap altra forma d'accedir a ella. En aquest sentit, la majoria d'entrevistats aportaven tots els llibres que ells tenien a mà i, en moltes ocasions accedien a disposar d'una còpia d'una part o de la totalitat, ja que a vegades eren obres antigues que ja no es publicaven i no hi havia cap possibilitat de republicar-se. En menys ocasions accedien al préstec temporal, i a vegades era qüestió d'hores o pocs dies, de manera que s'havia de treballar bé els continguts per veure quines parts eren rellevants i copiar-ne la part interessant.

Els tipus d'obres treballades eren des de monografies i algun manual específic, fins a memòries, històries d'entitats, d'iniciatives o de campanyes. Finalment, tesis doctorals, tesines de recerca i altres investigacions d'una certa envergadura han complementat el

recull bibliogràfic del que s'ha alimentat també aquesta recerca. Només en casos excepcionals, han estat molt útils els facsímils o reculls de parts de llibres que en el seu moment no es van publicar però que constaven a biblioteques, centres documentals o universitaris o centres d'estudi i recerca.

La font documental

En tercer lloc, el suport documental ha estat important després de l'escombrada d'entrevistes a tots els testimonis claus, i de la revisió exhaustiva de la bibliografia important, i també secundària o colateral, a la temàtica investigada. La documentació recercada ha estat, en primer lloc, la sorgida de totes i cadascuna de les entitats objecte d'estudi que en tenien acumulada o mínimament accessible, gràcies a que han permès obrir tots els seus arxius i autoritzar a aquest investigador a passar hores i hores de revisió documental sense cap límit ni temàtic ni cronològic.

En segon lloc, la documentació oferta pels propis entrevistats ha estat menor però sovint clau, perquè ajudava a confirmar les seves versions orals amb documents escrits. En algunes ocasions els documents eren consultats en el mateix indret de l'entrevista; en altres ocasions es podien extreure i fotocopiar; i només en comptades ocasions els mateixos protagonistes accedien a entregar-me'ls per a portar-los, en acabar la recerca doctoral, a un arxiu amb les degudes condicions d'emmagatzematge i conservació.

Les aportacions dels mateixos entrevistats han pogut ser revisades amb deteniment i, posteriorment, fer-se un buidatge amb els matisos dels seus documents, la qual cosa ha estat enormement valuosa. Un dels elements que més ajudaven a la recerca era disposar sobre tot de les dates cronològiques, que fàcilment els testimonis podien confondre o exagerar, i en canvi amb la documentació es podia definir i concretar al màxim, aclarint sovint aquests moments "grisos" de dècades enrere.

Finalment, cal dir que la font arxivística o documental ha estat sovint contrastada o combinada amb la procedent d'hemeroteques. La raó important és que el que els diaris i revistes, o butlletins, reflectien periòdicament ha conformat una segona columna documental més enllà de les cartes privades o escrits personals recollits pels entrevistats, familiars o amics dels testimonis fonamentals.

2. Marc històric i teòric

2.1.- El context històric: dictadura militar i Guerra Freda

L'etapa en la què es desenvolupa aquesta recerca té dos àmbits: el català i l'europeu. Per una banda, en el primer Catalunya viu sota la dictadura militar del General Franco. I per l'altra banda, el món es troba en plena Guerra Freda. Tots dos escenaris respiren valors contraris a la pau i la noviolència, i en canvi és en el context de dictadura franquista que a Catalunya sorgeix el moviment per la pau, i és en la realitat de l'Europa occidental de Guerra Freda que el pacifisme europeu pren una volada especialment intensa en la línia antibel·licista i antinuclear.

Catalunya sota el franquisme

A Catalunya, acabada l'experiència democràtica de la II República, portà a la Guerra civil espanyola de 1936 a 1939. L'acabament de la també anomenada Guerra d'Espanya va significar per a Catalunya la fi de la democràcia, la instauració d'un règim dictatorial d'arrel militar i d'ideologia conservadora, la repressió i control de la població, la desaparició de les institucions polítiques catalanes, l'anorreament de la seva cultura i la persecució de la seva llengua. Aquest règim s'alimentava dels feixismes dels anys 30 i es mantingué, tot i certes evolucions i matisos, fins a la mort del general Franco, gairebé 40 anys després del seu alçament militar.

La derrota del front republicà significà, a més de la pèrdua de les llibertats democràtiques, l'intent més ferm des de l'època de Felip V de desmanegar una potent societat civil, culta i emprenedora, i de desfer els fonaments de la seva identitat, basada en la llengua, la cultura, les tradicions i els símbols identitaris propis. A la victòria militar li seguí una repressió política i social, i àdhuc cultural. S'intentà edificar un nou Estat i una nova societat gairebé oposada als plantejaments de la República, i enfortits en un ambient en el què les forces del feixisme europeu triomfaven i s'expansionaven.

El nou règim va mantenir, al llarg de la seva existència, un conjunt de trets polítics i ideològics inalterables que promovia la divisió entre vencedors i vençuts. Va ser així fins al punt que l'ambient de la postguerra es va allargar gairebé com el règim mateix, tot impedit una reconciliació veritable mentre existia la dictadura. Des del punt de vista

ideològic i al menys en els seus primers anys, i fins a les primeres derrotes de l'Eix en la Segona Guerra Mundial, el règim franquista presentà notables relacions amb els règims feixistes que a la dècada dels 30 sorgiren a Alemanya i Itàlia, fonamentalment. Malgrat algunes peculiaritats pròpies, part dels plantejaments franquistes d'aquesta etapa inicial s'inspiraren en les apostes de Mussolini i Hitler a Itàlia i Alemanya, respectivament.

El règim exercia una sacralització del poder des del moment en què l'Església Catòlica donà suport, amb la seva força ideològica i influència socio-cultural, als vencedors d'una guerra que ella mateixa qualificava de *Cruzada*. Un poder, a més, centrat en la idea de cabdillatge; així, el cabdill o *caudillo*, "per la gràcia de Déu", acumulava a les seves mans tot el poder, sense cap mena de límit, i rebia el suport de la institució eclesial que d'alguna manera l'"autoritzava" públicament encara més.

Existia una concepció jeràrquica i autoritària de la vida i la societat, en la que el règim es considerava legitimat per a imposar per la força la seva visió del món, dins de la qual elements com l'obediència o la disciplina eren essencials, enfront d'altres idees com la sobirania, el sentit crític o la responsabilitat i autonomia personals. A través de l'existència d'un únic partit expressat en el *Movimiento Nacional* que dominava tots els mecanismes de l'Estat, la ideologia del règim i la seva escala de valors s'imposava a tota la societat des de gairebé tot arreu, amb la voluntat de modelar una nova societat. A més, es propugnava una concepció harmònica de la realitat social i política, de manera que gràcies al suport social de les classes benestants des dels inicis (terratinents, financers, burgesos...), que configuraven l'oligarquia dominant, el règim discriminava les classes populars i les imposava un seguit de mecanismes de control per tal de mantenir-les sense possibilitats d'organitzar-se i poder garantir la preeminència del grup dominant.

El Franquisme mostrava un clar rebuig a les democràcies parlamentàries com a sistema polític, quant als perills que suposaven com a via cap al desordre i el risc de caure en una dictadura soviètica. També rebutjava, pel mateix principi, les llibertats bàsiques d'expressió, de reunió i d'associació, de manera que el règim expressava la seva posició antiliberal i clarament anticomunista.

Des dels inicis, el nou règim invertí de manera prioritària en la seva política repressiva. A Catalunya es va imposar de forma violenta i institucional en múltiples àmbits des de 1939, tot i que amb diferents intensitats fins a l'acabament de la dictadura. Són referents les investigacions portades a terme per Josep Maria Solé i Sabaté en relació a la repressió franquista a Catalunya.⁷

⁷ Josep Maria SOLÉ I SABATÉ, *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*, Edicions 62, Barcelona, 1985. SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria, VILLARROYA I FONT, Joan, *La repressió a la rera guarda de Catalunya (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1989.

Tota activitat política o sindical fora del règim estava prohibida i era condemnada judicialment amb sancions importants, penes de presó o fins i tot l'execució. En els primers moments de l'acabament de la guerra, molts catalans hagueren d'exiliar-se; i en els primers temps de la institucionalització del nou règim, molts d'altres foren empresonats o afusellats (especialment entre 1938 i 1943). En els anys posteriors, si bé el règim va mantenir-se contra tota activitat política, a partir dels anys 50 no va aplicar aquests objectius tan radicalment. En tot cas, el resultat d'aquesta repressió fou l'obligada clandestinitat de partits i sindicats, exposats sempre a veure's desarticulats per lleis repressives.

Culturalment, el règim desfé les èlites intel·lectuals catalanes universitàries, professionals i burocràtiques, entre altres, mitjançant l'exili o la presó, i la seva substitució per èlites franquistes o castellanès. La cultura de masses també es va veure afectada fortament. El monopoli i la centralització de la informació i dels grans mitjans de comunicació, així com la censura universal, imposaren a Catalunya un espai de comunicació i, per tant de cultura popular nacionalista espanyola, on es difonien els valors i les concepcions del món pròpies del règim. A partir de la dècada dels 60 el règim començava a tolerar, també a la televisió, una presència de la llengua i la cultura catalanes, encara que a voltes amb pretensions bàsicament folklòriques, així com en algunes publicacions i espais marginals.

La repressió va ser també política i social, car l'acció econòmica i social de les autoritats franquistes presentava, especialment en els primers vint anys d'existència, uns trets econòmics tendents a garantir el capital i als addictes al règim, que ocuparen l'aparell de l'Estat, amb l'oportunitat d'obtenir notables beneficis. Els principis essencials que caracteritzaven la política econòmica eren: una opció per la classe conservadora que féu prevaler els seus interessos sobre els treballadors, una opció exterior aïllacionista que proposava l'autosuficiència (autarquia), i una política interior marcada per l'intervencionisme de l'Estat en l'economia. Tot plegat tenia un resultat negatiu sobre l'economia i les classes populars catalanes.

Malgrat la repressió, des del mateix any 1939, la resistència contra el franquisme es desenvolupà tant en el pla polític-social com en l'ideològic-cultural. En el primer d'ells, la resistència la configuraven bàsicament els partits i sindicats que havien estat derrotats el 1939. Els objectius se centraren tant en el manteniment més o menys rudimentari d'una resposta social a l'ofensiva franquista (publicacions clandestines, presència sindical en les fàbriques...), com en la configuració d'alternatives polítiques al règim. En aquests primers anys 40 encara el moviment per la pau ni cap iniciativa pacifista varen tenir lloc a causa de la manca d'organització fora dels àmbits precaris ja citats, i perquè les condicions socio-

econòmiques eren realment molt dures, encara que quant a la identitat catalana sí que es donaren algunes respostes, perquè ja havia estat institucionalitzat durant la República.

Durant la dècada dels anys quaranta, i especialment en la seva segona meitat, coincidint amb la derrota dels règims feixistes i amb l'aïllament internacional del franquisme, les forces democràtiques s'esforçaren a combatre el sistema mitjançant la lluita política i, fins i tot, armada (guerrilla urbana de la CNT, ocupació de la Vall d'Aran el 1944 per forces comunistes del Front Nacional de Catalunya i persistència del Maquis al Pirineu català).

Internacionalment, les diverses forces polítiques es coordinaren en moviments unitaris que cercaven l'ajut dels vencedors de la II Guerra Mundial per tal d'aconseguir una intervenció decisiva contra el franquisme. Però la dura repressió interior, així com el canvi de clima polític internacional que s'inicià a partir de 1948 -la Guerra Freda-, serviren per a consolidar el règim lluny de contribuir a desmantellar-lo.

Els primers anys 1950 foren els de la dècada de la consolidació del règim que vingué també i especialment de l'àmbit de les relacions internacionals. En efecte, el franquisme aconseguí, enmig d'un clima de confrontació mundial, fer oblidar els seus inicis i a causa del seu comunisme quasi visceral, els Estats Units veieren en l'Espanya de Franco un bon aliat i una zona geoestratègica important. Així, el règim quedava legitimat des de l'exterior (just per on a finals dels anys 40 es pretenia, des de l'oposició, que vingúés la deslegitimació), amb el Concordat amb el Vaticà (1953) -que significaria una ajuda notable per al suport de les democràcies cristianes de França, Itàlia i Alemanya-, la qual cosa facilità, juntament als acords econòmics i militars amb els Estats Units (1953), l'entrada d'Espanya a l'ONU el 1955.

La legitimació internacional coincidí en el mateix moment en què la resistència popular, sorda però persistent, començava ja a manifestar les primeres eclousions i, amb ella, aviat, apareixeria tímidament els inicis del moviment per la pau i la noviolència. Va ser, per exemple, la important mobilització de març de 1951, a Barcelona (la vaga dels tramvies), inicialment en contra de l'augment dels preus dels viatges però, bàsicament, contra la política econòmica del règim i contra el règim mateix. De fet, l'èxit de la proposta, que significà una de les primeres accions noviolentes -tot i que inconscientment probablement per part de la immensa majoria dels participants- va servir a les classes populars en general i als grups més conscienciats políticament, per a adquirir l'autoconfiança necessària de cara a futures accions. S'estava preparant una nova oposició política i social que es desenvoluparia en els anys 60 amb l'aparició de noves inquietuds també pel que fa a la construcció de la pau.

En el pla ideològic-cultural, el segon al que anteriorment hem fet referència, enfront del discurs oficial anticatalà, va ser especialment la petita i mitjana burgesia nacional, laica i republicana, la que mantingué activitats de resistència en tots els camps possibles, des de domicilis privats on es feien cursets de llengua catalana, fins a l'organització d'entitats privades on s'intentava fer surar per les esclotxes del règim, la realitat de la cultura pròpia. Per exemple, l'Institut d'Estudis Catalans funcionava en la clandestinitat des del 1942.

Dins del moviment de resistència cultural, apareixerà un sector confessional que sota l'ampara d'institucions i actes eclesiàstics entrarà en una dinàmica de lluita. Els exemples més clars en aquesta línia foren el novè centenari de l'Abat Oliba el 1947, l'entronització de la Verge de Montserrat el 1947-48, i el Congrés Eucarístic de Barcelona el 1952. Aquest darrer acte, gràcies als contactes internacionals que s'establiren, va ser el tret de sortida de la primera organització pacifista a Catalunya: Pax Christi. A partir d'aquest moviment s'enllaçarien d'altres lligats a la pau que sorgirien dels participants mateixos en aquest primer i que finalitzarien, en els anys d'aquesta recerca (els anys 70), amb l'aparició d'una nova organització: Justícia i Pau, el 1968.

Iniciats ja els anys 1970, la primera meitat acabaria ja amb la mort del General Franco i, com a conseqüència, la davallada definitiva del seu règim dictatorial. Des del 20 de novembre de 1975, s'enfilava la segona meitat de la dècada amb la incertesa d'uns canvis que havien d'arribar però que ningú sabia com. A més, el record de l'últim gran canvi profund, com fou el de la República, no acabà bé; i el de la Guerra Civil encara pitjor; i el de la postguerra es resolgué amb la instauració d'un règim dictatorial aleshores d'arrel feixista. Els darrers canvis d'època a Espanya havien portat, cadascun a la seva vegada, una pitjor notícia que l'anterior.

La sorpresa arribaria quan la transició per primera vegada, seria pactada, acordada, amb alguns aspectes heredats clarament del Franquisme i amb d'altres evidentment incorporats de la democràcia i de l'Estat de Dret. El que aleshores fou una transició pacífica, segurament el moviment per la pau tingué alguna cosa a veure en influir en les mentalitats de la ciutadania durant les darreres dècades. Segurament també va contribuir a que els mitjans que havien de gestionar un repte tan gran com el dels tombants de 1975 i la segona meitat de la dècada, fos sense un sol tret ni vessament de sang, al menys no com els anteriors cops d'estat, alçaments o guerres civils.

L'Europa i el món en Guerra Freda

Si la Primera Guerra Mundial va ser una novetat important en relació a les guerres del segle XIX, i la Segona Guerra Mundial encara ho fou més en comparació a la Primera, la Guerra Freda és la primera conflagració mundial que no recrea els seus escenaris de combat

frontalment, sinó que els reproduïx en una munió de camps de batalla en petites o mitjanes guerres locals o regionals, en funció d'interessos geoestratègics de control sobre l'enemic. La Guerra Freda pot considerar-se com la primera guerra global.

La Guerra Freda (1948-1989) va ser en realitat la guerra més llarga de tot el segle XX, que motivà sense precedents una cursa desenfrenada per l'armament, inclòs el nuclear. L'espiral imparabile del rearmament significava que, de portar-se a terme qualsevol atac entre les potències, una destruiria l'altra quasi immediatament, i per tant acabaria amb la vida humana sobre la Terra. Aquests extrems tan definits són els que van anar activant un moviment per la pau europeu que pretenia acabar amb la irracionalitat de la cursa d'armaments, i el perill de destrucció total de la humanitat.

Aquesta confrontació es va manifestar en conflictes localitzats, fora del seu territori, sota la forma de guerres llargues i sagnants en ocasions, en les quals l'enfrontament es va registrar indirectament, mitjançant els aliats perifèrics de les potències. Les guerres de Corea, del Vietnam o les àrabo-israelianes en són unes bones mostres. Mostres, d'altra banda, especialment la del Vietnam, que van condicionar i provocar fins i tot allaus de protestes al món occidental liderades pels moviments pacifistes que aleshores començaven a aflorar amb suport popular notable. També en aquest ambient es va encomanar aquest moviment a Espanya, on la Guerra del Vietnam i les protestes contra la mateixa eren una raó més per a lluitar contra el règim i vigoritzar el moviment per la pau català en concret quant al sentiment antiamericà per l'antimilitarisme.

A més a més, els conflictes durant la Guerra Freda s'han d'inscriure en una doble perspectiva: el procés de descolonització iniciat arran de la guerra mundial i l'alineament d'aquests nous Estats dins el marc de la política de blocs. Confirmat el domini del món a mans de cadascuna de les grans superpotències, i acceptat el *status quo* definit el 1945, el problema al llarg dels més de vint anys següents va ser la ubicació, dins de cadascun dels blocs, dels països que realitzaven processos d'independència.

Als inicis dels anys 1960, alguns dels factors que havien provocat l'etapa de la Guerra Freda i fins i tot li havien donat sentit, van començar a canviar de signe. En primer lloc, tant dins dels EUA com de l'URSS, els sectors més fortament dogmàtics defensors de l'enfrontament a ultrança entre els blocs van desaparèixer físicament (Stalin) o bé van ser marginats dels cercles de poder (McCarthy). En segon lloc, la situació permanent de tensió va començar a ser contestada per sectors de la població mobilitzant-se socialment, o pels països dependents d'alguna de les potències com una "estratègia del terror" que no feia més que augmentar els conflictes. Es creia que era necessari acceptar l'existència de dos blocs i amb aquest teló de fons es va iniciar una nova etapa que va anomenar-se "coexistència pacífica".

En tot cas, entre els anys 1963 i 1973 hi hagué el que podríem considerar una crisi del sistema de blocs. El fet de parlar de blocs com a unitats monolítiques no té cap més raó que el d'atorgar a cadascuna de les dues grans potències que els lideraven un pes cabdal i un paper dirigent fonamental, tant a l'interior com a l'exterior de cada bloc. Ara bé, en realitat els blocs no han estat tan compactes com podria semblar i dins de cadascun hi havia realitats econòmiques i socials ben diferents que han portat molts cops a l'existència de tensions dins el mateix bloc i a la contestació de les decisions de les grans potències per part de països concrets (França o Iugoslàvia, com a exemples paradigmàtics).

Abans hem comentat un dels aspectes que en aquests anys condicionaren la política internacional dels anomenats països del Tercer Món: els processos de descolonització i el desenvolupament. La fi dels imperis colonials, després de la Segona Guerra Mundial, ha estat un dels grans esdeveniments del segle XX. Per tal de donar una idea sintètica sobre la magnitud i l'extensió que va prendre el moviment alliberador, cal recordar que el 1914 el 84% del territori mundial era en mans dels europeus. En tan sols dues dècades (1945-65) la majoria de les colònies europees van assolir la independència, encara que per a moltes el procés emancipador va ser força dificultós i van haver de recórrer a cruentes guerres d'alliberament. Gandhi va ser un dels protagonistes excepcionals des de l'Índia, i tal vegada va ser un dels aspectes que més notablement va influenciar al desenvolupament del moviment per la pau al món occidental. Encara que els processos d'alliberament comportessin enfrontaments bèl·lics, no es podia obviar que eren justament d'alliberament i àdhuc eren mobilitzats des de les bases -la qual cosa va alentir els moviments pacífites occidentals per a motivar també altres menes d'alliberaments-.

Hi ha haver també una trobada important i simbòlica en tot aquest procés que mereix ser esmentada. A mijans del decenni dels 50 els nous Estats van reunir-se a la Conferència de Bandung per tal de proclamar els seus drets i fer públiques les seves reivindicacions. Aquesta conferència va esdevenir també una data històrica, car va representar l'entrada del Tercer Món en l'escena política mundial. Tanmateix, la consecució de la independència política no va resoldre tots els problemes i aquests nous Estats continuen mantenint una dependència econòmica envers les antigues metròpolis (neocolonialisme), i greus problemes de desenvolupament, però el gran pas va començar a donar-se i influiria notablement en els subsegüents anys de la dècada dels 60 en els moviments socials europeus i nord-americans.

Durant les tres dècades que van seguir la Segona Guerra Mundial, les relacions internacionals, els problemes polítics i els conflictes bèl·lics van ser clarament regits per l'enfrontament entre els blocs. Certament, la descolonització i els problemes del desenvolupament van afegir noves causes de confrontació i, fins i tot, molts dels focus de conflicte es van centrar a zones del Tercer Món.

Els anys 60 havien obert pas a una etapa de distensió i col·laboració entre les superpotències i entre els blocs. Ara bé, entendre això com una superació real dels motius d'enfrontament entre els blocs és sens dubte massa simplista. Els trets bàsics i els interessos de cadascuna de les parts restaven inalterables i ben aviat, quan la crisi econòmica va afectar el món, una nova acceleració dels enfrontaments, de la cursa d'armaments i de la guerra ideològica va fer parlar de revitalització de la Guerra Freda.

Des del 1973, la crisi econòmica del món industrial i els seus efectes desestabilitzadors van donar lloc a una nova divisió del món, potser més greu i difícil de resoldre, entre els països rics i els països empobrits. Així, el panorama d'aquests temps és prou complex i preocupant en barrejar-se crisi econòmica i social, conflictes entre els blocs i enfrontaments entre el món desenvolupat i el món en vies de desenvolupament. La Guerra Freda avançava per la seva banda, així com la cursa nuclear no s'aturava, però això no seria un impediment per al sorgiment cada vegada més reforçat, dels moviments pacifistes en plena guerra.

2.2.- El pacifisme: teoria i experiències

Situat el context històric d'Europa i de bona part del món amb la Guerra Freda, i exposada la situació de Catalunya en aquells mateixos anys, majoritàriament sotmesa a una dictadura militar, convé presentar a continuació el context teòric d'aquesta recerca. Dos són els eixos que giren transversalment en el context teòric: el del pacifisme i el del cristianisme, i tots dos generen particularment i en combinació, sinèrgies i moviments contrastats que s'acaben influïnt mútuament, barrejant entre sí i marcant decisivament un a l'altre i tots dos alhora.

Introducció al pacifisme

El pacifisme és un concepte molt ampli, amb diferents accepcions, i amb maneres d'entendre'l sovint matisades o fins i tot a vegades diferenciades en funció del país, la cultura, el pensador o el moviment social que s'hi posi al darrera. En el seu sentit més ampli podríem dir que comprèn tres àmbits principals. D'una banda, la teoria, el pensament, els coneixements i les idees pacifistes totes elles. Aquest àmbit es coneix més aviat com a "pensament pacifista" i correspon a la teoria pacifista i el que els seus pensadors i en part els seus líders històrics i socials han impregnat amb les seves idees i compromisos al llarg de dècades, segles i fins i tot mil·lenis.

En segon lloc, el pacifisme és també tot el recull divers d'activitats, accions, campanyes i projectes a favor de la pau, com per exemple l'educació per a la pau. En tercer i últim lloc, el pacifisme també respon a un moviment social centrat en el valor de la pau o

els valors de la pau. De fet, en ser la pau un valor o principi secundari, tal i com Galtung l'entén, s'hi ha d'accedir a partir d'elements més primaris com són les 4 "D" de Galung: Democràcia, Drets Humans, Desenvolupament i Desarmament. Per tant, el moviment pacifista és també un moviment per la democràcia, una lluita pels drets humans, un treball pel desenvolupament dels pobles i finalment un projecte de fons per aconseguir el desarmament del món, dels països i de les societats.

El concepte de Pau

Pacifisme deriva del concepte de pau, que en sí mateix és complex i ha anat evolucionant al llarg del temps. D'una banda s'ha definit tradicionalment com a pau l'absència de guerra, concepte centrat en els enfrontaments bèl·lics entre Estats. Aquest és un concepte parcial. En segon lloc, s'ha definit com l'equilibri dinàmic de factors polítics, socials, culturals i tecnològics que quan es trenca provoca el conflicte bèl·lic, segons definició del 1941 elaborada per Quincy Wright. Val a dir que aquest model suposa que quan un dels factors es veu afectat, en trencar-se l'equilibri requereix que la resta de factors canviïn de tal manera que restaurin l'equanimitat esguerrada per al manteniment de la pau.

L'any 1969, Johan Galtung desenvolupà els conceptes de pau negativa (la no existència de guerra) i la pau positiva (la no existència de violència estructural).^{8,9} Posteriorment i durant els anys setanta i vuitanta, Fisas considera que el concepte evoluciona cap a la pau feminista, la qual s'entenia com l'abolició no només de la violència organitzada a nivell general, sinó també a nivell particular, com les violacions en les guerres, o la violència domèstica.¹⁰ D'aquesta manera, i dintre d'aquest mateix concepte, s'entenia una versió estructural de la violència galtungniana aplicada a nivell personal que danya o discrimina contra individus o grups, de tal manera que la guerra com a forma de solucionar conflictes és mostrada com una manera masculina¹¹ d'afrontar-los, d'aquí la pau feminista.

Especialment durant els anys 90 aparegué el concepte de pau com a aplicació del familiar a l'individual i al global; s'anomena Pau Holística-Gaia. Aquest concepte concedeix un alt valor a les relacions dels humans amb el sistema bio-ambiental. Tanmateix, aquest sentit es desdobra en pau holística interna i externa, que inclou els aspectes espirituals.

8 Johan Galtung és possiblement una de les persones que ha dedicat més anys, esforços i enginy en l'estudi de la pau i ha demostrat la seva categoria internacionalment convertint-se en un referent mundial en la investigació sobre la pau en definir el concepte d'una manera didàctica i amb tota la complexitat que requereix.

9 Johan Galtung introduí el concepte innovador de violència estructural definint-lo segons el nombre de morts evitables causades per estructures socials i econòmiques. Cfr. Vicenç FISAS, op. cit.; p. 21.

10 Cfr. Vicenç FISAS, op. cit.; p. 21.

11 És el que en Fisas analitza sota el títol de "patriarcat i mística de la masculinitat".

Seguint les teories més desenvolupades i actualment utilitzades de Johan Galtung, l'investigador suec divideix en tres branques les formes d'abordar la temàtica de la pau com a ciència, segons es posi l'accent en el passat, en el present o bé en el futur, i segons es combinin els fets, les teories i els valors.¹² No és aquest el moment d'introduir-se en aquestes qüestions, però com bé argumenta Fisas, parlar de pau ha de ser compatible amb la realitat existent, sigui per assenyalar on hi manca i analitzar per quines raons, com per estudiar les formes que permeten transformar aquesta realitat a través de la conscienciació. Perquè si es reflexiona sobre la pau no és pas per a instal·lar-se en el lament de la seva escassa presència, sinó per a rebel·lar-se respecte d'allò que és intolerable. La intenció és conèixer el millor possible els motius del que succeeix en el moment que s'estudii per a oferir alternatives que permetin construir noves visions de futur.¹³

L'obra cabdal que afronta amb rigor i innovació el concepte de pau és la renovada de Galtung,¹⁴ entre les moltes que n'ha publicat al respecte, però aquesta darrera recull idees sintetitzades al llarg de la seva dilatada trajectòria com a investigador de la ciència de la pau. En aquest sentit, és important assenyalar, com fa Galtung, que la pau és més que la simple absència de guerra -com hem pogut observar en l'evolució mateixa del terme. Així, la pau no és quelcom eteri, sinó una referència més que utòpica, ambiciosa que es troba als horitzons de la humanitat, a la que l'ésser humà vol adreçar-se però que suposa una transformació total de la percepció global de vida que té i del seu comportament excessivament microcòsmic, és a dir, massa circumscrit a un petit paràmetre de vida sense tenir en compte una visió general i de conjunt de l'existència humana (holística).

Com afirma Fisas, aquesta construcció de la pau no té res a veure amb el manteniment del *status quo* d'injustícies i desigualtats, ni la docilitat o resignació dels qui pateixen les conseqüències de tot plegat. Sí té a veure, en canvi, amb el desenmascarament dels mecanismes de dominació, amb la rebel·lió dels qui se'ls ha negat el dret a prendre decisions, a la recuperació de la seva dignitat, i amb els processos de transformació personal i estructural que estan implícits en el traspàs d'una cultura de violència a una cultura de pau.¹⁵

Per la seva banda, Johan Galtung fa una observació interessant respecte d'aquest concepte, interpretant que per a la seva aproximació no cal contraposar únicament el concepte de guerra, sinó més aviat el de violència, de manera que tot el que entenem per pau signifiqui absència o disminució de tota mena de violència, ja sigui directa (verbal o física), estructural o cultural, o vagi dirigida contra el cos, la ment o l'esperit de qualsevol

12 Johan GALTUNG, *Los fundamentos de los estudios sobre la paz*, a "Presupuestos teóricos y éticos sobre la paz", Universidad de Granada, 1993; p. 16-18.

13 Cfr. Vicenç FISAS, op. cit.; p. 24.

14 Johan GALTUNG, *Peace by Peaceful Means*, Sage, 1996.

15 Cfr. Vicenç FISAS, op. cit.; p. 19.

ésser humà o contra la natura. Així, la pau seria la summa de la Pau directa, l'estructural i la cultural. Pau també és la condició per a que els conflictes puguin ser transformats creativament de forma no violenta, de tal manera que hom creï pau en la mesura que és capaç de transformar els conflictes en cooperació, de forma positiva, reconeixent els oponents i utilitzant el diàleg.¹⁶

Així, de l'absència de violència anomenavem "pau positiva" en el sentit de justícia social, harmonia, satisfacció de les necessitats bàsiques (supervivència, benestar, identitat i llibertat), autonomia, solidaritat, equitat. Construir la Pau, per tant, per a Fisas, és evitar o reduir totes les expressions de la violència, objectiu de dificultat notable que no s'assoleix fàcilment, però que tanmateix no és pas impossible, entenent a més que és el millor dels estats en els que es pot viure plenament. De fet, la perspectiva de la pau és la d'avançar en la millora de la condició humana des de qualsevol àmbit de l'activitat humana i des de qualsevol indret del planeta.¹⁷

La noviolència: teoria i praxis

Si bé no és el mateix pacifisme que noviolència, és cert que el primer se sol valdre del segon per a portar a la pràctica les seves lluites, mentre noviolència vol significar sempre pacifisme, perquè la noviolència treballa per la pau tot i no ser el mateix. En aquest sentit, la noviolència és un concepte molt més global que el de pacifisme, ja que aquest es concreta més en un context específic (bé marcat per la lluita contra la guerra o la recerca de la pau en termes generals), mentre la noviolència concreta i amplifica el concepte de pacifisme entre altres raons, perquè és una teoria que només existeix quan es fa pràctica, estratègia, i també –segons Gandhi i Lanza del Vasto especialment- quan es viu interiorment, circumstància que la dota d'una força molt més superior a la simple estratègia. És en aquest sentit que trobem interessant apropar-nos a la base d'acció del pacifisme, que sol ser la noviolència, i així es va demostrar en el cas català dels anys que ocupen aquesta recerca.

El terme "noviolència" pot ser escrit de dues maneres més: "no-violència" i "no violència". En la present recerca utilitzarem el concepte de forma unificada (excepte quan citem a autors que no la usin expressament així, respectant la pròpia versió) perquè altrament pot suggerir una negació simple o una oposició passiva a la violència, quan en el fons la noviolència és una reafirmació d'una proposta totalment activa que res té a veure amb les connotacions de passivitat. Sovint el terme "noviolència" va acompanyat de l'adjectiu "activa", per tal d'accentuar el veritable sentit del difícilment traduïble a Occident concepte gandhià *ahimsa*, que vol dir *mansuetut eficient* literalment, o més fidelment a nivell conceptual es pot fer referència al binomi "Veritat i Amor". En tot cas, l'ús del concepte que

16 Cfr. Johan GALTUNG, op. cit.; p. 281.

17 Cfr. Vicenç FISAS, op. cit.; p. 19-20.

trobem més adient i fidel al seu significat original és el de "noviolència activa", o bé la seva versió reduïda "noviolència".

Com acabem de mencionar, una de les crítiques que reb sovint la noviolència és la seva pressumpta passivitat, cosa del tot falsa per al noviolent. Entenem que dir *no* davant quelcom o a algú, negar-se en definitiva, por arribar a ser -considerem que ho és des del principi- una actitud radicalment activa. Habitualment acceptar quelcom és més aviat no oposar resistència, de manera que sempre serà més passiu que el negar-se, que requereix l'esforç d'alçar-se contra quelcom. En la també anomenada noviolència activa -que reafirma expressament el seu activisme- succeeix semblantment el mateix. És cert que en el cas de la violència existeix un contrast estètic entre el qui pren la iniciativa d'utilitzar-la i el qui pren la resposta per a defensar-se; però no es pot oblidar que la opció de la noviolència activa és, abans que res, la iniciativa, profundament humana en tant que raonable i amorosa, que es pren com a reacció (més que no pas com a iniciativa simplement) davant la violència. Aquesta opció, la violenta, respon només a l'animalitat que porta dins l'ésser humà. En tot cas, és passiu al nostre entendre aquell qui cedeix l'instint de la bèstia que porta a dins (l'acció o reacció violenta); és actiu, en canvi, aquell qui opta per l'acció racional i amorosa (l'acció o reacció noviolenta).

En qualsevol cas, cal tenir en compte que la noviolència és a la vegada una filosofia i una eficaç forma d'acció que fou utilitzada per primera vegada sota aquesta denominació per Gandhi a l'Índia i posteriorment per Luther King als Estats Units. Més tard, d'altres el seguiren, com ara Danilo Dolci a Sicília, César Chávez a Califòrnia o Lanza del Vasto a Larzac, sud de França. A poc a poc s'ha anat assumint com a tal per la majoria dels moviments pacifistes i ecologistes del món com una fórmula fructífera.

Xavier Rius afirma que quan es parla de noviolència cal diferenciar clarament entre el que és la seva filosofia, la ideologia o cosmovisió, de l'estrategia o acció directa noviolenta.¹⁸ El primer suposa una concepció global de la vida, propera a posicions espirituals i properes a l'anaquisme. El segon és una eina de lluita coherent amb aquests valors que intenta transformar la societat amb uns mètodes diferents als violents, però en cap cas passius o assimilables al que s'ha donat a entendre com una actitud de resignació, com ja ens hem referit.

Davant el que afirma Maquiavel·lo que els fins justifiquen els mitjans, Gandhi contraposa literalment que "els fins estan en els mitjans, com l'arbre està en la llavor", afirmant que l'ús d'uns mitjans o altres condiciona i fins i tot atorga autoritat davant els objectius que es pretenen assolir. Així, per a Gandhi i tot noviolent és clara la postura de

18 Xavier RIUS, *La objeción de conciencia. Motivaciones, historia y legislación actual*, Integral Edicions, Barcelona, 1988; p. 73-75.

que no es pot intentar treballar per una societat justa essent injust, perquè tal contradicció és la base que fa immutable aquesta societat, no permet transformar-la, fer-la més justa.

Així, els teòrics de la noviolència parlen que no pretenen *vèncer* sinó *convèncer* a l'adversari, per tal que al mateix temps que allibera a les persones que oprimia, s'alliberi ell mateix de la seva pròpia tirania que l'esclavitza. Es tracta, per tant, de canviar les estructures socials i polítiques però tot canviant el cor de la persona, que és on es troba la clau de tota transformació. Tot i així, com argumenta Rius, els activistes noviolents no sempre aconseguen ambdues coses donada la complexitat dels cors i les consciències humanes, però en el fons cal reconèixer que si el canvi no és de conjunt, no serà perdurable. A voltes, sense negar que l'objectiu total és molt atractiu, es conformen amb aconseguir finalitats concretes i immediates.

Hi ha hagut i existeixen encara líders recents de la noviolència que han marcat un camí innoblidable. Parlem de Jean Marie Müller, o del matrimoni Jean Göss i Hildegard Mayr, d'altres com l'argentí Adolfo Pérez Esquivel (el qual es refereix a la noviolència com la "fermesa permanent"), i d'altres més propers com el castellà Gonzalo Arias o el català Lluís M. Xirinacs, autèntics referents hispànics en la lluita noviolenta especialment davant el franquisme.

Trajectòria històrica de la noviolència

Els mètodes d'acció noviolenta són variats i diversos, però aquests no s'haurien pogut recollir de no ser d'una llarga trajectòria històrica que, malauradament, se n'ha conservat una petita part. A continuació, com a valoració final del que és i significa la noviolència, recollirem alguns episodis notables d'accions noviolentes històricament.

La història de la noviolència s'ha perdut en gran part pel desinterès en registrar i recuperar-les històricament. En tot cas, algunes de les més importants, ja citades en algun moment de l'apartat dedicat al pacifisme històric comencen en el món clàssic i fins el segle XVIII no tornen a recuperar-se històricament els exemples més significatius.

En el **món greco-romà** trobem dos casos concrets: (a) el que narra Sófocles a la tragèdia *Antígona* en presentar-se la rebel·lió pacífica de l'heroïna davant Creont per a donar sepultura al seu germà Polinice (Frosnac¹⁹ parla d'una primera objecció de consciència); i (b) la que podria ser considerada la primera vaga de fam de la història quan els plebeus abandonaren Roma en defensa dels seus drets, i s'instal·laren al Mont Sacre on varen romandre fins que els patricis acceptaren llurs reivindicacions (trobem per primera vegada

19 Cfr. Henri FROSNAc, *op. cit.*; p. 7.

la no acceptació de la injustícia i la violència amb una resposta basada en l'exili voluntari, la no-cooperació amb l'opressor, un dels mecanismes de noviolència).²⁰

En temps de **Jesús de Natzaret**, Gerd Theissen,²¹ citat per Luis Corral Prieto,²² mostra que la renúncia a la violència es presenta en la situació històrica del seu temps. Un dels exemples data del 26 dC, quan Pilat inicià l'exercici del seu càrrec de Prefecte a Judea i començà a introduir imatges de l'Emperador per la ciutat de Jerusalem, cosa que irrità la població. Flavio Josefo conta que els jueus anaren al palau de Pilat, el rodejaren i durant cinc dies i nits estigueren de genolls ininterrompudament sense moure's. Pilat va fer rodejar-los per tres fileres de soldats tractant de pressionar-los, però els jueus seguien; Pilat amenaçà amb matar-los i va fer que els soldats desembeïessin les espases, però els jueus es llençaren a terra compactament, de comú acord, tot oferint els seus clatells i cridant que estaven disposats a morir abans que violar les lleis de llurs pares. Profundament admirat de la pietat dels jueus, Pilat donà ordre d'allunyar immediatament de Jerusalem els estandarts.²³

Justament en aquell temps Jesús predicava el posar l'altra galta voluntàriament a l'enemic. Els seus contemporanis no degueren rebutjar com un pensament irracional el deixar a l'enemic fora de combat amb la posada en pràctica de la noviolència; aquesta estratègia de comportament era eficaç.

Talment succeí anys més tard, cap al 39-40 dC quan Caius Calígula tingué la idea de col·locar la seva estatueta en el temple de Jerusalem. Novament els jueus utilitzaren l'estratègia anteriorment exposada i també els van amenaçà amb la violència. Petroni, que havia estat l'encarregat d'erigir l'estatueta, interrogà els jueus si volien la guerra sense pensar en llur impotència; al que ells respongueren que no volien cap guerra però preferien morir abans que obrar contra la llei. Es llençaren novament a terra oferint els seus clatells i es declaraven disposats a morir en aquell mateix instant. Així continuaren durant 40 dies, sense preocupar-se de les terres tot i ser temps de sembra. Finalment, Petroni, impressionat, va demanar formalment la revocació d'aquell ordre.²⁴

Els ensenyaments de Jesús de Natzaret en el Nou Testament que es refereixen a l'amor als enemics i el Sermó de la Muntanya segueixen en la mateixa línia. Corral Prieto afirma en la seva obra que Gerhard Lohfink creu aplicables aquests ensenyaments a l'interior de la comunitat eclesial, mentre Gerd Theissen pensa que és eficaç en les lluites socials.²⁵

20 Cfr. Llorenç VIDAL, *op. cit.*; p. 39.

21 Gerd THEISSEN, *Estudios de sociología del cristianismo primitivo*, Sígueme, Salamanca, 1985.

22 Luis CORRAL PRIETO, *La no-violencia. Historia y perspectivas cristianas*, Editorial CCS, Madrid, 1993; p. 110-112.

23 Flavio JOSEFO, *Guerra de los judíos I*, Editorial Iberia, Barcelona, 1989; p. 155.

24 Cfr. G.THEISSEN, *op. cit.*; pp. 143-144.

25 Cfr. Luis CORRAL PRIETO, *op. cit.*; p. 112.

D'èpoques posteriors a aquestes de l'Antiguitat no es té constància d'accions noviolentes, encara que de segur que degueren existir, ni que fossin puntuals. El cert és que a partir del segle XVIII tornen a recollir-se experiències de noviolència que citarem sintèticament a continuació per a fer un resum breu de la història de l'acció noviolenta.

Abans del 1775, en el **segle XVIII** les lluites dels colons nordamericans proporcionaren importants estils de resistència noviolenta, com és el cas de Daniel Dulany, de Maryland, que sostingué la no-col·laboració econòmica per a forçar el parlament a revocar lleis indignes. Es donaren també en el **segle XIX** exemples de lluites nacionalistes com la resistència hongaresa contra Àustria, entre 1850 i 1867 mitjançant la qual els hongaresos aconseguiren autonomia davant Austria, i el boicot xinès a les mercaderies japoneses a principis del segle XX. Per la seva banda, els sindicats i altres grups progressistes contribuïren notablement al desenvolupament de les tècniques noviolentes, que se serviren de la vaga i el boicot per a lluitar contra el que consideraven un sistema injust i per a millorar les condicions dels treballadors. El ja citat Henry Thoreau intuï la potencialitat política de la desobediència a les lleis injustes i la disponibilitat per anar a la presó com un mitjà per a lluitar contra l'esclavatge als Estats Units. I per la seva banda, Tolstoi va fer veure a Gandhi que era la submissió i la col·laboració dels indis el que permetia la dominació anglesa en el seu país.

Pròpiament durant els **inicis del segle XX** es donaren molts casos de resistència civil, desobediència o simplement accions noviolentes diverses com les que a continuació posem com a exemples. 1905, milers de persones participaren a Rússia en una marxa pacífica cap al Palau d'Hivern de Sant Petersburg per a presentar les seves peticions de canvis al tsar, i s'obrí foc matant a més de 100 persones a trets. 1920, Berlín, el cop d'estat reaccionari de Kapp contra la jove República de Weimar va ser frustrat per l'acció noviolenta practicada per la població en recolzament al govern legítim després que aquest hagués deixat Berlín. El poble no va voler obeir al nou govern i es declarà en vaga general que arribava també fins als serveis de l'Estat. 1923, ocupació franco-belga del Ruhr, la resistència de la població alemanya a l'ocupació es donà mitjançant la negació a obeir i col·laborar amb el règim d'ocupació malgrat la dura repressió dels francesos; França va comprendre que no era capaç de controlar la regió i el govern va haver de capitular en part també davant les reaccions que es manifestaren en la mateixa França per la dura repressió contra els alemanys. Durant l'Europa hitleriana sorgiren grans moviments de resistència civil a Dinamarca, Noruega, Holanda, Bulgària, entre altres, sobre tot després de 1941, un cop la URSS i els EUA entraren en guerra.

L'estratègia de **Gandhi** (1915-1948) és demostrativa de l'evolució tàctica de la noviolència, per la qual cosa ens hi detindrem un xic més entre altres raons perquè va influir notablement al moviment per la pau a Catalunya.

Quan inicià la seva lluita com a advocat a l'Àfrica del Sud, Gandhi es proposà utilitzar els mitjans legals, com a bon legalista que era. Però quan va advertir que les limitacions d'aquests mitjans li impedien seguir endavant, impulsà campanyes de desobediència civil que aprengué de Thoreau, a les que afegí mobilitzacions populars, el diàleg amb l'"adversari" i els dejunis. Els participants assumien les conseqüències de llur insubordinació a les lleis omplint les presons de ciutadants desobedients a l'Estat.

Però l'estratègia de la noviolència no és un arma senzilla, i un cop arribà a l'Índia va fracassar en dues ocasions en els seus intents per a mobilitzar la població en pro de la independència, donat que en algun cas els manifestants utilitzaven la violència contra l'exèrcit o la policia, mentre d'altres no estaven suficientment preparats per a enfrontar-se amb la necessària fermesa noviolenta a les represàlies (cops, presó, o els fusells imperials).²⁶ En tot cas, aquesta estratègia gandhiana pretenia posar en contradicció les lleis i els poders públics de l'Índia britànica fent seu el que Thoreau va dir en una de les seves obres: "Sota un govern que empresona injustament a qui sigui, el veritable lloc d'un home just està també a la presó"; així, sense fugir de cap pena judicial i més aviat entregant-se lliurement, el 1922 es declarava culpable davant el jutge britànic afirmant: "He vingut a reclamar i acceptar alegrement la més severa pena que se'm pugui infringir, pel que segons la llei és un crim deliberta, i que a mí em sembla el primer deure d'un ciutadà".²⁷

A diferència dels testimonis de Jehovà objectors de consciència, Gandhi i els noviolents utilitzaren la presó com a plataforma pública de denúncia de la injustícia, adquirint el moviment un nou objectiu a curt plaç, que seria la llibertat dels presos com més quantitat fossin, tot demostrant la feblesa de l'Estat i legitimant les reivindicacions dels desobedients en ser alliberats i, per tant, sense càrrecs. Aquesta circumstància es donava quan s'obligava indirectament als jutges a desobeir les pròpies lleis en no processar ni condemnar als empresonats davant la disjuntiva d'omplir les presons, cosa que no els interessava i a mig i llarg plaç es feia impossible. La situació no se soluciona tan fàcilment, ja que sovint la sortida era una opció intermitja: empresonar arbitràriament a uns pocs i absoldre la majoria, tot demostrant una vegada més la seva pròpia contradicció i la feblesa de les autoritats.

Definitivament, Gandhi, el mestre de la posada en pràctica de la noviolència, l'any 1930 encetava una nova estratègia a la que afegeia les anteriors: amb l'intent de trencar econòmicament els engranatges de la colònica britànica. Contra les fàbriques tèxtils que s'enriquien vestint als indis, Gandhi proposà l'elaboració artesanal de la roba, com havia estat fins recentment. En segon lloc, va fer una crida a la "Marxa de la Sal", amb l'objectiu de

²⁶ Val a dir que s'arribaren a produir massacres com la d'Amristar en la que moriren quasi 500 persones a trets disparats per soldats anglesos..

²⁷ J.P. CATTELAÏN, *La objeccion de conciencia*, Oikos-Tau, Barcelona, 1973; p. 57

trencar el monopoli britànic d'aquest producte, l'elaboració de la qual estava prohibida per llei als propis indis. Així, la població deixava de comprar teixits anglesos, comercialitzava la sal per nous canals, boicotejaven els impostos, s'organitzaven grans mobilitzacions regularment, i tot plegat unit a les constants ofertes de diàleg als anglesos per a fixar la descolonització de l'Índia. L'Administració britànica va fer empresonar a més de cinquanta mil persones però això no feia més que empitjorar la situació, sobre tot davant l'opinió pública índia, britànica i internacional. Passada la Segona Guerra Mundial, Gran Bretanya concedia la independència de l'Índia; un any després, Gandhi era assassinat (1948).

Després de la mort de Gandhi, alguns analistes polítics occidentals manifestaren que un moviment no violent de característiques similars no podia triunfar a l'Occident donat que, segons aquests i tal i com descriu Xavier Rius,²⁸ Gandhi es va servir de la peculiar concepció dels hindús sobre la vida, el dolor i la mort, amb una religió en la que la condició mortal estava en el camí d'una nova reencarnació. Per a alguns analistes, en un país en el que centenes de persones morien diàriament de fam pels carrers com si fos gairebé normal, semblava senzill que es poguessin deixar matar sota els fusells anglesos. Però no cal oblidar que els que es "deixaven" matar sota els trets britànics no eren els mateixos que morien de fam en els carrers de les grans ciutats, i en segon lloc, que la concepció religiosa de la vida i la mort sí era comuna a uns i altres indis.

La hipòtesi es veié refutada no només pels casos ja citats de noviolència concretada en la resistència civil arreu d'Europa, sinó també amb nous exemples de noviolència aplicada a Occident posteriors a la mort de Gandhi com ara Lanza del Vasto (1901-1981), el considerat deixeble cristià del Mahatma, originari del sud d'Itàlia i fundador de les comunitats rurals noviolentes de l'Arca, al sud de França; fou un gran propagador, arreu d'Europa i posteriorment de Llatinoamèrica, de la noviolència viscuda des del vessant més espiritual i interpersonal, i més localment activista. També existiren altres exemples com el pastor protestant nordamericà Martin Luther King, líder negre que lluità pels drets civils dels ciutadans de color dels Estats Units d'Amèrica i que seguí una estratègia de mobilització de masses noviolenta durant els anys 1960 inspirada directament en les conegudes accions gandhianes, motiu pel qual no ens allargarem més en aquest apartat.

2.3.- Cristianisme en renovació

La dictadura franquista va haver de fer front al progressiu distanciament d'un dels sectors més importants que li havia donat suport durant la guerra: l'Església. Amb els anys

28 Xavier RIUS, *op. cit.*; p. 80.

es va anar passant d'una "Església del règim" a una "Església al marge del règim", per concloure cap a una "Església enfront del règim".²⁹

Coincideixen tres fenòmens d'una importància cabdal pels sectors cristians de Catalunya: el Concili, la vinguda massiva de la immigració procedent de la resta d'Espanya i l'esgotament del règim. Es viu una conflictivitat social creixent, també amb l'Església, que el règim no va poder neutralitzar. Conèixer els elements que intervingueren, les circumstàncies que es donaren i les conseqüències que comportaren, és essencial per contextualitzar el paper del cristianisme progressista o en renovació que convisqué en els anys de Franquisme i coincidí amb el sorgiment del pacifisme català.

Per la intensitat de dades, projectes, accions i experiències, i l'encreuament de totes elles, és necessari a vegades fer un recull general dels elements claus. En aquest capítol es mostra una síntesi global, gairebé un llistat de conflictes, que mostra i demostra de la dimensió i influència del progressisme cristià en el context de Franquisme. Es mostra també com els nous aires del Concili i l'acció del Vaticà en relació al Règim influeix perquè és canviant. Tot plegat influeix en la societat en general i s'integra en els moviments socials, fent que els cristians de base mirin un altre compromís de vida i d'acció que marca els moviments socials com el del pacifisme.

Resistència fins als anys 1960

Després de la Guerra Civil continuen les actituds bel·ligerants i venjatives: execucions, prohibicions o expulsions, com la de Vidal i Barraquer, imposició de bisbes franquistes. El català i totes les organitzacions catalanes foren severament prohibides i s'imposà la ideologia i política del nacionalcatolicisme, un catolicisme triomfal i espanyolista, el de les sinistres imatges dels bisbes amb la salutació feixista del braç enlaire enmig de militars, del control per la Falange i Frente de Juventudes, de la construcció del Valle de los Caídos, dels capellans delators, dels actes de pietat massius, de les processons i santes missions, d'un obsessiu control de la moral.

El 1951 el règim inicia una política d'acostament al Vaticà promovent actes massius de culte: Santa Missió de Barcelona el 1951 i Congrés Eucarístic el 1952, que culminarà amb la firma del Concordat amb la Santa Seu el 1953. Franco tornava a tenir l'aval de l'Església i el Vaticà reconeixia la legitimitat de la guerra i la condemna per sempre dels que van morir a l'altre costat. Des de la clandestinitat i enmig de la repressió reneix de les cendres una xarxa

²⁹ Entrevistes i converses amb Jaume Botey i Vallès, 2000-2015. Joan CASAÑAS I GURI, *El progresisme catòlic a Catalunya, 1940-1980 Aproximació històrica*, Llar del Llibre, Barcelona, 1989. Joan COSTA I RIERA, *Dels moviments d'Església a la militància política*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1996. Joan GOMIS I SANAHUJA, *Cristianisme i conflicte social*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1982

resistent. Entorn d'institucions o de personalitats carismàtiques s'agrupen moviments incipients, institucions pedagògiques, culturals i nous moviments d'espiritualitat per joves.

En la vessant catalanista cal destacar la creació de la *Comissió Abat Oliba* per l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat al 1947. Moltes d'aquestes institucions tenen un segell marcadament cristià (*Escoltisme, Lliga espiritual, Virtèlia, Lluïsos, Franciscàlia, Congregacions, Col·lectiu CC, ICESB, Curssets de Cristiandat, El Ciervo, Serra d'Or, ed.ZYX, ed.Estela...*). En la vessant obrera, a partir dels cinquanta apareixen els moviments especialitzats d'Acció Catòlica (*HOAC, JOC*), inicialment dins de la ideologia del nacionalcatolicisme i obedients a la Doctrina Social de l'Església, amb mentalitat de reconquesta catòlica de les masses obreres, però amb una cosmovisió oposada a la de la Jerarquia. Si la jerarquia legitima el franquisme, aquests moviments catòlics obrers el deslegitimen. Hi ha alguns fets de protesta, aparentment isolats però d'importància, que posen al descobert la dissidència en la clandestinitat (*vaga de tramvies al 51, cas Galinsoga al 59, fets del Palau al 60*).

El distanciament eclesial

A partir de 1960 el control social en mans de l'Església va afluixant, baixa el nombre de vocacions religioses i els joves se'n van apartant. El jovent cristià s'obre a la cultura moderna i a la influència del pensament cristià estranger, sobretot francès, cap als problemes del món. Maritain, Mounier, Bernanos, Maxence van der Meersch, Cesbron, Michele Quoist són els autors més llegits. Davant la posició reaccionària de la jerarquia, sacerdots com Mn. Antoni Batlle, Joan Batlles, Joan Bonet, i laics com Alexandre Galí, Josep Benet, Jordi Pujol, Anton Cañellas, Llorenç i Joan Gomis, Roser Bofill, Maria Martinell, Jaume Nualart, Albert Manent, Maurici Serrahima, Alexandre Cirici, Josep Maria Vilaseca i molts més, des de diferents posicions ideològiques, dissentien de la Jerarquia a favor de les llibertats democràtiques i el catalanisme. Guillem Rovirosa en el moviment obrer van ser nombrosos els cristians que van ingressar a les noves estructures del moviment obrer i van ajudar a impulsar les incipients organitzacions sindicals, per exemple, al 1960 la JOC impulsa el primer sindicat de classe antifranquista, d'inspiració cristiana i socialista, la USO.

El distanciament anà creixent també en el conjunt de l'estat. Milers de treballadors assistien a les reunions i curssets de HOAC, VOS i JOC, MCE, MAS, CCP, etc. A la HOAC hi havia una coordinació nacional en el plantejament de les vagues. La vaga de "Bandas" de Bilbao de 1966 a 1967, va poder resistir diversos mesos gràcies al fons de diversos milions de pessetes entregats pels militants. El 1960, els Moviments cristians obrers, van denunciar a Solís, Ministre del Treball, que les eleccions sindicals a enllaços i jurats, no tenien representativitat. El 1962, va ser any clau en la història del moviment obrer. A la primavera es van declarar en vaga 45.000 treballadors asturians, 50.000 bascos i 70.000 catalans.

Els militants catòlics participaven en l'organització, finançament i desenvolupament de les vagues. Van llançar un comunicat a totes les diòcesis que fou intervingut, multant els dirigents de HOAC i JOC. La intensitat del conflicte va provocar que el governador civil de Santander afirmés al diari provincial Alerta que la creació de l'HOAC havia sigut "*un greu error polític*". L'Organització Sindical Espanyola (OSE), denunciava que les organitzacions catòliques "*apel·lant a les sagrades llibertats de l'home, inciten als treballadors a associar-se a una patètica empresa d'oposició i rebel·lia*". Els militants de la HOAC i JOC van estar presents, moltes vegades com a organitzadors, en les primeres vagues importants de després de la guerra civil: la de 1947 a Euskadi, la de març de 1951 de boicot als tramvies de Barcelona, les de 1956 i de 1962. L'objectiu era deslegitimar la dictadura a través de conflictes laborals, socials i veïnals, contribuint a crear un nou sindicalisme de classe.

Al 1961 es crea el *Front Obrer de Catalunya*, amb una presència qualificada de catòlics, referent català del Front d'Alliberament Popular (FLP). Tenia el seu origen en la Nova Esquerra Universitària (NEU). Estava integrat per un grup molt heterogeni de socialistes, comunistes, membres propers a la socialdemocràcia i el centre polític reformista com Miquel Roca i Junyent. Van destacar també entre els seus integrants Pasqual Maragall i Alfons-Carles Comín. José Antonio González Casanova, Joan Gomis i José Ignacio Urenda (vinculats a la revista "El Ciervo"); Narcís Serra, Manuel Vázquez Montalbán, Pasqual Maragall, Manuel Castells. També en formaren part Angelina Hurios i Josep M. Gasch que ho van deixar un any abans de la dissolució Va tenir la pretensió de conciliar marxisme i cristianisme. Es va dissoldre al 69. La majoria dels seus membres es van incorporar a altres organitzacions d'esquerra i al naixent sindicat Comissions Obreres.

Després del moviment obrer, el moviment estudiantil va ser el que més que va col·laborar a la deslegitimació del règim. El desenvolupament capitalista espanyol necessitava més quadres i tècnics i el sistema guardava una prudent distància del moviment universitari. Això va portar a l'augment del percentatge d'estudiants procedents de la classe mitjana. De 64.000 universitaris el 1957, s'arriba a 300.000 el 1975. Les manifestacions de 1956 exigint el Congrés Nacional d'Estudiants i la dissolució del SEU va portar a un enfrontament amb els falangistes. Martín Villa, aleshores "Jefe nacional" del SEU, va intentar encarrilar la protesta. Però el moviment estudiantil es va radicalitzar i va fer impossible el control de l'Opus. Al 1961 es funda la Federació Universitària Democràtica Espanyola (FUDE), que va guanyar les eleccions a delegats estudiantils al 1962, fent fracassar al SEU. Al 1964, José Luis López Aranguren (catedràtic d'ètica), Tierno Galván i García Calvo de la universitat de Madrid van ser expulsats i José M^a. Valverde (catedràtic d'estètica) de la Universitat de Barcelona, va renunciar a la seva ("*Nul·la aetetica sine etica*") en solidaritat amb ells.

Paralelament el moviment escolta s'estén i consolida: Josep M^a. Martorell és nomenat Comissari General, que serà substituït per Fèlix Martí. Altres persones que li donaren suport i credibilitat van ser Josep M^a. Argemí, Josep M^a. Gasch, Josep Muntanyola, Jordi Porta i Ricard Pedrals, Genis Samper i Ramon M^a. Nogués, com a Consiliaris.

A partir de 1963-64, el règim recorre de forma sistemàtica a les detencions, tortures, sobretot en les vagues i mobilitzacions de treballadors, als estats d'excepció. Ja abans i per mitjà diversos grups de "paras" intimidaven als moviments antifrancquistes. Els atacs contra els campaments escoltes eren continuats, o el fet significatiu de la crema del Casal de Montserrat el 1962, gresol de moviments escoltes. Malgrat els signes i indicis evidents des autors dels fets (bandes feixistes) ni la policia ni el Jutjat van "trobar" els autors. Millor dit, ni tant sols es van preocupar de cercar-los. Cal ressaltar dos fets emblemàtics:

L'expulsió de l'Abat Escarré. La postura crítica contra el règim convertí a l'abat Aureli M^a. Escarré en símbol i representant de l'Església catalana. El 1963 va fer unes declaracions al diari francès *Le Monde* d'oberta oposició a la dictadura, raó per la qual el 1965 el govern franquista el va obligar a abandonar Catalunya i a renunciar al títol d'abat. Morí a Suïssa el 68.

L'Execució de Grimau. El 20 d'abril del 1963 es tortura i afusella a Julián Grimau per crims mai comprovats contra la dictadura. Als anarquistes Delgado i Granados, acusats de posar bombes a Madrid, se'ls executa el 17 d'agost pel procediment del "garrote vil". Aquestes execucions van suposar un greu enfrontament amb el Cardenal Montini, futur papa Pau VI. Els obrers catòlics incorporats van patir la repressió com els altres, encara que sovint els mitjans i estudis només parlin de repressió de la militància política i sindical, sense determinar si eren catòlics o no.

Franco va atacar aquests moviments en un discurs pronunciat el 27 de maig de 1962 davant de 14.000 excombatents: "*La nostra prosperitat i la nostra pau interior fa mal i irrita el comunisme, i per això pretén infiltrar-se a totes les organitzacions nacionals, fins i tot fins a àrees tan oposades pel seu ideari com són les organitzacions seglars de la nostra Església, parasitades moltes vegades per la filtració dels seus agents*". El cop donat a l'Acció Catòlica obrera, rural i universitària pel franquisme en els seixanta, va ser molt fort. Tot i això, es va recuperar i va mantenir la seva activitat. Al 1966, Mn. Ramon Torrella és nomenat consiliari de la JOC, fet que suposà un impuls a la línia progressista de la organització. A aquesta època la JOC era present a quasi tots els barris obrers de quasi totes les diòcesis.

Sense pretensions exhaustives, i a tall d'exemple, es poden assenyalar algunes organitzacions catòliques que a meitat dels seixanta van optar clarament contra el franquisme, com ara la *Hermandad Obrera d'Acció Catòlica* (HOAC) i *Joventut Obrera Catòlica*

(JOC). Però també altres com ara: *Vanguardia Obrera Social* (VOS), *Moviment Catòlic de Empleats* (MCE), *Moviment Apostòlic Seglar* (MAS), *Acció Catòlica Obrera de Catalunya* (ACO), *Vanguardia Obrera Juvenil* (VOJ), *Joventut d'Estudiants Cristians* (JEC), *Congregació de Maria Immaculada* (CEMI), *Congregacions Marianes* (FECUM), *Escoltisme Catòlic de Catalunya*, *Joventut d'Acció Rural Catòlica* (JARC), *Moviment Rural Cristià* (MRC), *Comunitats Cristianes Populars* (CCP), i molts altres grups catòlics integrats en parròquies, residències d'ambients obrers, camperols o universitaris.

Les CCOO tenen l'origen en les comissions obreres espontànies que els treballadors creaven per fer front a problemes concrets al marge del sindicat vertical. Al País Basc, l'inici de les CCOO es va gestar als locals de l'HOAC al 1962. Les CCOO de Barcelona van néixer el novembre de 1964 en una assemblea celebrada a la parròquia barcelonina de Sant Medir. Entre d'altres, en van ser impulsors militants de la JOC, ACO, i HOAC. CCOO i altres grups de esquerra, que van trobar àmplia protecció del clergat progressista. Des d'aleshores un dels principals suports del moviment obrer ha sigut la cessió per part d'aquest clergat dels temples, locals i fins i tot diners.

En els conflictes de 1964, de 7 detinguts de CCOO acusats d'associació il·legal, 6 pertanyien a la HOAC. Les represàlies contra els militants obrers i catòlics es multiplicaven. En motiu de les eleccions de 1966, el governador civil d'Astúries va enviar un informe al ministre Secretari General del Moviment Solís, sobre la trajectòria de CCOO en el que deia: "*constitueixen la base més àmplia i perillosa de l'oposició al Règim espanyol*" i estan dirigides pel PCE "*en estreta relació amb els membres de associacions catòliques HOAC i JOC*".

El 1965 la repressió quasi desarticulà les CCOO de Barcelona. A Andalusia les van impulsar militants de VOS i SAFA (Escoles de formació professional dels jesuïtes). A Madrid, es van crear el 1966 per militants del PCE i HOAC. La presència militant de cristians a USO, CCOO, ORT, PCE fa que avui no es pugui escriure sobre la resistència antifranquista sense tenir en compte la seva contribució. Van ser molts els sacerdots i religiosos que van donar clara orientació i respectuosa animació als laics, cap a la organització i la lluita del moviment obrer antifranquista.

Trencament amb el règim

Les dificultats del franquisme per encarar una societat progressivament més connectada amb les llibertats europees i una església de base definitivament en ruptura amb el nacionalcatolicisme eren cada vegada més grans. El Concili, seguit a Catalunya amb un interès extraordinari, refermà les seves posicions. Des de la perspectiva teològica el Concili suposava un gir de 180º respecte de la concepció i imatge de Déu: a Déu no se'l coneix a

partir de definicions o conceptes abstractes, sinó a través de la història. I aquest canvi repercutia en la l'actitud que el cristià tindria respecte del món.

D'aquí, el renaixement del moviment litúrgic, bíblic, patristic, d'apostolat laic i les esperances i interès que despertà. Els laics podrien començar a sentir l'església com a cosa pròpia, no forasters o com a convidats de pedra. Sobretot significà un punt d'inflexió en les relacions Església-Règim. Col·lectivament el paper dels bisbes espanyols en el Concili va ser pobre i ancorat en els sectors més conservadors. Hi tingué en canvi un paper destacat i progressista el teòleg malagueny José Maria González Ruiz.

La dictadura intentà continuar la col·laboració política amb l'episcopat encara majoritàriament conservador, però fracassà. Els aires del Concili, la figura de Pau VI i els nous nomenaments episcopals van fer trencar definitivament la bona entesa. Fou un salt qualitatiu en l'enfrontament amb el règim, de posició defensiva a ofensiva. Alhora, això va provocar l'aparició de sectors ultres en política i religió.

L'autoproclamat catolicisme del règim de Franco no podia entendre aquella dissidència que es manifestava en la presència de catòlics, seglars i clero, en els conflictes socials, tan en el moviment obrer com, a Catalunya i País Basc, en els moviments del nacionalisme polític i cultural. Franco i el Franquisme, que consideraven que havien fet tant en favor de l'Església, acusaven de "comunistas" o "separatistas" a tots els dissidents.

Nous conflictes interns

Conflicte definitiu entre l'AC i la jerarquia. A partir des 1966-68 els congressos dels moviments especialitzats d'Acció Catòlica (HOAC, ACO i JOC..) reafirmen la seva opció de classe i faciliten la presència de cristians en les lluites d'empreses, sobretot al Baix Llobregat i Vallès Occidental: SEAT, Siemens, agreujant el conflicte latent amb la Jerarquia.

Els bisbes espanyols feia temps que manifestaven serioses desconfiances amb el que s'anomenava "compromís temporal". Casimiro Morcillo i Guerra Campos condemnen i exigeixen obediència. Al 1967 es redacten uns nous "estatuts" de l'AC i es decideix la destitució de tot l'equip i de l'equip de Signo ("una solemne garrotada" en paraules d'Ignasi García Clavel). La crisi va provocar el desencís i allunyament dels moviments especialitzats. Un sector va posar en marxa la JOBAC. En general, però, hi hagué una escampada massiva cap a partits polítics, sindicats clandestins, etc. A Catalunya una part important de l'equip de direcció va crear les *Plataformes Anticapitalistes*. Van començar al Vallès però es van estendre aviat per tot Espanya.

L'enrarament de les relacions de l'església amb el règim era creixent i es feia present en la vida quotidiana. A continuació, alguns fets significatius:

Caputxinada. El convent dels caputxins de Sarrià acull, del 9-11 de març de 1966, 500 delegats, professors i intel·lectuals convidats en l'acte de Constitució del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona. Foren assetjats per la policia i detinguts els dirigents. Joan Botam, aleshores provincial dels caputxins, assegura que abans de donar el permís s'assessorà amb altres superiors de les congregacions religioses de Catalunya. Alguns diuen que això fou la gota que va fer perdre el respecte del franquisme als sectors cristians.

Manifestació de capellans. Dos mesos després, l'11 de maig hi hagué la manifestació de capellans a Barcelona en protesta per les tortures a les dependències policials. Les fotografies de la policia apallissant als capellans es van distribuir per tot Europa. La premsa espanyola, es va dedicar a insultar i denigrar als manifestants amb adjectius com "*bonzos incordiantes, sediciosos, soberbios, antipatrióticos*". La policia va agafar quatre noms -Josep Dalmau, Antoni Totusaus, Jordi Llimona, Ricard Pedrals- com a caps de turc. El judici del TOP se celebrà a Madrid el 1968 amb l'assistència de molts dels manifestants sota el lema "jo també em vaig manifestar".

Campanya "Volem bisbes catalans". Segons el concordat, el règim tenia dret de presentar candidats a bisbes. El nomenament de Marcelo González Martín va desencadenà una campanya catalanista exigint que els bisbes de les diòcesis catalanes fossin catalans.

Desaparició de la imatge de la Mare de Déu de Núria. Pocs dies abans de la coronació canònica de la Mare de Déu de Núria va passar un fet insòlit: va desaparèixer la imatge. La coronació estava prevista el 13 de juliol de 1967 i la imatge fou segrestada el 9 de matinada. No va ser un robatori qualsevol. Es tractava d'una protesta. En el marc de la campanya "volem bisbes catalans", la festa de la coronació era considerada per molts com una provocació intolerable del nacionalisme espanyolista i franquista. La festa se celebrà igualment presidida pel ministre de justícia amb una còpia de guix. La imatge fou retornada a la seva seu l'any 1972.

Al 1968, *procés al TOP contra Alfons Comín* per un article publicat a "*Témoignage Chrétien*" sobre el referèndum de 1966 i la repressió. Serà condemnat a un any i quatre mesos de presó per delictes de propaganda il·legal. Al gener del 1969, al primer dia de l'Estat d'Excepció és detingut a casa seva en una reunió amb vint-i-dos altres persones, entre elles la vídua de Mounier. El 7 d'octubre entra a la presó per la condemna anterior. Poc després ingressa a Bandera Roja (OCE-BR), de la que en sortirà l'any 1974 Bandera Roja de Catalunya. Des del seu inici a Bandera Roja hi hagué una important presència de cristians.

A rel d'aquest estat d'excepció el Govern Civil de Barcelona elaborà llistes de persones "destacades pels seus antecedents i activitats contra el Règim", entre els quals hi ha una setantena de capellans.

Presó concordatària de Zamora per capellans 1968-1976. El concordat de 1953 preveia un règim penal especial pels capellans. El bisbe havia d'autoritzar el processament i, un cop condemnats, podien complir la condemna sota la jurisdicció de la pròpia jerarquia a dependència eclesials, monestirs o assimilats. Entre 1968 i 1971 la jerarquia es va negar a autoritzar el processament de 75 capellans, procedents de 21 diòcesis diferents.

Respecte del compliment de la condemna, a partir de 1966 hi hagué capellans que van renunciar al privilegi a fi de complir condemna en una presó comú. Però el franquisme va preveure una presó específica per capellans, fet insòlit per un règim autoqualificat de catòlic. De 1968 a 1976 s'habilità un pavelló de la presó provincial de Zamora, amb un règim era especialment més dur que en les altres presons. Van passar-hi a prop de 100 capellans, majoritàriament bascos. Presos catalans van ser el meu germà Francesc, Eduard Fornés i en Xirinacs.

Més enllà de la imatge esperpèntica que suposa per un règim catòlic posar una presó per capellans presos-polítics, Zamora significa la indomable voluntat d'un sector del clero de refús no-violent del concordat i el més clamorós fracàs del franquisme d'acostament a l'església.

Nous moviments cristians

Presència de Montserrat. El nou abat, Cassià Just (1966-1989), continua la línia dels seus antecessors, especialment Aureli M. Escarré, acusant el règim d'atemptar contra els drets humans. Al 1966 Franco visita el monestir en una trobada tensa y freda. El cas Escarré i els conflictes amb l'Església de base estan vius. El P.Cassià, amb els fets posa de manifest el rebuig del monestir al dictador. Neix "*Documents d'Església*" (Publicacions Abadia de Montserrat)

Impuls del moviment universitari: Catecumenat, SUC (Secretariat d'Universitaris Cristians) al 1975 el MUEC: Carles Ahumada, Oriol i Xavier Badia, Jordi López Camps, Imma Mayol, Pipo Carbonell, Narcís Castanyer, Carmina Pueyo.

Al 1968 es crea la Facultat de Teologia de Catalunya. Al 1969 Joan Carrera i altres creen el *Grup Cristià de Promoció dels Drets Humans* que s'estendrà a quasi tots els arxiprestats. Hi participen activament Agusti de Semir, Conxa Millan, Remei Ramírez, Jordi

Parpal, Antonio Martin i Josep M^a. Gasch. D'aquest grup en sortirà la Comissió Episcopal de Solidaritat amb els presos polítics

Capellans obrers. A partir dels setanta apareixen a Catalunya els *sacerdots obrers* a Catalunya: Havien nascut a França després e la guerra i havien estat condemnats i prohibits per Pius XII. Neixen a Catalunya amb l'impuls de Sebastià Heredia, Romà Fortuny, Jordi Fontbona, Josep Farràs, Joan Ramon Cinca, Joan Raventós, Miquel Elhombre, Emilià Almodóvar, Vicenç Fiol, Rossend Darnés, Agustí Ayats....

Al mateix temps neix la *Missió Obrera*, dels jesuïtes. Josep M^a. Borri, Lluís Caparrós, Isidre Ferreté, Ramir Pàmpols, Jesús Lanao, Miquel Sunyol. Al maig de 1970 el P. Arrupe en la seva visita a Espanya va decidir visitar Franco. Fet que va aixecar una important polseguera entre els jesuïtes, especialment entre els membres de la Missió Obrera.

Presència als barris i comunitats populars

Amb l'emigració camp-ciutat, es van anar creant en les ciutats barris obrers. A partir de parròquies humils i dels militants cristians de base, es van crear centres de conscienciació i acció ciutadana amb capacitat per reivindicar els seus drets. Molts preveres i religiosos, molts d'ells integrats a la pastoral obrera, van tenint cada cop més presència en aquests barris d'immigració recent. Les raons pel compromís són evangèliques i de fidelitat al Concili de construir una església pobra entre els pobres.

Es tracta d'un nou model d'evangelització, de promoció humana, de presència entre la gent. En varen ser pioners, Jaume Cuspinera al Besòs; Francesc Botey, Josep M^a. Segura i Antòñ Maduell al Camp de la Bota; Mossèn Galvany a les barriades de la Zona Franca, el Port, Can Tunis, Cases Barates, y el Polvorín; Joan García Nieto a Cornellà, Jaume i Patrici Sayrach a Santa Coloma etc... Candel, sobretot a *Donde la ciudad cambia de nombre*, parla de l'important paper que aquest model d'església va fer per la integració dels immigrants. Per la coordinació d'aquestes experiències de barri, fou molt important la revista *Correspondència*, impulsada per Oleguer Bellavista del barri de l'Almeda de Cornellà.

Nous enfrontaments i canvis

Procés de Burgos Al desembre de 1970, se celebra a Burgos el judici el a 16 etarres, que va acabar convertint-se en un procés contra el propi règim per la repercussió nacional i internacional que va tenir. Era també una demostració de creixent enfrontament amb l'església ja que entre els 16 hi havia dos capellans bascs. El Concordat permetia que un judici així es fes a porta tancada però els bisbes d'Euskadi van començar una llarga batalla perquè se celebres públicament. El govern i la premsa falangista van reaccionar furiosament

acusant als bisbes d'instigadors polítics. En total van haver-hi 9 condemnes a mort, 520 anys de presó i greus multes. Però davant la campanya internacional, Franco es va veure obligat a donar l'indult.

Tancada a Montserrat. En aquest context, el 12 de desembre del mateix 1970, 300 intel·lectuals es tanquen a Montserrat. La policia va impedir els accessos a la muntanya i va rodejar el monestir. Les gestions de l'Abat Cassià van aconseguir que els assistents poguessin sortir del monestir sense ser detinguts. La tancada va concloure amb un manifest denunciant l'estat espanyol, la tortura, l'opressió nacional i demanant l'amnistia. Franco no va tenir més remei que commutar les penes per cadena perpètua. Hi havia hagut també tancades al Col·legi d'Advocats de Barcelona, on hi participaren entre d'altres Miquel Roca i Josep M^a. Gasch.

Objecció de consciència. El 23 d'abril de 1971, Pepe Beúnza fou jutjat per un Tribunal Militar a València, per negar-se, per raons de consciència, a complir el servei militar. Començava la Objecció de Consciència i desobediència civil per medi de la no-violència. L'Objecció de Consciència al servei militar fou preparada com una acció col·lectiva pels Amics de l'Arca, amb declaracions i marxes abans fins i tot de la seva primera entrada a la presó.

Transició i esgotament de l'Església concordatària

Després del Concili el moviment per dissociar a l'Església del règim va arribar també a la Jerarquia. El 1966 es constitueix la Conferència Episcopal Espanyola (CEE), que va presidir el conservador Casimiro Morcillo, però el Vaticà donava suport de forma creixent al sector més aperturista dels bisbes. Això es va fer evident durant les negociacions de 1969 per a la renovació del Concordat, que van quedar bloquejades per la negativa de Franco a cedir el seu dret al nomenament de bisbes, al qual s'agafava desesperadament des del moment en què la independència dels bisbes havia començat a ser un greu problema.

"Asamblea conjunta". La Conferència Episcopal Espanyola havia decidit convocar una "Asamblea Conjunta" entre bisbes i capellans per afrontar els reptes que havia plantejat el Concili i el malestar evident en les relacions amb el govern. A tal efecte van proposar una llarga enquesta preparatòria dirigida al clero sobre tots els aspectes de la vida eclesiàstica i pastoral.

Algunes de les conclusions, manifesten sobradament l'estat d'ànim del clero: prop del 50% dels sacerdots espanyols s'identificaven a finals dels anys seixanta amb diverses ideologies polítiques d'esquerra. El 47% dels sacerdots joves s'identificaven amb el socialisme en aquell temps. Només un 2,4% del total del clergat espanyol s'identificava amb

la Falange i un 10% amb el franquisme. Finalment l'Assemblea Conjunta va celebrar-se al setembre de 1971. Fou el màxim exponent de que la institució eclesial assumia les crítiques al nacionalcatolicisme elaborades des de l'interior de l'església per grups cristians de resistència, des del moviment obrer HOAC, JOC, VOS, MCE, CCP, col·lectius polítics, comunitats de base, etc.

Una de les declaracions més polèmiques, que alarmà al franquisme, encara que al no arribar als dos terços de vots favorables no fou formalment aprovada fou: *"Así pues, reconocemos humildemente y pedimos perdón porque nosotros no supimos a su tiempo ser verdaderos ministros de reconciliación en el seno de nuestro pueblo, dividido por una guerra entre hermanos"*. Els termes d'aquesta declaració: *"Guerra entre germans"*, *"reconciliació"*, *"perdó per l'actitud de l'església"*, desqualificaven el concepte de *"Cruzada"*, essencial per la legitimació de la dictadura.

Nomenament de bisbes conciliars

El procés de substitució de bisbes reaccionaris per bisbes conciliars va tenir un curs ascendent. El 1968 Tarancón, de l'esperit del Vaticà II, succeeix a Pla i Deniel com a Primat i el 1972 succeeix a Morcillo com a arquebisbe de Madrid i president de la CEE. Un any després, la Conferència Episcopal va publicar un document titulat "L'Església i la comunitat política", en què manifestava la necessitat de retirar progressivament el suport de l'Església al Règim. Aquesta gradual retirada fou un dels elements dominants del període 1969-1975, la qual cosa significava la definitiva deslegitimació del franquisme. Tot i que bisbes immobilistes com Guerra Campos, Morcillo o Cantero Quadrado continuaven identificant-se plenament amb la dictadura.

La renovació arribà als bisbats de Catalunya: a Lleida al 1968 Ramon Malla a Lleida substitueix a Aurelio del Pino; a Tarragona al 1970 Josep Pont i Gol a Tarragona substitueix a Arriba y Castro; a la Seu al 1971 Joan Martí Alanís a la Seu substitueix a Ramon Malla; a Girona al 1972 Narcís Jubany, que era a Girona, substitueix a Barcelona a Marcelo González Martín; a Girona al 1973 Jaume Camprodón substitueix a Narcís Jubany; a Solsona al 1977 Miquel Moncadas substitueix a Josep Bascuñana; a Vic Ramon Masnou es queda fins al 1983, que serà substituït per Josep Mª Guix; a Tortosa Ricard Maria Carles es queda fins al 1990, que serà substituït per Lluís Martínez Sistach

Mentrestant a Catalunya la oposició desborda els límits de la clandestinitat, tan des de la perspectiva política amb el naixement de l'Assemblea de Catalunya com la laboral amb l'increment de vagues

Assemblea de Catalunya. Al novembre del 1971 es constitueix l'Assemblea de Catalunya a Església de St. Agustí de Barcelona. Els promotors han arribat a un acord de mínims però que serà l'element aglutinant i mobilitzador de la resistència antifranquista a partir d'ara: "Llibertat, Amnistia i Estatut d'Autonomia". El règim se n'assabenta quan ja s'ha fet. Entre els assistents hi havia un ampli nombre de cristians, Josep Benet, Joan Carrera, Agustí de Semir, Lluís M^a. Xirinacs, Alfons Comín, Josep Dalmau. Alguns col·legis professionals també varen participar en l'Assemblea de Catalunya, mitjançant l'anomenada "intercol·legial". En Josep M. Gasch hi anava en nom del Col·legi d'Advocats. També eren membres de la Junta en Miquel Roca Junyent i en Josep Verde Aldea. Les reunions se celebren en llocs d'església: a la de St. Agustí, de Maria Mitjancera o a les escolàpies de Sabadell.

Detenció dels 113 de l'Assemblea de Catalunya. El 28 octubre se celebrà la segona sessió conjunta de Assemblea de Catalunya a Barcelona a l'església de Maria Mitjancera. La policia ho descobreix i hi ha 113 detencions.

De l'Assemblea neix al 1975 el gran moviment polític-cultural que va ser el Congrés de Cultura Catalana. Podria considerar-se la culminació i últim gran moviment col·lectiu de resistència. Va tenir un apartat tractat el tema religiós i eclesial en el que es va proposar la creació d'una Conferència Episcopal dels Països Catalans.

Les vagues del metall a Catalunya de l'any 1971. A Catalunya van haver-hi vagues a SEAT, FASA, Siemens, AEG, Hispano Olivetti, Maquinista Terrestre i Marítima, Roca, Michelin, Unitat Hermètica i altres. Els enfrontaments amb la policia, van ser de gran duresa, especialment al Baix Llobregat. El 1971, 13.000 treballadors de SEAT a la Zona Franca es van declarar en vaga. De seguida van suspendre de sou i feina a més de 4.000. La policia va ocupar les naus de l'empresa. Els treballadors es van defensar amb peces, cargols i eines. Al final van matar un obrer i s'acomia més de 500. Però el conflicte va seguir. Entre els advocats al servei de la lluita obrera destacava el d'Agustí de Semir.

Paral·lelament, de manera incipient, comencen a trobar-se les forces polítiques en la clandestinitat en la Comissió Coordinadora de les Forces polítiques de Catalunya (ERC, FNC, MSC, UDC, PSUC).

Al 1972, el Ministeri d'Informació, a les ordres de Fraga Iribarne, tanca l'editorial Estela. Comença la nova editorial Laia. Comín és el director literari.

Davant la creixent protesta del moviment catòlic, el Franquisme es va anar trobant progressivament sense resposta, hipotecat per l'autoproclamat caràcter catòlic, pels privilegis concedits a l'església i la funció legitimadora que aquesta havia exercit des dels

seus inicis i les protestes contra aquest model, d'una base progressivament més àmplia. El moviment de líders s'anà convertint en un ample moviment popular a partir de les institucions de base, comunitats populars, parròquies, congregacions religioses.

La Parròquia: lloc de referència local, d'acollida i de reivindicació

El Franquisme va causar un caos urbanístic a les perifèries de les grans ciutats. Això va fer que sorgissin activistes en els barris obrers, que compaginaven la seva militància en partits clandestins. Primer es van crear les Comissions de Barri, en totes les grans ciutats des de 1970. La seva acció en els barris era complementària amb la lluita obrera a les empreses. Aquestes comissions de barri van ser el nucli i arrel d'on van sorgir les Assemblees de veïns.

Arrelades en els seus barris i parròquies, les Comunitats Cristianes Populares van jugar un paper destacat en la creació de les Associacions de Veïns i en la seva orientació clarament antifranquista.

En aquest sentit, les noves parròquies en barris d'immigració van ser un primer espai d'acollida i de referència per la nova població sobrevinguda, on trobaven capellans amb mentalitat conciliar. Complien la funció d'espai de trobada, d'arrelament cultural, de reivindicació veïnal, de possibilitat d'expressió de la religiositat popular. En uns barris amb molts dèficits de serveis complien, a més, múltiples funcions de suplència cedint els locals per grups d'esplai, de dones, per les noves Escoles d'Adults, assessories jurídiques o d'activitats culturals com cine-clubs, teatre. I òbviament complien també la funció de suplència cedint els locals de culte per assemblees per les reivindicacions de barri, sindicals, polítiques, per l'Assemblea de Catalunya de cada barri o pel Congrés de Cultura Catalana.

Les reivindicacions van anar passant de qüestions de barri (escoles, serveis sanitaris, asfaltat...) a la denúncia política (llibertats sindicals i polítiques). La resposta del règim a qualsevol dissidència va seguir sent purament repressiva. Venia la secreta a les misses per escoltar les homilies i denunciar, el resultat eren multes contínues, citacions policials. Els advocats determinaren que el contingut de tota homilia, segons el concordat tenia garantida la immunitat, que en tot cas era competència exclusiva del Sr. Bisbe. Però les multes, citacions i amenaces van continuar. Tot aquest enrenou està recollit en informes policials que caldria investigar.

Un altre fet va ser la *presència a barris de comunitats religioses, masculines i femenines*, deixant les residències pròpies per viure a les barriades obreres, en un pis com qualsevol família obrera. A destacar també la influència d'algunes *treballadores socials* fent treball social comunitari vinculat a les parròquies.

L'esquerra política

Cap a l'any 1972 les Plataformes Anticapitalistes procedents de la desfeta de la JOC citades anteriorment es transformen en *Cercles Obrers Comunistes i aviat formen el nou partit OIC* (Organització de l'Esquerra Comunista), que va mantenir sempre un cert esperit utòpic d'inspiració cristiana, barreja de comunisme, esperit llibertari i trotskisme. En van ser persones significades, Alfons Formariz, Rosa M^a.Prat i Lluís Massana. La OIC va tenir una important presència a barris obrers, on havia estat present la JOC, de manera especial a Sabadell entorn del jesuïta Josep Mª Borri.

Creixement de l'enfrontament polític

Procés 1001. El 20 de desembre de 1973 comença el procés 1001 contra dirigents de CCOO i que va acabar amb l'empresonament de tota la cúpula del sindicat. Marcelino Camacho, el principal dirigent, fou condemnat a 20 anys. Entre els processats hi ha un capellà, Francisco García Salve que fou condemnat a 19 anys.

Lluís M^a.Xirinacs. A Catalunya una de les causes de l'enfrontament entre el règim i els sectors cristians va ser la persona i actituds no-violents de l'escolapi Lluís M^a.Xirinacs. Des de la seva primera vaga de fam al 1973, durant els setanta va protagonitzar altres quatre vagues de fam, una d'elles durant el judici de Burgos a Montserrat i alguna de fam i de set a dins de la presó. Estigué a la presó al 1972 i al 1974-75 i després una llarga estada al carrer davant la model demanant llibertat als preses polítics. Fou un dels impulsors de l'Assemblea de Catalunya i a l'any 1976 de la *Marxa per la Llibertat*.

Unió Militar Democràtica. Al 1974, A finals del franquisme a dintre de l'exèrcit sorgeix de manera clandestina un col·lectiu insòlit, la Unió Militar Democràtica, els membres de la qual, fidels al que consideren la funció de l'exèrcit, fan objecció de consciència a l'exèrcit franquista. Tots els seus membres seran condemnats per un Consell de Guerra. Els comandants Josep Delàs i Juli Busquets en formen part.

Objecció de Consciència. Al setembre, un grup de sis joves, seguint l'exemple de Pepe Beúnza, s'instal·la a Can Serra de l'Hospitalet per fer un servei civil alternatiu col·laborant en les tasques del barri i sota la responsabilitat de la parròquia. L'any següent, un mes després de la mort de Franco, Martí Olivella, Jesús Vinyes i altres cinc companys de la resta de l'estat són detinguts i portats a diferents presons de l'estat. Però l'any següent ja no eren set sinó tretze, i al següent trenta. La sensació era de victòria, era un allau imparable.

Tercera Sessió conjunta de Assemblea de Catalunya. El 8 de setembre del mateix 1974 es reuneix la 3^a.Sessió de l'Assemblea de Catalunya al col·legi de les escolàpies de Sabadell,

sent superiora de la comunitat M^a. Pau Trayner. La policia ho descobreix, rodeja el col·legi i fa detencions, però el Secretariat aconsegueix lliurar-se'n amagant-se al cambril de la Mare de Déu.

Les últimes execucions. La vida del dictador va acabar en un context complex i conflictiu. El 27 de setembre, a les ciutats espanyoles de Madrid, Barcelona i Burgos, van ser executades cinc persones: tres membres del FRAP i dos d'ETA político-militar, (Txiqui-Juan Paredes Manot i Otaegui). Aquestes execucions van aixecar una enorme protesta tant a nivell oficial com popular. a l'interior del país i la condemna internacional, entre elles la petició de clemència per part de Pau VI.

Franco mor dos mesos després, el 20 de Novembre, blasmat tant a l'interior com internacionalment. El Cardenal Tarancón va tenir un significatiu paper durant la transició. Les seves homilies, en el funeral de Franco i en la presa de possessió de Joan Carles, marcaren el paper que durant el difícil període que venia havia d'exercir l'Església.

Catolicisme polític d'ultradreta Al llarg dels anys setanta van sorgir diferents bandes d'extrema dreta amb l'objectiu de contrarestar i combatre als moviments antifrancuistes que anaven apareixent en l'àmbit universitari. El més important fou el "Guerrilleros de Cristo Rey" que comptaven amb certa connivència del govern i tenien relacions amb la Fuerza Nueva de Blas Piñar.

La transició. 1976, 1 i 8 de febrer, manifestacions per la Llibertat, Amnistia, Estatut d'Autonomia. *Marxa de la Llibertat.*

Conveni-marc entre la Santa Seu i l'Estat. El 28 de juliol de 1976 se signà un conveni-marc en virtut del qual el rei renunciava al dret de presentació de bisbes i l'església renunciava al privilegi de fur o d'estatus jurídic privilegiat. Era, en definitiva, l'acord-marc que preparava els Acords entre la Santa Seu i l'Estat que es van signar al 1979.

II. ELS PIONERS DEL PACIFISME CATALÀ

3. Els orígens: *Pax Christi*

4. La descoberta de la noviolència: els Amics de l'Arca

3. Els orígens: *Pax Christi*

Els orígens del moviment *Pax Christi* es fonamenten en diverses iniciatives a favor de la reconciliació a Europa després de la Segona Guerra Mundial, com a construcció de pau. En primer lloc, l'aportació del bisbe francès Pier-Marie Théas de Montauban, i a continuació les iniciatives de la mestra Marthe Dortel-Claudot, també del sud de França. Les relacions dels cristians francesos amb els cristians alemanys contribuïren a consolidar els inicis d'aquest Moviment que, finalment, el Papa Pius XII, l'any 1952, donà el seu suport definitiu.

Aquesta actitud marcadament reconciliadora per part franco-alemanya va ser un element clau de la seva personalitat que li permetria plantejar-se la possibilitat d'organitzar més abastament un moviment que des del catolicisme treballés per la construcció de la pau des de la vessant d'una Europa dividida i desfeta per la Guerra Mundial.

Així va ser com a finals dels anys 40 va donar les primeres passes *Pax Christi*. A Espanya arribà als inicis dels anys 50 de la mà de Carlos Santamaría i de l'organització de les *Conversaciones Católicas Internacionales de San Sebastián*, de les que, a proposta de participants francesos membres de *Pax Christi-França*, sorgiria un Grup de *Pax Christi* a San Sebastián.

El Congrés Eucarístic de Barcelona, celebrat el 1952, va ser el punt de contacte i més important perquè el Moviment calés a la ciutat comtal, a banda que catalans sempre participaven a les *Conversaciones de San Sebastián* i estaven informats de les primeres passes de *Pax Christi* a l'Estat. A partir de l'activitat primera i més atractiva de *Pax Christi*, les rutes internacionals de pau, joves catalans i d'arreu de l'Estat s'inscrivien amb la intenció de sortir, poder compartir amb joves d'altres països i viure un ambient fraternal i cristià més obert que no pas el que es vivia a Espanya.

Els grups començaren a difondre's per l'Estat, creant-se a Madrid, Valladolid i Saragossa. Però de tots ells, els que tenien més incidència eren els que es van crear primerament, per aquest ordre: el de San Sebastián (1952) i el de Barcelona (1953). A partir del 1955 la creixença del grup de Barcelona feia parlar d'equips que per barris o poblacions es reunien també durant l'any per a tractar les temàtiques pròpies de fons del Moviment; nasqué així el Grup Regional Català.

Pax Christi tenia com a objectius fonamentals el tractament de la pau des del punt de vista cristià i aprofitant la xarxa catòlica existent com a forma de co-fraternitzar entre pobles i persones. Les rutes, en aquest sentit, foren la praxi millor d'aquesta nova teoria nascuda després de la Segona Guerra Mundial: la reconciliació com a camí cap a la pau.

Les condicions de l'Estat espanyol, amb un règim recolzat sobre un nacionalcatolicisme que es caracteritzava pel seu conservadorisme, van fer de Pax Christi un gran instrument de canvi de mentalitats, per una banda en les primeres èpoques (des dels anys 50 fins a mitjans dels anys 60), i de canvi d'actuació en les següents èpoques (des de mitjans dels anys 60 fins a finals dels 70). En aquest sentit podem dividir en dues gran etapes l'evolució de Pax Christi, encara que en aquest capítol les hem distribuït per dècades per fer més entenedor i concret aquest desenvolupament: els inicis internacionals i espanyol (anys 50), els inicis catalans (anys 50), el creixement i l'evolució de la que parlem (anys 60), i el manteniment i davallada del Moviment (anys 70).

3.1.- Els inicis de Pax Christi a Europa

Les primeres passes a les acaballes de la Segona Guerra Mundial

En la França ocupada de finals de la Segona Guerra Mundial el bisbe de Montauban, Pier-Marie Théas, era un dels pocs prelats catòlics que denunciava les deportacions de jueus i es mostrava clarament en defensa dels hebreus de França.³⁰ Aquesta actitud contrària a la deportació de jueus i joves francesos que eren enviats a camps de treballs forçats, li comportà la seva detenció el 1944 i la deportació a un camp de concentració a Compiègne.

Confinat a la presó durant varies setmanes, Théas medità sobre el principi evangèlic de l'amor a l'enemic,³¹ i en coherència amb les seves creences i la seva actitud contra el feixisme, oferia diàriament la seva missa pels qui així el consideraven. Al cap de poc, els altres presoners que sabien que era bisbe, li demanaren fer pregària conjunta, i que els dirigís espiritualment en la meditació. El prelat decidí parlar-los sobre les seves reflexions evangèliques de l'amor als enemics i els suggerí que preguessin pels seus botxins. Aquesta actitud de Théas provocà, primerament, una reacció contrària entre els presoners els quals s'escandalitzaren, però posteriorment s'anaren afegint a les celebracions litúrgiques que el bisbe oferia pel poble d'Alemanya i pels enemics en general.

30 El 1942, en una carta pastoral oberta des de la seva diòcesi escriu el següent: "Dono veu a la protesta indignada de la consciència cristiana i proclamo... que tots els homes, sigui quina sigui la seva raça o religió, tenen el dret de ser respectats pels individus i pels Estats...".[Veure l'espai internet de Pax Christi Internacional: <http://www.paxchristi.net> (gener 2002)].

31 Mt 5, 1-12, 38-48; Mt 7, 1-5; Lc 6, 20-43.

Setmanes més tard, el bisbe Théas fou alliberat. L'experiència del camp de concentració i la seva meditació sobre el perdó l'havien marcat profundament i li proporcionaven una millor comprensió de quina era la dificultat i l'esforç necessari per aconseguir una autèntica reconciliació entre els enemics d'una Europa dividida i desfeta per la Guerra Mundial. L'episodi de l'empresonament el portà a plantejar-se seriosament quina era la contribució que com a bisbe podia aportar als fidels i a la societat en el seu retorn a la diòcesi de Montauban. El prelat es convencé de la importància de treballar i unir esforços decididament en la reconciliació com a únic camí possible per a construir la pau a Europa.

A aquesta primera experiència del bisbe Théas s'afegí una segona font d'inspiració per al futur moviment de reconciliació catòlic que es concretà en les inciatives d'una mestra francesa, Marthe Dortel-Claudot, que també vivia al sud del França amb el seu espòs i fills. Involucrada en la seva parròquia local, era una persona de profunda vida interior. Durant l'hivern de 1944, quan s'acostaven les dates nadalenques, Dortel-Claudot se solidaritzava amb el sofriment del poble alemany, i desitjava que Alemanya es refés espiritualment i moral després de 12 anys de nazisme. Animada pel mossèn de la seva parròquia, formà un petit grup que pregava per la reconstrucció d'Alemanya i per la pau a Europa. Entre els primers que s'hi reunien hi havia curiosament una vídua de guerra, la filla d'un deportat i alguns religiosos carmelites.

Marthe Dortel-Claudot se n'adonà que aquesta iniciativa a la seva parròquia era important però no pas suficient, i decidí trobar un bisbe que donés suport oficial de l'Església al projecte. El mes de març del 1945 anà a trobar-se amb el bisbe Théas, la persona probablement més adient per a entendre la visió de reconciliació franco-alemanya de Dortel-Claudot. El bisbe Théas acceptà amb interès liderar el que anomenaren una "Croada per la Pau". Al projecte posaren el nom de "la Pau de Crist": Pax Christi.

El bisbe Théas i Marthe Dortel-Claudot tenien una visió clara sobre el sentit profund de la reconciliació per a avançar cap a la pau entre francesos i alemanys. Aquesta era, de fet, la inspiració de Pax Christi des dels seus inicis. En aquesta primera etapa, en plena postguerra mundial, la població europea estava necessitada de pau i motivada per a treballar-hi davant les ferides obertes i malgrat la forta crisi espiritual i moral eixtent. Hi hagué una resposta positiva a les iniciatives populars de pacificació. Una de les primeres fou el pelegrinatge a Vezelay (França), que constituí un significatiu símbol de la reconstrucció d'Europa.

Pax Christi començà a créixer ràpidament i en poc temps rebé el suport de bisbes tant de França com d'Alemanya. Théas havia estat designat bisbe de Lourdes, i s'organitzaven pelegrinatges a la vila mariana i accions per a promoure la reconciliació franco-germànica tot superant l'hostilitat històrica, com ara trobades i reunions en les que cada vegada més hi

prenien part joves. Théas visitava al mateix temps Alemanya, i ho feu en diverses ocasions per tal d'expressar una nova relació, més fraterna, entre els dos pobles, en una de les quals donà la primera comunió a nens alemanys i aconseguí la llibertat per a llurs pares, que encara eren presoners de guerra; tot plegat, símbols de reconciliació sincera.

Al final de la dècada dels quaranta va néixer la secció alemanya de Pax Christi. Uns anys més tard, en un altre gest de reconciliació, la nounascuda secció germànica feu donació d'un calze a la parròquia d'Oradour-sur-Glane com a símbol de reparació de la massacre nazi que el 1944 havia arrasat el poble.

Els finals de la dècada dels anys quaranta van ser per a Pax Christi els inicis d'una consolidació que avançava lentament però amb fermesa cap al retrobament entre francesos i alemanys. Aviat aquesta Croada per la Pau, organitzada especialment per a la reconciliació franco-alemanya, passà a abraçar a altres nacions. Pax Christi obria centres a Anglaterra, Bèlgica, Holanda, Àustria i Suïssa.

Aquest impuls de pau i reconciliació encara no havia rebut el suport explícit del Papa, però ja era notori que es tractava d'un moviment format i dinamitzat per catòlics de base que havien entès clarament el pacifisme que significava viure en profunditat el seu cristianisme, la qual cosa ajudava a expandir-se i desenvolupar-se arreu, donant pas a una nova dècada fonamental per a la consolidació definitiva de Pax Christi. Es tractava dels anys cinquanta, en què la seu principal es traslladava a París i les seves seccions seguien presents a nous països.

Estructuració interna, reconeixement oficial i internacionalització

L'organigrama de Pax Christi s'estructurava de la següent manera: hi havia un President internacional que, juntament amb el President de cada secció nacional (o Secretari Nacional Eclesiàstic), era un càrrec ocupat exclusivament per un prelat. A més, hi havia un Secretari Internacional Eclesiàstic i un Secretari Internacional Laic, així com un Secretari Nacional Laic per a cada secció nacional. Així doncs, Pax Christi Internacional estava presidida per un bisbe, i compartia les taques de gestió amb un Secretari Internacional Eclesiàstic i un de Laic; per la seva banda, a cada secció nacional hi havia també un Secretari Nacional Eclesiàstic i un de Laic que participaven en les reunions anuals de Pax Christi Internacional.

El Cardenal Feltin (França) va ser el primer President Internacional i dissenyà un programa-base compost per tres línies mestres: pregària, estudi, i acció. El Moviment començava a organitzar-se en centres internacionals, i creava sistemes d'amistat i relació per correu postal entre països per a promoure el contacte i la comprensió internacional,

especialment entre gent jove. Era el jovent fonamentalment -el futur d'Europa- qui promogué l'any 1952 una marxa de Pax Christi d'Assís a Roma. Es tractà d'una pelegrinació que es convertia en un acte lúdic i fratern que acabaria per organitzar-se anualment³² i esdevenir molt popular, especialment entre la gent jove, la base de tot procés de reconciliació. Amb ocasió d'aquesta ruta a Roma, el 1952, el Papa Pius XII donà reconeixement oficial a la missió de Pax Christi com a moviment de pau catòlic, i rebé els pelegrins al Vaticà amb aquestes paraules: "Estimem amb tot el cor el caràcter sobrenatural i a la vegada natural de Pax Christi. (...) Teniu raó de veure en aquest punt el seu objectiu principal: resar per la comprensió mútua entre els pobles i per la pau. (...) Posar en moviment les forces de pau acumulades en l'Església i en el món catòlic, gràcies a la unitat sobrenatural dels catòlics en Crist (...); heus ací el que a Nos ens sembla l'objectiu principal del moviment Pax Christi. (...) El moviment franciscà del segle XIII us pot servir d'exemple i d'estímul. El vostre estandard us adreça cap a un objectiu profundament cristià i catòlic, al qual haurien hagut ja de dedicar-se les generacions passades: la unió de tots els catòlics d'Europa, primerament, i els dels altres continents després, per a treballar tots plegats en les tasques de la vida pública."³³

Pax Christi tenia una triple finalitat com a Moviment catòlic al servei de l'Església en el compliment de la seva missió de pau; efectivament el seu objectiu principal era el d'introduir allò que els cristians anomenaven la "pau de Crist" en les relacions entre els homes i entre els pobles. D'aquesta manera, el seu paper s'estructurava en tres punts fonamentals argumentats segons el prisma catòlic:³⁴

- a) Viure i difondre l'esperit de la pau evangèlica i demanar la pau, do de Déu.
- b) "Posar en moviment les forces de pau acumulades en l'Església i el món catòlic, gràcies a la unitat sobrenatural dels catòlics en Crist." (Pius XII).
- c) Ensenyar als catòlics a complir els seus deures internacionals i a col·laborar amb tots els homes de bona voluntat en la instauració de la pau, segons l'ensenyament i les directrius de l'Església.

A banda de l'embranchida que donà Pius XII al Moviment Catòlic Internacional per la Pau, Pax Christi diversificà els seus temes d'estudi i acció, en una dècada -la dels anys 1950- en que semblava que se superava l'ambient de postguerra mundial encara que imperava un nou ordre internacional articulat per la Guerra Freda, que es perllongaria durant les

32 Les més conegudes com a "Rutes Internacionals de Pax Christi", i les seves ramificacions regionals i locals, segueixen organitzant-se fins i tot actualment solcant diversos països del Vell Continent.

33 Document ciclostilat per la Secció Catalana de Pax Christi amb motiu de la ruta internacional que travessaria Catalunya l'estiu de 1960, i que va ser entregat als rectors de les parròquies afectades per la citada marxa [arxiu particular Montserrat Salvat, vídua de Victor Seix, important dirigent de Pax Christi a Catalunya].

34 Cfr. Document ciclostilat de la Secció Catalana de Pax Christi [arxiu particular de Montserrat Salvat].

següents tres dècades. En aquest nou període, Pax Christi era conscient que la coherència amb els seus objectius la portaria a l'acció social i política internacionalment, de manera que superant les primeres i tímides passes, les esglésies començaven a preocupar-se per noves lluites que composaven el treball per la pau, com ara el combat contra la pobresa, el suport al desenvolupament dels països que lluitaven contra la colonització, l'apropament a les relacions Est-Oest davant un entorn d'enfrontament contingut, i l'interès per les idees d'alliberament del líder indi Mohandas Gandhi sobre la noviolència (assassinat aleshores, el 1948). Totes aquestes temàtiques eren tractades en reunions, congressos i diades de pau organitzades per Pax Christi Internacional que contribuïen a consolidar-la definitivament i a dotar-la d'una imatge i una influència mai assolides fins llavors

Són temps de noves seccions creades a Itàlia, Irlanda, Luxemburg, Gran Bretanya i Espanya.

Pax Christi s'introdueix a l'Estat espanyol

Joan Gomis explica molt gràficament a les seves memòries el que suposà l'arribada de Pax Christi a Espanya per a molts joves cristians dels anys 50, que buscaven un to més evangèlic en la jerarquia de l'Església espanyola i més compromès socialment i política davant la inevitable consolidació del règim: "Em va passar això que ens succeeix a tots força cops a la vida: trobar que algú expressa amb claredat allò que nosaltres intuïm de manera confusa".³⁵ Efectivament, Pax Christi va ser una gran troballa per a aquests incipients grups de joves i no tan joves que volien deixar enrere l'etapa de la Guerra Civil, i es mostraven interessats per la situació històrica que estaven vivint i la resposta personal i col·lectiva que calia donar. És, sens dubte, una de les guspies que donaria volada al moviment per la pau que cada vegada més utilitzarà l'anomenat *fenomen del Paraigua*.³⁶ Aquest consistia a legitimar les actuacions clandestines sota l'empara de col·lectius o institucions reconegudes pel règim, fonamentalment d'Església; fou el cas més clar la secció espanyola i el Grup Regional Català de Pax Christi en aquests anys.

Gomis coincideix també en què les primeres passes en el moviment per la pau a Catalunya es concretaren a partir d'entitats cristianes perquè en aquests anys era molt difícil organitzar res que no pertanyés a l'àmbit catòlic.³⁷ D'altra banda, Joan Misser, un dels primers responsables i introductors de Pax Christi a Catalunya, afirma que efectivament "Pax Christi està en bona part a l'origen del moviment pacifista a casa nostra",³⁸ de manera que considerem aquest moviment com el pioner del pacifisme al nostre país.

35 Joan GOMIS, "Memòries cíviues (1950-1975)", La Campana, Barcelona, 1994; p. 138.

36 John Paul LEDERACH, *Els anomenats pacifistes: la no violència a l'Estat espanyola*, Ed. La Magrana, Barcelona, 1982; p. 108.

37 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; p. 151.

38 Manifestacions orals de Joan MISSER, des de Bailleul (França), 1/03/2002.

França era, en aquells moments, l'horitzó més accessible i més desitjable per a un bon grapat de catalans i espanyols d'aquests anys que volien sortir del tancament del règim. Com diu de forma prou encertada l'escriptor i periodista Llorenç Gomis, "l'any 1947, amb la frontera tancada, tropes desplegades i maquis que s'infiltraven, els Pirineus semblaven altíssims. (...) L'any 51, encara hi havia Pirineus, però eren més baixos."³⁹ La diferència que marca l'escriptor Gomis radica en què el tombant dels anys quaranta als cinquanta la situació política internacional envers el règim de Franco començava a variar, i això va ser aprofitat també per a conèixer el que hi havia a banda i banda de la serralada fronterera. Una de les primeres passes la donà el jesuïta francès Robert Bosc, membre actiu de Pax Christi al país gal i que treballava a la revista cultural francesa *Études*.⁴⁰

A finals dels anys quaranta, Bosc viatjà a Barcelona i es trobà amb grups catòlics de tarannà obert; el jesuïta parlava bé el castellà, així que els contactes surtiren efecte, i de fet fou a partir d'ell que a la ciutat comtal i a Espanya es començà a conèixer per primera vegada i de primera mà l'existència del moviment Pax Christi. Robert Bosc va visitar Espanya en diverses ocasions per a suscitar iniciatives i compartir projectes entre joves d'una banda i l'altra dels Pirineus. Entre aquestes iniciatives, organitzava unes trobades amb estudiants de les Congregacions Marianes (CM)⁴¹ espanyoles i franceses a Comillas, amb la intenció de trencar el gel entre els universitaris catòlics d'ambdós països i suscitar el mutu coneixement i el debat sobre qüestions fonamentals.

A aquestes trobades, entre els joves de Barcelona hi participà Llorenç Gomis, el qual recorda aquell episodi convertit en una oportunitat per a rivalitzar entre *catolicismes*. "L'organització, per la banda espanyola, va correspondre a la FECUM -Federació Espanyola de Congregacions Universitàries Marianes- i el capità del l'equip espanyol, o més aviat l'entrenador, era un jesuïta que venia de Salamanca -ciutat universitària i de savis- i que si la memòria no em falla es deia Vilariño. El pare Vilariño ens va reunir els de l'equip espanyol la vigília de l'encontre i ens va prevenir contra les tàctiques, astúcies i males arts dels francesos. Una pila de greuges històrics encenien el magí del jesuïta espanyol."⁴² Gomis recorda que Vilariño insistia en l'argument que els francesos venien de "mala fe". El cert és que el catolicisme francès, en aquests anys, representava obertura i un intent de renovació, mentre que el catolicisme espanyol estava tancat sobre sí mateix i era molt més conservador.

39 Llorenç GOMIS, "De memòria. Autobiografia (1924-1994)", Edicions 62, Barcelona, 1996; p. 195.

40 Robert Bosc és expert en relacions internacionals, professor a la Facultat catòlica de París i havia estat professor visitant als Estats Units i al Perú. Posteriorment, participaria en tasques de les Nacions Unides i de la UNESCO. El 1961 publica el llibre "La societat internacional i l'Ésglésia. Sociologia i moral de les relacions internacionals".

41 Les Congregacions Marianes són moviments de joves cristians promoguts i acompanyats per jesuïtes i radicats a diversos països; amb el temps i els nous aires del Concili Vaticà II rebran el nom de Comunitats de Vida Cristiana (CVX).

42 Cfr. Llorenç GOMIS, op. cit.; p. 197.

Aquestes converses, que no entren estrictament dintre de les activitats de Pax Christi - tot i que Bosc n'era membre i alguns dels joves francesos que participaven, també-, sí que demostren la diferència de visió entre les dues formes marcadament distants de catolicisme a banda i banda de la frontera, fet que influirà notablement en el futur desenvolupament de Pax Christi a l'Estat.

Aquesta situació de distanciament entre tarannàs venia donada, en bona part, per la posició de la jerarquia eclesiàstica espanyola durant la Guerra Civil i les estretes relacions que mantenia amb les autoritats civils i militars -en el que s'anomenà Nacionalcatolicisme durant els primers anys de règim-. Malgrat tot, la trobada de Comillas serví claramentalment per a fer arribar a les oïdes d'alguns joves espanyols (especialment els barcelonins) l'existència de Pax Christi, i la coneixença del tarannà inquiet i estimulante de Robert Bosc (membre del Moviment i tan jesuïta com el pare Vilariño, d'altra banda).

Les 'Conversaciones Católicas Internacionales de San Sebastián'

No va ser fins entrada ja la dècada de 1950, la primera vegada que des d'Espanya es començà a prendre alguna iniciativa en relació a les idees de Pax Christi, i la figura clau en aquest procés va ser Carlos Santamaría Ansa. Doctor en Ciències, professor de Matemàtiques i director de l'observatori meteorològic de San Sebastián, va ser una persona molt inquieta, de molta empena cultural, de tendència *afrancesada* quant a les seves postures liberals, i amb un sentiment euskaldún i una visió plurinacional de l'Estat⁴³ que demostraven que en els cinquanta ja tenia unes idees ben avançades a la seva època.⁴⁴

Santamaría tenia accés a interessants contactes internacionals des d'abans de la Guerra Civil; es movia hàbilment entre les diputacions forals basques, els propagandistes catòlics de Madrid i els eclesiàstics i teòlegs de París; s'envoltava de bons col·laboradors entre el clergat jove d'Euskadi (Ciranda, Tellechea i Setién),⁴⁵ i era, en definitiva, una persona formada, rigorosa i estricta en les seves opinions i anàlisis.

La relació de Pax Christi amb Carlos Santamaría vingué perquè aquest va ser l'artífex d'uns fòrums intel·lectuals ben insòlits aleshores⁴⁶ en els que, tot aprofitant les seves bones relacions interiors i exteriors, aconseguia organitzar un prodigi de llibertat i bon nivell, amb participació de teòlegs i laics catòlics i protestants de molts països europeus. Sota el nom de

43 Entevista amb Xavier ROCHA, a Barcelona, el 29/01/02.

44 Carlos Santamaría serà Conseller de Cultura del primer govern basc de la democràcia, presidit per Carlos Garaicoechea, i el 1989 rebrà el Memorial Joan XXIII de l'Institut Victor Seix de Polemologia "per una llarga trajectòria vital, intel·lectual i emotiva al servei del pesament i de l'acció per la pau; mestre de generacions que han lluitat per unes condicions socials i polítiques més justes; exemple de fidelitat al pensament propi, recte, apassionat i coherent."

45 Cfr. Llorenç GOMIS, op. cit.; pp. 203-204.

46 S'havien celebrat abans de la Guerra Civil. Cfr. Llorenç GOMIS, op. cit.; p. 203.

Conversaciones Católicas Internacionales de San Sebastián, i celebrades anualment a la gran sala de la Diputació Foral de Guipúscoa, Santamaría organitzava i dirigia des de finals dels anys quaranta, aquestes converses fins a principis dels anys 60.⁴⁷

Joan Gomis, que va participar en algunes edicions de les *Conversaciones Católicas*, afirmava que en aquells anys aquestes trobades semblaven un veritable miracle per la llibertat amb la qual es parlava;⁴⁸ l'assistència d'alguns catalans contribuïa a animar i afavorir a Catalunya complicitats que es concretaren amb noves iniciatives en una línia semblant. El cert és que Carlos Santamaría era ja un home avançat per al seu temps, intel·ligent i molt fi en els seus raonaments, i buscava gent que provoqués la reflexió i el debat en els tombants dels cinquanta, en uns anys en els que s'intentava superar tímidament el pes de tota una època marcada per la Guerra Civil i la incipient consolidació del règim.

Eren moments en què es fundava i donava les seves primeres passes Pax Christi Internacional des de França, i de fet alguns dels francesos involucrats a Pax Christi ja estaven en contacte amb Carlos Santamaría o eren convocats en alguna ocasió a les *Conversaciones de San Sebastián*. És en una d'aquestes vegades, presumiblement l'estiu del 1951, que representants francesos de Pax Christi proposaren a Santamaría coordinar la formació de grups del Moviment a Espanya amb la intenció de formar una secció nacional espanyola.⁴⁹ Santamaría acceptà de bon grat, doncs ja havia sentit a parlar de Pax Christi en una conferència un temps abans i li interessava el tarannà del Moviment.

En els subsegüents mesos començà a donar les primeres passes el Grup de San Sebastián amb l'impuls del professor basc. Al cap de poc temps, a Barcelona es formà també un petit col·lectiu de persones interessades per les idees de Pax Christi, relacionades amb Carlos Santamaría i especialment a rel dels actes que s'organitzaren amb motiu del Congrés Eucarístic de Barcelona, el 1952.

El Secretariat espanyol de Pax Christi a San Sebastián (1953)

L'estiu de 1953 existia ja un Secretariat espanyol de Pax Christi com a nucli organitzat al voltant de Carlos Santamaría, encara que la seu oficial no era més que l'apartat de correus 66 de Donostia. Santamaría va ser nomenat Secretari Nacional Laic de la secció espanyola de Pax Christi, i el Secretari Nacional Eclesiàstic o President espanyol recaigué al cap de dos anys en el bisbe de Valladolid José García Goldáraz, per elecció de la Conferència de

⁴⁷ Cfr. Llorenç GOMIS, op. cit.; p. 204-205.

⁴⁸ Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; pp. 35-36.

⁴⁹ Segons Joan Misser, un dels introductors fonamentals del Moviment a Catalunya, en l'edició de 1951 de le *Conversaciones Católicas de San Sebastián* hi participà el canonge Lalande, Secretari Internacional Eclesiàstic de Pax Christi. Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

Metropolitans del desembre de 1955. Era necessària la figura d'un bisbe per a donar "oficialitat" al Moviment i prevenir-lo de ser acusat d'activitat sospitosa de clandestina davant el règim; l'aixopluc d'un jerarca eclesiàstic era una garantia de continuïtat i assentament.

Val a dir, però, que el bisbe García Goldàraz tenia una actitud un tant distant, segons membres del Moviment que el tractaren, i poc compromesa amb el tarannà de les bases. Segons testimonien catalans de Pax Christi vinculats a càrrecs de responsabilitat en el Moviment, donava la impressió que prenia el càrrec més pel prestigi que podia reportar-li el participar d'una estructura internacional, que no pas per l'interès sobre les qüestions de reconciliació i pau, i menys l'aproximació a aquestes temàtiques sota un prisma d'un cristianisme obert (com era habitual en altres països com ara França, i que justament això va ser el que estava atraient als qui conformaven les bases del Moviment a Espanya).

Si bé la presidència d'un prelat donava llum verda al Moviment a l'Estat, aquestes postures tan sovint conservadores dels bisbes que ocuparen la presidència i que motivarà cada vegada més distanciament amb els laics, serà també una de les causes, com veurem, - per una d'aquelles ironies de la història- de la desaparició de Pax Christi a Espanya, tal i com apunta també Joan Gomis a les seves Memòries.⁵⁰

Com dèiem, algunes persones que conegueren a García Goldàraz desaproven sense gaires miraments la seva presidència. Així, Xavier Rocha -qui va ser Secretari Laic de la secció nacional i tractà amb el Secretari Eclesiàstic i President Gacía Goldàraz nombroses vegades- considera que el bisbe "... no hi creia [en el Moviment]; era un escèptic", referint-se a la tasca de Pax Christi.⁵¹ Joan Gomis, per la seva banda afirmava: "García Goldàraz, un home ja molt gran, em semblà una mena de figura d'ultratomba" quant a la llunyania amb els postulants de Pax Christi.⁵² Frederic Roda, posterior Secretari General Laic, manifesta que el prelat de Valladolid "no va entendre res de res [del que significava l'activisme de Pax Christi]".⁵³

Fins i tot a finals de 1957, Carlos Santamaría, home prudent i mesurat en les seves apreciacions, escrigué en una carta particular el següent comentari en referència al possible canvi de bisbe al capdavant de la secció nacional, rellevant a García Goldàraz: *"El Sr. Arzobispo de Valladolid cree que sería ventajosamente reemplazado por el Arzobispo de Zaragoza. Yo también comparto su opinión. Si pudiéramos llevar adelante el conjunto del plan, Zaragoza sería un excelente punto de reunión para el Consejo directivo. Estoy convencido de que Pax Christi puede*

50 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; p. 153.

51 Cfr. entrevista a Xavier RÓCHA.

52 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; p. 154.

53 Entrevista a Frederic RODA I PÉREZ, , a Bellaterra, 06/11/2001 i 27/05/2002.

progresar mucho, a condición de que se concreten a fondo varios problemas previos."⁵⁴ La sutilesa de Santamaría és notable quant a l'interès de García Goldáraz de deixar la presidència de Pax Christi només dos anys després d'haver estat designat, i les manifestacions a favor d'aquesta possibilitat per part de Santamaría.

Xavier Rocha també recorda que el prelat li demanava sovint que el substituïssin i deia que aquella presidència només li donava maldecaps.⁵⁵ Tot i així, el bisbe de Valladolid no aconseguiria abandonar la presidència de Pax Christi fins el 1963, en no donar-se relleu en el seu càrrec.

A partir del primer grup que es creà a San Sebastián de la mà de Carlos Santamaría el 1952-53, van apareixent regularment nous grups a Barcelona, Madrid, Valladolid i Saragossa. El febrer de 1955, després de la ruta internacional de Pax Christi⁵⁶ amb destí a Santiago de Compostel·la (la de l'estiu del 1954), va tenir lloc a Saragossa una important reunió de membres del Moviment a Espanya i especialment de Catalunya, que esdevingué el punt de partença definitiu de Pax Christi a l'Estat.

El Grup que es configurava a Barcelona cada vegada tenia més pes, i en la mateixa carta abans citada que Santamaría escrigué a Victor Seix -responsable a Barcelona de Pax Christi- el novembre de 1957, manifestava la seva intenció d'abandonar el càrrec del Secretariat Espanyol -especialment a causa d'ocupar al mateix temps el de Secretari Internacional Laic a París-. D'altra banda, Santamaría destacava en el mateix escrit que considerava propici que el Secretariat espanyol s'establís a Barcelona per la cada vegada més notòria influència del Grup de Barcelona a l'Estat, i perquè el de San Sebastián no el considerava del tot capacitat i format per a portar aquesta responsabilitat en estar compost, a més, per un nombre reduït de persones. Fins i tot, Santamaría es proposava a ell mateix com a vice-president en una futura Junta per tal de superar la "crisi presidencial" durant un temps de transició.⁵⁷

54 Carta personal de Carlos Santamaría a Victor Seix (responsable del Grup de Barcelona), el 26 de novembre de 1957; [arxiu particular de Montserrat Salvat, vídua de Victor Seix].

55 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; p. 155.

56 Una de les activitats fonamentals que Pax Christi duia a terme eren rutes internacionals per Europa, que aplegaven a centenars de joves de diversos països durant uns dies de convivència, reflexió i lleure.

57 "La cuestión tiene importancia. Creo llegado el momento de que el Secretariado de nuestra sección, juntamente con la redacción del Boletín, se establezcan en Barcelona. Vuestro grupo es, sin duda, el más importante y la organización actual no tiene razón de ser. El hecho de que yo sea Secretario Internacional casi constituye una dificultad pues se acumulan aquí dos funciones muy distintas y que en algunos momentos hasta se encuentran en oposición. Por otra parte, el grupo de jóvenes que yo he logrado formar aquí no es lo suficientemente fuerte para afrontar con continuidad la responsabilidad del Secretariado de esta sección. En cambio, en Barcelona, es seguro que encontraréis personas y medios para ello. Creo, pues, que uno de vosotros debe asumir el Secretariado español, o la persona que vosotros propongáis. Al mismo tiempo se designaría una Junta, de la que yo formaría parte como vice-presidente, y podría afrontarse la crisis presidencial." Carta personal de Carlos Santamaría a Victor Seix (responsable del Grup de Barcelona), el 26 de novembre de 1957; [arxiu particular de Montserrat Salvat, vídua de Victor Seix].

Aquestes manifestacions demostren la cada vegada més gran influència del Grup de Barcelona, liderat per Seix, i expliciten -encara que no es concretaria fins el 1960- com Santamaría anava delegant la seva responsabilitat dins la secció espanyola tot traslladant la capitalitat del Moviment de San Sebastián a Barcelona. En aquesta darrera ciutat començaria una segona etapa de Pax Christi a Espanya.

Capitalitat catalana de Pax Christi espanyola

Fins el 1960, Santamaría va ser el Secretari Nacional de Pax Christi a Espanya, càrrec que compartí durant els darrers anys amb el de Secretari Internacional Laic. A París, el Cardenal Feltin era President de Pax Christi, i el Secretari Internacional Eclesiàstic era el canonge Bernard Lalande.⁵⁸ A partir del 1960, el càrrec de Secretari Nacional de Pax Christi espanyola en substitució de Santamaría va ser ocupat per Xavier Rocha a proposta personal del seu antecessor, mentre aquest seguia com a vice-president durant un temps de transició tal i com s'havia ofert, i Victor Seix era nomenat Secretari Adjunt.⁵⁹ Rocha havia estat fins llavors Responsable de Rutes de Pax Christi a Espanya, i participava de les reunions trimestrals del Secretariat Internacional a París, on coincidia amb Santamaría.

La secció espanyola de Pax Christi ja estava consolidada, amb grups arreu del territori estatal. Tot i així, el pes fonamental el portaven sobre tot els grups de Catalunya, cosa que amb el temps i a conseqüència de la pèrdua de pes específic dels grups de la resta de l'Estat, contribuiria a crear una secció pròpia dintre de l'espanyola, també coneguda amb el nom de Grup Regional Català, que acabaria liderant tot el Moviment a Espanya. De fet, en el Consell assessor de la secció nacional, nomenat el 1960 amb motiu del canvi de Secretari Laic espanyol, quatre dels membres eren de la secció catalana: Joan Botam (caputxí), Josep Maria París (jesuïta), Victor Seix (Secretari adjunt) i Enric Ferran (col·laborador); els altres membres eren Vicente Serrano de Madrid (consiliari), Carmelo Abando de Bilbao i Félix García Tajadura de Valladolid.⁶⁰

Davant aquests canvis de responsabilitats, Xavier Rocha, que era notari a Hostalric, demanà ser traslladat a la província de Valladolid amb motiu del seu nomenament com a Secretari Nacional Laic. S'instal·là a Medina de Rioseco, a 30 km de Valladolid, més a prop del Secretari Eclesiàstic García Goldàraz, fet que li permetia tractar més directament qüestions pròpies de responsabilitat del Moviment a Espanya. Rocha afirma que la relació amb el bisbe de Valladolid era de mutu respecte i de cordialitat, però distant en els punts de vista; tot i així s'evitaven conflictes per a facilitar la tasca de cadascú.⁶¹

58 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; pp. 151-152.

59 Cfr. entrevista a Xavier ROCHA.

60 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; p. 179.

61 Cfr. entrevista a Xavier ROCHA.

García Goldáraz, però, seguia demanant ésser substituït del càrrec de President de *Pax Christi* a Espanya, cosa que succeí definitivament el 1963. Va ser proposat per a substituir-lo el bisbe de Saragossa, Pedro Cantero Cuadrado, conegut per les seves posicions integristes, a banda de ser procurador en Corts i un dels tres membres del Consell de Regència. Rocha afirma d'ell que "era franquista, i tot l'oposat al que erem nosaltres [les bases de *Pax Christi*]".⁶² Frederic Roda, successor en el càrrec de Rocha, afirma del bisbe Cantero Cuadrado que servia més de capellà de poble que no pas de bisbe, que no tenia gaire coneixement del que des de la base es feia, alhora que el prelat aconsellava paciència davant les activitats que es proposaven. Tot i així, Roda manté un record tendre de la seva persona perquè, tot i no coincidir gairebé en res amb el bisbe, aquest tenia una actitud més innocent que no pas inquisitorial, la qual cosa, tot i no ser gaire perjudicial, demostrava que la figura d'un bisbe com Goldáraz o Cuadrado no era necessària.⁶³

Malgrat això, Rocha manifesta que mai va rebre cap directiva del President ni tampoc cap censura; es respectaven mútuament. Un cop l'any coincidien en una reunió anual en un congrés del Moviment, i Rocha cada 6 mesos li demanava audiència per posar-lo al corrent de l'actualitat del Moviment. Quan calia qualsevol consulta concreta, la base de *Pax Christi* es dirigia més aviat cap als capellans, mentre les jerarquies anaven pel seu cantó sense intervenir gaire per controlar les bases. Rocha considera que aquesta apatia venia motivada perquè les activitats dels membres del Moviment no eren tan importants per als dirigents eclesiàstics, ni tampoc era tan destacable el nombre de militants ni llur incidència des de *Pax Christi* com per a forçar la seva intervenció.⁶⁴

El pas de la presidència dels bisbes García Goldáraz de Valladolid a Cantero Cuadrado de Saragossa el 1963, demostrava que definitivament *Pax Christi* estava consolidada a Espanya encara que no amb una militància nombrosa, i que el centre de referència s'anava apropant més cap a Barcelona i el País Basc, dos punts dels que Saragossa en formava el triangle equilàter.

3.2.- La formació de *Pax Christi* a Catalunya

*Les passes prèvies de *Pax Christi* catalana*

Pax Christi donà les primeres passes a Catalunya, d'una banda, a partir del contacte de persones com Joan Misser amb Carlos Santamaría, especialment amb motiu de les ja comentades *Conversaciones Católicas de San Sebastián*. D'altra banda, del 27 de maig a l'1 de

62 Cfr. entrevista a Xavier ROCHA.

63 Cfr. entrevista a Frederic RODA.

64 Cfr. entrevista a Xavier ROCHA.

juny de 1952 se celebrà a Barcelona el XXXV Congrés Eucarístic Internacional, ocasió que permeté al jesuïta francès Robert Bosc tornar novament a la ciutat comtal. En aquesta ocasió, segons argumenten Joan i Llorenç Gomis en les seves respectives memòries, Bosc s'allotjà a llur domicili, de manera que això facilità un contacte més seriós entre els joves Gomis i la figura del jesuïta francès, especialment quant al que representava Pax Christi.

En aquells dies de juny de 1952, Bosc, acompanyat de Bernard Lalande, Secretari Internacional Eclesiàstic de Pax Christi, pronunciaren una conferència informativa sobre Pax Christi a l'Institut Francès de Barcelona dirigit per Pierre Defontaine, indret ben conegut per ser on sovint es feia ressò de novetats europees, i també per ser considerat finestra oberta a l'edifici reclus del franquisme; les seves hemeroteques eren, en aquells moments, un paradís de la llibertat de pensament i d'expressió, que joves com Joan Gomis freqüentaven regularment.⁶⁵

En aquella conferència es convidà a persones que havien participat a les *Conversaciones de San Sebastián* l'any anterior, com ara Llorenç Gomis, i també altres no vinculades a les Converses però interessades pel Moviment, com Xavier Rocha. Rocha, notari de professió, i aviat es convertí en destacat membre de Pax Christi a Catalunya i Espanya. Rocha queda corprès, en aquella conferència, de l'estil que imprimien els eclesiàstics francesos en els seus parlaments, el cristianisme nou que aportaven i, especialment també, la relació que Pax Christi establia amb la situació internacional i la construcció de la pau a partir de la reconciliació, tema que ja apassionava a Rocha.⁶⁶

La revista *El Ciervo*, portada en bona part per components d'aquestes joves generacions que buscaven nous àmbits de vida i d'expressió en els anys cinquanta, publicà, l'estiu de 1952, una doble pàgina titulada "El dit a la llaga: la pau depèn de tu", on per primera vegada es posicionava explícitament sobre la pau. Hi aparegueren diversos articles on es parlava de Pax Christi; un d'ells signat per Joaquim Gomis, i un altre portava les inicials de Llorenç Gomis.⁶⁷ Sens dubte, l'oportunitat dels joves Gomis de conèixer de primera mà a Robert Bosc, allotjat a casa seva durant els dies del Congrés Eucarístic, així com de participar en conferències com la de l'Institut Francès i disposar d'alguns butlletins i revistes que el mateix jesuïta deixà a casa de la família Gomis, permeté començar a difondre el nou tarannà i les iniciatives que una entitat com Pax Christi oferia, amb les peculiaritats afegides d'un país sense llibertats com l'espanyol.

Joan Gomis afirma en les seves memòries que aquesta setmana de juny de 1952 va ser molt significativa perquè alguna cosa nova es comencés a moure entre alguns catalans que

65 Cfr. Joan GOMIS, op. cit., p. 150.

66 Cfr. entrevista a Xavier ROCHA.

67 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; pp. 138-139.

donaria forma a Pax Christi al país. "Uns contactes personals, una conferència, aquelles pàgines de *El Ciervo*... devien assenyalar el principi de la cursa."⁶⁸ Fins i tot Gomis considera que l'accés a Pax Christi significarà un revulsiu important per a crear noves actituds i accions envers la pau a Catalunya i fins i tot a l'Estat, argumentant que va ser justament a partir d'aquests moments que el moviment per la pau tingué el seu origen a Catalunya.

Primeres rutes internacionals

El mateix any 1952, Pax Christi Internacional començà a organitzar una de les activitats característiques del Moviment: les rutes internacionals de pau; la primera d'elles fou a Assís, i només participaren un parell o tres de joves de les Congregacions Marianes de Madrid, que havien conegut al Pèrre Bosc amb motiu de l'encontre de membres de CM franco-hispanes.⁶⁹ Aquestes rutes tenien una durada d'aproximadament una setmana durant l'estiu, i participaven majoritàriament joves de diversos països europeus que s'anaven afegint a la marxa des dels diversos punts de partença fins a arribar a la trobada final. L'organització i el desenvolupament mateix de les rutes internacionals era motiu de convivència, de mutu coneixement de persones, pobles i terres, i era oportunitat de celebrar debats i pregàries per la pau, entre altres activitats que sensibilitzaven sobre el treball per la pau i la reconciliació.

Aquestes rutes estaven inspirades en unes marxes universitàries que congregaven al voltant de 2500 estudiants francesos durant una setmana en la que recorrien el trajecte de París a Chartres amb interès excursionista, convivencial i de debat intel·lectual alhora. Pax Christi pren l'estil de les rutes universitàries a Chartres però donant-li un caire internacional i rerafons cristià, tot afegint l'enfoc de la reconciliació com a base per al mutu coneixement entre els pobles d'Europa i la construcció de la pau. Les rutes de Pax Christi tenien cada any una destinació diferent i una temàtica específica⁷⁰ a tractar durant la setmana del trajecte. Per arribar al punt final de la marxa es dissenyaven entre cinc i deu rutes que feien diferents recorreguts des d'altres punts geogràfics però que tenien el mateix destí.⁷¹

La primera ruta recorregué la distància d'Assís i Roma l'estiu del 1952, i no hi ha cap presència espanyola -al menys com a membres de Pax Christi perquè el Moviment no estava encara introduït a l'Estat- si exceptuem els dos o tres joves de les CM de Madrid que ja hem citat. En canvi, a partir de la segona ruta, amb destinació a Altenberg⁷² (Alemanya) el

68 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; p. 151.

69 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

70 Les temàtiques eren diverses però tenien el denominador comú basat en el binomi pau-cristianisme; així, com a exemples del que es tractava en les rutes, heus aquí una mostra dels temes genèrics habituals: la situació internacional, les guerres i llurs causes, els problemes de la pau, els mitjans per obtenir la pau (drets humans, igualtat, dictadures, etc.); cfr. entrevista a Xavier ROCHA.

71 Cfr. entrevista a Xavier ROCHA.

72 Altenberg, a 20 km. a l'Est de Colònia, hi ha una antiga abadia cistercenca on havia predicat Sant Benet.

1953, sí es donà participació espanyola com a membres de Pax Christi, i la revista *El Ciervo* n'havia recomanat poc abans la participació.⁷³ A Altenberg se celebrava en aquest any el congrés anual de Pax Christi i va ser el lloc escollit on fer convergir les rutes internacionals. El fet de decidir territori alemany com a seu del congrés del Moviment de reconciliació franco-germànic, així com el punt d'arribada de les diferents rutes convergents d'aquell any, no va ser pas una casualitat sinó que responia a aquesta intenció de reconciliació principalment entre dos pobles i de soliaritat amb un país en una situació de postguerra encara difícil com era Alemanya.

En els anys 50, un dels artífex de l'entrada de Pax Christi a Catalunya, Joan Misser, sortia amb certa regularitat a l'estranger, bàsicament a França, per tal d'entrar en contacte amb llibres, revistes i noves idees, i "airejar-se", com ell mateix expressa. Joan Gomis afirma d'ell que és "un altre dels noms destacats de Pax Christi catalana. (...) En aquells anys 50 era un noi inquiet i activíssim i de les persones més assabentades dins el nostre catolicisme renovador d'allò que passava a Europa, sobretot a França."⁷⁴ Va ser en aquestes circumstàncies que conegué Pax Christi, i escrigué a la seu parisenca demanant informació al respecte. Al poc temps, s'inscriví en una de les rutes amb punt de partença a París, on hi coincidí amb 5 madrilenys essent ell l'únic català; es tractava de la ruta a Altenberg de 1953.⁷⁵

Un altre dels destacats participants en aquesta ruta de 1953 va ser Xavier Rocha, encara impressionat pel tarannà del Moviment que descobrí en la conferència organitzada a l'Institut Francès que li va fer decidir-se a participar en la seva següent ruta. En tornar, aquell mateix mes de setembre de 1953, Rocha es posà a disposició del petit grup que es començà a congregar a Barcelona al voltant de Pax Christi juntament amb Joan Misser.⁷⁶

En la citada ruta de 1953, a banda del predomini francès, hi participaren altres catalans, en diferents rutes paral·leles, que són de destacar: Francesc Condomines i Josep Maria Lacalle; en una altra ruta l'editor Carlos Barral i el seu cosí Lluís Rocha Barral; Xavier Rocha i Rocha, la seva esposa Lolita i la cosina Elvira Rocha Barral en una altra de les rutes a Altenberg; cap a la fi s'afegí en Joan Cubeda, de Sabadell; i finalment en la ruta de Joan Misser va assistir un dia en Raimon Pànikkar, membre actiu de l'Opus Dei en aquells moments però que Misser destaca com a gran personalitat a tenir a compte també per la seva evolució personal posterior i la seva seriosa recerca interreligiosa enfilada també a la recerca de la pau.⁷⁷

73 Cfr. Joan COMIS, op. cit.; p. 152.

74 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; p. 152.

75 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER; cfr. Camins de pau a Altenberg, a "El Ciervo", setembre-octubre 1953.

76 Cfr. entrevista a Xavier ROCHA.

77 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

Joan Misser argumenta que cada participant espanyol de les rutes portava motivacions específiques diferents, però es podia afirmar que el denominador comú de tots era la necessitat de sortir i respirar aires nous perquè el que es vivia a l'Estat, tant a nivell polític com eclesial, ofegava. Per a altres, al costat d'això, hi era també l'afany de poder sortir lliurement, especialment en una època en què l'accés a l'estranger no era pas fàcil a causa del visat (que no s'obtenia senzillament), i per altra banda, per les dificultats econòmiques, per la necessitat de canviar de moneda, conèixer un altre idioma, etc. Finalment, com a tercer element a destacar, també cal esmentar l'interès dels participants de trobar gent diferent, amb altres idees, maneres de reaccionar davant l'actualitat, formes de vida, etc.⁷⁸ En aquestes consideracions coincideixen destacants marxaires de Pax Christi de diversos anys com ara Arcadi Oliveres, Montserrat Salvat, Xavier Rocha, Josep M. París, Joan Botam i Lluís Colom.⁷⁹

Formació de Pax Christi a Catalunya

De retorn, entre els que participaren a la ruta d'Altenberg, alguns es mostraren interessats per Pax Christi i per aportar quelcom al moviment pacifista a Catalunya. Joan Misser, que veié molt adient afegir-se a Pax Christi pel que representava de dimensió renovadora i ambient diferent de l'Església per respirar aire fresc, considerava també que portar Pax Christi a Catalunya podia contribuir en aquells moments a un canvi de mentalitats al país, començant per la base que sempre era el camí més sòlid i més segur, segons apreciació del mateix Misser.

En aquells moments, Francesc Condomines havia finalitzat els seus estudis de Dret a Barcelona i podia haver estat el gran col·laborador de Misser, però ingressava a l'Escola Diplomàtica a Madrid, així que no podia participar en la posada en marxa de Pax Christi a Catalunya.⁸⁰ En Xavier Rocha, notari a Arbúcies, anava freqüentment per Barcelona i estava molt interessat en Pax Christi especialment per posar-la en funcionament a casa nostra. Joan Misser va ser també qui col·laborà amb Xavier Rocha en aquesta tasca, així que es pot considerar a Rocha i Misser com els dos artífex fonamentals que adobaren el terreny a Catalunya per fundar Pax Christi des de Barcelona.

Segons Misser, Rocha i ell no veien les coses de la mateixa manera; Rocha era de provinença familiar no catalana encara que coneixia bé el país, però per a Misser això suposava que la catalanitat en el Moviment podia restar en segon terme. En segon lloc, el

78 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

79 Cfr. entrevistes a RODA (06/11/2001) i ROCHA (29/01/2002),. Entrevista a Arcadi OLIVERES I BOADELLA (12/11/2001), Montserrat SALVAT VDA. SEIX (21/01/2002), Josep Maria PARÍS (4/02/2002), Joan BOTAM (8/02/2002) i Lluís COLOM (21/02/2002).

80 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

pare de Rocha era militar i havia actuat en la caserna general de Franco molt a prop del General. D'altra banda, Rocha, com a jurista, era de mentalitat marcadament legalista i tenia una idea clara de l'ordre i les coses ben fetes. Misser, per la seva banda, considerava que personalment no coincidia amb Rocha en aquests aspectes citats; tot i així Misser apreciava sempre la presència de Rocha indispensable i fonamental, especialment perquè era un element que feia una aportació molt notable, tot i que d'altra banda representava una posició que no era pas la que encarnava Misser però que aquest creia que existia i calia acollir. Misser considerava que si el que es pretenia amb Pax Christi era positiu, la tasca començava també per l'acceptació del diferent i l'establiment del diàleg i la col·laboració possibles entre persones que podien ser d'origens i tarannàs diversos. Per a Joan Misser, malgrat tot, les relacions eren transparents i es col·laborava amb una gran lleialtat mútua; tot plegat va ser una escola que els donà una gran lliçó, segons reconeix Misser,⁸¹ i efectivament es demostrava eficaç perquè posar en funcionament Pax Christi a Catalunya.

Des del primer moment, a París, on es trobava el Secretariat Internacional, hi havia una mentalitat francesa, centralista, bastant jurídica i especialment adicte a la imatge i la influència de la jerarquia dintre de l'Església, que feia pressió perquè a Espanya els primers interessats pel Moviment fossin confirmats per un bisbe, i que amb el temps poguessin trobar-ne un que els presidís per tal que Pax Christi fos oficialment institucionalitzada. D'aquesta manera, des de París donaven per suposat que aquest fet donaria garanties al Moviment a Espanya per a néixer i créixer. També destacaven la figura del consiliari, com així es feia des de França, com a peça especial de l'estructuració eclesial pròpia. Per la seva banda, Joan Misser es considerava obertament contrari a aquesta visió perquè entenia que el treball calia fer-lo des de la base.

En aquells moments, Misser va entrar en contacte amb Carlos Santamaría, en temps que era Secretari de Pax Christi i col·laborador del canonge Lalande des d'Espanya, abans que existís oficialment la secció espanyola de Pax Christi. Santamaría li manifestà a Misser - per carta- coincidència total amb les seves idees, donat que el basc opinava que amb la situació de dictadura i règim nacionalcatòlic, Pax Christi no devia d'oficialitzar-se d'aquella forma. Les raons eren, a ulls de Misser, dues: (a) primerament els membres de Pax Christi a Espanya eren encara pocs, i no es podia avançar tan ràpidament; i (b) en segon lloc, hi havia el gran perill de recuperació per part de les jerarquies eclesiàstiques espanyoles, d'aquest Moviment de base (la qual cosa significava el risc real de supeditar-lo als interessos de règim) que el podia convertir en quelcom inoperatiu, cosa que possiblement des de París no es veia clarament.⁸²

81 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSEER.

82 Ídem.

Rocha i Misser, acompanyats d'Elvira Rocha, visitaren l'arquebisbe Modrego de Barcelona el qual els rebé a finals del 1953. Li exposaren la situació de crear el Moviment Pax Christi a Barcelona, i la resposta de l'arquebisbe Modrego va ser clara: "*Mi misión no es ahogar la caña que todavía humea*",⁸³ tot deixant-los en certa manera mà lliure per a fer. Misser considera que Modrego trobava natural que si els comunistes feien el seu moviment per la pau, els catòlics també tinguessin una resposta en aquest sentit. Àdhuc era cert que el bisbe barceloní els demanava precaució i responsabilitat per no excedir-se en les tasques perquè si calia els manifestà tanmateix que hi intervindria sense racança.

Joan Misser reconeix que sortí satisfet de la trobada amb el bisbe (cosa que amb Xavier Rocha la reacció fou contrària) per tres raons: (1) perquè l'arquebisbe els rebé amb cordialitat i no s'hi oposà al plantejament especialment per considerar Pax Christi un moviment en aquells moments reduït i totalment inofensiu per a l'Església i el règim; (2) no restaven encadenats ni lligats, com sospitava Misser i Santamaría, la qual cosa permetia seguir pensant a Misser en la possibilitat de treballar des de la base del Moviment; i (3) en paraules de Misser, "en cas de qualsevol cosa [l'arquebisbe] va veure que erem bons xicots, per dir-ho així", de manera que Misser va trobar un ambient de certa confiança que ja era prou esperançador d'entrada.⁸⁴

D'altra banda, la visita amb el bisbe tampoc es podia considerar un èxit, com Rocha creu. Joan Misser reconeix que l'encontre els feu veure que a Catalunya no es podien seguir les orientacions franceses al peu de la lletra car, d'acord amb Santamaría, era més important existir i poder actuar encara que mínimament, que no pas institucionalitzar-se i fer-se conèixer oficialment, ja que aquestes darreres gestions haurien impossibilitat tota acció positiva segons considera Misser.

Resulta insòlit i esperançador alhora, com s'ha afirmat anteriorment, que el Moviment Pax Christi no fos adoptat d'una manera oficial per l'arquebisbat, però possiblement va ser la raó que permeté a Pax Christi difondre's des de la base i aglutinar un nombre notable de participants que feren del Moviment a Catalunya el més important de tot l'Estat, radicats a Barcelona. És l'any 1953 i el grup de la ciutat comtal de Pax Christi es pot considerar que ja existia formalment.

La difusió des de la base (1953)

A partir de l'any 1953-54, Rocha i Misser havien acollit la tasca de Pax Christi i l'havien presentant oficialment al bisbe de Barcelona, per tant, havien pres la responsabilitat de coordinar efectivament les primeres passes. Rocha va començar a encarregar-se de

83 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

84 Ídem.

l'organització de les rutes internacionals (ho va fer fins el 1960, que va prendre la responsabilitat del Secretariat General espanyol), mentre que juntament amb Joan Misser acordaren aleshores difondre pels àmbits que cadascú coneixia i es movia les aportacions de Pax Christi. La intenció era convidar a nous interessats a participar-hi activament i engruixir el petit Moviment aleshores.

Joan Misser difongué Pax Christi per primera vegada al Grup Tomàs More. Jeroni de Moragues, metge, el gendre d'en Maragall, que vivia al Carrer Iradier de Barcelona (Sarrià), reunia en torn d'ell joves metges interessats notablement per la psiquiatria i d'altres persones no totalment fora d'aquest àmbit. Allà es reunien cada 15 dies un vespre, en els que hi participava també Joan Misser, i es parlava i discutia sobre diverses qüestions al voltant d'un tema ja escollit. A a partir d'aquest es tractava en altres aspectes d'actualitat. No era un grup directament polític, ni treballaven en una línia o un objectiu concret i ben definit, però Misser sí considerava que es tractava d'una aportació molt important per a la conscienciació de les bases en la forma que després cada membre trobés més adient, especialment en uns anys que tant la formació com la informació no eren fàcils trobar.

Joan Misser fou acceptat com a membre, de manera que tingué l'oportunitat d'explicar el que era Pax Christi, la seva experiència a la ruta d'Altenberg durant l'anterior estiu, i reconeix una reacció de simpatia en general per part dels membres, alguns més que altres. Misser destaca entre els participants especialment la bona acollida d'un dels més jove, estudiant de medicina del grup: Jordi Pujol, amb qui es crearia una relació de contacte que continuaria durant anys.

El segon lloc on Joan Misser presentà el Moviment Pax Christi fou a un grup que es reunia a casa d'Enric Ferran⁸⁵ a partir de les aportacions que feia el Pare Lombardi, enviat pel Papa amb motiu del Congrés Eucarístic de Barcelona, formulant idees en un sentit social molt notable. Això atragué molt a Enric Ferran, persona molt sensibilitzada per temes de contingut social, qui decidí reunir a un grup d'amics per a anar discutint i treballant en aquesta línia del catolicisme preconiliar introduïda pel P. Lombardi. Es reunien en Casimiglia, Jordi Maragall, Jeroni de Moragues i altres persones entre les quals Misser destaca els del grup de *El Ciervo* (Gomis, Barjau, etc.). Allà parlaren Rocha i Misser, introduïts per Josep Gomà, que des d'aleshores restà amb els dos primers col·laborant estretament per a Pax Christi. Rocha i Misser presentaren el Moviment al grup d'Enric Ferran, i Misser reconeix que va ser molt ben acollit i interessà a molts dels assistents.⁸⁶

85 A partir de 1955 s'integra al grup d'"El Ciervo" encara que era uns 20 anys més gran d'edat que la majoria dels components, segons afirma Gomis. Catòlic obert, registrador de la propietat i persona molt preocupada per qüestions religioses, socials i polítiques. Joan Gomis el qualifica, per la seva posició, de progressisme fabià (Paco condòmies el qualificava com a "socialista de càtedra"); cfr. Joan GOMIS, op. cit., p. 63.

86 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

En aquest primer període d'existència de Pax Christi a Barcelona, entre 1953-54, tingueren lloc també un cert nombre de reunions celebrades al Convent de Religioses de Santa Elisabeth, monges alemanyes instal·lades al carrer Copèrnic i amb les que Llorenç Gomis havia tingut contacte. Assistiren entre 20 i 25 persones aproximadament a aquestes reunions, com una forma més de difusió de Pax Christi a Barcelona.⁸⁷

Joan Misser afirma que en els inicis de Pax Christi i quant a les tasques de difusió del Moviment, les actuacions es feien presentant, com en els dos casos exposats, el projecte a grups, entitats, i persones individuals que anaven estenent paulatinament una xarxa que ampliava el Moviment de manera cada vegada més oberta. En aquest sentit cal destacar també la presentació de Pax Christi a Franciscàlia i Congregacions Marianes, així com a coneguts escoltes i antics amics excursionistes de Misser. En Jordi Pujol demanà, en una ocasió, un article sobre el Moviment a Joan Misser per a "Virtèlia" que es publicà a "Forja", però això és quelcom ocasional. Fonamentalment la difusió era de contactes personals i de petits grups, i de manera directa.⁸⁸ Joan Gomis coincideix també amb aquesta apreciació quan afirma que "des de la tardor de 1954 el reconeixement jurídic s'havia treballat sense publicitat però amb decisió a reunions amb entitats simpatitzants, tot formant una xarxa inicial".⁸⁹

La primera ruta peninsular: Santiago de Compostel·la (1954)

L'any jacobeu 1954 es preparen les rutes amb destinació a Santiago de Compostel·la. L'oportunitat per a l'Església Catòlica espanyola i el règim de Franco d'intentar oferir una imatge millorada i modernitzada no s'escapava a les autoritats, cosa de la que també n'eren conscients els membres de Pax Christi espanyols. En aquest sentit, Joan Misser manifesta que en qüestions d'Església hi havia un contrast entre la situació exterior (francesa, més concretament) i la interior espanyola, com si fos "la nit i el dia".⁹⁰ Tant és així que des dels líders de la secció francesa de Pax Christi s'acostumava a veure les qüestions relacionades amb Espanya ignorant el seu context polític i el propi teixit social, com si no es pogués fer gran cosa; aquesta actitud era totalment contrària des de Pax Christi d'Espanya. L'actitud francesa envers la situació de la societat, la política i l'Església espanyoles, Misser considera que alimentava un notable paternalisme per part dels francesos a l'hora d'organitzar la marxa de Santiago de Compostel·la.

En l'edició de 1953 de les *Conversaciones de San Sebastián* hi participà el jesuïta Bosc, membre de Pax Christi a França, el qual aprofità a contactar amb el Ministre d'Afers

87 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

88 Ídem.

89 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; p. 155.

90 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

Exteriors, Alberto Martín Artajo,⁹¹ diplomàtic que representava una millor façana cap a l'estranger després del 1945 (especialment substituint a un antecessor en el càrrec marcadament pro Eix: Ramón Serrano Súñer).⁹² La necessitat del règim de Franco de mostrar una imatge rejuenida era evident, així com la de la jerarquia eclesiàstica espanyola per tal de justificar les seves posicions i sobre tot la seva entesa amb el règim en especial davant el Vaticà.

No s'ha d'obviar que abans de la ruta a Santiago de Compostel·la, Espanya havia de signar el Concordat amb la Santa Seu, exactament el 27 d'agost de 1953. Així, el ministre Martín Artajo representava per al règim la projecció d'una falsa democràcia-cristiana, més interessada que no pas real, amb la única intenció de fer acceptable el règim davant Occident. Per la sva banda, Martín Artajo defensava les *Conversaciones Católicas de San Sebastián* no només perquè el ministre era catòlic de cert tarannà obert, sinó també i sobre tot perquè era la manera de presentar que el règim franquista no era tan intransigent com alguns poguessin pensar en permetre organitzar aquests encontres intel·lectuals. Joan Misser recorda, però, que les *Conversaciones* són un cercle tancat i delimitat, del que no es permetia que sortís públicament el seu contingut; simplement servia per a la imatge interessada de cara a l'exterior i reunir a un petit grup de persones, bona part d'elles estrangeres.

Val a dir també, que Monsenyor De L'acqua?⁹³ -substitut de la Secretaria d'Estat del Vaticà que durant un temps portà personalment Pius XII-, oferí a Santamaría col·laboració amb Pax Christi a canvi de suport a les *Conversaciones Católicas*, les quals significaven quelcom molt especial per al professor basc. De fet, les *Conversaciones* es mantenien gràcies a la protecció de la Nunciatura a Espanya i del Ministre Martín Artajo, d'Afers Exteriors, pel seu reclam davant l'exterior.⁹⁴

Martín Artajo acullí bé la petició de Robert Bosc i de Jean Mignon⁹⁵ de facilitar la organització de les rutes, i el ministre els oferí fins i tot un passatge d'avió lliure de San Sebastián a Santiago de Compostel·la per entrevistar-se amb el Cardenal. A la capital gallega els rebé el prelat amb la intenció de reunir-se per a parlar sobre els preparatius de la ruta, però en el fons Misser considera que serví per a ben poc car no es donà en la pràctica una preparació eficaç de la ruta. Joan Misser defensa que en el fons va ser des de Barcelona i fins i tot per correspondència, que s'acabà organitzant aquesta ruta internacional a Santiago

91 Ministre d'Afers Exteriors de 1945 a 1957 i president de la Junta Nacional de Acción Católica fins el 1940. Va ser Secretari General del Consell d'Estat.

92 De 1938-40 fou Ministre de l'Interior del bàndol Nacional, i en la fase decisiva del 1940-42 s'ocupà del Ministerio d'Afers Estrangers i inspirà una bona part de la política d'acostament a l'eix Roma-Berlín.

93 Val a dir que el prelat intenta establir contactes amb els països de l'Est.

94 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

95 Jove parisenc membre de Pax Christi que tenia l'encàrrec de contribuir a organitzar les rutes a Santiago de Compostel·la.

per part de Pax Christi espanyola. El contacte postal va ser especialment entre Fernández Orquía, secretari de les *Conversaciones de San Sebastián*, i Misser, els quals, amb la millor intenció i superant tota mena d'equilibris però sense mitjans i amb moltes dificultats, intentaren fer tot allò que els francesos de Pax Christi, el Ministre Martín Artajo i el Cardenal de Santiago s'havien proposat més de paraula que amb fets, però finalment no portaren a terme.⁹⁶

D'aquesta manera arriba la ruta internacional del juliol de 1954. La participació espanyola estava integrada per 14 persones: el P.Vicente Serrano (sacerdot madrileny), un gallec, dos bascos i 10 catalans (entre els quals destacaren el matrimoni Rocha, en Paco Condomines i en Joan Misser, els quals havien participat ja a l'anterior ruta a Altenberg; la resta de catalans participaven per primera vegada en una ruta de Pax Christi i eren de majoria femenina). Joan Misser afirma que els participants catalans retornaren de la ruta una vegada més entusiasmats i molts d'ells iniciaren una participació fidel amb el Moviment a partir d'aleshores.

Un dels nouvinguts mereix ser citat especialment; es tracta de l'editor Victor Seix. El seu amic, el també editor Carlos Barral, participà en la ruta alemanya de l'any anterior (1953), fonamentalment amb la intenció de poder conèixer a altres persones diferents i en un marc incomparable per l'època amb l'oportunitat de recórrer indrets d'arreu d'Europa. Victor Seix s'animà aleshores a participar en la ruta de 1954 juntament amb la seva esposa, Montserrat Salvat, i a partir d'aquesta experiència, Victor Seix es convencé de la necessitat de comprometre's a fons en el Moviment.⁹⁷ La seva contribució a Pax Christi a partir del 1954 començarà a ser cada vegada més imprescindible per a dotar al Moviment de dinamisme i efectiva organització, especialment gràcies a la seva visió empresarial i a les seves bones dotes organitzatives. Amb Victor Seix es tancà el conjunt de persones que formaren el primer grup de catalans que portaren el pes del Grup de Barcelona de Pax Christi, previ a la formació del Grup Regional Català.

Formació del Grup Regional Català (1955)

Així doncs, els que formaven part d'aquest incipient grup de Barcelona eren Joan Misser, Xavier Rocha, Josep Gomà, Enric Ferran, Joan Gomis, Victor Seix i Alfons Carles Comín. Als voltants del 1955, i fruit del creixent activisme es pot considerar, segons Rocha, que es creà el Grup Regional Català (GRC). Hi havia també un petit nucli a Madrid, en mans del sacerdot Vicente Serrano; també hi havia un nucli reduït a Valladolid; a Saragossa no existia tot i que sí existia un petit cercle prop de Logroño. A banda, existia al voltant Carlos Santamaría i José Antonio Rekalde, el grup original de San Sebastián. A

⁹⁶ Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

⁹⁷ Cfr. entrevista a SALVAT.

Catalunya, per la seva banda, existia a part del grup gruixut de Barcelona, uns quatre grupets de militants de Pax Christi a Girona i un nucli més reduït a Tarragona format per tres grups. Així és com es pot considerar que neix a Catalunya un col·lectiu propi davant dels pocs i petits grupets de la resta de l'Estat.⁹⁸

A Catalunya s'engruixí la militància a Pax Christi principalment per la participació en les rutes, que era majoritària.⁹⁹ D'altra banda, el que trobaren aquests joves i no tan joves catalans en un Moviment com Pax Christi a Catalunya va ser, abans que res, (a) una visió nova i renovada de la situació internacional, (b) una manera d'entendre la política com a servei a la pau i com a construcció concreta de la pau, i (c) un exemple de coherència personal amb la pròpia fe.

D'altra banda, a Catalunya, hi havia una sensació de cansament entre les persones que pertanyien a les generacions que havien viscut la Guerra Civil malgrat el temor existent a la repressió dels anys de postguerra. Aquest cansament estava present especialment en comprovar que els anys passaven i tot semblava apuntar que el trauma de la guerra es perllongava aparellat amb la consolidació de la dictadura.

Per una altra part, existien encara els tics de la victòria de 1939 que el règim alimentava i que impedia l'autonomia que el nou jovent -que no havia viscut directament el conflicte civil però que en aquests moments era ja major d'edat- demanava nous horitzons, especialment en veure que als països veïns s'havia superat el passat totalitari o bé els règims d'ocupació i fins i tot els més durs primers anys de postguerra.

Finalment, cal afirmar que el Congrés Eucarístic de Barcelona va ser el punt màxim, el clímax, del nacionalcatolicisme i l'inici de la seva davallada així com l'ascens d'un catolicisme més de caire "progressista",¹⁰⁰ que prenia el seu vessant més pacifista i internacionalista en el Moviment Catòlic per la Pau. Pax Christi s'erigia tímidament a Espanya en una nova oportunitat de trobar espais oxigenats i un nou compromís socio-polític des del cristianisme, amb un especial suport des de i a Catalunya.

Josep Maria París, participant com a consiliari jesuïta a Pax Christi i a les rutes, afirma que dintre de Pax Christi hi havia dues vessants, una més intel·lectual, d'estudi i amb publicacions i conferències sobre la pau i la reconciliació, i un segon més de caire popular i fins i tot pastoral, en el que participava el mateix jesuïta, en col·laboració també de Joan Botam, el caputxí que aleshores rebia el nom també de Salvador de les Borges.¹⁰¹

98 Cfr. entrevista a ROCHA.

99 Ídem.

100 Joan CASAÑAS, *El progressisme catòlic a Catalunya (1940-1980)*, La Llar del Llibre, Barcelona, 1989; pp. 115-116.

101 Cfr. entrevista a PARÍS.

El mes de febrer de 1955, a Saragossa, tenia lloc la primera reunió de membres de Pax Christi a Espanya, amb una notable presència catalana que, juntament amb la ruta de l'estiu següent a Nimega (Holanda, 1955), donaran volada al Moviment Pax Christi de Catalunya. Els catalans que assistien a la trobada a Saragossa anaven en dos grups: un d'ells viatjava des de Barcelona compost per Enric Ferran, Llorenç Gomis, Joan Misser, Enric Forcar, Jordi Pujol i Xavier Rocha, que sortia des de la capital catalana en tren cap a Saragossa.; Misser recorda aquest viatge portant un sentiment de gran satisfacció per haver aconseguit ajuntar a persones tan diverses però en disposició de creure en el que Pax Christi oferia.

L'altre grup de persones viatjava des de la Seu d'Urgell i estava compostat per Joan Sansa, Manuel Ingla i Ventura Diumenjó. De València s'afegí Josep Guzman, entusiasta esperantista, segons Joan Misser. La reunió fou un punt clau en l'articulació del Moviment, que serví a més per a trobar-se persones ben diferents i de diverses procedències però que es podien entendre, i que d'alguna manera significaven una síntesi del ventall de possibilitats que podien contribuir a la renovació de molts aspectes, en especial de la mentalitat eclesial dins de l'Estat.¹⁰²

Els consiliaris catalans

Una característica a destacar dels primers membres catalans de *Pax Christi* era que la seva posició quant al Moviment al país era que fos eminentment laic, d'acord amb l'apreciació de Carlos Santamaría segons argumenta Misser. No obstant, es feia necessària una presència eclesiàstica com a garantia per a existir, seguretat per als participants, i també per ajudar als membres a aprofundir teològicament i en la fe. En aquest darrer aspecte -i també en relació a l'aprofundiment en l'ecumenisme que Pax Christi convidava-, Misser pensava en els Caputxins que si bé a Catalunya tenien obres de caràcter social, era també molt important llur aportació en el terreny intel·lectual, àmbit en el que Misser considerava necessari el punt de contacte entre Pax Christi i els religiosos franciscans.

Misser coneixia al Secretari del Provincial dels Caputxins, P. Joan Bassols (també conegut en aquell temps com el P. Rafael de Barcelona), qui troba en un jove caputxí estudiant a Roma en aquells moments i de nom Joan Botam (també conegut com a Salvador de les Borges) una persona idònia. Bassols introduí a Misser al P. de Vilanova, Provincial de l'orde, el qual li donà esperances en la línia del P. Bassols. Quan Joan Botam, al cap de poc, retornava dels seus estudis a Roma es posà en contacte amb els membres de Pax Christi a Catalunya i començà la seva llarga col·laboració amb el Moviment, tant en l'àmbit pastoral i teològic com en l'ecumènic.¹⁰³

102 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

103 Ídem.

Per la seva banda, el P. Bosc vingué a Barcelona a mitjans del 1955 en un dels habituals encontres i viatges amb joves estudiants francesos. Fou una bona ocasió novament pels membres de Pax Christi de mantenir el contacte amb Bosc i també els joves francesos que l'acompanyen. Els aires renovadors de França significaven una obertura per als catalans membres de Pax Christi. Aquests, hostatjaven als francesos en cases de membres del Moviment o amics dels membres, per tal de compartir més a fons l'intercanvi d'idees, tarannàs, projectes i també la vida de fe. El P.Bosc, aprofitant la seva estada a la ciutat comtal, es posà en contacte amb el també jesuïta P. Josep Maria París, un dels responsables de la Congregació Mariana de Barcelona, del carrer Balmes/Rosselló. Aquest entreu facilità que Misser, Rocha i Gomà proposessin al P. París contribuir com a consiliari al Moviment, des de Barcelona.

Per la seva banda, Josep Maria París afirma que el seu contacte amb Pax Christi va començar als voltants de 1954-55, quan la seva primera destinació com a jesuïta ja format va ser les Congregacions Marianes. París manifesta: "Pax Christi aleshores era un moviment menys destil de les nostres obres, i jo com que estava amb els joves universitaris, vaig tenir ocasió de barrejar-me amb joves francesos, i em vaig trobar que em van demanar aquests que estaven més ficats aquí amb Pax Christi, si jo podia fer també de consiliari. Aquests joves francesos eren d'acció catòlica, que en un moment donat, fent estada a Barcelona per anaren a Palma de Mallorca amb un sacerdot que no era jesuïta, qui va demanar al meu superior que anés un jove de la Companyia per a acompanyar-los, i jo que aleshores era jove em van enviar." D'aquesta manera, com que els joves francesos eren de Pax Christi, i estaven també en relació amb el P.Bosc, va ser com a Barcelona i mitjançant el P.Bosc es creà el contacte amb el P.París per a demanar-li que continués col·laborant igualment amb Pax Christi des dels grups de Barcelona. París recorda que quan Bosc passava per Barcelona s'hostatjava a voltes al Col·legi Sant Ignasi. Sota el prisma del P.París, la coincidència amb el P.Bosc va ser aquesta, "i que per la seva manera de ser va entrar al grup de Barcelona, i hi havia relació amb els jesuïtes d'aquí i França". Així va ser com el P.París va entrar en els cercles de Pax Christi com a consiliari del grup de Barcelona.¹⁰⁴

Cal recordar que el P. París tenia la seva missió concentrada en les Congregacions Marianes de Barcelona. De fet, la relació de Pax Christi amb les congregacions marianes va ser com un cop de sort, mitjançant el contacte amb P.Bosc; d'altra banda, tal i com afirma el P.París, "el grup de Pax Christi era molt més lliure, mentre les CM eren d'un estil més conservador i tradicional dintre de l'Església de Barcelona, així que també hi hagué alguns [membres de les CM] que anaren a les rutes i se sentien més a gust a Pax Christi que a la CM", de manera que el P.París feia de pont entre una i altra organització. Així, la influència de Pax Christi va ser notable fins al punt que a les CM es va formar una secció que era

104 Cfr. entrevista a PARÍS.

participant de Pax Christi. El P.París també recorda que hi havia una incipient secció de Pax Romana, més de caire intel·lectual, però en tenir Pax Christi les dues vessants (intel·lectual i popular), la més popular podia acceptar més fàcilment congregants que no pas a Pax Romana que era més minoritària, així que alguns dels congregants van participar a les rutes a partir d'aquest grupuscle de Pax Christi a les CM.¹⁰⁵

Misser considera que tan Salvador de les Borges com Josep Maria París es convertiren en dos notables consiliaris de Pax Christi a Catalunya. Botam era l'home que calia a Pax Christi i la orientació que necessita el Moviment en aquells moments; el P. París, per la seva banda, com a jesuïta, contribuïa al Moviment en dos nivells: per una part, fent arribar al jovent ben nombrós de les Congregacions el tarannà de Pax Christi; per altra part, de cara a la jerarquia d'aleshores era sempre millor vist un jesuïta -sobretot si tenia càrrecs de responsabilitat a la Congregació Mariana, tasca respectable aleshores (era sots-director)-, ja que "protegia" el Moviment com si d'un paraigües es tractés davant el bisbat. Misser afirma que el P.París era un home molt bo, molt generós, tal vegada pel mitjà en el que es trobava hi havia aspectes més difícils de comprendre per part seva, però era un home recte i el Moviment sabia que podia comptar amb ell.¹⁰⁶ Tots dos, de fet, Botam i París, van ser peces claus i complementàries en els seus respectius àmbits per a Pax Christi.¹⁰⁷

Per la seva banda, el P.París, que romangué a Pax Christi fins el 1960, recorda humil i sincerament que el Moviment "anava més endavant del que jo era". Entre els exemples que el P.París posa del que li semblava arriscat de cara als seus superiors en l'arquebisbat era que socialment Pax Christi era capdavanter, i en això Alfons Carles Comín ja s'encarregava d'aportar-hi reflexions i materials. També recorda el P.París, a tall d'exemple, que s'organitzaven a vegades i amb motiu de les rutes actes ecumènics, als que Joan Botam hi contribuïa, cosa que aleshores era quelcom "molt atrevit a Espanya, i el Dr. Modrego, bisbe de Barcelona, em cridava i tot i que em deia que si jo em feia responsable que ja li semblava bé el que es fes, no es pot dubtar que Pax Christi era molt innovadora."¹⁰⁸

El P. París, amb la humilitat que el caracteritza, reconeix que Pax Christi corria més que ell, així que es dedicava a les qüestions més pastorals del Moviment i a relacionar-se amb el jovent com a consiliari de Barcelona, tot participant de les rutes fins la que es va dur a terme a Catalunya, l'any 1960. Ell mateix afirma: "la meua contribució va ser sempre com a consiliari pastoral, dintre d'una divisió de missions: el P.Salvador de les Borges, que era professor de la Facultat dels Caputxins de Sarrià, s'ocupava més d'aquesta part més

105 Cfr. entrevista a PARÍS.

106 Josep M. París es manifesta semblantment sobre la seva tasca a Pax Christi, coincidint plenament amb aquesta visió de Misser. Cfr. entrevista a PARÍS.

107 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

108 Cfr. entrevista a PARÍS.

ideològica, i jo més pastoral, de relació amb la gent, de xerrades, de missa, perquè Pax Christi unia aquesta actitud força oberta amb una pietat molt sincera de tots." ¹⁰⁹

L'estiu del 1955, les rutes internacionals tenien com a destí Nimega (Holanda). Aleshores el Moviment a Catalunya mostrava un primer esclat. Els consiliaris París i Botam ja participaven plenament en aquesta ruta, juntament a dos clergues més: Mn. Casamitjana – de Solsona – i Mn. Salvador Misser (germà de Joan Misser) – de Barcelona. Participaven, a més, una vintena de barcelonins, entre els que cal destacar els matrimonis Ribes, Rocha, Seix i Misser. També hi havia catalans que participaven per primera vegada a les rutes. S'hi inscrivieren alguns de Madrid i, per primera vegada, un grup de noies de Valladolid. A partir d'aquí es pot concloure que Pax Christi existia formalment i donava les primeres passes amb força, molt especialment a Catalunya.

Activitats pròpies del Grup Regional Català

Com s'ha afirmat anteriorment, l'any 1955 va ser la data en la qual es pot considerar que es formà el Grup Regional Català de Pax Christi, no tant oficialment -que no es donà en cap moment concret- com en la praxi. Aquest nou grup de grups portava una vida pròpia i una organització concreta a banda de la resta dels espanyols. El cert és que només a la ruta internacional de Nimega els participants catalans superaven la vintena de persones, i els membres del Moviment anaven augmentant paulatinament al país des d'aleshores. Això obligà als membres de Pax Christi-Catalunya a realitzar reunions periòdiques no pas conjuntament per la quantitat d'assistents, així que es trobaven per equips, que habitualment coincidien amb alguns barris de Barcelona o localitats dels voltants on es concentrava major quantitat de membres de Pax Christi del que ja s'anomenava el GRC. Alguns dels noms dels equips eren prou rellevants sobre el tarannà que cercaven: Sant Francesc, Sant Pau, Els Tres Reis, Ramon Lull, Bandung i Charles de Foucauld.

Josep M. París recorda que les activitats en les que participava ell com a consiliari del Moviment a Barcelona eren fonamentalment dues. D'una banda, una celebració eucarística mensual a una capella que les religioses de Lestonnac del carrer Aragó deixaven; posteriorment, es tractava un tema escollit prèviament i preparat, i a voltes s'organitzava alguna conferència.¹¹⁰ Participaven una mitjana habitual d'entre 30 i 40 persones, casats i joves, la majoria membres de Pax Christi, però també altres que s'incorporaven progressivament. Feien reflexió, intercanviaven idees i contrastaven discursos sobre els temes habituals de Pax Christi. En segon lloc, l'altra activitat programada durant l'any era una missa per la pau que se celebrava al Monestir de Pedralbes la nit de cap d'any, a la qual

¹⁰⁹ Cfr. entrevista a PARÍS.

¹¹⁰ Comín va ser responsable durant un temps dels temes d'estudi de Pax Christi a Barcelona, de caràcter cultural i intel·lectual; també les rutes, que tenien una orientació ideològica, Comín formava part del grup de persones que ho coordinaven; cfr. entrevista a PARÍS.

assistia el grup de Pax Christi de Barcelona encara que s'afegia altra gent a la qual li atreïa la orientació que prenia la celebració.

En tercer lloc, s'organitzaven a vegades alguns actes ecumènics als que es donava suport des de Pax Christi encara que no eren actes propis del Moviment, però persones com el P.Bosc les organitzaven i animaven, i s'afegia gent de Pax Christi als que es convidava. Era l'època en què el P.Bosc estudiava qüestions relacionades amb Rússia i la seva Església, cosa que també era tractada en aquests altres encontres més de caràcter ecumènic. Aquesta mena d'activitats era la que el Dr. Modrego veia amb recel, i citava al P.París quan rebia alguna denúncia, com a representant eclesiàstic del Moviment davant el bisbat.¹¹¹

A banda de les reunions locals o per barris que es duïen a terme, especialment a Barcelona però també a altres poblacions de Catalunya, començava a alternar-se aquestes trobades amb noves rutes de caràcter local per Catalunya, i que ocupen un diumenge o un cap de setmana. Generalment eren organitzades per un equip del GRC que convidava obertament als altres, i servien també per a realitzar reunions informals conjuntes. S'acostumaven a fer una per trimestre, o dues en el millor dels casos. També aquestes sortides permetien que els lligams d'amistat entre els membres de l'equip s'enfortissin, i facilitava el conèixer nova gent d'altres grups o que s'afegia nova. En aquest sentit, és el cas de l'Equip Sant Francesc (en el que hi eren Joan Botam i Joan Misser, per exemple) que en una ocasió anaren a Gallifa i en Joan Botam conegué i entaulà amistat amb el rector del santuari, Mn. Josep Dalmau, home de llarga trajectòria pacifista a Catalunya.¹¹²

La primera Assemblea Nacional de Pax Christi espanyola

Els dies 5 i 6 de gener de 1956 Joan Misser, Xavier Rocha, Enric Ferran i Joan Gomis participaren en la primera assemblea nacional de Pax Christi a Espanya celebrada a Madrid, en representació de Catalunya. Joan Gomis s'afegí per primera vegada al capdavant del moviment a Catalunya, i en seguirà força temps, mentre el seu germà Llorenç havia estat en contacte amb Misser en els primers anys però havia restat una mica de costat. També hi participaren altres membres provinents del País Basc, ja que catalans i bascos eren els eixos forts del Moviment a Espanya.

De Madrid participava el grup habitual de membres de Pax Christi, però també hi assistí un altre grupet de joves de la capital, simpatitzants del Moviment i amb una línia de certa inquietud social, com ara Julio Cerón (líder del "*Frente de Liberación Popular*"), Manuel Lizcano, etc. Hi ha també una certa influència de grups cristians, sobretot al voltant del Col·legi Major San Pablo, el consiliari del qual era Sopeña, que representava un cert caliu de

111 Cfr. entrevista a PARÍS.

112 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

gent que avançava en el camí d'un canvi de mentalitats per sota; participaven de manera poc estructurada i poc definida junt al Moviment, però es trobaven bé en un col·lectiu com el de Pax Christi on es podia parlar, compartir noves idees i tarannàs, i fer quelcom amb les esquenes cobertes -cosa que en l'època era un guany important-.

Santamaria, abans de l'Assamblea Nacional, s'havia pogut trobar amb l'arquebisbe de Valladolid, José García Goldaraz. Misser afirma que era un bon home, basc, a l'estil del bisbe barceloní Modrego d'evitar tot conflicte. La jerarquia era conscient que el règim respectava els bisbes, inclòs l'aspecte econòmic, però els prelats per mantenir l'*status quo* sabien que havien d'evitar problemes i enfrontaments, i llur gestió es basava en les directives que, en aquesta línia, donava la Santa Seu. Misser considera que Santamaría tenia certa confiança en el bisbe de Valladolid, i des del GRC la relació amb Santamaría era franca, de manera que no hi havia objeccions davant la figura de l'arquebisbe de Valladolid com a Secretari Eclesiàstic de la secció nacional.

Així, Pax Christi havia quedat oficialment constituïda a Espanya amb motiu de l'Assamblea Nacional de Madrid. Aquesta oficialitat, segons Misser, no impedia una mínima amplada de la base, de forma que aquesta tenia un espai fonamental d'actuació que li permetia estructurar el Moviment des d'abaix cap a la cimera i no a l'inrevés, segons el propi tarannà del GRC.¹¹³

Poc després, el nou bisbe auxiliar de Barcelona, Narcís Jubany, decidí conèixer el Moviment Pax Christi de Barcelona i els seus representants. Es presentaren a la trobada en Joan Botam, Victor Seix i Josep Gomà. Segons argumenta Misser, la rebuda va ser "glacial", amb una clara distinció entre uns i altres, on es donà un diàleg de dalt a baix. Jubany s'interessà en saber si Pax Christi tenia personalitat jurídica i, com a conseqüència, remarcar els participants. Efectivament, Botam com a caputxí encara era poc conegut, i Seix i Gomà eren relativament joves i desconeguts. Aquesta reunió va tenir com a objectiu per al bisbe la mútua presa de contacte; però Misser destaca un detall notable: al cap d'unes setmanes, quan el bisbe Jubany com a consiliari de l'Acció Catòlica de Dirigents (caps d'empresa, persones de certa importància social, econòmica o política) assistí a una reunió periòdica, es trobà inesperadament a Victor Seix entre els Dirigents d'AC. Jubany el saludà no sense un cert desconcert en no esperar-se que membres de Pax Christi poguessin estar entre els Dirigents d'AC. La qüestió és que Misser es mostra convençut que a partir d'aquest moment la relació i el tracte del Dr. Jubany envers Pax Christi a Barcelona canvià notablement.¹¹⁴

El cert és que l'aportació de Victor Seix a Pax Christi començava a ser cada vegada més fonamental. L'activitat als Grups de Barcelona ja no es concebia des del 1956 sense Seix.

113 Cfr. Manifestacions orals de Joan MISSER.

114 Cfr. Manifestacions orals de Joan MISSER.

La contribució de Josep Gomà va ser un altre puntal a tenir molt en compte, i Misser reconeix que la representativitat autòctona catalana quedava garantida en superar-se els primers moments del tàndem Misser-Rocha.

L'embranzida a partir de 1956

L'any 1956 tingueren lloc les rutes internacionals a Weintgarden (Alemanya). Hi participaren nous actius importants per a Pax Christi a Catalunya: Frederic Roda, Lluís Colom, Alfons C. Comín, Consol Mascarenyes, etc.¹¹⁵ A partir d'aquest any, representants de Pax Christi de Barcelona assistiren a la reunió de l'Equip dirigent del Moviment, amb representació de tots els grups, que té lloc a París dos cops l'any. El 1956 el representant barceloní era Xavier Rocha, però els assistents s'alternaven entre els membres, de manera que hi participaren especialment en Joan Misser i en Victor Seix. Justament de la mà de Victor Seix hi entrà a formar part Frederic Roda, que ja participà en aquesta ruta alemanya i que serien les seves primeres passes al Moviment fins a ocupar càrrecs de responsabilitat a partir dels anys 60 tot encetant-se una segona etapa de Pax Christi aleshores.¹¹⁶

L'activitat del GRC era cada vegada més creativa. Després de tenir representativitat com a Grup de Barcelona a París, per primera vegada membres de Pax Christi de Barcelona entraven en activitats que podien tenir repercussió política davant el règim. La tardor de 1956, després d'haver participat en la ruta de l'estiu amb destí al sud de l'Alemanya Occidental, membres d'un grup barceloní de Pax Christi assumiren la resposta demanada pel Grup de Munich a un llarg expedient referent a la situació dels protestants espanyols. Entra aquí una de les temàtiques que seran tractades dintre del Moviment. Misser afirma que el grup barceloní de Pax Christi tenia consciència de bon hora que no s'havia de sotmetre a les inèrcies cegues d'un moviment ni claudicar davant els imperatius interessats dels seus representants oficials. Ben al contrari, el Moviment havia de servir per a introduir-se de ple en problemàtiques que es vivien a cada moment i a casa nostra. És així com entre les inquietuds dels membres de Pax Christi Catalunya destaca la urgència ecumènica.

En aquest sentit, diferents equips del Grup de Barcelona organitzaven diverses reunions i pregàries fraternals amb joventut evangèlica, i més endavant fins i tot els convidaven a participar en determinades rutes. En aquest ambient s'intentava també que tot problema de caire general o internacional pogués ser traslladat i afrontat en el pla local, bé en relació al racisme, al desenvolupament dels pobles o a la necessària reconciliació després d'una guerra. Efectivament, en aquells anys Espanya vivia encara en un ambient dominat

115 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; p. 166.

116 Cfr. entrevista a RODA.

per la Guerra Civil que calia superar; en segon lloc, també des de Pax Christi a Barcelona hi havia consciència que la situació de Catalunya era quelcom pendent que no s'oblidava.¹¹⁷

A finals del 1956, s'organitzaren dues rutes durant 3 dies a Montserrat per part del GRC. Una d'elles surt de Sant Vicenç de Castellet, d'on era capellà Mn. Rovira Tenes (home acollidor i amable); l'altra ruta eixia d'Esparraguera. Els participants eren de Barcelona i d'altres llocs de Catalunya -molts per primera vegada participaven en una ruta de Pax Christi-, així com de Madrid. Hi participà, a més, el P. París i el seu cosí, també jesuïta, García-Nieto, Mn. Casamitjana de Solsona, Mn. Salvador Misser. I acabà a Montserrat fent-se una vetlla al Monestir i una eucaristia a mitja nit.

Una vegada més des de les bases i amb la coordinació dels laics especialment, el Moviment avançava. Prova d'això és una carta que el març de 1957 Frederic Roda escrigué al seu amic Victor Seix, responsable dels grups de Barcelona, explicant-li la bona impressió que li donà la reunió anual de Saragossa. Tot i així afirmava: "si bé considero que 'gairebé tot' està per fer, i que, com és lògic ho hem de fer nosaltres mateixos. Sense tradició còmoda ni prestigi especial, Pax Christi arribarà exactament on arribem nosaltres." També parla que la representació al Consell Nacional de Pax Christi catalana requeia en Seix, considerant que no es podia carregar més responsabilitats als Secretaris Nacionals Rocha i Misser.

També és interessant la reflexió que Roda feia referent a la reorganització del grup de Barcelona, que proposava mitjançant el repartiment de tasques específiques com ara la doctrinal, d'organització de serveis, de relacions amb altres moviments i àrees geogràfiques (comarques, poblacions, etc.), i propaganda.

Roda ja mostrava una visió seriosa i rigurosa sobre la situació i la finalitat de Pax Christi en aquells moments en aquesta mateixa carta citada, doncs s'expressava en aquests termes en referència a les competències del Moviment a Catalunya, encara que no fossin explicitades així internacionalment. "Crec que és interessant que col·laborem amb eficàcia a l'acord de Saragossa de que, si bé no és finalitat única ni específica de Pax Christi, una sèrie de raons de fet i de voluntat evident dels seus membres determinen que la nostra organització pugui consierar-se com a 'lloc' avinent -i potser avui per avui, únic- on aquests problemes es proposin i es discuteixin amb comprensió, respecte i possibilitat major d'entesa. Des de Catalunya podem fer molt en servei dels membres de Pax Christi de Madrid i Bilbao." Es referia a la capacitat de lideratge, mantinguda per la quantitat de membres de Pax Christi catalana, per tal de començar a remoure les bases cap a una

117 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

conscienciació sobre la pau no merament sostinguda sobre termes teòrics sinó també en gestions concretes i més properes als ciutadans i membres del Moviment.¹¹⁸

L'estiu de 1957 les rutes internacionals tingueren destí italià, i el contingent de catalans es veié augmentat amb la participació, entre molts altres, de Gabriel Bas, Joan Pagès, Josep Selma, Lluís Callejo, Lluís Baró, Ramon Bayès i Ramon Garriga. També hi hagué ruta a Valladolid, coincident amb el Congrés Internacional, en la qual la participació catalana va ser més reduïda a causa de l'interès de sortir cap enfora més que no pas cap endins; tot i així, la ruta de Valladolid comptà amb participació catalana i va ser liderada per Victor Seix.

La Setmana Santa del 1958 tingueren lloc dues rutes a Poblet que duraren 5 dies: una partint de Santes Creus i l'altra de Selva del Camp, que tingueren molt bona acollida per part dels monjos i hi hagué una especial participació per part del P.Llanos.¹¹⁹ La participació no era només catalana (a banda del gruixut grup de Barcelona, hi assistiren tarragonins i reusencs especialment) sinó que hi participaren alguns castellans, francesos i alemanys. El P. Bosc era consiliari de la ruta de Santes Creus, i l'altre era Salvador de les Borges; en aquesta segona hi havia un animador especial: Alfons Carles Comín; en la primera ruta, Misser destaca que el Pèrre Bosc, després de diversos viatges a Espanya i més concretament a Catalunya, així com diverses estades, entén per primera vegada la importància de la llengua catalana, especialment en adonar-se'n que és ús vehicular en les rutes catalanes.¹²⁰

Pel que fa a la participació d'Alfonso Carlos Comín, va escriure a *El Cierro* un article datat l'abril de 1958,¹²¹ en el què explicava algunes de les activitats pròpies d'aquestes rutes, així com el tarannà que era característic. "*Alemanes, franceses y españoles, sacerdotes y seglares, chicos y chicas, recorrieron los pueblecitos catalanes conversando y conviviendo, esforzándose en el mutuo conocimiento, trabajando por la paz verdadera. Los temas fijados para tratar durante la ruta se ensalzan esencialmente con la liturgia de los días santos.*" Les formes d'aquestes rutes més de caire local i amb un sentit religiós més fons per l'època de l'any, ajuden a entendre quin era l'estil d'aquestes marxes: "*Al atardecer cada una de ls dos rutas llega al pueblecito fijado en su itinerario. (...) Todos se alojan en las casas del pueblo que familiarmente los acogen estar jornada. Así la ruta se extiende a todos los hombres que encuentra en su camino, pues la paz no es paz de unos pocos, sino paz de todos los hombres.*"

118 Arxiu particular de Montserrat Salvat. Carta signada per Frederic Roda a Barcelona, el 8 de març de 1957, enviada a Victor Seix, disculpant la seva presència a la reunió del grup de Barcelona de l'endemà i aprofitant a aportar-li les reflexions que segurament tindria pensat oferir a la susdita reunió.

119 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; p. 166.

120 Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

121 Alfonso C. COMÍN, *Obras. Escritos*, vol. V, Fundació Alfons Comín, Barcelona, 1989; p. 88-90.

Com afirmava Comín, les rutes -tant les locals com les comarcals- ajudaven a la difícil tasca de la contrucció de la pau mundial. Especialment en aquella ruta a Poblet de 1958, els participants francesos i alemanys reconegueren descobrir un jovent espanyol que treballava per la pau i per la justícia, una joventut de la que no en sabien gaire. Igualment tots els participants anaven convenent-se de les grans possibilitats pacífiques que l'home tenia a les seves mans per a resoldre els problemes plantejats a la humanitat.¹²²

Amb les rutes de l'estiu de 1958 Pax Christi a Catalunya s'havia extès notablement amb grups a Tarragona, Reus, Sabadell, Rubí, Mataró, Igualada, Girona, Llagostera, etc. S'acordà que en el GRC calia una coordinació, i va ser escollit Victor Seix, i com a consiliaris Salvador de les Borges i Josep Maria París, aquest últim com a representant davant la jerarquia eclesial del grup de Barcelona. El GRC era ja considerat com un Secretariat Permanent, degudament organitzat i estructurat per a abastir la capacitat i iniciatives dels membres, que eren nombrosos, dels grups de Pax Christi a Catalunya.¹²³

Abans de que Santamaría deixi el Secretariat Nacional el 1960 i passi a ocupar el càrrec de Secretari Internacional fins el 1965, escrigué una interessant carta al seu amic i actiu membre de Pax Christi a Barcelona, Victor Seix, el 26 de novembre de 1957, escrit que ajuda a definir quina era la percepció que hi havia fora de Catalunya del grup de Barcelona. En ell es manifestava la seva intenció que el Secretariat de la Secció Espanyola passi de San Sebastián a Barcelona, argumentant que el grup de la capital catalana era el més actiu: *"Creo llegado el momento de que el Secretariado de nuestra sección, juntamente con la redacción del Boletín, se establezcan en Barcelona. Vuestro grupo es, sin duda, el más importante y la organización actual no tiene razón de ser. El hecho de que yo sea Secretario Internacional casi constituye una dificultad pues se acumulan aquí dos funciones muy distintas y que en algunos momentos hasta se encuentran en oposición."*

L'organització de les rutes internacionals

Lluís Colom va ser un membre important de Pax Christi, especialment des de Catalunya. Va incorporar-se al Moviment, com era habitual en aquests anys, per la participació en les rutes, que era el que més cridava l'atenció aleshores pels motius ja comentats de sortir del país i de retrobament amb altres joves d'arreu d'Europa Occidental preferentment. Colom, a partir de 1960 i quan va deixar la responsabilitat de les rutes Rocha, va començar a encarregar-se ell personalment de l'organització, així que és un gran coneixedor de les mateixes.

¹²² Cfr. Alfonso C.COMÍN, op. cit.; p. 89.

¹²³ Cfr. manifestacions orals de Joan MISSER.

Les rutes internacionals tenien un país diferent en cada ocasió i inicialment tenien la intenció de reconciliació franco-alemanya, però es van extenent a altres països europeus amb una notable celeritat. Les rutes eren a peu i sortien de diversos indrets fins a trobar-se en un punt final que era l'objectiu de la ruta en sí, on es trobaven tots. Cadascuna de les rutes radials portava entre 20 i 40 inscrits, i s'organitzaven de tal manera que poguessin arribar en el temps d'una setmana a l'indret final. En kilometratges que es podien fer a peu durant un dia s'establien bases per a cada jornada, que eren poblacions que acostumaven a ser rurals i tranquil·les.

Les rutes eren preparades pels membres de Pax Christi del país on tenia lloc. Així, tres mesos abans, els responsables recorrien les poblacions, parlaven amb els rectors de les parròquies per a coordinar els actes de cada vila i l'allotjament dels routiers i per tal que en fessin ressò de la ruta als fidels; també es trobaven amb els prelats dels bisbats on passava la ruta. Aquesta última gestió era necessària per a informar-los oficialment de l'activitat. Quan aquesta informació calia donar-la a bisbes espanyols, (com per a les rutes de Santiago, Valladolid, Montserrat i altres de locals i més curtes) calia fer-ho especialment per a comptar amb el seu suport i impedir prohibicions per part de les autoritats; el cert és que en aquest cas, com també apunta Joan Gomis, "hi havia poc contacte [amb els bisbes] i engeneral escassamen positiu".¹²⁴

Un segon pas que calia donar per part dels responsables de les rutes era coordinar els inscrits, cobrar les quotes i distribuir-los en grups barrejant països i també equilibrant la participació de nois i noies, tot incorporant un un o dos consiliaris per ruta. Un cop començava a ruta, hi havia responsabilitats a cadascuna per tal que hi hagués organització; d'una banda un Cap de ruta (coordinador i portant-veu), un Assistent (com a col·laborador), un Intendent (la logística), una Infermera (per qüestions sanitàries), i finalment un Consiliari (per als aspectes més pastorals).¹²⁵

Durant la jornada, hi havia motiu per a tractar el tema central de la ruta, i que era comú a totes les altres rutes convergents. En les aturades que es feien, fins i tot per a dinar, es plantejava la qüestió i es començava a tractar, mentre que durant les caminades, en grupets petits formats espontàniament de 2 a 4 persones (segons la capacitat de la drecera o dels marges de la carretera per on discuria la ruta) s'anava discutint i intercanviant idees sobre el tema. Així, en acabar el dia i arribar a la població pertinent, eren acollits els routiers i concentrats en un acte de benvinguda que acostumava a estar organitzat pels parroquians locals.

124 Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; p. 166.

125 Cfr. entrevista a Lluís COLOM.

També els marxaires, mitjançant un portaveu, feien algun parlament d'agraïment. El més important de les rutes era l'aportació que o bé els consiliaris (mitjançant una pregària pública i l'eucaristia al vespre) o bé els responsables del grup de ruta (mitjançant una xerrada pública) feien referències en la població i davant els congregats, al tema motiu d'aquella ruta. Era una forma de difondre els idearis de pau, reconciliació i fraternitat humanes, i també una manera d'unificar els routiers d'arreu del continent, amb els vilatans de la localitat.

Els marxaires eren acollits a les cases dels fidels i sopaven amb ells. Es donaven situacions d'afecte i d'amistat que de vegades continuaren, talment com a les rutes la coneixença mútua i convivència contínua entre els nois i noies marxaires conduïa a que es formessin parelles que posteriorment, en molts dels casos, esdevenien matrimonis. L'endemà deixaven la població, on, d'altra banda, les famílies acostumaven a preparar als acollits aliment per l'àpat del dia. I així successivament fins l'arribada final establerta. En aquesta, es feien actes amb tots els participants de totes les rutes, que pretenien sintetitzar els temes i els valors que s'havien escollit com a tema de ruta.

A les acaballes dels anys 1950

A les acaballes dels 50 hi havia dos aspectes que preparaven una dècada de reptes de cara als anys 60. Per una banda, Pax Christi disposava ja de dues personalitats que liderarien el moviment en els anys 60 i 70. Aquestes eren Xavier Rocha, responsable de rutes al Secretariat Nacional, i Frederic Roda, que durant la segona meitat dels 50 i de la mà d'un altre històric, Victor Seix, havia entrat a Pax Christi i seria una peça clau per al seu manteniment especialment durant els difícils anys 70 de canvis i convulsions, havent de conviure amb una altra organització catòlica que s'afegia al treball per la pau des d'una òptica semblant: Justícia i Pau.

En segon lloc, una prova de les iniciatives que arribaven a proposar-se des del GRC fins i tot a la secció internacional de Pax Christi és el que Joan Gomis recorda que succeí a finals d'aquesta dècada. El 1959 es preparava un Consell General de Pax Christi, i la secció catalana redactà un projecte de document contra l'armament nuclear, pioner sens dubte sobre aquesta temàtica al país. Un dels autors principals d'aquest document va ser Enric Ferran, així que va ser convidat a anar a Estrasburg a la reunió internacional per a presentar-lo i defensar-lo, encara que finalment viatjà el mateix Joan Gomis per dificultats per part de Ferran. L'acompanyà José Ramón Recalde, i la reunió la presidia el Cardenal Feltrin i la dirigia Carlos Santamaría. El text va ser un dels temes que més va ocupar aquella trobada d'Estrasburg, però el que va ser curiós fou constatar que aleshores suïssos i francesos el vetaren perquè els seus respectius governs tenien present incloure en els seus exèrcits armaments nuclears. Gomis recorda que semblava grotesc observar bisbes que

defensaven armament nuclear sota l'argument de legítima defensa. En tot cas, el text, després de moltes esmenes i d'una intervenció del Cardenal Feltin, va ser aprovat en el que segurament va ser una de les primeres gestions en l'àmbit de les armes nuclears i que curiosament sortí per iniciativa del Grup Regional Català.¹²⁶

Gomis conclou en aquest capítol de les seves memòries: "En tot cas, aquest episodi és una mostra del pes que havia aconseguit la nostra secció a Pax Christi Internacional. En aquells darrers anys cinquanta i primers seixanta allò que bé podria anomenar-se moviment per la pau avançava entre nosaltres per tres línies". Aquestes eren *El Ciervo*, revista ja citada en diverses ocasions i que fou sovint el primer esboç temàtic de qüestions frontereres; les figures més pròpiament noviolentes com ara Lanza del Vasto, a qui dedicarem un capítol amb motiu de la creació dels Amics de l'Arca de Barcelona; i, en tercer lloc, el moviment Pax Christi que a partir d'ara la seva consolidació li permetrà un major creixement.

3.3.- Dinamisme local i la ruta internacional a Catalunya

El context de Pax Christi Internacional als anys 1960

Els anys 1960, després d'una primera etapa de consolidació, el paper dels catòlics com a constructors de la pau rebé un suport molt especial des del Vaticà. El Papa Joan XXIII, escollit pontífex el 1958,¹²⁷ tractà molts dels problemes més urgents del món en la seva coneguda encíclica *Pacem in Terris* (Pau a la Terra). S'arribà a afirmar que aquesta pastoral podia haver estat un clar manifest de Pax Christi per les clares coincidències entre el seu contingut i els objectius del Moviment. En aquests anys hi havia una creixent preocupació pública sobre la possibilitat d'una guerra nuclear davant l'enfrontament de blocs. Esclatà la Guerra del Vietnam i per primera vegada molts catòlics joves es trobaven entre els que rebutjaven el Servei Militar. Amb motiu del Concili Vaticà II, els bisbes del món donaven suport al dret d'objecció de consciència i condemnaven la proliferació nuclear com a perill greu per a la pau. El nou Papa escollit el 1963, Pau VI, relacionà críticament la pobresa del món i els fons i recursos malgastats en armaments, tot utilitzant una frase de Pax Christi quan afirmà: "el Desenvolupament és el nou nom de la Pau". Pau VI institueí el Dia Internacional per la Pau que des d'aleshores se celebra a l'Església el primer de gener.

El 1965, Pax Christi començà el "període holandès" quan la seu central es traslladà de França a Holanda sota la presidència del Cardenal Alfrink. Aquest canvi de presidència

¹²⁶ Cfr. Joan GOMIS, op. cit.; p. 167-170.

¹²⁷ Angelo G. Roncalli abans de ser nomenat Papa havia estat nomenat Nunci apostòlic a França el 1944 i fins que va ser erigit Cardenal de Venècia el 1953; durant aquest període al país gal va coincidir en el temps amb les primeres passes del moviment pacifista Pax Christi.

comportà l'evolució de Pax Christi d'una concepció ètico-jurídica i moral de la construcció de la pau a una visió més sociològica de la mateixa, més racional i científica que es preguntava sobre les causes de la guerra i la violència, segons manifesta Frederic Roda, un dels membres dirigents del Grup Regional Català de Pax Christi.¹²⁸ El Secretari Internacional era l'holandès Ter Maat, qui rellevava en el càrrec al basc Carlos Santamaría.

L'etapa Xavier Rocha (1960-1966)

Carlos Santamaría havia deixat de ser Secretari Nacional espanyol per passar a ocupar el seu càrrec de Secretari Internacional Laic el 1960 -responsabilitat que ocuparia fins el 1965-, deixant nomenat a Xavier Rocha en el lloc que ocupava al capdavant del Moviment a Espanya. El canvi directiu s'informà de la següent manera en el Butlletí de Pax Christi espanyola de març-abril de 1960:

"Para evitar la acumulación de cargos activos en la dirección de 'Pax Christi', don Carlos Santamaría, Secretario Internacional de nuestro movimiento y primer animador de la Sección española, ha juzgado conveniente presentar la dimisión de este último cargo al Sr. Presidente de la Sección, Excmo. y Rvdmo. D. José García Goldaraz, quien la ha aceptado, considerando razonable el motivo expuesto y la utilidad de que se separen ambas funciones. De acuerdo con el artículo 4.4. del reglamento, el Sr. Presidente, después de formuladas las consultas preceptivas, ha designado nuevo Secretario a Javier Rocha, uno de los más antiguos y caracterizados dirigentes de la Sección. Rocha es también conocido en las demás secciones de 'Pax Christi' por sus participaciones en los Congresos Internacionales. Sus éxitos de organizador como Secretario de Rutas, particularmente en la de Castilla, y sus cualidades de hombre ponderado con probadas dotes de gobierno, le hacen muy indicado para el ejercicio del cargo para el que ha sido designado." (...)

"El Rvdmo. Sr. Presidente ha tenido asimismo a bien designar el Consejo Asesor que por primera vez se constituye de acuerdo con el artículo 4.6. del reciente reglamento de la Sección. Según el reglamento dicho Consejo está llamado a desempeñar funciones meramente asesoras de la presidencia u lo constituyen personas que ejercen o hayan ejercido cargos directivos en la Sección, nombrados por el Presidente de la Sección. El presidente del Consejo Asesor ostenta el título de Vicepresidente de la sección, pudiendo representar a ésta por delegación del señor Presidente en los casos en que él lo juzgue conveniente, especialmente cuando esta representación corresponda a un seglar."

128 Cfr. entrevista a Frederic RODA.

"S.E. Mons. García Goldáraz ha designado presidente d ela comisión Asesora a Carlos Santamaría, ex-secretario nacional, y miembro de la misma a los señores Rodo. D. Vicente Serrano, R.P. Salvador de las Borges y R.P. París, consiliarios de grupos. D. Carmelo Abando, Secretario de Correspondencia Internacional, D. Víctor Seix y d. Enrique Ferrán, del consejo directivo de Barcelona, y don Félix García Tajadura, secretario del Grup de Valladolid."

*"El Comité ejecutivo nombrado en la última Asamblea e integrado por los señores García Cantero, Recalde, Sánchez Manzanares y Seix, continuará en funciones hasta la próxima reu'i'n anual de la Asamblea general de Madrid en noviembre de 1961."*¹²⁹

Com a Secretari Nacional o General (que als anys 60 prendrà els dos adjectius), Rocha havia de complir cinc objectius concrets. (1) Enllaçava amb el Secretariat Internacional desplaçant-se dos cops l'any a París tot rebent les directives. (2) Mantenia el contacte amb tots els grups de Pax Christi que hi havia a l'Estat, de manera que cada 6 mesos anava a San Sebastián; residint a Valladolid ja contactava amb els castellans; amb els de Barcelona ja estava en contacte perquè també viatjava sovint, i els de la resta de Catalunya mantenia contacte telefònic o es desplaçava esporàdicament. (3) Participava en els Congressos Internacionals de Pax Christi cada dos anys, on s'actualitzava la situació del Moviment i es tractaven temes monogràfics que el Secretariat Internacional preparava, realitzant-se taules rodones, tallers amb reunions sectorials, etc. (4) Controlava, sense intervenir, les rutes internacionals que es feien i que tenia certa responsabilitat pel que feia al territori espanyol per on havien de passar. I finalment, (5) redactava una circular regularment per a tots els militants de Pax Christi espanyola sobre l'actualitat del moviment, notícies i alguns temes de reflexió aportats tèbiament pel context franquista, en comparació a la manera de tractar-los en els Congressos Internacionals.¹³⁰

Si bé el tema específic de la situació espanyola, amb un règim dictatorial, era poc tractat i menys directament durant les rutes internacionals que es feien (si més no durant els anys 50), quant a la participació espanyola en els Congressos Internacionals de Pax Christi, considera Rocha que la situació no variava gaire. Rocha afirma que Pax Christi-espanyola era un grup "curiós, objecte de curiositat, i els altres ens animaven a continuar en la feina", però no hi havia una conscienciació molt clara al respecte. Si bé aprofitava Rocha aquests congressos per a denunciar encara que no massa obertament, la situació interna espanyola, de manca de llibertats i repressió, el cert és que per part espanyola no calia un esforç addicional per a fer-se càrrec de les situacions d'injustícia existents al món perquè a l'Estat ja es donava, i la secció espanyola s'ho aplicava a la seva situació específica.¹³¹

129 Boletín del Movimiento Católico Internacional por la Paz "Pax Christi", n.24, març-abril 1960; p. 1.

130 Cfr. entrevista a Xavier ROCHA.

131 Cfr. entrevista a Xavier ROCHA.

En aquest sentit, Rocha, en entrar a Pax Christi ja era un home d'interessos intel·lectuals, polítics i socials, abanda de que les qüestions internacionals li havien interessat sempre. També l'aproximació a les relacions internacionals des del punt de vista de la pau, l'evolució de cada país especialment d'Europa, el debat de temes d'actualitat on també la qüestió religiosa tenia un paper rellevant encara que no era el fonamental, eren aspectes que li apassionaven.

Justament per raons de caire religiós deixaria de ser Secretari General de Pax Christi espanyola. Això va succeir durant l'any 1966. Xavier Rocha ja es mostrava cada vegada més crític amb les postures poc obertes de la jerarquia espanyola, més encara amb posterioritat al Concili Vaticà II que semblava oficialitzar el que es respirava des de Pax Christi i ell intuïa d'antuvi. La raó última que va fer vessar el vas fou el recolzament que des de l'Església institucional espanyola es donà al Referèndum va organitzar per a aprovar la Llei Orgànica de l'Estat aquell any. La indignació de Rocha va ser de tal magnitud que fins i tot personalment va perdre les seves conviccions catòliques i va decidir, per tot plegat, abandonar no només el Secretariat General de Pax Christi-Espanya, sinó el Moviment en sí.

El contrast entre el catolicisme francès i espanyol va ser un altre aspecte que influí des que entrà a formar part de Pax Christi. D'altra banda, també afectà la manera de donar suport del grup de Girona, situat a l'Escala aleshores, a favor del referèndum també va ser quelcom que va colpir personalment a Rocha per a decidir-se per un canvi radical que fins i tot afectà conviccions tan personals. Rocha, home que es manifestava acollit a la *Pacem in Terris* sobre la qual Pax Christi-Internacional refonamentava els seus postulants, va afirmar: "em van escandalitzar, entre el que deien i el que feien."¹³²

Un altre dels canvis que es donaren en aquests anys va ser l'abandonament per part d'un dels consiliaris de Pax Christi a Barcelona durant els darrers 6 anys (1954-1960), el P. París, encara que per altres raons a les de Rocha. Deixava la seva responsabilitat després de la ruta de l'estiu a Catalunya per una coincidència de dos factors. D'una banda, la Companyia de Jesús, de la que era membre, li encarregà dirigir el Col·legi Sant Ignasi de Sarrià amb el càrrec de Rector, cosa que l'ocupava tot el seu temps. D'altra banda, tot i que París confirma que es trobava molt a gust amb el Moviment i participant de les diferents activitats, el cert és que la tendència progressista del Moviment, internacionalment i a les seves bases a Catalunya, i la seva responsabilitat davant el bisbat, va ser quelcom al que no es va acabar d'habituar per les pressions que existien i alguna denúncia que es s'interposà davant el bisbat – en que el P. París havia sortit en defensa del Moviment davant l'arquebisbe. Tot i així, el P. París era vist entranyablement pels participants a les rutes, alhora qu'ell apreciava el Moviment i li ofería un servei acollidor.¹³³

132 Cfr. entrevista a Xavier ROCHA.

133 Cfr. entrevista a Josep M. PARÍS.

La ruta catalana de Pax Christi de 1960

Segons Lluís Colom, responsable de preparar rutes, s'organitzà el 1960 la de Catalunya perquè el moviment Pax Christi estava suficientment arrelat a Catalunya com per a responsabilitzar-se d'una activitat d'aquesta mena. Pensant que s'organitzaren 10 rutes convergents amb una cinquantena de participants a cadascuna, això comptava que s'hi congregaren unes 500 persones, la qual cosa feia suposar que la preparació i la consolidació del GRC estaven assegurades.¹³⁴

El Consell Internacional de Pax Christi va encomanar a la secció espanyola que es fes càrrec de l'organització de les rutes internacionals de l'estiu de 1960. Des de la sessió nacional es va triar Catalunya com a destinació. Pax Christi de Catalunya, amb grups a Barcelona, Tarragona i altres indrets del país, es disposà ràpidament a preparar l'organització de la ruta des de la tardor anterior. La ruta tingué punts de partença diferents que, alhora, formaven deu rutes convergents a Montserrat: Seu d'Urgell, Puigcerdà, Figueres, Girona, Mataró, Vilanova i la Geltrú, Tarragona, Poblet, Ripoll i Pons.¹³⁵

Va ser una ruta important per a Catalunya no només perquè es feia en propi territori, sinó també perquè l'organització i els temes que es tractaren varen estar sota la responsabilitat de catalans, els quals van tenir l'oportunitat, per primera vegada de mostrar obertament la realitat catalana i la situació que es vivia a l'Estat, tal i com recorda Rocha. Participà molta gent tot i que de catalans -tret dels propis membres de Pax Christi a Catalunya- no va ser tan majoritari, la qual cosa el fa recordar que el contacte amb la població no va ser tan intens com es donava quan la ruta passava per altres països europeus.¹³⁶ Possiblement una de les raons era el poc coneixement que es tenia de Pax Christi al Principat, raó per la qual va ser important la preparació prèvia en què s'informava als bisbats afectats per la ruta què era el Moviment.¹³⁷ Aquest detall denotava la poca coneixença que hi havia de Pax Christi al propi país i aquesta acollida menys explícita que hi hagué per part de la població, a diferència del que es podia donar a les poblacions del centre i nord del continent quan les rutes passaven per aquelles nacions.

A banda de les activitats religioses, hi havia una temàtica que centrà la ruta de 1960; portava el títol "Trobarment de cultures, trobarment d'homes", sota el qual s'estudiaren diversos aspectes com les dificultats que pel manteniment de la pau representava el menspreu de les cultures que no eren la pròpia, els problemes dels països pobres o en vies de desenvolupament, i la missió de l'Església i dels cristians davant aquests problemes.¹³⁸

134 Cfr. entrevista a Lluís COLOM.

135 Ídem.

136 Cfr. entrevista a Xavier ROCHA.

137 Tasca de la que s'encarregava el P. Josep Maria París.

138 Arxiu particular de Montserrat Salvat Vda. Seix.

La sortida estava prevista per al dia 20 d'agost i l'arribada a Montserrat el 29 del mateix mes a la tarda. L'endemà al matí es feu un acte solemne al monestir que posà punt final a les rutes on s'esperava l'assistència d'uns 500 pelegrins repartits en 10 grups de rutes. El programa final de la ruta a Montserrat, probablement una de les rutes més importants organitzades per Pax Christi catalana, tenia com a dates de realització els dies 29 i 30 d'agost amb arribada al Monestir. A les 17:45 h els pelegrins foren rebuts per la Comunitat i l'Escolania a la Plaça del Monestir, amb abraçades per part del Sagristà Major al cap de cada grup de ruta, i paraules de benvinguda als routiers, cants dels escolans - entre ells el Virolai - i pregàries.

Els pelegrins s'allotjaren a les cel·les del Monestir. L'endemà, els responsables dels grups es pogueren reunir en un local del cenobi per a tractar qüestions comunes, i posteriorment se celebrà una missa en la qual hi hagué presència de varies llengües, i es realitzaren gestos com l'encesa d'espelmes en representació de les nacions d'origen dels routiers, destacant l'aspecte fraternal del pelegrinatge i de l'estada final a Montserrat. Després del dinar, els participants enfilaren el retorn i finalitzà la ruta.

Va ser una ruta especialment viscuda pels participants provinents de la resta de l'Estat, bona part dels quals descobrien una Catalunya de la que no havien sentit a parlar i públicament no es mostrava. La reconciliació franco-alemanya que cercaven les rutes internacionals principalment, en el cas espanyol i especialment amb la ruta catalana de 1960, tingué uns efectes confraternitzadors interessants, prova d'això és, per exemple, cartes d'agraïment rebudes dels participants un cop finalitzada la ruta. Entre elles, destacariem una de Javier Solana, posterior ministre espanyol i amb càrrecs de responsabilitat internacionals, en la què es manifestava en aquests termes:

"Desde este pequeño pueblo de la provincia de Madrid [Torrelodones] te escribo para agradecerte con toda mi alma la inmensa lección que me has dado durante toda la ruta. Creo que jamás podré olvidar a Victor Seix, hombre tan ponderado y extraordinario que tantas cosas me ha enseñado. Que tu queridísima Virgen de Montserrat te colme de bendiciones a ti y a los tuyos que merecidas las tienes. Un abrazo fuertísimo de Javier Solana, que jamás te olvidará." ¹³⁹

Altres activitats del Grup Regional Català

A banda de l'organització de les rutes, de l'estructuració dels grups, de la coordinació del Secretariat Nacional i de l'Internacional, així com de la creació del Grup Regional Català, cal fer esment d'altres activitats que es dugueren a terme en els anys de l'etapa de Xavier Rocha a Catalunya i que tal vegada no poden ser enquadrades en altres subapartats

139 Arxiu particular de Montserrat SALVAT; postal enviada a Victor SEIX datada el 7/09/1960.

d'aquest període dels anys 60. A continuació en destacarem una mostra d'aquestes activitats.

El 1963 es creà a Catalunya un Centre d'Acollida de Pax Christi; el 1960 existien ja a París, Lourdes, Vezelay (Borgonya) i al Mont-Saint-Michel.. L'objectiu fonamental era disposar d'un lloc on acollir encontres internacionals fora de les rutes habituals. En aquests centres hi havia alberg, hospitalitat i una atmosfera d'amistat i acollida. També s'oferia la possibilitat d'intercanvis espirituals i culturals amb l'equip d'acollida. Destacaven que no eren ni hotels ni cases de vacances, sinó lloc on era possible trobar persones de moltes nacions, tot fent amistat i compartint la vida durant uns dies de pas o estada.¹⁴⁰

A Catalunya es creà el 1963 a Montserrat el Centre d'Acolliment a Santa Cecília de Montserrat amb les mateixes finalitats. Destacaven que el centre era de convivència internacional i oferien als hostes una acollida càlida i comoditat senzilla. Existia un equip responsable format per 10 joves de diferents països i un consiliari que assegurava el desenvolupament normal del Centre d'Acolliment, que acollia els hostes, etc. El Centre facilitava els intercanvis internacionals de manera enriquidora, i organitzava excursions i vetllades. Principalment el Centre funcionava durant l'època estival, i es convidava a que l'equip responsable fos realment internacional i fos rellevat per quinzenes de dies. Els únics requisits que es demanaven eren tenir un mínim de 20 anys d'edat, ser catòlic i militant de Pax Christi o bé coneixedor de la seva doctrina, així com gaudir de bona salut.

L'indret escollit per a situar el Centre va ser el vessant nord de la serralada montserratina on s'alçava abans del segle IX una capelleta dedicada a Santa Cecília. Posteriorment es construí una petita església al voltant de la qual es creà un monestir, el de Santa Cecília, que a partir dels segles XV i XVI anà perdent importància davant la consagració del Monestir més conegut de Santa Maria de Montserrat, de renom europeu. Tot i així, Santa Cecília seguí existint i l'indret fou l'utilitzat com a Centre d'Acolliment pels membres de Pax Christi catalana.

D'altra banda, el setembre de 1963 es prepararen altres activitats. Per una banda, eren relativament freqüents vetlles de pregàries pel Concili, tal i com Pau VI havia demanat a tots els cristians. Així mateix, es realitzaven Misses per la Pau mensualment. A l'octubre se celebrava l'Assemblea Regional, amb la qual cada any, presumiblement des que el GRC estava consolidat a finals dels 50, s'obria el curs i que sovint tenia lloc al Convent dels Pares Caputxins.

140 Boletín del Movimiento Católico Internacional por la Paz, "Pax Christi", n. 24, març-abril 1960; Secció espanyola; p. 7.

L'ordre del dia de l'Assemblea era el següent: organització (Secretaria, Tresoreria, Equip Responsable i renovació de càrrecs, Equips locals); informació, formació i estudi, amb l'elaboració del Full Mensual i el Temari d'estudi per la curs; espiritualitat, en relació a les celebracions eucarístiques, recessos i vetlles de pregàries, així com la organització del dia de la Pau; finalment, el que anomenaven Acció-Irradiació, és a dir, tot el que tenia a veure amb les rutes, els contactes comarcals, el Centre d'Acolliment, les Conferències, els actes en relació al Dia de la Fam.

Seguint en aquesta línia, cal destacar la importància que se li atorgava a les evolucions del Concili Vaticà II, i també a la formació bíblica. En aquest sentit, l'octubre de 1965 s'organitzà una Jornada d'Espiritualitat i Estudi. En aquesta jornada, i com a mostra del tarannà i l'activisme del Grup Regional Català, esmentarem com la jornada estava dividida en tres parts. (1) Estudi bíblic, a càrrec del jesuïta R. Muñoz Palacios, i posterior reflexió per equips; (2) celebració eucarística; i (3) taules roones sobre "Desarmament" (a càrrec d'Enric Ferran, de l'Organisme Consultiu del GRC) i sobre la "Llibertat Religiosa" (a càrrec de Josep Desumbila, del Centre Ecumènic de Barcelona).¹⁴¹

Se seguien celebrant rutes locals amb diversos temes de debat i reflexió (agermanament, el postconcili i l'ecumenisme, l'ecumenisme, el món avui), i també reunions dels diferents equips en els que mensualment primer, i en algunes ocasions setmanalment, es trobaven els membres de Pax Christi sobre tot de Barcelona. Lluís Colom recorda que aquelles trobades mensuals durant l'any servien per a mantenir el contacte, aprofundir en les temàtiques pròpies de Pax Christi, discutir i debatre, i sopar pelgats fent amistat. També reconeix Colom que en ocasions i amb el temps, aquestes trobades es començaren a convertir en encontres d'amics que en coneixer-se tant i ser tan homogenis en les temàtiques de Pax Christi, es trobaven espontàniament sense un tema de debat prefixat. Tot i així, aquestes trobades, que es continuaren durant anys i fins a l'actualitat, varen servir per a teixir una xarxa d'amics i amigues al sí de Pax Christi catalana.¹⁴²

L'etapa Frederic Roda (des de 1966)

Frederic Roda ocupà el lloc de Xavier Rocha després de la dimissió d'aquest, en uns moments en què el bisbe de Saragossa Cantero Cuadrado era, des de 1963, el President de Pax Christi espanyola, i ho seguí essent durant aquesta etapa de Roda. Aquest recorda de Cantero Cuadrado el seu caràcter entranyable però una asintonia ideològica clara. Tot i així, com va succeir amb el bisbe anterior, hi havia un respecte mutu i una consideració per sobre de les diferències personals de posició. Roda regularment es desplaçava a Saragossa per a posar-li al corrent de les qüestions pendents del Moviment, discutien sobre els

¹⁴¹ Arxiu particular Montserrat Salvat Vda. Seix.

¹⁴² Cfr. entrevista a Lluís COLOM.

posicionaments a tenir davant cada situació i, segons Roda recorda, "ell ens escoltava, ens calmava els ànims però no feia res particular". Cantero Cuadrado buscava els assessoraments de'uns juristes abans de prendre posicionaments, proposats pel Secretariat General del Moviment que encapçalava Roda però, com aquest defineix oportunament, "la relació era molt plàcida".¹⁴³

Roda considera que en aquest sentit Cantero Cuadrado tenia una mentalitat de capellà de poble, però en un lloc com la presidència espanyola de Pax Christi es trobava fora de context, tot i que el seu comportament era cordialíssim. Roda assegura que "ens va deixar fer, no va intervenir ni en favor ni en contra, el que passa és que no entenia res". Aquesta situació era un xic més dramàtica quan durant la segona meitat dels anys 60 són temps de molts canvis i convulsions arreu del món i també a Espanya, cosa de la que el Secretariat General de Pax Christi espanyola cada vegada se'n volia fer més ressò, i cada vegada també es comprovava aquesta asinonia entre el que pensaven les bases del Moviment -representades pel seu Secretari General, Frederic Roda- i el que acabava per fer la presidència.¹⁴⁴

Una mostra d'aquesta asintonia va venir donada per dos fets concrets. D'una banda, el 17 de gener de 1966 un avió nordamericà deixà escapar per error tècnic dues bombes atòmiques que caigueren, sense explotar, sobre el mar prop de la costa d'Almeria, vora al terme municipal de Palomares. Aquest fet alarmà la població al cap d'un temps, més encara considerant que es tractava de bombes atòmiques. De fet, la informació arribà d'un membre de Pax Christi que va informar a la Secretaria gGneral espanyola del Moviment, qui formava part de la Junta d'Energia Nuclear. Roda es posà en contacte amb Cantero Cuadrado per a demanar-li que calia fer alguna gestió al respecte, i esclatà una crisi dintre dels estaments dirigents del Moviment. Roda afirmà davant Cantero Cuadrado que "les bombes de Palomares era el perill [nuclear] més gran que hi havia hagut després de Hiroshima i Nagasaki", la qual cosa quedava brillant però a més era veritat -com reconeix Roda- perquè després de la Segona Guerra Mundial no havia caigut cap bomba atòmica enlloc.¹⁴⁵

El desastre nuclear que es podia haver creat i, d'altra banda, la orientació cap a on es dirigien aquests avions (Vietnam), feien necessària una intervenció des de Pax Christi que va quedar en res davant la passivitat del president que es va limitar a desdramatitzar la situació. El Ministre Fraga, per la seva banda, s'encarregà de mostrar a la premsa d'una forma atractiva, que malgrat la caiguda de les bombes no hi havia radioactivitat a la costa, de manera que això va semblar que solucionava un problema molt més de fons que des del

143 Entrevista (segona) a Frederic RODA, a Bellaterra, el 27/05/2002.

144 Cfr. segona entrevista a Frederic RODA.

145 Cfr. segona entrevista a Frederic RODA.

Secretariat de Pax Christi espanyola es volia mostrar, però que des de la presidència es va silenciar. Tot i així, es va fer si més no algun comunicat de premsa -que va tenir ben poc efecte davant l'acció de la censura-, i va haver alguna publicació que va aparèixer a *Le Monde*, però la qüestió va tenir poca incidència.¹⁴⁶

El segon episodi en aquesta línia, que va ser correlatiu, va venir pel desenvolupament de la Guerra del Vietnam. En dates pròximes, Roda recorda que Pau VI va fer un manifest davant les Nacions Unides en el què hi afirmava que la pau al Vietnam s'havia d'aconseguir amb la interlocució de totes les parts interessades, incloent el Viet-cong. A partir d'aquesta afirmació, des del Secretariat General de Pax Christi espanyola es redactà un document en relació a les manifestacions que des de la Santa Seu s'havien fet per la pau al Vietnam i una trobada de totes les parts. Aquest document fou entregat en persona, per part de Roda i acompanyat també de Mn. Josep Dalmau, col·laborador amb Pax Christi com ho va ser amb d'altres moviments del moment, davant el Consolat dels Estats Units a Barcelona, que aleshores estava situat a la Via Laietana. El susdit document va ser entregat al Cònsol nordamericà, el qual els rebé amablement, segons paraules de Roda, confirmant-los que ho posaria en coneixement del President dels EUA per la via diplomàtica.¹⁴⁷ Dalmau recorda que a rel d'aquella circumstància, va mantenir una bona amistat amb el cònsol nordamericà a Barcelona, el qual va estar al cas d'altres actuacions dutes a terme contra la dictadura a Barcelona com va ser la manifestació de capellans -cosa en la que Pax Christi no hi participà directament, d'altra banda-.¹⁴⁸

Aquesta etapa va seguir caracteritzada per l'aprofondiment de les activitats pròpies dels grups catalans, la lenta difuminació dels grups de la resta de l'Estat, i les habituals rutes internacionals. Se seguien celebrant actes com els anotats en la primera dècada dels 60 i fins i tot alguns de finals dels 50, com pregàries, eucaristies, trobades de debat i intercanvi, i és de notar especialment l'elaboració d'un butlletí propi de Pax Christi catalana. Amb aquest hi havia l'oportunitat d'escriure editorials i articles d'actualitat, així com d'opinió que permetien crear consciència i tractar els temes habituals de Pax Christi des del punt de vista de la situació catalana però utilitzant material provinent de la secció internacional. Aquests butlletins eren d'ús local per als grups, i inclús en alguna ocasió i ja entrats els 70 serien l'embrió de les primeres publicacions no clandestines que sota l'ampara de Pax Christi catalana començaven a publicar qüestions sobre el país, les llibertats i la democràcia.

Foren anys també en què el Concili Vaticà II havia tocat a la fi, i des de Pax Christi espanyola es difonien les seves idees i el seu tarannà, especialment davant la resistència de la jerarquia espanyola a acollir els canvis conciliaris.

146 Cfr. segona entrevista a Frederic RODA.

147 Cfr. segona entrevista a Frederic RODA.

148 Entrevista a Josep DALMAU, 13/03/2002.

A partir de la *Gaudium et Spes* existia ja un document vaticà que parlava oficialment de l'objecció de consciència i es mostrava prudentment comprensiu. Era l'any 1966 i tot i la prudència habitual d'aquests documents davant temàtiques noves, ja s'havia donat un primer pas esperançador que va ser motiu de debat i reflexió també a Pax Christi. Anys més tard, aquest Moviment a Catalunya acolliria el que s'anomenaria l'Equip OC, conjunt de persones que treballaren en suport i defensa del primer objector de consciència al servei militar espanyol, el valencià Pepe Beúnza.

D'altra banda, l'encíclica *Pacem in Terris* també havia de fer les seves aportacions, encara que posteriorment. Si bé Pax Christi va fer seva ràpidament aquesta encíclica, de fet, amb motiu del pontificat de Joan XXIII i d'aquesta coneguda encíclica, es va instituir, per iniciativa de Roda, el Memorial Joan XXIII en reconeixement a persones que treballaren per la Pau, i en honor al "Papa bo" que havia obert les finestres de l'Església Catòlica, també a la Pau de forma clara. Aquest guardó va néixer en el fons al sí de l'Institut Victor Seix de Polemologia el 1967, institució que esdevindria centre d'investigació científica sobre la pau i els conflictes creat a rel de la mort accidental de Seix, i per iniciativa de Roda i la seva vidua, Montserrat Salvat. Anys més tard, a principis dels 70, aquest Memorial seria entregat autònomament des de l'Institut. Mentre aquest, acabat de fundar el 1968, no tenia personalitat jurídica ni havia començat a donar les primeres passes, era Pax Christi qui l'acollia i l'atorgava.

D'aquesta manera es va presentar, en un folletó del GRC, el 1968, el Memorial Joan XXIII: "La Secció espanyola de Pax Christi, amb motiu del Dia de la Pau instituit per primera volta per Pau VI l'any 1968, va acordar crear un Premi anual titolat 'Memorial Joan XXIII' a fi de distingir qualsevol tasca o actuació en favor de la pau, realitzada sigui a títol personal, sigui en forma de llibre, film, institució, labor social, etc. La data d'atorgació del Memorial es va fixar per al dia 11 d'abril de cada any, aniversari de la *Pacem in Terris*."¹⁴⁹

La primera persona guardonada va ser Luciano Pereña (1967), pels seus treballs d'estudi i difusió sobre els països del Tercer Món; i l'any següent va ser atorgat a Ssantiago Genovés, catedràtic d'Etnologia a la Universitat de Mèxic pel seu llibre "*Entre la Guerra y la Paz*", obra que es plantejava si l'espècie humana era per naturalesa guerrera, si li era consubstancial la pràctica de la guerra, si estava l'home abocat a la pròpia destrucció o si caminava cap una pau duradora.

D'altra banda, seguien activitats de base cada vegada més ampliades a noves temàtiques. En aquest sentit, el butlletí del GRC de Pax Christi de febrer de 1968 notificava que el Moviment a Catalunya s'afegia a la Campanya contra la Fam del 68, juntament amb

149 Arxiu particular Montserrat SALVAT Vda. SEIX.

altres organitzacions com ara Agermanament, Medicus Mundi, Amics de les Nacions Unides, entre altres, i es creava una comissió anomenada "Equip contra la Fam". També aparegueren notícies sobre la situació del "nostre Tercer Món": per exemple, la problemàtica dels suburbis de Barcelona com el Camp de la Bota. Aquesta és una prova més de l'expansió temàtica i conscienciació de base de Pax Christi en uns temps de creixent activisme per part de la ciutadania, i major inquietud davant els problemes del Tercer Món que, de retruc, comportaria per a molts ciutadans tacalans el seus primers compromisos en el camp del pacifisme.¹⁵⁰

Finalment, l'any 1969, del 19 al 20 d'abril, es va celebrar a la ciutat de Lovaina la reunió del Consell Internacional a la que no va assistir el Secretari General de la secció espanyola, Roda, però en el seu lloc van anar-hi Josep Mogas, Joan Masjoan i Gabriel García Cantero. Entre els aspectes que es tractaren i els acords que s'adoptaren destacà el punt 2, referent a la modificació d'estatuts feta per la Secció espanyola. En vista al Consell i a l'Assemblea Extraordinària de la Secció, l'antic president Mons. Cantero Cuadrado, el Consell va acordar nomenar delegat seu per a la bona solució de l'afer a Mons. Luigi Betazzi, bisbe d'Ivrea, President de la Secció italiana. Cantero Cuadrado deixava la presidència de Pax Christi després de sis anys, i Pax Christi quedava en una situació que a Espanya s'aprofità per a mantenir amb un canvi d'estatuts.¹⁵¹

Fou aquest, de fet, el primer pas que dotà la secció espanyola de Pax Christi d'una singularitat sense precedents al Moviment internacional: no tenir presidència eclesiàstica. Aquesta situació facilità que Pax Christi catalana, que també presidia Frederic Roda, liderés tot el Moviment a Espanya ja que a la resta de l'Estat estava afeblida i depenia del Grup Regional Català. Tot i així, durant aquests primers anys, Pax Christi espanyola tingué com a president eclesiàstic -encara que sense una acció efectiva- el bisbe d'Ivrea, president de la secció italiana, que aviat ho deixaria de ser per impossibilitat d'exercir el carrec des d'Itàlia estant. No seria fins a començament dels anys 70 que un segon pas en aquesta direcció dotaria d'una estructura encara més insòlita Pax Christi espanyola, liderada des d'aleshores per tres laics, entre ells el propi Frederic Roda.

150 Butlletí Grup Regional Català de Pax Christi, n. 10, febrer 1968; cfr. arxiu particular Montserrat SALVAT.

151 Folletó intern de Pax Christi catalana; cfr. Arxiu particular de Montserrat SALVAT Vda. SEIX.

3.4.- El punt d'inflexió: l'èxit de la *Marxa de la Llibertat*

El context de Pax Christi Internacional als anys 1970

Amb l'entrada dels anys 70 es constituïren les primeres seccions fora d'Europa com ara la dels Estats Units i Austràlia. Les diferents seccions de Pax Christi s'involucraren en els conflictes que afectaven els propis països, tot diversificant més encara llur activisme. A tall d'exemple, les seccions britànica i irlandesa va ser especialment actives davant el conflicte d'Irlanda del Nord, tot organitzant accions per a reunir els nens nordirlandesos catòlics i protestants i treballar per la reconciliació de les dues comunitats; la secció espanyola i, en concret, el Grup Regional Català promogué una incipient activitat de difusió dels postulants pacifistes a l'Estat tot sensibilitzant sobre el contingut de la Declaració Universal dels Drets Humans, així com col·laborà en l'organització de la Marxa de la Llibertat, que solcava els Països Catalans en demanda de llibertats democràtiques i amnistia per als presos polítics.

En la dècada de 1970 el comerç d'armament es constituí en l'objectiu de noves campanyes en diversos països. A nivell intercontinental Pax Christi participà en algunes iniciatives importants. El bisbe dom Hêlder Câmara del Brasil demanà al Moviment que donés ple suport a un conjunt de consultes influents sobre noviolència. Eren anys en què l'extensió de Pax Christi Internacional arribà fins al punt de rebre estatus consultiu a les Nacions Unides i començava a realitzar aportacions regulars especialment en la Comissió de Drets Humans a Ginebra. Tanmateix, per primera vegada es desenvoluparen contactes amb cristians que comportà un important conjunt de seminaris, encontres i intercanvis amb l'Església Ortodoxa Russa. El 1978 l'Oficina Internacional es traslladà a Bèlgica amb Etienne de Jonghe com a Secretari Internacional i el bisbe Bettazzi d'Itàlia com a President. Una de les prioritats d'Etienne seria expandir Pax Christi a nous països per a què es convertís en un Moviment autènticament internacional.

Els Grups d'Osona

A Catalunya i als inicis dels anys 70, joves catalans es començaren a trobar a Osona amb motiu del Concili de Joves de Taizè, que el 1975 aplegaria a la Comunitat Ecumènica de Taizè uns 50.000 joves del tot el món reunits per repensar la fe cristiana i per tractar la unitat dels cristians. A Osona, aquest grup de catalans que seguien aquestes procés conciliar de Taizè -que havia començat ben als inicis dels 70- es trobaven i també tractaven temes que els preocupaven com a país culturalment, social i política, per la situació general de

Catalunya i l'Estat.¹⁵² Aquests grups¹⁵³ sovint eren vigilats pel Govern, que els prohibia quan especialment a vegades arribaren a ser nombrosos.¹⁵⁴ Un dels líders d'aquests grups i el seu iniciador va ser Àngel Colom.

Àngel Colom i Colom, natural de Rupit-Pruït (Osona), havia estudiat al Seminari de Vic fins al 1970, any en què es traslladà a la capital catalana a estudiar Magisteri a l'Escola Normal de Barcelona. Els primers contactes amb la noviolència els havia tingut al mateix seminari gràcies a les xerrades particulars de Mn. Segimon Serrallonga, qui l'alliçonà sobre Gandhi per l'interès que el mateix Colom manifestava.

En arribar a Barcelona, la primera topada que contrastava la seva vida a Vic amb la de la ciutat comtal va ser el fet que l'ús del castellà estava totalment extès a diferència de la comarca de Vic, on el català tenia una presència notable; àdhuc el sentit catalanista no estava tan expressament perseguit malgrat el context franquista de l'època. A la Universitat de Barcelona va ser on va començar a conscienciar-se de la necessitat d'actuar, talment com Gandhi, per tal d'alliberar el país d'un règim que perseguia la llengua i la cultura catalanes i, sobre tot, les llibertats fonamentals individuals i col·lectives.

Després d'anys al seminari i a Vic, Colom volia mantenir el contacte amb els seus amics i coneguts osonencs (gairebé tots els seminaristes del seu curs van abandonar el Seminari, de manera que no seguien estudiant allà, però van trobar la manera de fer trobades). Colom, sempre que podia, es reunia amb ells per parlar de temes del país, i també de les possibles accions en favor de les llibertats. Li començava a interessar especialment la qüestió concreta de l'objecció de consciència, perquè coneixia el cas d'un objector d'origen valencià que es negava, per raons religioses com a catòlic i de noviolència èticament, a fer el servei militar; era Pepe Beúnza. Els amics osonencs de Colom es preguntaven què podien fer per l'objecció, per les llibertats i contra el règim, i Colom els parlava que havia conegut la vida de Gandhi i la seva estratègia noviolenta que alliberà l'Índia de l'opressió política i colonial. També havien sentit que a Catalunya s'havien donat accions noviolentes, especialment les liderades per Lluís M. Xirinacs a la Catalunya Central en els anys 60, i que els primers anys 70 se centraven més a Barcelona.¹⁵⁵

La primera trobada d'aquest grup es feu a la casa de Colom, a Rupit-Pruït, i entre els assistents ja hi era un jove Arcadi Oliveres qui recorda que no s'ha d'oblidar que la intenció inicial i efectiva d'aquelles trobades eren les anades a Taizé que 2 cops l'any es realitzaven,

152 Entrevista (segona) a Arcadi OLIVERES, a Vic, 1/06/2002.

153 No tenien un nom formal ja que els inicis van ser bastant espontanis, i tot i que el motiu original eren les reunions de Taizé, els anomenarem Grups d'Osona per aparèixer i reunir-se fonamentalment en aquesta comarca de la Catalunya Central.

154 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 107.

155 Entrevista a Àngel COLOM, a Barcelona, el 26/04/2002.

per Pasqua i a l'estiu; de fet Oliveres recorda que va ser per un Full Dominical o algun butlletí eclesiàstic semblant, que conegué les intencions d'aquests grups de viatjar a Taizè i per aquesta raó se n'afegí.¹⁵⁶ Regularment, s'anaren fent altres trobades, a Vic i poblacions circumdants, que concentraven cada vegada més interessats: una vintena al principi i fins arribar a la quarantena de persones al poc temps; cada cop hi assistien més participants perquè hi anaven amics d'amics, i el boca-orella funcionava ràpida i eficaçment, fins arribar a uns 80 participants.

A banda de reunir-se un cop al trimestre, aproximadament, per a xerrar, fer un foc de nit, cantar i organitzar també una mica de gresca, típica d'una trobada d'amics,¹⁵⁷ en ocasions també preparaven alguna xerrada amb algun convidat sobre temes que els interessaven. En una d'aquelles reunions, que es va fer a l'Església de Sant Sebastià, entre Tona i Balanya (Osona), hi va participar Lluís Fenollosa i Eugenio Ruesgas, membres dels Amics de l'Arca de Barcelona,¹⁵⁸ que els van pronunciar xerrades sobre la noviolència que van captivar l'audiència. Colom recorda que tot i agradar-li molt llurs participacions, i especialment les aportacions de Ruesgas, preferia la vessant més d'acció de la noviolència, com a eina de transformació, com a estratègia per a finalment resistir i enfrontar-se al règim, actuant fins i tot en desobediència civil, termes que encara no coneixien bé tot i que els havien sentit de les experiències del Mahatma indi.

La quantitat de persones que assistien i la regularitat d'aquestes trobades va fer que la Guàrdia Civil estigués vigilant aquests grups osonencs -cosa que van saber els mateixos participants de veus d'amics i veïns-. El cert és que aquestes reunions eren a voltes massa multitudinàries comptant que es tractava de poblacions relativament tranquil·les. A la següent reunió prevista, la localitat mostrava una notable presència de la Guàrdia Civil, i els agents havien ocupat el lloc on tenia intenció de reunir-se el grup (una torre gran que els havien deixat per a aquella ocasió). La trobada va haver d'anul·lar-se i aleshores fou el moment que es va plantejar que calia buscar algun sistema de protecció per tal de poder seguir reunint-se i reflexionar sobre accions posteriors.

En aquelles circumstàncies, es va començar a pensar en alguna parròquia o alguna entitat d'Església que fes de paraigües. Colom dubta si va ser Arcadi Oliveres o Aurora Moreno, que participaven en el grup i que coneixien a Frederic Roda -de la mateixa manera que l'altre protagonista, Oliveres, també dubta com va ser el contacte amb Roda-, que van proposar la possibilitat d'aixoplugar-se sota Pax Christi, -de la mateixa manera que l'Equip

156 Cfr. segona entrevista a Arcadi OLIVERES.

157 Colom afirma que en al cap i a la fi, la majoria de la colla venia de moviments escoltes, seminaris, moviments d'Església lligats a l'escoltisme, de manera que la forma de vida i de trobar-se estava molt influenciada per aquests també en aquests grups d'Osona.

158 Col·lectiu de noviolència més de caràcter intrapersonal basats en les Comunitats de l'Arca fundades per Lanza del Vasto, el deixeble cristià de Gandhi.

OC (de suport i denúncia de la situació d'objecció de consciència de Pepe Beúnza i nascuda al sí dels Amics de l'Arca) estava sota l'estructura de Pax Christi per a poder actuar sense ser perseguits.¹⁵⁹ En aquella època molts col·lectius cercaven en l'Església Catòlica una protecció amparant-se en la dimensió social de la fe cristiana.¹⁶⁰

El febrer de 1974 es va organitzar una trobada entre Arcadi Oliveres, Àngel Colom, algun altre dels participants al grup, i el mateix Frederic Roda. Cap dels convocats es coneixien personalment, però acabà sorgint una amistat que encara avui és duradora. Colom i Roda es van caure bé de seguida tot constatant les grans confluències en els temes fonamentals de catalanisme, democràcia i pacifisme. Oliveres i Colom, que es van sentir molt a gust i molt en la línia d'un Roda sempre amable i cordial - com recorda Colom-, van demanar-li que els deixés entrar en l'estructura de Pax Christi per tal de poder seguir reunint-se des d'Osona els grups de joves de què parlaven,¹⁶¹ al mateix temps que Roda els oferí la personalitat jurídica de l'organització.¹⁶² Colom i Oliveres van manifestar que també intentarien que a d'altres comarques catalanes es creessin grups de joves semblants que es dedicarien a tractar temes sobre la pau i la noviolència, amb la intenció-excusa d'eixamplar la base de Pax Christi a Catalunya, que estava en hores baixes.¹⁶³

En aquella trobada amb Roda es va parlar també d'altres temes, com ara la democràcia i la situació de Catalunya, tot i que Colom recorda que la conversa la va centrar les qüestions relatives a la noviolència com a estratègia d'acció, i la pau com a objectiu "secundari" irrenunciable.¹⁶⁴ Roda va obrir de bat a bat les portes de Pax Christi entre altres raons perquè el Moviment necessitava de militants per a reactivar-se mentre els grups que Colom participava necessitaven una estructura. En aquest sentit es van ajuntar dos interessos mútius de manera oportuna, fet que va condicionar que Pax Christi fes d'aixopluc dels Grups d'Osona.¹⁶⁵

Pax Christi Catalunya pren el lideratge estatal

Des de feia alguns anys Pax Christi a Espanya tenia cada vegada menys incidència. La capitalitat estava a Barcelona, cosa que va provocar una situació insòlita perquè era la primera secció, liderada per una subsecció regional (la catalana) i sense presidència eclesial

¹⁵⁹ Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

¹⁶⁰ Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 108.

¹⁶¹ Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

¹⁶² Cfr. segona entrevista a Arcadi OLIVERES.

¹⁶³ Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

¹⁶⁴ Direm "secundari" perquè la Pau, com a tal, no s'aconsegueix atrapar si abans no s'han posat unes bases de democràcia, justícia o desenvolupament, segons una idea expressada en diverses ocasions per Roda; cfr. segona entrevista a Frederic RODA.

¹⁶⁵ Cfr. segona entrevista a Frederic RODA.

(ja que després del bisbe de Saragossa, Cantero Cuadrado, no es va tornar a escollir cap altre).

Colom recorda d'aleshores que Roda va proposar-li a ell i a Oliveres plantejar la possibilitat de formar una terna de representants laics de Pax Christi, formada per Roda-Colom-Oliveres.¹⁶⁶ Així va ser, i des de 1974-75 Pax Christi a Espanya i, per suposat, a Catalunya, estava liderada per aquest "trident" del que en parla també Roda.¹⁶⁷ A la següent reunió de Pax Christi Internacional a Anvers, el cardenal Alfrink, Secretari Internacional Eclesiàstic, va aprovar insòlitàment aquella nova forma de secció, i Colom recorda anecdòticament la frase justificant de Roda davant el cardenal Alfrink de que "tres laics feien un bisbe", cosa que va fer riure als prelats tot resolent-se la situació. Els coordinadors de Pax Christi Internacional van encoratjar, des de la reunió d'Anvers, a Pax Christi Espanyola (representada pels catalans), tot argumentant que l'important era fer activitats -i més en un context de dictadura com l'espanyola- que estiguessin en sintonia amb l'ideari del Moviment i que això promogué el seu desenvolupament i la implicació de les bases.¹⁶⁸

Les raons per les quals un avançat i intel·ligent Cardenal Alfrink i la resta de dirigents de Pax Christi Internacional van autoritzar una fórmula tan singular per a estructurar i dirigir Pax Christi espanyola, segons Colom, podien haver estat clarament tres. D'una banda, que l'anterior bisbe-president de Pax Christi a Espanya, Cantero Cuadrado, havia contribuït poc al Moviment a l'Estat, raó per la qual aleshores es trobava Pax Christi-Espanya en un cert estat de davallada. En segon lloc, perquè Colom condidera que el Cardenal Alfrink coneixia bé el tarannà i el pensament de Cantero Cuadrado i la seva poca sintonia amb l'ideari del Moviment, de manera que devia tenir una certa mala consciència.

En tercer lloc, perquè el Cardenal Alfrink tenia postures avançades i obertes dintre de l'Església europea, i coneixia les poques però dignes activitats que Pax Christi Espanya havia dut a terme, i per tant davant una llarga etapa amb dos bisbes d'un conservadurisme un xic paralitzador, aleshores podia ser el moment de reequilibrar la situació de Pax Christi, més encara quan des del laicat així es demanava i aquest no mostrava cap interès en comptar amb una jerarquia que entorpís encara més el Moviment, ans el contrari.¹⁶⁹

En aquella reunió del Consell Internacional, que va ser la del 1974, encara no hi van participar Colom i Oliveres per no sentir-se haver-se afegit recentment al Moviment i no sentir-se totalment integrats. La següent reunió internacional, que seria a Londres el 1975, hi assistiren per part catalana i espanyola Àngel Colom, Joan Masjoan, Aurora Moreno i Arcadi Oliveres. A l'Assemblea de Londres, es demanà que el següent Consell Internacional

166 Cfr. entrevista a Àngel COLOM

167 Cfr. segona entrevista a Frederic RODA.

168 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

169 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

se celebrés a Barcelona, cosa que s'aprovà, de manera que el Consell Internacional de Pax Christi de 1976 tingué la seva reunió al Monestir benedictí de Montserrat, coincidint oportunament amb l'aleshores preparació de la Marxa de la Llibertat.¹⁷⁰

Dels agrupaments d'Osona a l'acció de Barcelona

En la primera meitat de la dècada dels anys 70, organitzacions com Pax Christi o Justícia i Pau no només tenien ja certa ressonància pública i fins i tot popular, sinó que gaudien d'una total legitimitat sota l'estructura eclesial catòlica. Si bé aquesta estructura els va oferir protecció als primers grups osonencs, Colom i altres procuraren que sota aquest mateix paraigua s'eixamplés el ventall sota el qual treballaven més grups de joves amb inquietuds socio-polítiques. Lederach afirma que "especialment a Pax Christi convergien joves de diferents llocs i tendències, que elaboraven un treball dinàmic, socio-cultural, i polític".¹⁷¹

El cert és que de les trobades organitzades per Colom es continuaren fent d'altres fora d'Osona tot i que els components osonencs hi eren presents; algunes de les trobades es feren al Tarragonès (amb Lluís Pastrana, per exemple), d'altres a Barcelona (amb la colla d'amics d'Oliveres, i d'altres com Oriol Mateu, Núria Martorell més tard, etc.), però el cert és que no hi havia una visió massa clara de l'orientació que havien de prendre de manera activa aquells encontres. Colom resumeix que l'objectiu seguia essent parlar del país i relacionar-ho amb una acció que podia venir de l'estratègia de la noviolència. En funció de cada trobada canviava també el tarannà, el tema motiu de l'encontre, encara que sobre tot, s'intentava mantenir el caliu d'una reunió de joves diversos que estaven preocupats per Catalunya i la situació que el règim imprimia als ciutadans en uns anys en què aquell començava una etapa de certa agonia i creixent conflictivitat.¹⁷²

Els plantejaments d'aquests grups s'explicitaven cada vegada més en dues perspectives. D'una banda, els seus participants coincidien que la base de la lluita era l'acció noviolenta com a mitjà d'enfocament polític, no només perquè com a cercadors de la pau al país era aquest l'únic mecanisme coherent i possible, sinó perquè aquest era l'enfocament polític que imposava la consciència democràtica. D'altra banda, aquella mateixa lluita socio-política havia de concretar-se en els problemes específics i d'actualitat de Catalunya.¹⁷³

Dels agrupaments d'Osona, que començaren a desenvolupar-se per altres indrets del país, van començar a sorgir una sèrie d'iniciatives que van aparèixer a partir del contacte

170 Cfr. segona entrevista a Arcadi OLIVERES.

171 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 108.

172 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

173 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 108.

amb la Comunitat Ecumènica de Taizè, com hem referit anteriorment i que provocava que aquests grups d'amics catalans hi anessin en un parell d'ocasions a celebrar la Pasqua de manera massiva mobilitzant-se entre 200 i 300 persones que amb autocars es desplaçaven fins a Taizè. Això sempre succeïa sota la protecció oficial de Pax Christi per tal d'evitar qualsevol problema amb les autoritats cas que demanessin permisos i aquests fossin l'excusa de prohibir aquestes activitats.

D'altra banda, entre aquests joves i des de Barcelona s'editava, i sota el nom i l'ampara de Pax Christi, la revista "Pax", que tractava temes pacifistes, de noviolència i d'actualitat d'accions concretes (com les dels objectors de consciència). El fenomen paraigua era tan clarament practicat que en alguna ocasió l'ampara de Pax Christi servia fins per a donar aixopluc a una revista local que el règim prohibia. Fou el cas de Tiana, que tenia una modesta publicació que no sabien com legalitzar i que tractava temes del país (relacionats amb el binomi dictadura i democràcia), els responsables de la qual van demanar a Pax Christi si podien ser acollits, talment com succeïa amb la revista Pax. La resposta fou afirmativa, de manera que a partir d'un cert moment existí una revista a Tiana que s'anomenava "Butlletí de Pax Christi de Tiana", però, tal i com argumenta Colom, feien i desfeien ells mateixos sense un vincle directe -tot i que sí indirecte i salvant unes mínimes formes en tot moment- amb Pax Christi. Va succeir talment amb un parell de revistes locals més, però especialment la de Tiana va tenir continuïtat.¹⁷⁴

En aquest sentit, Frederic Roda -cap visible del Moviment a Catalunya i durant els anys setanta-, davant la paulatina desaparició a la resta de l'Estat de Pax Christi, acceptava allò que especialment Oliveres, i també Colom, li proposaven. Ho acostumava a fer en el benentès que Oliveres i Colom actuaven amb bona voluntat i eren persones responsables i serioses. D'altra banda, per a Roda era evident que Pax Christi havia de servir per quelcom més, en el context català d'aleshores, que per a predicar només una pau internacional des de l'Església, perquè la situació del règim, especialment a finals del franquisme (anys 70), prenia formes cada vegada més conflictives.¹⁷⁵

Des de Pax Christi es va començar a treballar a nivell general amb campanyes contra la pena de mort i pro-amnistia de presos polítics. Així és com el Butlletí de Pax, que sortia regularment des de finals dels anys 60 i estaven elaborats des de les bases de Pax Christi, es va preparar un número monogràfic sobre la pena de mort i més tard un altre contra la tortura. En aquesta ocasió hi va haver problemes amb les autoritats policials, i Colom que era un dels tres que encapçalava el Moviment, va ser detingut durant prop de 10 dies, i interrogat diàriament durant cinc hores cada matí, de 9 a 2 de la tarda al Govern Militar de

174 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

175 Cfr. segona entrevista a Frederic RODA.

Barcelona. La intenció era fer-li confessar les persones que havien estat al darrera d'aquells números que eren tan clarament antifranquistes.

Colom recorda que va ser un cop fort per al règim ja que es van fer entre 50.000 i 100.000 exemplars distribuïts pel món obrer de les rodalies de Barcelona com ara Badalona, Santa Coloma de Gramanet i els mateixos suburbis urbans de la ciutat comtal. Les despeses van córrer a càrrec de Pax Christi perquè així ho havia acceptat Colom qui només tenia un contacte, que era Xavier Boix, militant del Partit dels Comunistes de Catalunya, i que era qui havia movilitzat la impressió i el repartiment posterior. Colom s'havia refiat, després de consultar-ho, de qui era el seu contacte, però això no va evitar que fos detingut i interrogat per a donar el nom de les persones que havien participat en aquella acció, tot i que només en coneixia una: el seu contacte.

Aquella campanya contra la tortura, en la que apareixia a la portada de la revista la fotografia dels genitals inflats i fortament contusionats per la tortura, d'un detingut, va escampar-se ràpidament i va denunciar eficaçment les formes d'aquell règim. Des de Pax Christi, Colom era conscient que calia fer aquestes accions de suplència que eren clarament il·legals però que eren legítimes contra la pena de mort, contra la tortura, etc. Així, es van anar duent a terme altres accions que no eren pròpiament sobre la difusió de la noviolència, però utilitzaven l'entitat en el millor sentit del concepte. Roda no seguia al peu de la lletra tot el que li informaven Colom i Oliveres, però tenia igualment clar que l'estrategia que duïen a terme era vàlida:¹⁷⁶ tot el que fos lluita per la democràcia, Pax Christi catalana s'hi sentia propera.¹⁷⁷

D'altra banda, els militants de Pax Christi es plantejaven seriosament en les campanyes la qüestió de la noviolència, de manera que fins i tot es començà a estudiar Gandhi i Luther King amb atenció i amb la intenció de convertir-los en referents reals per a la lluita a Catalunya. La profunditat que prengué aquest procés desembocà en que Pax Christi, com a secció catalana, assimís i es definís com a moviment per la pau -com ho era internacionalment- però també com a moviment no violent, definició aquesta darrera que ni tan sols Pax Christi Internacional no l'havia tinguda encara.¹⁷⁸

Aquestes lluites que començaren amb campanyes contra la pena de mort, la tortura i en favor de l'amnistia, acabarien evolucionant cap a un nivell molt més específic, com ara l'alliberament nacional no només de Catalunya, sinó també de tots els Països Catalans. Relacionats al mateix temps cada vegada més estretament amb les accions i la persona de Lluís Maria Xirinacs, les lluites i campanyes que portaren a terme des de Pax Christi anirien

176 Cfr. segona entrevista a Arcadi OLIVERES.

177 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

178 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 109.

prenent cada cop més un caràcter de poble oprimint que cercava el seu alliberament, talment com Gandhi ho havia fet dècades enrere amb l'Índia.¹⁷⁹

De l'Assemblea de Catalunya a la Marxa de la Llibertat

La continuació de la lluita des de Pax Christi i en aquesta direcció que s'estava prenent no era molt clara. Les persones i grups de Pax Christi a Catalunya se'n adonaven que calia llançar alguna cosa més pel país. Es plantejaven com podien, fins i tot, col·laborar amb la lluita que més minoritàriament duia a terme Xirinacs.

Colom entrà en contacte també amb l'Assemblea de Catalunya, la gran aposta democràtica i democratitzadora del país, i segons reconeix ell mateix, en va contribuir a fer de pont entre Pax Christi i moviments noviolents en general, i l'Assemblea pròpiament. Va ser al voltant de 1974. Colom argumenta que tot plegat anava conjunt: el moviment de preparació del Concili de Joves, les trobades de joves que es varen iniciar a Osona, el butlletí de Pax, les col·laboracions puntuals amb l'oposició d'esquerres, i també el contacte amb Justícia i Pau -fundada el 1968, i amb la qual es dugué a terme tota la campanya contra la pena de mort, encara que també hi va participar alguna altra entitat-. Oliveres, a partir d'aleshores, començaria a estar en contacte amb Justícia i Pau fins a dedicar-s'hi ja plenament a partir de 1981, però fins aleshores i durant tota la dècada dels 70 els seus vincles amb Pax Christi continuaren i foren importants.¹⁸⁰

En aquest ambient que s'allargava entre 1974 i 1975, als locals de l'Església, edifici del carrer Llúria 7,¹⁸¹ un d'aquells grups que es reunien eren l'Equip OC que treballava per a donar suport i denunciar la situació de Pepe Beúnza com a primer objector de consciència noviolent; hi participaven Lluís Fenollosa, Eugenio Ruesgas, Aurora Moreno, Núria Breu, entre altres, i Colom coincidí en alguna reunió encara que s'encarregava d'altres accions dintre de Pax Christi com ara les campanyes contra la pena de mort;¹⁸² coincidien però perquè tot esdevenia al mateix lloc i els col·laboradors no estaven en compartiments estancs sinó que compartien tasques solidàriament, més encara quan l'Equip OC també estava aixoplugat sota Pax Christi.¹⁸³

La qüestió és que en una d'aquelles reunions de l'Equip OC que, segons afirmació de Colom "eren sempre els mateixos", va sorgir la idea de que es podria organitzar alguna ruta

179 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 108-109.

180 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

181 L'edifici de Llúria 7, a diferència del del carrer Rivadeneyra 6, s'hi concentraven moviments i agrupaments de sectors de base, alguns allunyats de la tònica oficialista del bisbat, més de caire popular; mentre que als locals de Rivadeneyra hi eren d'altres més lligats a l'oficialitat de l'arquebisbat.

182 Que sorgiren també de la Trobada Permanent d'Entitats d'Església, a rel especialment de la pena de mort executada a Salvador Puig i Antich, i que feu reaccionar als moviments cristians en contra d'aquesta pràctica d'una forma compromesa.

183 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

a l'estil de les que Pax Christi havia fet en els anys 60 sobre tot; en concret, en aquella reunió hi eren com a mínim Núria Breu, Àngel Colom, Lluís Fenollosa i Aurora Moreno. Lederach, per la seva banda, argumenta que aquesta idea va sorgir d'un noi de Lleida que després d'una reunió densa i amb poques idees al respecte, se li va acudir exclamar la seva inspiració en un dinar posterior, "podríem fer una marxa per tot Catalunya!".¹⁸⁴

Colom no havia participat en cap ruta de Pax Christi perquè anteriorment havia estat al Seminari de Vic, però n'havia sentit a parlar a Frederic Roda, Montserrat Agell i la seva amiga Mercè Cucurny. De fet a Colom ja li atreia el format de les rutes internacionals, però hi veia un xic massa com una mena de trobades (semblants a les que havia iniciat a Osona) que s'anaven repetint durant uns dies i en format excursionista. En aquest sentit, Colom ja havia participat en aquesta mena de trobades a Osona i li semblava més aviat que era necessari idear quelcom de més gran.¹⁸⁵

A les acaballes de 1974 i als volts del 1975 el moviment democràtic sobresortia cada vegada amb més força, i el règim de Franco havia entrat ja en un procés de punt mort. Colom ja formava part de l'Assemblea de Catalunya i seguia inquiet per coordinar alguna acció de gran magnitud en la qual la ciutadania fos la protagonista. Colom tenia la impressió que el poble no era del tot conscient del que significaven les reivindicacions de l'Assemblea de Catalunya i el que es debatia a les reunions internes, no pas per desinterès sinó més aviat perquè hi havia un cert desconeixement de la història del país i de les institucions històriques, així com del concepte i la pràctica de la democràcia després de quasi 40 anys de règim dictatorial, a la qual cosa se li afegia un estat sòcio-polític d'incertesa davant el futur immediat, que podia ser paralitzador per a la societat en general.¹⁸⁶

Era necessari, per tant, segons Colom, que s'havia de trobar el mecanisme amb el que tot plegat quedés explicat i de retruc es convidés a la ciutadania de Catalunya a la mobilització i a la participació activa. Es va donar per fet que Pax Christi podia ser l'estructura que novament preparés alguna acció, aquesta vegada ben grossa, que es concretés en una gran marxa que recorregués tots els Països Catalans, la qual cosa ja havia entusiasmat als reunits en aquella ocasió de l'Equip OC; en paraules de Colom: "a partir de llavors vam començar a somniar". En síntesi, s'estava preparant la més gran acció no violenta de tot un poble contra la dictadura de Franco, mai ocorregut de forma pacífica a l'Estat.

184 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 110

185 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

186 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

La Marxa de la Llibertat: L'última gran acció

Un matí del Nadal de 1974 Lluís M. Xirinacs iniciava una acció que duraria als volts dels dos anys a favor de l'amnistia de presos polítics davant la presó Model de Barcelona, amb una asseguda continuada, tots els matins i tardes, juntament amb els Captaires de la Pau.¹⁸⁷

Després de mesos de reivindicacions per part de Xirinacs, a finals de 1975 es rellançava al Principat la campanya per l'Amnistia que Pax Christi promovia i que tenia com a objectius la sensibilització i mobilització entorn d'aquesta reivindicació. Després d'un mes de treballs, hi hagué una concentració el 14 de desembre, a Montserrat convocada per l'Assemblea de Catalunya, que aplegà unes tres mil persones, i com a consigna aparegué la frase: "Poble català, posa't a caminar".¹⁸⁸

Des de Pax Christi hi va haver solidaritat amb l'activista noviolent Xirinacs, i se'l va visitar en diverses ocasions, tot oferint suport durant aquells llargs mesos. Amb motiu d'aquelles assegudes de Xirinacs, els membres de Pax Christi que el visitaven conversaven amb ell i en escoltar-lo aprenien des del punt de vista filosòfic, sociològic i polític del qui consideraven un mestre de la noviolència, cosa que contribuïa a llur formació i sobretot conscienciació, necessària per a dur grans accions com la que s'estava gestant relativa a una marxa per les llibertats que l'Assemblea de Catalunya defensava.¹⁸⁹ De fet, com afirma Xirinacs: "el carrer Entença fou l'assaig general de la Marxa de la Llibertat".¹⁹⁰

L'aprenentatge directament rebut de Xirinacs va ser un aliment més que propugnava que els membres de Pax Christi, entre els que es trobava Colom, tinguessin ganes de dur a la pràctica els ideals de la base de la noviolència cap a l'acció més directa. Colom reconeix que quan pensaven en la marxa no consideraren totes les conseqüències, com ara que podria prohibir-se oficialment. Fou per vèries raons; una d'elles perquè veien els mateixos organitzadors que es tractava d'una mobilització que sortiria i es faria des de les bases de tal manera que la legalització o il·legalització de la mateixa semblava un element totalment intrascendent per al règim; en segon lloc, perquè el règim estava realment a les acaballes, amb un Franco molt debilitat; i en tercer lloc, considerant que era un moviment organitzat per joves cristians, i des de Pax Christi i per tant amb l'Església al darrere, la seva prohibició no seria pas la primera urgència del règim en aquells moments tan delicats.

187 Els Captaires va ser un petit grup de persones que per torns se solidaritzaven amb els objectius pacífics i noviolents de Lluís M. Xirinacs, concretats en aquells moments en la demanda d'amnistia per als presos polítics. Va ser un moviment minoritari, gairebé espontani i puntual.

188 Àngel COLOM i Jordi ROSÉS, 40.000 hores detingut: la Marxa de la Llibertat, Edicions Autogestionades de Pax, Barcelona, 1977; p. 18.

189 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

190 Àngel COLOM i Jordi ROSÉS, 40.000 hores detinguts: la Marxa de la Llibertat, Edicions autogestionades de PAX, Barcelona, 1977; p. 10.

Colom reconeix, però, que en aquest sentit eren molt ingenus de pensar que el règim permetria una mobilització com la que finalment es donà que, per altra banda, mai es considerà per part dels organitzadors ni la quantitat de gent que participaria ni els efectes que produiria, la qual cosa fa més comprensible la ingenuïtat de la que Colom s'autoacusa.

Un cop presa la decisió de dissenyar i portar a terme la marxa, el que calia era convèncer a Pax Christi pròpiament. En la primera reunió no recorda Colom que Arcadi hi fos present, i com que sempre acostumaven a anar plegats dintre de l'activisme de Pax Christi com a co-presidents, calia també convèncer-lo així com a Roda, del projecte. Arcadi Oliveres es mostrà disposat, i Roda, en el seu estil propi i habitual, manifestava que si dos ja estaven a favor, eren majoria en la presidència i que per tant no s'hi oposaria, més encara quan el plantejament era molt semblant al d'una ruta de les històriques de Pax Christi. Una vegada més, el format singular de l'estructura de Pax Christi a Catalunya i la manera original de prendre les decisions entre tres, va fer aprovar aquesta nova acció al sí de Pax Christi. A la pràctica, com reconeix Colom, les mobilitzacions d'aquesta mena les coordinaven Oliveres i Colom, i Roda mateix afirma que ell "no era home de manifestacions ni de pancartes", de manera que deixava fer si els dos co-presidents restants n'estaven d'acord.¹⁹¹

Colom reconeix que al mateix temps que s'aconseguia l'aprovació per part de Pax Christi, el projecte començava a prendre unes dimensions molt grans que farien inviable la seva execució, de manera que Colom va pensar presentar la proposta en la següent reunió de l'Assemblea de Catalunya, per tal de rebre'n suport per a portar a terme la marxa. L'objectiu d'aquesta presentació a l'Assemblea era que la macro-organització de la marxa fóra adient que es dugués a terme des de l'Assemblea de Catalunya pròpiament, renunciant Pax Christi a la seva organització -que no al seu suport i iniciativa- perquè la magnitud de la marxa impediria donar a l'abast.

Colom afirma que ell fou l'encarregat de presentar davant l'Assemblea el més clarament possible, quin era el plantejament i els objectius, i destacà que "havia de ser una marxa clarament no violenta, que havia d'aprofitar per parlar de la no violència al país i de la lluita per la pau d'afegit, tot i que el més important era que havia d'explicar [a la ciutadania] què era l'amnistia, quines llibertats es demanaven pel futur del país i l'estatut d'autonomia com a inici per a exercir el dret a l'autodeterminació, tret dels quatre punts de l'Assemblea de Catalunya."¹⁹² Aquest era l'objectiu que motivava d'entrada la marxa que s'anomenaria de la Llibertat, perquè cercava justament la llibertat de Catalunya, ampliada als Països Catalans pel seu caire identitari. Aquest fet comportava alhora que els objectius s'escapessin dels propis del Moviment Pax Christi -perquè hi entraven aspectes polítics i nacionals que

191 Cfr. segona entrevista Frederic RODA.

192 Cfr. entrevista Àngel COLOM.

no afectaven tant a Pax Christi- mentre sí estaven en relació directa i clara amb l'Assemblea de Catalunya, raó per la qual insistim que des de l'organització de Pax Christi es va presentar a l'Assemblea no només per a rebre'n suport sinó per a demanar que s'encarregués de la organització de la marxa.¹⁹³

Els membres de Pax Christi que estaven al darrera de la idea de la Marxa eren pocs i inexperts en els ambients d'oposició política i clandestinitat, cosa que els participants a l'Assemblea dominaven; cada vegada es feia més palès que era necessari actuar també des d'aquests ambients. Fou aleshores quan Colom oferí la direcció de la Marxa a l'Assemblea de Catalunya comptant amb la cobertura de Pax Christi. Aquella reunió va ser la primera vegada que tímidament i poruga Colom prengué la paraula per exposar tota aquesta situació. Antoni Gutiérrez (Guti), el representant del PSUC -que dominava l'Assemblea i era un gran coneixedor de la lluita clandestina- va rebutjar de pla públicament el plantejament de la Marxa per irrealitzable. Miquel Roca, representant de Convergència Democràtica, va manifestar-se més moderadament i agraïda per les inquietuds i iniciativa que representava Colom, però en el fons concidia amb les dificultats qu expressava Gutí.

Les que per a Colom van ser raons-excuses per part de Gutí especialment, van estar fonamentades en què el plantejament es feia des de persones que no tenien cap experiència en l'àmbit polític i que la dimensió de la Marxa donaria facilitats al règim per descobrir qui eren els caps dels partits a cada població o comarca (donat que la Marxa tenia previst recórrer més de 300 municipis arreu dels Països Catalans, encara que aquest terme no s'utilitzà a l'Assemblea de Catalunya perquè en principi es pensava preparar una marxa que només afectés al Principat).¹⁹⁴

Davant aquest rebuig directe per part dels partits, Colom es va sentir molt frustrat, segons reconeix ell mateix. Alguns petits partits que després no van ser parlamentaris, i altres participants de l'Assemblea, en acabar-se aquella reunió van anar a veure directament a Colom en privat i li van dir que donarien suport tot i les postures del PSUC. En tot cas, van animar a que des del jovent de Pax Christi es portés a terme pel propi seu compte. El cert és que fora d'Osona, Barcelona i Tarragona tampoc Pax Christi tenia cap contacte fixe, però especialment per part de l'Assemblea Democràtica d'Arbúcies i des del Front Nacional de Catalunya es donà suport personal a Colom i al projecte, així com per part del mateix Agustí de Semir, entre d'altres individualment, que sense desmentir que Gutí tenia les seves raons defensables, hi confiaven en la idea.

Curiosament de Semir va insinuar a Colom que, de fet, l'acceptació o no de la proposta era més una qüestió de partits que una altra raó, ja que si s'hagués proposat per

193 Cfr. entrevista Àngel COLOM.

194 Cfr. entrevista Àngel COLOM.

part del PSUC el projecte ja hauria estat aprovat, però com que venia d'un grup de joves, i no procedia d'una iniciativa de cap partit, i formaven part dels no-alineats i amb estil molt llibertaris (sic) en aquest sentit, i àdhuc sense experiència ni trajectòria en la lluita política, això posà molt fàcil que el lídel del PSUC rebutgés directament la proposta.¹⁹⁵

Aleshores, amb alguns suports personals i de partits minoritaris, va ser quan es va decidir reprendre la iniciativa des de Pax mateix, a més tot ampliant-ho a l'àmbit dels Països Catalans, com ja s'havia pensat en algun dels primers moments. Hi havia qui des de Pax moderadament ho porposava fent-ho com les rutes habituals però a una escala un xic més gran, fins els més radicals com el mateix Colom que plantejaven una marxa gran i multitudinària, resistint noviolentment encara que es presentessin entrebancs o el fre de les autoritats.

El que calia era ampliar la base, perquè estava clar que solament des de Pax Christi no seria possible dur terme el projecte. D'aquesta manera, es van convocar les Assemblees Democràtiques locals i comarcals que havien mostrat el seu suport i persones que individualment, mitjançant el boca-orella, a tothom que vulgués afegir-se a l'organització d'aquest projecte. Aleshores es creà el Secretariat de la Marxa, que era assembleari i que es va anar engruixint amb molta gent que no era de Pax Christi, en base a assemblearis locals i comarcals, o membres de la mateixa Assemblea de Catalunya, fins i tot alguns militants de base del PSUC a Osona -malgrat les opinions de Guti- i també militants de Convergència. Aquesta situació va animar encara més el moviment, tot fent-lo sentir capaç d'organitzar des de Pax Christi una marxa d'aquelles característiques, encara que cada vegada més els col·laboradors eren menys de Pax Christi.¹⁹⁶

La frase abans mencionada que l'Assemblea de Catalunya havia fet seva a raó de la campanya pro-amnistia, "Poble català, posa't a caminar", es va posar en pràctica fins a l'extrem des de Pax Christi catalana amb l'organització d'aquesta Marxa, i així fou com després del treball lent de l'inicial grup de joves de Pax Christi, i posteriorment les dificultats amb l'Assemblea de Catalunya. Però es començà a presentar a partir del gener de 1976. Cap al març es presentava el primer esborrany de convocatòria de la Marxa a l'Assemblea Nacional de Pax Christi, (dies 6 i 7), la qual, després d'una llarga i polèmica discussió, l'aprovà per unanimitat amb aquesta declaració: "Els secretaris de Pax Christi (Moviment Internacional per la Pau) de Lleida, Vic, Barcelona, Reus, Terrassa, Badalona, Tiana i Sabadell, en l'embat per una societat lliure on no hi hagi explotació de l'home per l'home, convoquem tot el poble català a participar en la Marxa de la Llibertat, que recorrerà

195 Cfr. entrevista Àngel COLOM.

196 Cfr. entrevista Àngel COLOM.

les comarques dels Països Catalans durant aquest proper estiu en un anhel de llibertat i de Pau. Serà una marxa noviolenta".¹⁹⁷

Així el Secretariat de la Marxa es va anar ampliant cada vegada més fins que es va decidir que des de Pax Christi calia un reconeixement encara més formal per a donar-li un suport oficial. Des de Pax Christi Catalunya no hi havia capacitat de representar-se a nivell internacional, i des de Pax Christi Espanya, que gairebé no existia, podrien haver sorgit problemes perquè era una acció que afectava només a Catalunya i en concret als Països Catalans. Així que amb Roda ja s'havia pensat en l'edició anterior convocar un Consell Internacional de Pax Christi a Barcelona, car els bisbes europeus entendrien, com a membres d'Estats democràtics, la iniciativa que des de Catalunya s'estava preparant. Roda va actuar amb els seus contactes, i va convocar la reunió del Consell a Montserrat, presidint-la l'Abat de Montserrat, l'abril de 1976.¹⁹⁸

Els bisbes presents eren majoritàriament de visions conservadores, però es va aconseguir que el President Internacional, de posicions més obertes com era l'italià Luigi Betazzi, donés suport, i sempre es va comptar amb el Cardenal Alfrink, que encara estava capficat i amb influències a Pax Christi, i tenia rang de cardenal la qual cosa li atorgava una notable autoritat al sí del Consell. A la resta de bisbes presents no es va detallar gaire les característiques de la marxa en sí, i es va mostrar com si fos una ruta més de les que Pax Christi feia a nivell internacional, entenent que hi participava gent que no era membre activa de Pax perquè ja tradicionalment a les rutes europees s'hi afegien bona quantitat de routiers de fora de Pax Christi, forma també de que entressin a formar part a partir des d'aleshores en ocasions. En canvi, Betazzi i Alfrink sabien clarament, segons Colom, quines eren les condicions i motivacions amb les que es feia aquella ruta.¹⁹⁹

Com tota assemblea, se signaren resolucions a les acaballes de la trobada. La principal fou que el Consell Internacional donava suport a la iniciativa de la Marxa de la Llibertat que s'havia donat a conèixer el gener de l'any 1976. La segona aportació d'aquell Consell, que no va ser en format resolució però sí d'acte, fou que una part dels congressistes van presentar-se al carrer Entença davant la presó Model de Barcelona, on es trobava Xirinacs en defensa de la campanya dels presos polítics i l'amnistia, cosa que va ser colpidor perquè els bisbes catalans no s'havien presentat mai a donar suport ni tan sols a visitar a Xirinacs, mentre que prelatos estrangers sí que van fer aquest gest.²⁰⁰

197 Cfr. À. COLOM i J. ROSÉS, *op. cit.*; p. 18.

198 Arcadi Oliveres argumenta que si la il·legalització de la marxa per part del Ministre Fraga s'hagués donat no abans d'aques Consell Internacional, tal vegada el suport no hauria estat tan explícit o hauria desvetllat més conflictes entre els prelatos. Afortunadament per als organitzadors de la Marxa, la prohibició es va donar el 22 de maig de 1976, el mes següent de la celebració del Consell.

199 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

200 Cfr. segona entrevista a Arcadi OLIVERES.

D'aquesta manera, el Consell Internacional celebrat a Montserrat oferir quatre suports notables: (1) la resolució favorable a la Marxa de la Llibertat; (2) la visita a Xirinacs en suport a la campanya a favor de l'amnistia de presos polítics; (3) elecció del següent Secretari Internacional Laic que va ser Teer Mart; i (4) tot plegat va donar embranzida a Pax Christi-Catalunya en uns anys fonamentals.²⁰¹

En el fons, els organitzadors no explicaren al Consell Internacional que es tractava d'una marxa de fons polític, unitària, no partidista però directament antifranquista, i tot i convidar formalment davant el consell a participar a estrangers, la majoria dels routiers acabaren essent descaradament catalans. Aquesta circumstància faria onejar la prohibició des de Madrid molt més del que es preveïé des dels inicis de l'organització, però al mateix temps Colom considera que el suport de Pax Christi fins i tot a nivell internacional, amb l'Església Catòlica teòricament al darrera, faria impensable la prohibició que després es donaria, el 22 de maig.²⁰²

En tot cas, quedava palès que es tractava d'una marxa de tot un poble pel seu alliberament i no només de certs sectors o col·lectius. Fou marcadament noviolenta perquè s'utilitzaren tota mena d'estratègies com ara la desobediència popular, l'acció de resistència activa, la lluita noviolenta del poble. Durà 68 dies (del 4 de juliol al 12 de setembre de 1976, tot un estiu), amb cinc rutes anomenades columnes per la quantitat de gent, al Principat, i una a cada territori restant dels Països: Catalunya Nord, Illes i País Valencià (vuit en total), culminant al Monestir de Poblet, no sense problemes i dificultats amb les autoritats, i amb detencions per part dels agents de seguretat de l'Estat. La Marxa es presentà i avançà sota el lema que ja l'Assemblea de Catalunya havia popularitzat "Poble de Catalunya, posa't a caminar", i malgrat les dificultats i gràcies a l'acció noviolenta de les masses, es pogué tirar endavant.

La participació fou a tres nivells: (a) amb adhesió política a través de gran quantitat d'organitzacions que acceptaren participar-hi essent més de 200 en forma d'associacions, partits polítics, sindicats i grups; (b) amb el compromís dels col·lectius de noviolència o escamots, com anomena Lederach, que eren militants fixos que voltaven el centenar en la Marxa i que s'encarregaven de fer-la anar i sota l'estratègia de la noviolència per la qual s'havien fins i tot entrenat; i (c) amb la mobilització popular directa, en la què hi participaren milers de persones.²⁰³

L'èxit d'aquesta gran acció multitudinària, demostrava com Pax Christi -amb una ingent quantitat de col·laboracions- havia arribat a mantenir-se tocant fins i tot sota en la

201 Cfr. segona entrevista a Arcadi OLIVERES.

202 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

203 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 112-113.

seva influència i organització a Catalunya. Tot i això, com afirmà també Xirinacs, l'estiu de 1976, 40 anys després d'aquell altre estiu de 1936, es donava la fi d'una etapa i la iniciació d'una altra, tot subratllant la importància del moviment històric que Catalunya travessava.²⁰⁴ A partir de la Marxa de la Llibertat i en el procés de transició política ja encetat, Pax Christi començà aleshores a veure's afectat per una baixada de l'activisme, fet que marcaria una davallada lenta però contínua a finals dels anys 70 fins a la seva desaparició a principis dels anys 1990, en què perdé fins i tot la seva representació en el Consell Internacional.²⁰⁵

Síntesi

Pax Christi va ser l'organització pionera de la pau a Catalunya. Nascuda al sí de les relacions de reconciliació i pacificació franco-alemanyes, va arrelar a Catalunya ràpidament als anys 50 un cop entrà en contacte amb l'Estat espanyol. La necessitat de reconciliació que Espanya també necessitava, i les ganes de trobar-se els catalans amb sí mateixos, reflectint-se en els altres, va propiciar la creixent participació en les rutes internacionals de pau. Aquestes van suposar un aprenentatge inigualable a tots nivells, i especialment quant a la pau.

S'ha afirmat en el capítol introductori d'aquesta tesi, que Pax Christi a Catalunya ha estat la "mare" del moviment per la pau a Catalunya, i és que efectivament, com també Gomis afirmà en la presentació del Primer Congrés Català per la Pau, el 1999, Pax Christi va ser l'organització que va donar les primeres passes del moviment per la pau a Catalunya.

Donant les primeres passes en l'època pre-conciliar, i reforçada amb el Concili Vaticà II en els seus ideals, les incoherències del nacionalcatolicisme juntament amb l'aparició d'una nova institució dintre de l'Església (Justícia i Pau), va fer que les bases de Pax Christi anessin minvant. Només l'aixopluc que com a moviment podien obtenir de l'Església, una nova generació encapçalada per Àngel Colom i Arcadi Oliveres afrontaren els anys 70 coronant-lo amb la Marxa de la Llibertat, la gran acció noviolenta de la Catalunya d'aquells anys. Amb aquella marxa, Pax Christi de Catalunya havia adoptat –tot i que no estava en els seus estatuts internacionals explícitament– la noviolència com a mètode i tot difonent-la.

204 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 112.

205 Cfr. segona entrevista a Arcadi OLIVERES.

4. La descoberta de la noviolència: els *Amics de l'Arca*

El primer col·lectiu sorgit a Catalunya exclusivament de caràcter noviolent va ser els Amics de l'Arca de Barcelona. Formats el 1959 sota la influència de Lanza del Vasto, deixeble catòlic de Gandhi, van esdevenir pioners i un dels grups més actius i aglutinadors de les forces de noviolència a l'Estat. La innovació que suposava per al context espanyol i preconiliar una forma de vida i de fe cristiana oberta, acollidora ecumènicament, plural i despresada de tot interès material, amb l'afegit més important que era la mística i el mètode de l'acció noviolenta, va despertar en el Grup d'Amics de l'Arca un fidel activisme els tentacles del qual perduraren un parell de dècades.

Els que arribarien a formar el Grup d'Amics de l'Arca quedaren captivats talment per la persona, les idees, les creences religioses i la coherència entre el pensament i l'acció de Lanza del Vasto i la seva fundació de la Comunitat de l'Arca, que passaren gairebé la primera dècada de la seva existència com a Grup formant-se i aprofundint en tots els ensenyaments del deixeble de Gandhi.

Conscients, però, que la noviolència no s'havia d'entendre només des d'un vessant interior i espiritual, sinó també d'acció, 10 anys després de la seva creació i aprofitant l'espurna que significà l'opció antimilitarista d'un objector de consciència espanyol, Pepe Beúnza, els Amics de l'Arca encetaren la seva més gran acció noviolenta. Es crearia, aleshores, l'Equip OC que, des del col·lectiu de l'Arca, donava suport al primer objector catòlic i noviolent de l'Estat i es plantejava com a objectiu aconseguir un estatut legal per als objectors al país. Els amics de l'Arca de Barcelona donaren el primer pas de la fi del servei militar obligatori a Espanya.

4.1.- Lanza del Vasto i la *Communauté de l'Arche* (Occitània)

El 'Shantidàs' Lanza del Vasto

Giuseppe-Giovanni Lanza-Branciforte di Trabia, més conegut amb el nom de Lanza del Vasto,²⁰⁶ va néixer el 29 de setembre de 1901 a San-Vito dei Normanni (a la Pòglia di

²⁰⁶ "En la minuciosa construcció del seu personatge i de la seva vida no podia faltar en aquest procés de conversió l'acte d'escollir el propi nom. Ho feu en la seva pròpia tradició: Lanza corresponia al cognom patern i del Vasto era l'autèntic nom de la seva família que fou suplantat a finals del segle XIII per

Murgia, Sicília, Itàlia), i morí la nit de Reis de 1981 a Múrcia. Fill de pare italo-francès i de mare holandesa, des de la seva infantesa va créixer com a un veritable políglota, primer símptoma de l'obertura i l'universalisme que el caracteritzaria durant tota la seva vida.

Des de petit parlava francès amb els seus pares i amb la primera institutriu que va tenir fins a l'edat de 6 anys. A partir de llavors, una noia anglesa es feu càrrec d'ell i els seus dos germans, amb la qual aprengué a parlar anglès, idioma que començà a dominar de ben jove; la llengua italiana la parlava amb els veïns i la gent del poble. En els seus estudis s'interessà notablement per matèries teològals i filosòfiques; estudià l'educació secundària a París (1913-1920) i posteriorment Teologia -la qual cosa el va encisar fonament-; més tard es traslladà a Florència per cursar cinc anys de Filosofia, doctorant-se a Pisa.

Va ser el 1925 que Lanza del Vasto féu el seu propi camí de Damasc, com ho expressa Jordi Maluquer -un dels iniciadors claus del moviment de l'Arca a Barcelona i gran coneixedor de la seva persona a Catalunya-: "Explicava Lanza del Vasto que estudiant a Kant i reflexionant sobre l'absurd de la 'cosa en sí', arribà a la conclusió de l'existència d'una Relació no-relativa de la qual totes les altres depenien i ella no depenia de cap. Un amic li suggerí que llegís a Sant Tomàs. Displícit, va demanar a la biblioteca un volum de la *Summa Teologica*, el de la *Trinitat*, l'obrí a l'atzar i llegí: *Deus est enim relatio, non autem relatio quia non mutabilis*.²⁰⁷ Tancà el llibre, el retornà i el bibliotecari amb somneria li preguntà si ja ho havia llegit tot. Lanza contestà: 'No, però sí el suficient com per a ocupar tota una vida'."

208

Aquesta anècdota és representativa del que suposaren les inquietuds i la vida de Lanza del Vasto, el qual, des d'aleshores, es reconvertí al catolicisme i inicià un nou rumb en la seva vida.²⁰⁹ Interessat cada vegada més per la part comuna de moltes filosofies i religions i preocupat sobre com afrontar la realitat humana de la pròpia vida, va encetar un viatge a peu a l'Índia (1936-1938) no pas per un particular atractiu de la seva ben coneguda espiritualitat, doncs com ell mateix afirmà "ja m'havia convertit i no sense dificultat a la meva pròpia religió".²¹⁰ Lanza anà a la recerca de la Veritat que hi ha a l'interior de tota persona.²¹¹

Lanza o Lancia segons diferents documents. El Vasto era una comarca que Aleran de Montferrat conquerí als moros en l'any 933 i que s'estenia entre el Tanare, el Po i la mar Ligur i comprenia Asti, Acqui, Alba, Albenga i el comtat de Savonna. Aquest nom l'escollí Lanza del Vasto en ocasió de publicar el 1927 el seu primer llibre de poemes *Conquiste di Vento*, editat a Florència." (Vegeu: Jordi MALUQUER, Lanza del Vasto, una acció poètica, a *Revista "El Ciervo"*, gener 1981, n. 359; p. 28).

207 "Déu és la relació no relativa perquè no és mutable".

208 Cfr. Jordi MALUQUER, op. cit.; p. 28.

209 Dels estudis i recerques teològic-filosòfiques va sorgir dècades més tard una de les seves obres més profundes: "La trinitat espiritual" que, segons Maluquer, escrigué amb el desig de traduir de manera intel·ligible, després de llargs anys, la veritat que trobà en aquella època.

210 LANZA DEL VASTO, *El Arca tenia por vela una viña*, Ed. Sígueme, Salamanca, 1988; p. 13.

211 El poema "Oh Dios de Verdad" de Lanza del Vasto (Annex 3) era recitat regularment a la Communauté de l'Arche i mostra aquest anhel de cerca de la Veritat.

La llarga experiència de dos anys al subcontinent indi li aportà grans vivències que sintetitzà poèticament així: "Aquesta distància, que t'aguditza la mirada i que et fa veure clar, aquesta distància que tensa els llaços i que et fa estimar amb força, aquesta lucidesa que porta el nom de Despreniment".²¹² L'experiència a la colònia anglesa li va fer entrar en contacte directe amb els ensenyaments de Gandhi i, més generalment, li comportà un procés de despullament i de conquesta d'una actitud serena i a la vegada vigilant davant la pròpia existència; una llibertat interior que, de manera natural, li abocà a una llibertat social i de convivència.

A l'Índia, Lanza s'apropà a Gandhi com un aprenent i al poc com un deixeble incorporat a l'*ashram* del Mahatma. Després de rebre d'aquest el nom de *Shantidâs*,²¹³ acatà les regles, els dejunis i els treballs manuals del seu mestre. Gandhi el va honorar amb la seva amistat i la seva confiança, i gràcies al Mahatma se li obriren molts camins a Lanza, especialment el de la noviolència com a mística i forma de vida i d'acció. Gandhi el considerà el seu deixeble cristià i li encarregà la tasca de difondre l'esperit de la noviolència per Occident.

D'aquesta època és el llibre *La peregrinación a las fuentes*,²¹⁴ en el que Lanza del Vasto relatà detalladament totes les vivències, sensacions i transformacions que li succeïren amb motiu del viatge a l'Índia. Considerada l'obra fundacional de la seva trajectòria literària i filosòfica, el llibre és una narració simple i verídica imantada pel mestre Gandhi, l'alliberador pacífic de tot un subcontinent.

Les seves experiències vitals, amb el temps, li portaran a fonamentar la seva existència sobre dues idees bàsiques. D'una banda, la convicció que per a ser just l'ésser humà no ha de ser una càrrega per als altres, sinó que cada individu ha de responsabilitzar-se dels deures que li pertoquen amb la pròpia vida, no imposant una relació d'esclavatge amb els seus germans cometent la injustícia d'ofegar llurs vides. D'aquesta manera, i en segon lloc, Lanza del Vasto arribà a la conclusió que una civilització com la que predominava, basada en l'afany de lucre i de poder no podia ser viable i estava condemnada al fracàs.²¹⁵

D'aquestes dues idees se'n derivava la conclusió següent que completa tot el seu pensament i acció. Per una part, Lanza del Vasto descobrí que, per sobre de tot, l'ésser humà estava cridat a conèixer-se a sí mateix per a estimar-se i estimar, única forma de relació justa i digna. Seguint el madant evangèlic "estima el proïsme com a tu mateix", destacava el "com a tu mateix" com a base de la seva convicció espiritual que considerava que els humans no s'estimaven a sí mateixos -i per tant, cometien injustícies- perquè no es

212 LANZA DEL VASTO, *La peregrinación a las fuentes*, Seix Barral, Barcelona, 1997; p. 6.

213 Shantidâs vol dir "Servidor de la Pau".

214 L. DEL VASTO, cfr. op. cit.

215 Jordi MALUQUER, En el centenari de Lanza del Vasto, article en el diari "Avui", 30/09/2001.

coneixien interiorment.²¹⁶ Així, Lanza del Vasto arribà a una conclusió fonamental que regirà la seva existència: "La Veritat no és el resultat d'una combinació verbal o mental qualsevol; la Veritat és que el defora sigui com el dins".²¹⁷

En segon lloc, i com a proposta alternativa a la situació de la injustícia al món, Lanza del Vasto, després de convidar a cada persona al seu autoconeixement profund, cridava a la coherència amb el propi "jo interior", per a relançar-se al món i transformar-lo amb unes eines tan revolucionàries com pacífiques que pretenien afrontar tota la prepotència de la violència (causa i mitjà de la injustícia) amb la sola força de la noviolència. Lanza afirmava que si no s'actuava segons el propi ésser hom esdevenia una faledat i, en general, a la pròpia acció li mancava eficàcia; quant a la noviolència, el *Shantidâs* estava convençut que aquesta falta d'eficàcia descobria la falta de veritat, raó per la qual Gandhi anomenava a la noviolència la "força de la veritat". En aquest sentit, per a Lanza del Vasto la noviolència era una manera activa de combatre el mal, dient no a la violència sense oposar-li una contra-violència; és a dir, rebutjant tota injustícia negant-se a cometre una altra injustícia en aquesta lluita.²¹⁸

El pensament de Lanza del Vasto estava marcat per les seves experiències personals i lligat en tot moment a una praxi concreta. Així va ser com, en retornar de la seva estada a l'Índia i després de la Segona Guerra Mundial, el deixeble cristià de Gandhi fundà la Comunitat de l'Arca al sud de França. La intenció fonamental va ser començar a difondre per Europa la noviolència activa, tal i com Gandhi li havia encomanat, vivint-la en comunitat. En paraules de Lanza del Vasto: "fundava comunitats on es practicava la noviolència, la meditació i la pregària i el treball manual."²¹⁹

La fundació de l'Arca

La Comunitat de L'Arca, fundada per Lanza del Vasto, va néixer als anys quaranta i existeix encara actualment, la qual cosa demostra la solidesa de les seves finalitats i organització. L'Arca va ser i és una experiència de comunitat gandhiana de noviolència, inspirada en una espiritualitat cristiano-ecumènica en actitud oberta de diàleg interreligiós, i en disposició constant d'afrontar la realitat per a millorar-la humilment però convençuda.²²⁰ A partir dels anys 60 es posà de manifest un interès notable per aquesta

216 Cfr. Jordi MALUQUER, Cien años de Lanza del Vasto, article de la revista "El Ciervo", gener 2002; p. 15.

217 LANZA DEL VASTO, Vida interior i no-violència, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992; p. 5.

218 LANZA DEL VASTO, La fuerza de los no-violentos. Para evitar el fin del mundo, Ediciones Mensajero, Bilbao, 1993; p. 111-112.

219 LANZA DEL VASTO, El arca tenía por vela una viña, Ed. Sígueme, Salamanca, 1982; p. 46.

220 El poema "Somos todos pasajeros y peregrinos" (Annex 4), que era recitat regularment a la *Communauté de l'Arche*, expressa el sentit comunitari d'aquesta iniciativa.

mena d'experiències comunitàries basada en una recerca d'alternatives a la societat occidental; l'Arca ja ho havia encetat molt abans, i probablement fou l'utopia més real.

En acabar la Segona Guerra Mundial, l'any 1948, Lanza del Vasto i la seva esposa Chanterelle es varen instal·lar, amb la voluntat de crear una comunitat rural no violenta, a Tournier a Saintonge, una finca amb una gran casa de planta baixa i rodejada de granges i establies, voltada de boscos i natura. Hi vivien amb altres dues persones, Bertin i Marion, llurs quatre fills i un solter. L'Arca ja estava fundada, afirma Lanza. Durant quatre anys la Comunitat de l'Arca romangué a Tournier, on es donaren les proves típiques d'un primer aprenentatge. Però l'error, segons reconeix Lanza, "va ser acceptar a qualsevol que es presentés i pensar que, gràcies a la no violència, seriem capaços de convertir-los i corregir-los."²²¹ Lanza va tenir la temptació de desfer la comunitat i abandonar el lloc, però va romandre un any formant grups d'amics a les principals ciutats i començà a redactar, per a ús dels grups, el butlletí mensual *Nouvelles de l'Arche* (*Notícies de l'Arca*). Seguidament, es traslladaren tot establint-se a Tourette-sur-Loup amb set membres de la comunitat que els seguien.

Lanza del Vasto, un cop havia mort ja Gandhi, Vinoba, el gran deixeble indi gandhià, va anar-se'n a l'Índia per a donar-li recolzament durant tres mesos en què seguí les seves passes, poble per poble, per aconseguir terres per als més pobres del lloc mitjançant mètodes de no violència. Això fou pels volts del 1951 i Maluquer afirma d'aquesta situació que Lanza "va tenir oportunitat de conviure i treballar juntament amb qui va ser un deixeble del Mahatma, Vinoba. Aquest era enginyer industrial format a Londres, i havia perseguit durant un temps al mateix Gandhi, però transformat també va contribuir al canvi radical de tota una regió de l'Índia -d'una extensió territorial equivalent a l'Estat espanyol- en una mena d'organització no violenta que va aconseguir que els poblats funcionessin comunitàriament, que en les escoles el director no cobrés més que cap dels mestres, fent que no s'acceptessin donatius de la gent sense saber els guanys que tenien per a oferir almoïna en justa proporcionalitat, etc. De tota aquella experiència en Lanza del Vasto va escriure un llibre²²² on explicava el gran repte del deixeble gandhià.²²³

En tornar a França es trobà amb una comunitat que s'havia duplicat a l'ampara de Chanterelle: eren ja 15 membres i calia trobar terra i establir-se en un indret més ampli perquè pogués créixer l'Arca de manera natural. La família de Chanterelle tenia una casa de camp a La Chesnaie de Senos, prop de Bollène, i van demanar-li que la cedís provisionalment. Així succeí, i s'hi establiren des del 1952 a La Chesnaie, la nova Comunitat de l'Arca. Lanza la definia així: "Era una bonica casa amb les seves dependències, el pati

221 LANZA DEL VASTO, *El arca tenía por vela una viña*, Ed. Sígueme, Salamanca, 1982; p. 62.

222 LANZA DEL VASTO, *Vinoba ou le Nouveau Pèlerinage*, Denoël, París, 1954.

223 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

ombrejat per un gran plàtan i un auró; un bosc de roures i pins, dues vinyes, dos horts de regadiu, una font i algunes terres de secà més enllà del canal."²²⁴ A La Chesnaie hi romangueren uns 10 anys. Es començà a formar un nucli sòlid de companys fidels a un vot. Rebien visites com sempre, però eren més estrictes a l'hora d'acceptar a nous membres, per a eliminar persones no aptes per a la vida en comú. S'instituiren reunions dels membres on les decisions es prenién en comú; hi havia un cap que delegava progressivament sobre els altres. Lanza s'absentava sovint per a formar nous grups a l'estranger (com ara a Barcelona) i també a Amèrica del Sud.

Una de les aportacions més interessants de la comunitat de l'Arca va ser el convenciment que no és possible canviar la societat si abans l'home no pren consciència que ha de començar per canviar ell mateix, com a membre d'aquesta mateixa societat.²²⁵ En aquests primers anys, hi hagué un aprofundiment espiritual per part de cadascun dels membres de la Comunitat en la qual les decisions no es prenién per majories sinó sempre per unanimitat. El mal del món calia combatre'l, però Lanza del Vasto considerava que abans s'havien d'arrencar les males herbes que hi havia en cada persona, de manera que, per exemple, quan un membre de la comunitat cometia alguna equivocació o feia alguna acció que no era correcte per als altres, si no ho reconeixia, la comunitat era qui carregava amb aquesta culpa fins que se solucionava el contenciós; era una manera de fer-se càrrec de l'altre com a germà, per ajudar-lo a trobar el camí correcte, just, bo, no pas de manera impositiva ni tampoc desfent-se de l'altre deixant-lo continuar en el seu error, sinó també utilitzant la noviolència en la qual no hi havia vençedors però tampoc es permetia que hi haguessin vençuts, és a dir, germans derrotats pel mal.

Quan la vida quotidiana de la comunitat anava prenent el seu propi ritme, i passaren suficients mesos i inclús anys de conversió interior, es va decidir començar a prendre una actitud més d'acció en algunes situacions que transpiraven una injustícia flagrant fora de la comunitat. Així, la Comunitat de l'Arca, i totes les que arreu del món s'anaven formant, eren comunitats laborioses de membres que podent ésser de diverses religions, estaven vinculats per set vots (treball, obediència, responsabilitat, purificació i deseiximent, simplicitat i pobresa, veritat i noviolència). Com a objectiu, i pels mitjans expressats, tendien a l'alliberament de l'home de les seves esclavituds per a deixar-lo en condicions d'actuar lliurement en favor de la societat per mitjà sempre d'accions noviolentes.

A La Chensaie va ser on es va començar a portar a terme accions noviolentes en contra de situacions injustes. Així va ser a partir de 1957. En primer lloc, davant la Guerra d'Algèria i en contra de la mateixa així com de la tortura que s'infringia en un i altre bàndol,

²²⁴ Cfr. LANZA DEL VASTO, op. cit.; p. 63.

²²⁵ Sobre la Comunitat de l'Arca, Jo Pyronnet publicà un volum que presenta el sentit i el funcionament de la comunitat a La comunitat de l'Arca, una experiència de societat no-violenta, Edició l'Arc de Santa Maria, Barcelona, 1973.

es van fer dejunis de 20 dies. El 1958, envairen la central atòmica de Marcoule, doncs sabien que fabricaven la bomba atòmica sense atrevir-se a confessar-ho públicament, de manera que forçaren les valles i 80 persones es van asseure davant les portes tancades de la direcció de la central. Varen caldre 200 policies vinguts de Nîmes i mitja jornada per a treure-ls fora; però sense cansar-se, van pensar tornar-hi amb 10.000 persones i varen difondre l'acció per les poblacions locals i per tot arreu (mercats, ajuntaments, cinemes, treballadors, enginyers, porta per porta).

A la fi, i davant els esdeveniments greus a París de l'actualitat de la Guerra d'Algèria, part de la població es tirà enrere i l'acció fracassà; es va fer un dejuni de 15 dies per part de Chanterelle i set companys davant Marcoule, i Lanza del Vasto amb altres set companys ho va fer davant els delegats de les Nacions Unides a Ginebra per fer pressió als representants internacionals. El consol va ser que l'any següent els anglesos van fer talment el mateix assaltant la seva fàbrica d'Aldermaston, i eren deu mil persones. Els dejunis, manifestacions i protestes que es varen dur a terme contra la qüestió nuclear van ser innumbrables segons del Vasto.²²⁶

El 1959, Jo Pyronnet, un dels futurs companys de l'Arca i ja aleshores compromès aliat, amb 5 companys i 25 voluntaris més, començaren una campanya contra els camps de concentració on s'internaven sense judici previ als argelians "sospitosos". Pyronnet i els seus amics es presentaren als 4 camps que existien i demanaren ser acceptats com a sospitosos, seguint la dita evangèlica de "si et peguen en una galta, mostra l'altra"; igualment, "si peguen a la galta del teu germà, mostra l'altra". Evidentment, no les autoritats els van acceptar, i era curiós constatar com més es volien fer tancar, més els expulsaven; i així un dia i un altre, amb cops i violència, que va provocar que saltés a l'opinió pública tant els camps com els noviolents, primer objectiu que tenien el grup de Pyronnet. El segon va ser que van passar de ser 30 persones a ser-ne 5000 pels carrers de París, alguns d'ells cèlebres escriptors, religiosos, acadèmics, etc.

Jo Pyronnet seguí una altra campanya a favor de l'objecció de consciència a la Guerra d'Algèria. Va portar una preparació molt ben trabada entre els voluntaris que es negaven a anar a la guerra i la població que els donava suport perquè no fossin detinguts. Fins i tot Pyronnet, dos companys de l'Arca i un altre col·laborador més foren detinguts i jutjats al palau de Carpentras com mai s'havia tornat a veure des dels judicis a Gandhi, on la part civil elogià als acusats i el jutge s'excusà de condemnar-los. Així es va obtenir legalment l'estatut d'objecció de consciència a França.²²⁷

226 Cfr. LANZA DEL VASTO, op. cit.; p. 65.

227 Cfr. LANZA DEL VASTO, op. cit.; p. 68.

4.2.- Creació del Grup d'Amics de l'Arca de Barcelona

En aquest context de La Chesnaie, a Barcelona arribaren notícies de la Comunitat, i si bé les accions noviolentes se succeïren fins i tot en col·laboració estreta a finals dels anys 60 amb els ja existents aleshores Amics de l'Arca de Barcelona, és a partir de finals dels anys 50 quan hi ha una presa de contacte per part de catalans i la Comunitat de l'Arca de La Chesnaie.

Primers contactes amb l'Arche

La primera notícia que va arribar a Catalunya de la Comunitat de l'Arca i del seu fundador, Lanza del Vasto, vingué de la mà de la revista *El Ciervo* i de dues persones concretes: Mn. Josep Dalmau i Alfonso Carlos Comín, que visitaren "La Chesnaie" en dos moments diferents en els finals dels anys 50. Dalmau es traslladà als volt de l'any 1958 juntament amb Rafael Pujol, Quico Vilabadal i esposa en vehicle particular i tingueren una estada de 3 dies a la Comunitat. Dalmau estava capficat en àmbits de moviments socials i tenia contactes a la Catalunya Nord, territori molt proper a on es trobava la Comunitat de l'Arca. D'aquesta presa de contacte, Dalmau recorda que sorgí la idea de convidar a Lanza del Vasto a Barcelona,²²⁸ de la mateixa manera que poc temps més tard, quan Comín també visità La Chesnaie, coincidí en la mateixa idea, cosa que acabà materialitzant-se.

Per la seva banda, Alfonso C. Comín, que també tenia contactes internacionals i rebia notícies de l'estranger, escrigué l'abril de 1959 a *El Ciervo* un reportatge titolat "*Lanza del Vasto y el Arca*"²²⁹ en el que descrivia l'experiència que li suposà conèixer l'Arca i la persona del seu fundador. Aquesta oportunitat de visitar La Chesnaie sorgí del grup d'intel·lectuals de cristianisme obert i renovador que representaven els d'*El Ciervo*, que buscaven nous models i reflexions sobre exemples de compromís cristià i lluita per la justícia i la pau.

Alfonso C. Comín, en el citat article, afirmava l'aparença impressionant de Lanza del Vasto: "Alt, vigorós, de mirada profunda i serena, de barba blanca i abundant, (...) és una veritable encarnació de Gandhi". Quant a la comunitat, quedà igualment embadalit, i Lanza la definí per a Comín de la següent manera: "La regla de l'Arca convida a cadascú a practicar la seva religió, tot i tractar-se d'un no cristià. Aquesta comunitat no és, doncs, un orde confessional, pero no ha de confondre's de cap manera amb una secta sincretista. (...) Un dia arribarà la unió de tots els homes en Déu; aquell dia serà quan i com Ell voldrà i

228 Entrevista a Josep DALMAU,.

229 Alfonso Carlos COMÍN, Lanza del Vasto y el Arca, a "El Ciervo", número recopilatori 603-604, juny-juliol 2001; p. 37-38.

nosaltres esperarem col·laborar en aquesta veritable unió. Busquem el que hi ha de comú, aquí a l'Arca."

Durant els dies que Comín va passar a la Comunitat amb el seu amic uruguaià i company de l'Arca, Pablo, quedà talment corprès de tot el que veié i visqué que decidí que s'havia de fer conèixer aquella espiritualitat basada en *l'ahimsa* de Gandhi i l'Evangeli de Jesús, i la forma de vida tan singular i humilment revolucionària que duïen a terme els membres de la Comunitat. Va ser quan Comín pensà en convidar a Lanza del Vasto a Barcelona.

Jordi Maluquer, qui acabaria essent l'iniciador del moviment de l'Arca a Catalunya i un dels fundadors i ànima del Grup d'Amics de l'Arca de Barcelona, considera que no hi ha mai res que no plogui sobre mullat, de manera que en aquest sentit la consciència de tot un grup de gent venia molt a través de la conscienciació de la citada revista *El Ciervo*, la qual es mantenia sempre interessada sobre els conceptes i experiències de pau i justícia, com ara els exemples peninsulars del Pare Llanos al Pozo del Tío Raimundo que havia intentat resoldre situacions conflictives, i de Mn. Dalmau en la Maquinista.²³⁰

Fou en aquesta predisposició favorable a trobar terceres vies en un món de blocs enfrontats (com van ser les terceres vies que semblaven presentar-se amb el cas d'Hongria o de Gomulka a Polònia), que s'intuïa que hi havia hagut moments de voluntat real de justícia social que no podien expressar-se en tot el seu abast al sí del bloc comunista i tampoc dintre del sistema capitalista. Fou en aquest impass que hi havia una necessària recerca del que es podria anomenar una "tercera via", segons argumenta Maluquer, i aquesta la podia oferir dignament l'exemple coherent i les idees innovadores de Lanza del Vasto.²³¹

Lanza del Vasto a Barcelona

Tant Dalmau com Comín van convidar, amb motiu de llur estada a l'Arca, a que Lanza del Vasto visités Barcelona per a difondre la noviolència com a forma de vida i mitjà per a resoldre els conflictes. Lanza del Vasto va hostatjar-se aquella primera vegada al domicili de Jordi Maragall²³² -mentre més endavant ho faria al de Jordi Maluquer- i un dels dies va participar en una reunió amb membres d'*El Ciervo* -entre els que es comptava Comín i el mateix Maluquer-. Es preparà un acte restringit al qual assistiren al voltant d'una quarantena de persones.

230 Entrevista a Jordi MALUQUER, Barcelona, 5/02/2002.

231 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

232 Jordi Maragall era fill del poeta Joan Maragall.

En altres conferències que impartí públicament del Vasto durant la seva estada a Barcelona, en una d'elles, segons recorda Dalmau, hi havia molta expectació perquè s'havia preparat una nota informativa per a difondre l'acte titulada: "Com superar les temptacions". Les raons eren, en primer lloc, no dotar de fons polític la xerrada que pogués haver motivat la seva prohibició i, d'altra banda, per a descol·locar a l'audiència i al mateix temps atreure-la. Dalmau recorda com al principi de la xerrada Lanza del Vasto va parlar pròpiament sobre el títol de la conferència, fent una exposició interessant sobre qüestions biològiques i esmerçant-s'hi en els detalls tot aconsellant respirar fons quan algú es trobés en situació de temptació, ja que això oxigenava el cervell i permetia veure les coses amb més equanimitat i distància. Si bé aquesta primera breu introducció va ser un tant singular per als assistents, el cert és que la major part de la xerrada, que va durar més d'una hora, va centrar-se en la noviolència i la vida a l'Arca, així com de casos concrets d'acció noviolenta que des de La Chesnaie portaven a terme, com la lluita contra la central nuclear amb les múltiples estratègies.²³³

Maluquer reconeix que havia assistit a un dels actes de Lanza amb poca predisposició de prendre's seriosament el que digués un home vestit d'una forma tan singular i amb unes idees encara més insòlites, però el cert és que recorda com personalment Lanza del Vasto el va captivà i el convencé definitivament sobre la noviolència activa.²³⁴ Una lògica ben trabada entre el seu discurs intel·lectual i les accions que havien dut a terme des de l'Arca, va interessar als assistents. Maluquer pensà que del Vasto era capaç de resoldre la contradicció entre les idees i la pràctica perquè la seva doctrina permetia de posar en pràctica una sèrie d'idees revolucionàries no en el sentit de transformar la societat en general, sinó d'anar canviant un mateix i el seu petit entorn.²³⁵

Maluquer considera que el que va agradar va ser la coherència entre model de vida i acció pacifista, donat que, per sobre de tot, Lanza del Vasto era un home coherent; allò que pensava ho feia: "Del Vasto ens va convèncer. I a mí en aquesta circumstància personal em va donar una sortida; jo no volia dir mentides [en la lluita política], no volia ser clandestí, però volia fer coses pel país i la via de la noviolència era la que encaixava a la perfecció."²³⁶

De les diverses visites i conferències que anà fent Lanza del Vasto en ocasions posteriors, a Barcelona, Maluquer, gran coneixedor de del Vasto, afirma d'ell que era un home que s'havia convertit interiorment des de posicions agnòstiques i epicúrees fins a un catolicisme ecumènic, sensible i acollidor del fenomen interreligiós. Arribant a aquesta idea

233 Cfr. entrevista a Josep DALMAU.

234 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

235 John Paul LEDERACH, *Els anomenats pacifistes: la no violència a l'Estat espanyol*, Edicions La Magrana, Barcelona, 1983; p. 32

236 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

mística se sentia incòmode en el món occidental, motiu pel qual viatjà a l'Índia en estades relativament llargues.

D'altra banda, malgrat sentir-se Lanza del Vasto responsable com a humà del que passava al món, especialment de l'occident del qual venia, va voler construir un jardí. Lanza del Vasto definia pictòrica i topogràficament l'Arca com una "taca verda" de frescor i alleugeriment en mig d'un desert; per això que tingui per vela una vinya.²³⁷ "Vull construir un món on es demostrï que viure uns altres valors és possible", afirmava. Maluquer explica: "Li va dir l'Arca' perquè Lanza del Vasto tenia molt clar que els fruits d'un arbre si se li posen un ampel bo donen bons fruits, i si se li posen un ampel dolent en donaran de dolents; i el món està regit per l'afany de lucre i per l'afany de poder, i amb això no es podia anar gaire lluny". Lanza pretén que l'Arca serveixi com a idea que és possible començar de nou; no que tothom vagi a l'Arca sinó que quedi com a testimoni que és possible recomençar.

Davant tota l'amenaça de guerres nuclears i biològiques, hom acabava pensant que potser tenia més raó de la que semblava, i com que va veure que Vinoba havia fet aquest "jardí" a l'Índia, Lanza es preguntava perquè no fer-ho a Europa. Maluquer considera que "de fet les bases deuen estar ben plantades perquè fa molts anys que dura la Comunitat de l'Arca; hi ha hagut dos successors des de Lanza del Vasto i l'orde té més d'una comunitat arreu, algunes amb un estil un xic autòcton, però aquesta idea original se sosté."²³⁸

El projecte de l'Arca prosseguia, prova del qual eren les cada vegada més conferències que Lanza del Vasto donava arreu. Quan acabava la seva xerrada, habitualment s'oferia la possibilitat de col·laborar a totes aquelles persones que estiguessin interessades. En aquella primera conferència a Barcelona, el *Shantidàs* va nomenar a Comín responsable de coordinar la llista dels inscrits per tal que els convoqués a reunir-se i parlar sobre les possibilitats de formar, com a d'altres indrets d'Europa, un grup d'amics de l'Arca.²³⁹ Les moltes ocupacions de Comín en aquells moments van fer que aquest demanés a Maluquer que s'encarregués de convocar els interessats per tal de formar un eventual Grup d'Amics de l'Arca de Barcelona, i des d'aleshores Jordi Maluquer fou qui liderà d'una manera especial -tot i que en els Amics de l'Arca mai hi hagué un cap ni un dirigent jeràrquicament instituit- el nou moviment a Barcelona i durant més d'una dècada.

237 LANZA DEL VASTO, *El Arca tenía por vela una viña*, Sígueme, Salamanca, 1988; p. 9.

238 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

239 Els amics de l'Arca era un grau de relació amb la comunitat de l'Arca a un indret fora de la comunitat. Els que tenien una vinculació total eren anomenats companys, mentre els amics constituïen una forma més alliberada en diverses ciutats i pobles de diferents països. A l'Estat el primer grup d'amics es formà a Barcelona.

Maluquer va convocar una reunió amb tots els apuntats a la llista citada entre un i dos mesos després de la xerrada de Lanza del Vasto. El convocant mateix es va sorprendre que Comín no hi assistís i ja no hi participés directament des de les primeres passes dels Amics a Barcelona, de forma que Maluquer es trobà com un col·laborador de segona fila però havent de prendre responsabilitats al capdavant. El cert és que Maluquer recorda que ben bé no sabien què fer ni, en tot cas, per on començar a fer res. Així que coneixia que Lanza del Vasto publicava una revista d'un cert nivell però al mateix temps atractiva i accessible anomenada *Nouvelles de l'Arche*, en què s'explicaven, per una banda, l'actualitat de la comunitat de l'Arca, accions noviolentes i, per l'altra, la teoria i l'espiritualitat que comportava la noviolència com ara disciplina personal i mental, exercicis de ioga, etc.

D'aquesta manera, els assistents a la primera trobada van decidir reunir-se un cop al mes per a aprofundir en aquest material editat des de l'Arca. Així succeí durant els primers temps: trobades mensuals els diumenges al matí a una casa que Dolors Camps deixava als Amics de l'Arca a Sant Just Desvern. Les activitats que es feien eren senzilles i bàsiques allhora: lectura de textos de la revista citada o de llibres de Lanza o de Gandhi, pràctica iniciàtica de ioga i, després, analitzar com a grup quin camí s'havia d'anar recorrent.

La formació del Grup

Els inicis del Grup d'Amics de l'Arca no foren gaire fàcils, i no pas per dificultats externes als membres, sinó més aviat internes; és a dir, es desconeixia com començar a caminar. Semblava clara la no conveniència de crear una comunitat a l'estil de La Chesnaie, en primer lloc perquè no hi havia una vocació clara per aquesta via en els Amics de Barceloona; en segon lloc, perquè tot just a Catalunya s'havia començat a prendre contacte amb l'Arca i no hi havia tradició de crear-ne comunitats d'aquest estil i, en aquest sentit, a França estaven molt més evolucionats; i en tercer lloc, probablement perquè en uns moments de dictadura hauria estat difícil i, en cas d'aconseguir alguna possibilitat de crear-ne una comunitat a Catalunya, semblava més útil crear un Grup d'Amics que pogués dur vida de carrer per a passar desapercebuts i, en tot cas, preparar més endavant accions amb més facilitat i llibertat de moviment. De qualsevol manera, semblava que hom era més fidel a l'ideal de l'Arca d'aquesta forma, no creant una comunitat i vivint més des de la formació i després des de l'acció en vida quotidiana.²⁴⁰

El cas és que els primers mesos era difícil acceptar la part abstracte de la noviolència, ja que es tendia aleshores a fer grans coses quan la vida de Gandhi demostrava que fins que

240 Entrevista a Marta CASAS, a Barcelona, el 12/02/2002.

va actuar a favor de la independència de l'Índia va passar moltes altres etapes prèvies.²⁴¹ Calia una certa dosi de paciència i es va començar per estudiar la vida de Gandhi. Fins i tot Maluquer, que s'havia interessat cada vegada més a fons, va fer diverses conferències sobre el Mahatma.

Tot i així, Maluquer reconeix que es respirava cert pessimisme en l'ambient dels Amics de l'Arca perquè sempre que Lanza del Vasto passava per Barcelona i pronunciava conferències -que ho feia cada any o bé cada dos, s'inscrivien voluntàriament com a possibles col·laboradores unes 50 persones. D'aquestes, a la primera reunió assistien 20 i al cap d'un any no eren més de 6 les que participaven regularment dels Amics, cosa que també va passar a la primera reunió convocada per Comín.

Lanza va ser a Barcelona des de la primera vinguda el 1959 fins el 1970 en sis ocasions, doncs en els anys del mig se n'anava a fer una gira per Amèrica; a l'anar o tornar del nou continent passava per la ciutat comtal però només feia escala, s'allotjava a Barcelona, i seguia cap a l'Arca o cap a Amèrica segons d'on venia. A partir de la segona meitat de la dècada ja s'estava una setmana l'any amb motiu d'uns campaments organitzats pels Amics de Barcelona. El fet que el Grup encara no estigués consolidat feu plantejar-se als Amics que en alguna aspecte podien estar equivocats: bé les reunions no eren prou interessants o bé no sabien fer un projecte que impliqués a més gent; en tot cas, ho atribuïen a la manca d'experiència que els feia incapaços de consolidar-se davant la dispersió d'intencions i la magnitud temàtica de la noviolència en sí.²⁴²

També en aquests primers anys es feien excursions que duraven tot un matí, en les quals feien exercicis, llegien la revista que s'enviava des de l'Arca, on també hi havia alguns articles d'opinió que comentaven conjuntament. En aquells primers moments, dels components del grup que recorda Maluquer destaquen l'editor Miquel Alimany i en Jaume Font Binimelis que després va canviar de feina, es va traslladar de domicili i va perdre el lligam amb el Grup.

A poc a poc, en el Grup de l'Arca es va anar formant un nucli en el qual, a més d'aprofundir en aquest vessant ideològic en reunions que passaren a ser setmanals, es va anar creant una sòlida amistat especialment al voltant de les germanes Casas, una de les quals, Esperança, i la seva amiga Àngels Recasens, es van anar interessant cada vegada més seriosament pel moviment de l'Arca. Aquestes arrossegaren i algutinaren a una sèrie de persones que van introduir-se al Grup i van formar de manera més compacte els Amics de

241 Abans no va demanar la independència de l'Índia, Gandhi va passar 37 anys resolent petits conflictes i sobre tot guanyant-se la confiança del poble per a preparar-lo en la noviolència activa per a nous i més grans reptes.

242 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

l'Arca de Barcelona; entre ells cal esmentar especialment Marta i Maria Casas. A partir de l'any 1965 l'assistència mitjana a les reunions era ja d'unes 20 persones.

Se seguia estudiant i descobrint el que era l'Arca, l'obra de Lanza del Vasto i la noviolència, i a aquesta etapa d'estudi i aprofundiment acompanyà les visites anuals que del Vasto feia a Barcelona amb les consegüents xerrades i conferències. Al mateix temps, els membres del Grup començaven a visitar també l'Arca, i a passar algun cap de setmana, alguns dies o fins i tot, més tard, uns mesos com ho feu Recasens. En les reunions setmanals es tractaven textos de Lanza del Vasto, recollits en un llibre que aleshores es llegia en la seva versió original francesa, i que estava format per més de quaranta capítols que tractaven temes monogràfics.²⁴³ Cada apartat era motiu de reflexió i intercanvi entre els membres del Grup de l'Arca de Barcelona, ja que no hi havia la pretensió de fer de la noviolència una estratègia concreta i aplicable encara, sinó que abans d'aquesta, calia assolir una actitud personal que aconseguís una conversió interior de control dels propis impulsos i de recerca del propi jo. En el fons, per a Marta Casas les reunions del grup eren de treball interior perquè calia abans de l'acció un coneixement de sí mateix i un domini personal.²⁴⁴

Quan els Amics de l'Arca començaven a ser un nombre important que no permetia que existís un sol grup (unes 40 persones), es formaren dos o tres grupets que portaven el mateix ritme només que de manera separada per a poder mantenir una relació més estreta entre els membres. El fet que en alguns moments existissin dos o tres grupets de l'Arca a Barcelona dintre dels Amics de l'Arca pròpiament, permetia major proximitat i tractar els temes de la noviolència i la vida interior molt més còmodament i acollidora. D'altra banda, això demostrava que els Amics de l'Arca havien superat el primer tram del seu camí i les dificultats anaven desapareixent pel que feia a la seva organització interna i els objectius bàsics.

A banda de les reunions setmanals i per grupets, els Amics de l'Arca es reunien un cop al mes tots plegats en una sessió especial. En començar es feia una estona de silenci i es llegia una pregària ecumènica i interreligiosa que s'utilitzava a la comunitat de l'Arca; posteriorment es passava a llegir un capítol d'un llibre de Lanza i es comentava a continuació. Si algun dels membres del Grup havia estat a l'Arca explicava la seva experiència i també s'aprofitava a comentar l'actualitat de la comunitat de l'Arca.

En aquest ambient de certa consolidació, començada la dècada de 1960, el nucli inicial dels Amics de l'Arca de Barcelona va animar-se a participar en trobades que s'organitzaven

243 La versió catalana de l'obra és la següent: LANZA DEL VASTO, *Vida interior i no-violència*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992.

244 Cfr. entrevista a Marta CASAS.

a la nova comunitat situada a Borie Noble²⁴⁵ amb Lanza del Vasto. Es tractava d'una setmana en la que del Vasto explicava tota la seva doctrina sobre la noviolència, tant sobre la vida interior, com sobre la responsabilitat de cara a l'entorn immediat i el món, i això anava unit a cants, pregàries i una certa vida monacal, de disciplina interior i despreniment exterior.

Aquesta anada a l'Arca va contribuir a soldar més la gent que formaven els Amics de l'Arca de Barcelona, que va ser el nucli definitiu del Grup format per Jordi Maluquer, Esperança Casas, Marta Casas, Maria Casas, Àngels Recasens, Fèlix Saltor, Lluís Fenollosa, entre altres. Alguns dels membres van anar per temporades de fins a tres mesos a l'Arca, o aprofitant les vacances d'estiu feien llurs estades, i això va produir que s'estrenyessin els llaços amb els membres de la comunitat de l'Arca, i també que es comencés a pensar en realitzar campaments semblants però a Catalunya i durant l'estiu.

L'aprenentatge de què gaudiren els Amics de l'Arca de les seves estades a la Comunitat i els diferents contactes amb les visites de Lanza, foren molts i profunds. Així van conèixer més a fons el que era l'ideari i la praxi de Lanza, més que no pas limitant-se a llegir els seus llibres o escrits, o a utilitzar la mateixa revista *Nouvelles de l'Arche*. Per la seva banda, Maluquer descobria que Lanza del Vasto era molt hàbil, perquè en fer la seva comunitat plurirreligiosa no va haver de demanar permís a cap autoritat religiosa concreta; si hagués format un orde i una comunitat catòliques pròpiament, potser el Vaticà hi hagués posat traves per a aprovar-ho i no hauria pogut endegar-se. En idear comunitats d'aquest estil, va poder fer realment el que va considerar més convenient, sense deixar ell de ser catòlic.²⁴⁶

La noviolència de l'Arca es fonamentava en la creença cristiana inspirada per Gandhi, i efectivament, segons dades aproximatives de Maluquer, el 80% dels membres de l'Arca eren catòlics, un 15% protestants, un 1% musulmans i el reste persones vagament religioses o sense una creença concreta. El cert és que ni a l'Arca ni als Amics de Barcelona no s'entrava en aquestes qüestions, i si hi anava a visitar-los no creients, participaven igualment de les estones de pregària talment com si fossin espais de meditació, tot i que les oracions que es resaven a l'Arca en les grans festes començaven dient: "El Déu de la veritat, que els homes diferents anomenen de diferents maneres...". No es pot obviar que es vivia a l'Arca sobre una creença teïsta, però en aquest sentit Mn. Dalmau afirma que ha arribat a la

245 Era la terra capital de l'Arca, a la qual hagueren d'anar per qüestions d'espai i per dificultats en les construccions dels voltants de l'antiga Comunitat d'una central nuclear, a només 5 km de la Comunitat. Entrats els anys 60 es trobaven en un entorn voltat d'una gran canyada situada en els turojs del riu Orb, al costat de l'Escandorgue, a mig camí entre Bèxiers i Millau. Abandonat a finals de la Primer Guerra Mundial, va se comprat per la Comunitat a un preu equivalent a un apartament petit a París, amb la virtut d'estar rodejat de natura i ambient oxigenat i silenciós. (Cfr. LANZA DEL VASTO, *El Arca tenia por vela una viña*, Sígueme, Salamanca, 1988; p. 75.)

246 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

conclusió que el 95% de la humanitat creu en Déu i que l'únic que impedeix el 5% restant no ho faci són més aviat les pròpies religions.²⁴⁷

En aquest sentit, Maluquer recorda molt que els companys de l'Arca deien que calia tenir la candidesa d'un colom però l'astúcia d'una serp; de forma que quan anaven a un lloc el primer que feien era visitar les autoritats religioses mostrant-se tal com eren sincera i afectuosament, mirant que no hi haguessin resistències de cap mena, donant totes les passes que s'havien de fer i essent respectuosos.²⁴⁸ D'aquesta manera s'evitaven conflictes innecessaris i s'aconseguia un ambient d'harmonia i germanor.

Per a Maluquer, Lanza del Vasto ha estat com un ferment que ha volgut fer aquesta vida de nou. A molts els seduïa el seu estil de vida senzill, coherent i compromès. Impregnava la vida de poesia fins els més petits detalls com, per exemple, el fet que a la Comunitat es feien la roba manualment i de qualitat, es teixien la llana, es construïen o refeien els senzills i rústics edificis en els que vivien, s'en cuidaven fins de l'últim detall, ornamentant sobre fusta les mateixes portes de les cases, a les cadires que fabricaven ells mateixos, etc. Tot plegat ho completaven amb una vida harmònica, de treballs manuals i rurals -molts d'ells durs i esgotadors-, silencis, pregàries, cants, festes. La mateixa esposa de Lanza, Chanterelle, era una de les millors cantaires del sud de França i dominava a la perfecció tota la tradició occitana i provençal. El cant era un altre condiment de la vida a l'Arca que recollia i eixamplava a l'individu i que va captivar als visitants, especialment els Amics de l'Arca de Barcelona. Lanza del Vasto tenia, a més, l'atractiu de plantejar aquest tipus de vida i al mateix temps donar pautes i consells de com s'havia d'actuar de cara enfora, inclús no vivint en una comunitat, la qual cosa era molt estimulants per als Amics de l'Arca.²⁴⁹

Des de Barcelona, els Amics estaven constituïts com una mena de federació lliure - perquè no hi havia ni regles, ni altes ni baixes formals de membres- i que s'autoanomenaven justament "Els Amics de l'Arca" -encara que de vegades utilitzaven l'afegit "Grup dels..."- . Era com una mena d'ambaixada autòctona de la Comunitat perquè quan anés Lanza del Vasto a Barcelona es trobés amb una atmosfera adient; al mateix temps servia com a base per a encaminar gent d'arreu del món que volgués conèixer l'Arca; i, en tercer i més important lloc, possibilitava la creació de nuclis de noviolència a Barcelona i Catalunya, que després s'espargia per tot l'Estat.²⁵⁰

247 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

248 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

249 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER, Marta CASAS. Entrevista a Maria CASAS, a Barcelona 14/02/2002..

250 Jordi Maluquer recorda que especialment llatinoamericans que estaven de pas per Espanya s'adreçaven als Amics de l'Arca de Barcelona interessats per Gandhi, la noviolència o el mateix Lanza del Vasto, i des de la ciutat comtal els dirigien a la Comunitat de l'Arca, com si els Amics de l'Arca

La consolidació

El Grup d'Amics de l'Arca de Barcelona quedà definitivament consolidat, en paraules de Jordi Maluquer, durant el curs 1964-65, ja que fins aleshores el col·lectiu havia anat canviant i no romania un nucli continuat. Fins aleshores havien estat passant pel Grup diferents persones, però a partir de 1965 es pot dir que la meitat dels assistents eren sempre els mateixos: aproximadament uns 40. Les raons d'aquesta consolidació són diverses, però totes lligades a les activitats internes organitzades que havien contribuït al grup humà dels Amics.

D'una banda, el pas de reunir-se mensualment a fer-ho setmanalment. Maluquer va veure que com a grup intel·lectual, d'idees, trobar-se un cop al mes no contribuïa a refermar-lo si no es bastia d'una estructura més forta. Per això es va passar a reunions setmanals i fins i tot a la creació d'un grup de caire monotemàtic, l'anomenat Grup dels Dimarts, que ajudava a donar solidesa als Amics de l'Arca. Aquest Grup sorgí seguint l'interès d'introspecció personal i de la invitació de Gandhi i del Vasto d'aprofundir en la religió de cadascú tot cercant el sentit profund de l'amor fraternal que era comú a totes les creences, com afirmava del Vasto. D'aquesta manera, es pretenia que l'home es comprometés a practicar la veritat que hi trobaria a cada confessió religiosa. L'objectiu del Grup dels Dimarts, també conegut amb el nom de Grup Comunitari de l'Arca, era llegir i meditar l'Evangeli, revisant la vida des del cristianisme, i es feia en col·lectiu d'unes 12 persones que no eren pas totes de l'Arca, encara que el Grup en formava part del moviment.

Es tractava d'un grup específic dintre dels Amics de l'Arca en el que s'intentava portar a la pràctica -una mica a l'estil de la Comunitat de l'Arca- projectes de simplificació de l'existència, cercar no complicar-se la vida sinó simplificar-la, tendint a una sèrie d'objectius en els que es tenia en compte, per exemple, que hom no podia mai arribar a ser pobre del tot si viu amb un cert nivell de vida urbà, però sí que es podia tendir a la pobresa, que no volia dir la misèria tot i que sí l'austeritat: viure amb el suficient. Hi havia un component important de disciplina personal de la voluntat i també de la solidaritat. En aquest grup, en comptes de llegir la vida de Gandhi, es llegien els Evangelis tot redescobrint tota la càrrega de mística no violenta que no havien trobat abans. Segons apunta Maluquer, la idea sorgí de la seva esposa, mentre fou idea seva el demanar que els Amics de l'Arca es reunissin setmanalment.²⁵¹

En segon lloc, un altre element de consolidació dels Amics de l'Arca va ser la participació en un campament a la Comunitat (1964) i les diverses visites de membres del

fossin una pseudo ambaixada que, en tot cas, feia la tasca de ser pont per tal que hi hagués una certa coordinació.

251 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

Grup a la Comunitat de La Borie Noble. Aquestes experiències contribuïen a apropar-se més a Lanza del Vasto i conèixer de primera mà la vida de comunitat a l'Arca, que després feia més fàcil aplicar-ho als Amics de Barcelona.

En tercer lloc, l'aprenentatge del ioga que es donava en un petit seminari de Filosofia de la Universitat de Barcelona (on la bibliotecària els permetia anar de 8 a 9 del vespre discretament), va fer també la seva aportació a compactar el grup i a aprendre conjuntament una eina destacable de la tradició oriental de noviolència i de meditació transcendental.

En quart lloc, l'estiu de 1965 es va organitzar una marxa o pelegrinatge a Santiago de Compostel·la en la qual hi participaren integrants del Grup de l'Arca de Barcelona que significà un factor de consolidació important. Maluquer recorda la visita providencial d'un líder de la noviolència europeu: "Aleshores per sort va venir un pacifista, Jean Göss, que era dels moviments internacionals de noviolència, que tenia les idees molt clares, i era un home que afirmava que 'tota la violència del món està entrelaçada; és com una planta maligna que surt per tot arreu; per tant, no us preocupeu contra què lluitar; lluiteu contra la primera injustícia que trobeu, la de més aprop, que arreglant aquesta contribuïu a arreglar el conjunt', i em va semblar que era un camí molt didàctic."²⁵²

També Lanza del Vasto, en aquest mateix sentit, havia rebut a molta gent entusiasta de voler fer accions noviolentes en el seu vessant més espectacular i pseudo-heroic; i Lanza sempre aconsellava que primer calia fer una sèrie de passes prèvies, entre elles ocupar-se'n de les injustícies de l'entorn proper i, en tot cas, denunciar-les i demanar canviar-les abans de fer cap altra acció concreta d'estratègia noviolenta. Contràriament, l'abocar-se al fracàs era fàcil i això inutilitzava totalment la força de la noviolència.²⁵³

La raó per la qual es va procedir a organitzar aquesta marxa no va ser altra que en Jean Göss, que es deia Jaume, volia anar de pelegrinatge a Santiago i els Amics de l'Arca, conscients del que significava estar al costat d'un important líder de la noviolència, van decidir acompanyar-lo. El cert és que estar un parell de setmanes junt a ell va ser un aprenentatge accelerat per als Amics, i va ajudar també a conjuntar el Grup de Barcelona. També hi va participar un company de l'orde de la Borie Noble convidat pels Amics de Barcelona; era un capellà aleshores catòlic que es deia Jac Getman, conegut com a Pitpec perquè era molt menut. També va ser un element unificador el fet de comparar amb Göss aquells dies entenent que el seu testimoni era semblant però diferent al de Lanza del

252 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

253 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

Vasto,²⁵⁴ però aquest estil divers i fratern ajudà a reafirmar-se als de l'Arca de Barcelona i a aprendre notablement sobre la teoria i l'acció noviolenta.

En darrer lloc, una altra interessant iniciativa que es va dur a terme va ser la d'obrir una llibreria al costat de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, que s'anomenà l'Arc de Santa Maria. Fou adquirida l'any 1966 i estava situada al carrer Santa Maria núm. 12 de Barcelona.²⁵⁵ Era una llibreria que contenia obres sobre temes pacifistes, de l'Arca, sobre i de Gandhi i Lanza del Vasto, també folletons sobre noviolència que escrivia Jo Pyronnet, llibres sobre vida interior (és a dir, també s'hi podien trobar obres sobre hinduisme, ioga, zen); àdhuc hi havia llibres de literatura catalana.²⁵⁶ El propòsit d'obrir la llibreria era mantenir una recambra, una mena de sala a la part posterior del local que era l'indret on es feien les reunions del Grup, ja que el nombre de membres havia augmentat i es mantenia mentre que les reunions a domicilis particulars feia una mica difícil el trobar-se.

La botiga tenia també un pis a sobre on hi havien uns tallers de ceràmica que portava Marta Casas i d'esmalt que portaven Maria Casas i Dolors Jover, productes que després es venien com a artesanía; aquesta circumstància assegurava que sempre hi havia algú al local perquè s'hi treballava als tallers de dalt, de manera que qualsevol persona que estigués interessada sobre l'Arca o que vingués de l'estranger per a arribar-s'hi a La Borie Noble, podia fer una aturada a Barcelona i des de l'Arc de Santa Maria se li ajudava a arribar-s'hi. Així sempre hi havia algú que rebia i acollia, per si calia. També donava un servei d'informació sobre els campaments que els Amics de l'Arca començaren a organitzar a Castellterçol, notícies que arribaven pel boca-orella i no pas per cap altre sistema més eficient; en aquest sentit, la llibreria era un punt de trobada i d'informació molt important.²⁵⁷

També va permetre la llibreria que els Amics de l'Arca encara es veiessin més del que ja es començaven a veure: gairebé cada dia un o altre passava per la botiga. El local era un centre d'unió; Maluquer mateix passava cada nit per a fer els comptes de la llibreria, doncs va ser ell qui va invertir-hi econòmicament des del començament tot i que estava a nom de Marta Casas perquè Maluquer havia estat detingut en el passat amb motiu de manifestacions universitàries.

D'altra banda, a la llibreria de l'Arc de Santa Maria un dia a la setmana hi havia conferències, i un altre dia a la setmana hi havia la reunió del Grup, i els divendres a la

254 Jordi Maluquer parla que la diferència entre del Vasto i Göss vindria a ser com la de Sant Pere i Sant Pau en l'època dels primers cristians.

255 Era un indret on actualment es troba el Fossar de les Moreres i aleshores hi havia uns edificis baixos de vivendes i un arc que unia l'església de Santa Maria del Mar amb aquestes cases. Aquest arc era un passadís que permetia el pas dels reis des del Palau Reial -que havia estat el Pla de Palau- per a accedir directament a l'església. Se'n conservaven troços però l'arc el van derriuir definitivament; sota aquest es trobava la botiga, així que el seu nom era, lògicament, l'Arc de Santa Maria.

256 Cfr. entrevista a Marta CASAS i Laura VEGA.

257 Cfr. entrevista a Marta CASAS.

tarda sempre s'acostumaven a concentrar espontàniament part dels Amics i d'altres no amics directament a fer un te (trobada coneguda amb el nom del "Te dels Divendres"); també hi havia lloc per a altres activitats de caire cívic com exposicions de pintures, etc.

A partir de la primavera, els Amics de l'Arca es dedicaven a preparar, des dels anys 1966-67, uns campaments a la manera dels que havien participat a la Comunitat de l'Arca, així que el local també s'omplia els diumenges per a preparar-los. Quan va començar l'etapa de l'Equip OC a favor de l'objector Pepe Beúnza, als locals de la llibreria es començaren a fer les primeres reunions i es preparaven els cartells de les marxes i manifestacions, però més tard passaria a fer-se als locals de Pax Christi, perquè la llibreria era molt vulnerable i hi havien controls policials que la posaven en risc. Tot i això, a la llibreria es feren algunes de les exposicions de pintura per a recollir-hi diners per a la marxa internacional des de Ginebra i altres accions que a continuació tractaré. Tot aquest divers activisme demostra que l'Arc de Santa Maria donava un servei fonamental i que la vida dels membres era molt implicada al voltant d'aquesta.

Des del punt de vista econòmic, la llibreria sempre havia donat pèrdues econòmiques malgrat el gran servei que feia als Amics de l'Arca; al principi s'havia començat perdent vint mil pessetes, i s'aconseguí arribar a perdre només cinc mil ptes., però tot i no haver la intenció de fer negoci va arribar a ser una empresa insostenible. Un altre grup de persones van intentar refer-la responsabilitzant-se de la inversió a partir de 1971, quan Maluquer va deixar el seu activisme als Amics de l'Arca, però tampoc es va aconseguir treure comptes clars. Aleshores, hi havia discrepàncies dintre dels Amics de l'Arca per tal que la llibreria no fos tan unitària temàticament, i es va proposar intentar oferir nous productes d'artesanía i bibliogràfics.²⁵⁸

Jordi Maluquer havia deixat la llibreria l'octubre de 1971, i Marta Casas i el seu espòs August se'n feren càrrec des d'aleshores fins el 1975, any a partir del qual passà a mans de persones lligades als Amics de l'Arca i que havien participat en campaments, però començava una capa caiguda que la dugué al seu tancament a finals de la dècada. La llibreria desaparegué definitivament l'any 1983 quan, de fet, la zona patí una reestructuració urbanística.²⁵⁹

En un altre ordre de coses, però també molt relacionat amb la consolidació dels Amics de l'Arca, cal fer esment dels intents de crear una branca, dintre dels Amics de Barcelona, concentrada fonamentalment en l'acció més que no pas en la formació o la recerca intrapersonal. Això va succeir, segons Lluís Fenollosa, als voltants de 1965, abans dels campaments que s'organitzaven els estius a Castellterçol inicialment, i també abans de la

258 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

259 Cfr. entrevista a Marta CASAS i Laura VEGA.

creació de l'Equip OC, el primer col·lectiu d'acció sorgit dels Amics de l'Arca format per a donar suport a una acció concreta des de la noviolència i a favor de l'objecció de consciència a l'Estat.

Lanza del Vasto, per a Fenollosa, predicava una noviolència més orientada cap al canvi personal i la coherència de vida, que com a conseqüència d'aquesta conversió interior, en sorgia l'acció. Alguns dels membres dels Amics com Fenollosa argumentaven que podien seguir un altre procés en el que la reflexió i el compromís en l'acció noviolenta podia portar a un mètode de vida en coherència. Si bé certament Lanza del Vasto va optar en diverses ocasions per l'acció, i convidava als seus simpatitzants a practicar-la, Fenollosa diferencia aquests dos camins en tot procés de conversió cap a la noviolència activa: el més accentuat en l'espiritualitat i el més avessat a l'acció estratègica. Fenollosa, qui per cert havia participat en el Grup dels Dimart, trobava a faltar més esforç en aquest segon, i es manifesta d'aquesta manera: "La no-violència a l'Estat espanyol s'introduí a través de Lanza del Vasto, això és ben clar... i per mitjà dels Amics de l'Arca que no tenia una incidència més gran que la d'un col·lectiu que treballava a un nivell personal. (...) No van practicar gaire l'acció noviolenta, perquè tenien un altre tipus de compromís."²⁶⁰ Preguntat sobre aquest altre compromís i la manca d'una acció noviolenta més clara, Fenollosa reconeix que els membres dels Amics de l'Arca estaven en aquell moment més pensant en l'aspecte més espiritual, perquè molts venien d'una adscripció i pràctica religiosa més profunda que en el seu cas, més activista.

En segon lloc, cal tenir en compte, segons argumenta Fenollosa tot i que defuig tot judici en aquest àmbit, que tenien a veure també els condicionants i les pors de cadascú per a emprendre qualsevol acció que comportés un risc real. En aquest sentit, col·lectivament no hi hagué cap acció organitzada fins la creació de l'Equip OC, però individualment sí que es concretaren algunes d'elles.²⁶¹ El cert és que els Amics de l'Arca eren un grup molt divers internament, heterogeni de pensament, procedència i edats, així que, com argumenta per la seva banda Fèlix Saltor, un altre dels membres més actius, aquesta diversitat l'enriqueix.²⁶²

En aquest sentit, Fenollosa es mostra respectuós en la persona de cada membre i segons la història de cadascú, davant aquesta línia més activa que propugnava per als Amics de l'Arca. Tanmateix, manifesta que procedia d'ambients sindicals com els de La Maquinista on la mobilització social estava més a l'ordre del dia i, des dels Caputxins de Sarrià -on hi participava-, la qüestió nacional catalana la sentia de manera especial. Això no nega ni desmereix que altres membres dels Amics estiguessin a altres moviments socials de caire estudiantil, polític, antifranquista en general. Tot i així des dels Amics de l'Arca no

260 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 35.

261 Entrevista a Lluís FENOLLOSA, a Barcelona, 6/03/2002.

262 Entrevista a Fèlix SALTOR, a Barcelona, el 14/02/2002.

s'optà tant per l'acció com ho podien estar fent des d'aquells altres ambients; de manera que als Amics s'endinsaven més en qüestions intra i interpersonalment de meditació i reflexió col·lectiva amb una línia d'acció més reduïda, mentre que a ambients i individualment els qui formaven part dels Amics de l'Arca duïen a terme tasques de més activisme social i polític que potser des de l'Arca no el creien possible o adient en aquells moments.²⁶³

En qualsevol cas, sí que es feren intents de formar grups d'acció no violenta considerant que la preparació personal ja era la suficient i es començava a prioritzar la formació clara en la línia d'acció no violenta, des dels Amics de l'Arca, de cara a les múltiples situacions de conflicte social i injustícia que es vivia a Barcelona mateix. Convidaren a persones d'arreu de l'Estat, grups que es movien en contextos semblants, especialment dintre de l'Església Catòlica, i que poguessin ser sensibles a una lluita no violenta diferent a la línia que es portava des dels Amics de l'Arca, i alternativa també davant la tradicional acció social i política clandestina. Així fou com als Amics de l'Arca de Barcelona es demostrà que hi havia interès en formar una branca més activa i es preparà una acurada formació amb l'objectiu clar no només de fer introspecció i fer coherència de vida, sinó també actuar de cara enfora, com des de l'Arca es feia.²⁶⁴

Fenollosa afirma que es plantejà en un cert moment la formació d'un grup de defensa dels Drets Humans, cosa que no va cuallar entre altres raons perquè no apareixia un lideratge clar. Fenollosa considera que entre els pocs que es movien en aquesta acció calia trobar la persona més adient que li pogués donar forma efectiva i aglutinar als interessats creant un col·lectiu compacte, cosa que es cerca entre comunitats religioses compromeses en l'acció pastoral i social. En aquet sentit, la figura que obtenia més consens entre els interessats per a aglutinar a un possible grup d'aquestes característiques era Francesc Botey, religiós escolapi que responia a aquest perfil i que estava vinculat a accions de caire no violent. La circumstància que estroncà aquesta possibilitat fou que en poc temps, als volts de 1968, Botey marxà destinat com a missioner a Mèxic, i la idea s'esvaí.

Posteriorment, s'intentà entrar en contacte amb grups del País Basc i Madrid que estiguessin motivats per una acció no violenta concretada en el moment polític que es vivia aleshores, tot aprofitant reunions i seminaris en els que de vegades participava Jo Pyronnet -una de les persones que havien liderat les accions de més envergadura amb motiu de la Guerra d'Argèlia, la central nuclear de prop de la Comunitat, etc.,- o altres companys de l'Arca. La intenció era aplegar gent de diverses procedències per parlar de la no violència com a plantejament d'acció, i en una d'aquestes ocasions, el 1968 es reuniren al Casal Joan

263 Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

264 Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

XXIII de Barcelona, però fins la creació de l'Equip OC no s'arribà a conjuntar una acció de dimensions considerables des de la noviolència i des dels Amics de l'Arca.²⁶⁵

Coordinació del Grup

Tota aquesta quantitat d'activitats i de persones que hi participaven necessitava d'una coordinació i d'un mínim control dels seus membres. El cert, però, és que pel que fa als participants en els Amics de l'Arca, mai s'havia sabut quin havia estat el nombre concret de membres. Tal i com afirmen alguns d'ells, la participació era molt lliure, i si bé existia un nucli central i consolidat que als volts de 1965 es concretà notablement, hi havia un conjunt de persones interessades pels Amics però que hi participaven amb menys regularitat. Aquests, de vegades convidaven a amics seus, alguns dels quals estaven al Grup més temps o d'altres només assistien a una reunió i ja no tornaven fins al cap de molts mesos.

El que no es pot negar és que calgué una coordinació dels Amics de l'Arca des de bon principi, i el primer en portar-la a terme fou Jordi Maluquer qui es va encarregar d'aquesta tasca, en col·laboració amb el nucli continu del Grup, des de 1959-1960 i fins el 1966-68 aproximadament, any en què s'havia consolidat el Grup. Les ocupacions familiars i laborals d'un professional pare de família nombrosa feren difícil continuar en primera línia,²⁶⁶ així que prengué la responsabilitat Marta Casas fins el 1971-72; va ser aquesta segona època una etapa marcada pels campaments de Castellterçol, d'aprenentatge col·lectiu de la noviolència i en els que Lanza del Vasto hi participava activament.

D'un dels últims campaments va sorgir l'Equip OC, una de les primeres accions clarament noviolentes i que va assolir una magnitud molt destacable al sí dels Amics de l'Arca: la defensa i el suport al primer objector de consciència noviolent i catòlic: Pepe Beúnza. Un cop creat l'anomenat Equip OC, el 1970 començava a prendre la coordinació de l'Arca de Barcelona Eugenio Ruesgas, de qui Maluquer diu que és un dels pilars fonamentals d'aquest grup des d'aleshores.²⁶⁷

Els campaments

Com hem comentat anteriorment en diverses ocasions, els campaments van ser el plat fort de les activitats del Grup d'Amics durant la segona meitat de la dècada dels anys 60. A Barcelona i tot Catalunya no arribà a existir en cap moment una Comunitat de l'Arca, com al Marroc la Comunitat de Tatà portada per Jo Pyronnet, o en els anys 80 quan existiren a

265 Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

266 Jordi Maluquer acabà la seva etapa al Grup d'Amics de l'Arca l'any 1971.

267 Eugenio Ruesgas era ferroviari de RENFE i acollia les reunions a casa seva a causa de que s'havia de llevar a les 5 de la matinada per anar a treballar, de manera que un cop acabava la reunió no havia de desplaçar-se enlloc perquè ja es trobava al seu domicili, així que estalviava temps.

Santander o Elx, però sí que el més proper a una vida de comunitat a Catalunya van ser els campaments. Aquests van començar a organitzar-se a partir de l'estiu de 1967 (després d'haver participat a l'Arca en uns de semblants el 1964) al terme municipal de Castellterçol, a uns 45 km. de distància de la capital catalana.

Els campaments eren una experiència de vida comunitària durant una setmana on Lanza del Vasto hi era present i exposava les idees de la Noviolència en les seves dues vessants que es tractaven a l'Arca: la vida interior i l'adequació dels actes humans a aquesta, mitjançant la noviolència. Però aquesta setmana de convivència, amb dos llargues estones de xerrades diàries de del Vasto, s'afegia a més l'intent d'ordenar les jornades d'acord amb els ensenyaments que s'anaven rebent del *Shanditâs* i inspirats en el ritme i la distribució del temps que es realitzava a la Comunitat de l'Arca, també en campaments similars (se'n feien dos a l'estiu a França). Així, s'incorporava al llarg de cada jornada dues hores i mitja de treball manual, una hora d'exercicis de relaxació, i temps per a la pregària i la meditació.

Maluquer recorda que es van animar contra tota lògica i sense gairebé mitjans a organitzar un d'aquests campaments d'estiu, que s'acabaren celebrant anualment fins entrats els anys 70 per l'èxit de convocatòria. En la primera ocasió, eren unes 10 ó 12 persones en l'organització, i arribaren a aplegar unes 300 durant els campaments que més participants tingueren. El primer d'ells aplegà una seixantena de persones; el de 1968 superà la vuitantena de participants; i el de 1969 ja arribaren als 100 inscrits.

Els campaments es feien durant les últimes setmanes de juliol o primera d'agost en un indret de gran bellesa paisagística i en un entorn silenciós i tranquil, apartat de nucli urbà. Hi havia uns territoris prop d'una ermita, la de Sant Julià, en desús, sense aigua ni llum que el capellà de la població deixava en préstec per aquells dies; al costat de l'ermita hi havia una masia vella, també mig derruida que s'encarregaren d'arranjar i que un matrimoni de farmacèutics de Barcelona, simpatitzants de l'Arca, deixaven també en préstec durant la celebració del campament. Des de la primavera anterior, i a base d'anar-hi cada diumenge al matí per arreglar una mica l'entorn i l'edifici mig derruit, es va aconseguir arranjar-ho i crear, dintre de l'austeritat que ja demanava l'esperit de l'Arca, un espai agradable i útil per al campament. Es va comprar un gran bidó per emmagatzemar aigua i moltes galledes per anar a buscar-ne més a 20 minuts a peu, on es trobava la font més propera; potser aquest fet va ser el que es va solucionar millor.²⁶⁸

Els organitzadors asseguren que va ser tot un miracle el reunir tanta gent, acondicionar un entorn abandonat i mig derruit, i que finalment tot se succeís sense incidents remarcables. Un cop encetat el campament, es produïa una autoorganització

268 Entrevista conjunta a Fèlix SALTOR, Maria CASAS i Eugenio RUESGAS, a Barcelona, el 14/02/2002.

impressionant; als matins es formaven cues en cadena per anar a buscar aigua amb galledes (en les quals hi participava el mateix Lanza amb total discreció). Pel que fa a l'aliment, el primer any va arribar miraculosament d'un parent d'un dels organitzadors que tenia una fàbrica de pasta, un munt de sacs d'espagueti que va alimentar a tot el campament tots els dies. Habitualment, i mirant de fer la més mínima violència als éssers vius, la dieta era vegetariana, racionalment ordenada i condimentada i compensada sanament.

Els habitants dels voltants no posaren dificultats a la trobada, cosa que no hauria estat estrany en ser un encontre que no comptava dels permisos legals i mobilitzava a tanta gent. La raó que va fer que les tranquil·les poblacions dels voltants no possessin impediments, ans el contrari, va ser un altre cop de sort: es declarà un incendi en una finca propera, i tots els participants del campament que acabaven d'arribar s'esmerçaren a portar galledes d'aigua per a apagar-lo. A partir d'aleshores es diu que la gent del poble els tractà molt bé, i el mateix rector de la parròquia encara fou més benèvol amb els assistents al campament. El cert és que també calia comprar menjar i altres utensilis per a la vida diària al campament, cosa que es materialitzava en les poblacions dels voltants que els reportava els seus ingressos.²⁶⁹

Mancaven, però, els permisos oficials, però res va passar fins que es va omplir talment de gent el campament que es va personar una patrulla de la Guàrdia Civil en una ocasió, demanant els permisos legals. Com que tot era extraoficial -tot i dependre els terrenys de la parròquia-, la Guàrdia Civil va detenir als cabdills i els va portar a la Caserna de Castellterçol per a interrogar-los. Afortunadament, resultava que un dels que s'hi havia inscrit, participant als campaments amb la seva família, era Coronel de l'Exèrcit en excedència, Delegat de Turisme a Segovia; es va identificar i la Guàrdia Civil va acatar les ordres de deixar que continués el campament. Davant de situacions anecdòtiques però exemplars del que es vivia aleshores, Lanza del Vasto deia que "aquest país vostre és ben curiós perquè no havent llibertat política hi ha llibertat social, perquè a l'Arca organitzar una campament de 300 persones sense permisos, és impossible; els Gendarmes ho desmontarien tot; en canvi, aquí feu el que us sembla i al final no passa res; és a dir, si sou directament polititzats o perillosos no passa res!"²⁷⁰

Des d'aquell primer campament, la Guàrdia Civil sabia perfectament que en altres edicions s'organitzarien noves trobades però ja no gosaven interferir, i tot i que n'eren conscients, feien la vista grossa durant la setmana que durava. El cert és que per a la Guàrdia Civil els participants no eren subversius, ni creaven problemes ni molèsties als habitants; eren bona gent que cantava, pregava, feia treballs manuals, organitzaven xerrades i celebraven les festes: res que pogués ésser acusat a priori de delictiu.

269 Cfr. entrevista a Fèlix SALTOR, Maria CASAS i Eugenio RUEGAS.

270 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

L'horari habitual d'els dies de campament estava organitzat de la següent manera. S'arribava el diumenge al vespre o, el més tard, dilluns al matí. Quan el sol sortia començava la jornada; a les 6 h. del matí sonava la campana per a llevar-se, i a les 6:30 h. els participants es reunien per fer la pregaria del matí en comú, llegint "*Dios que es la Verdad*".²⁷¹ A les 7 hores s'esmorzava. A continuació venien dues hores de treballs manuals, com podien ser anar a buscar aigua, llenya, endreçar la cuina i preparar el menjar, fer la neteja de les dependències i de l'entorn (7:45-9:45 h.). Tot estava perfectament repartit en tasques entre les persones participants segons les habilitats de cadascú i les necessitats del col·lectiu. Cada tasca tenia, alhora, un responsable que cuidava que tot estigués ben organitzat i funcionés correctament.

Posteriorment, a les 9:45 h., Lanza del Vasto feia una xerrada, la del matí. Parlava sobre l'Arca, sobre la vida interior, la noviolència, les experiències personals i comunitàries... Del Vasto era persona molt càlida encara que tenia una aparença distant; ell també participava en les tasques habituals del campament, i quan algú el volia ajudar a transportar galledes d'aigua, per exemple, es negava rotundament per a integrar-se com un més dintre l'espontània comunitat que es creava amb motiu del campament. Després de la xerrada del matí de del Vasto, a les 11:45 h. es procedia a fer exercicis de ioga i relaxació. A les 12:45 h. es dinava amb sana dieta vegetariana entre altres raons, perquè era més fàcil de mantenir i preparar.

Finalitzat l'àpat i després d'una senzilla sobretaula, es disposava d'una hora de temps lliure que s'utilitzava o bé per a perllongar la conversa havent dinat, o bé per a retirar-se a descansar una estona. Els qui, per torns, els petocava recollir els estris del dinar i la cuina, s'hi dedicaven. Passada aquesta hora de descans, Lanza del Vasto pronunciava la seva segona xerrada del dia, a les 15:30 h. de la tarda. Els assistents reconeixen que a aquesta segona participació de Lanza costava mantenir-se atents, no pas per l'interès temàtic sinó més aviat pel cansament de tota estona posterior a un àpat i també per les feines manuals fetes durant el matí. Tot i així ningú es perdia les xerrades d'en Lanza.²⁷²

En acabat, a partir de les 17:45 h. hi havia un temps dilatat per a preparar cants o les actuacions que s'escenificaven en la festa de la nit del dissabte, que era el vespre anterior a l'últim dia de campament. Hi havia un responsable de festa que s'encarregava d'organitzar els diferents actes (cants, dansa, petites escenes teatrals, contes, mímica, humor, balls...). Cadascú feia individualment o per grups allò que més sabia fer, i sempre encandilava als assistents que en gaudien. Aquells que no participaven com a protagonistes en la festa final, s'havien dedicat en les estones que altres s'ho preparaven, a fer objectes d'artesanía, o bé a

271 Veure Annex.

272 Cfr. entrevista a Fèlix SALTOR, Maria CASAS i Eugenio RUEGAS.

ensenyar mitjançant senzills tallers a fer ceràmica, esmaltats, decoració, per exemple, a aquells que no en sabien.

Posteriorment, a les 19:00 h., se sopava tots junts novament. I després del sopar s'improvitzaven tertúlies i converses o bé es disposava de temps lliure. A partir de les 20:15 h. tota la comunitat es reunia al voltant d'un gran foc de nit, on es xerrava, s'intercanviaven impressions i experiències entre tots els participants, fins que cap a les 21:00 h., i mai més tard de les 21:30 h., es pregaven conjuntament les Benaurances i la pregària "*Somos todos pasajeros y peregrinos*".²⁷³ Quan la nit ja queia del tot, els participants anaven retirant-se a descansar en actitud de silenci i recolliment. Només variava la jornada els divendres, més recollida i en silenci, i els dissabtes, on a la festa²⁷⁴ ocupava tota tarda.²⁷⁵

Altres aspectes a destacar dels campaments són els següents. La simplicitat era una constant en al vida diària: els participants es llevaven amb la sortida del sol i es retiraven amb la seva posta; el llit era senzill i discret, sobre palla esparça pel terra molt sovint, i en lloc cobert per a les famílies amb infants les quals tenien el millor espai del campament. Era possible també portar una tenda de campanya per a acampar. El cost aproximat de tot el campament era de 50 a 75 pessetes al dia segons els anys. Els catòlics disposaven de servei religiós a l'ermita diàriament a les 18:00 h., i es convidava a tothom que s'hi volgués afegir lliurement també. A tocs de campana es marcava l'horari que calia anar seguint (pregària, treball, xerrada, dinars, trobades...). Es convidava a que es mengés amb mesura, intentant que no restés res; i fins i tot el pa que quedava s'aconsellava que es guardés per a que cadascú se l'acabés en una altra ocasió del dia. Es pregava no fumar en els indrets públics o tancats, així com en les reunions conjuntes. Finalment, es demanava silenci no només en el dia de divendres, sinó també en les estones de pregària i en els trasllats entre una tasca i una altra.

Es van organitzar diversos campaments en aquesta línia. Els tres primers anys (1967 a 1969) a Castellterçol; posteriorment a Malla el 1970, població prop de Vic; l'any 1971 se celebrà a Granada, mentre que el 1972 tornà a organitzar-se a Malla. Els anys següents, i segons les possibilitats, permisos, mitjans, etc., se celebrà el campament a Béjar (Salamanca), La Longuera (Elche de la Sierra, Albacete) i Turballos (municipi de Villares) on hi havia tant a Albacete com a Villares una Comunitat d'Aliats de l'Arca. Sovint, aquests canvis geogràfics es donaven a causa de que participants dels campaments eren de poblacions de tot l'Estat i on es concentraven major nombre demanaven que en alguna edició poguessin organitzar ells el campament prop del seu municipi.

273 Veure Annex.

274 Del Vasto afirmava que una setmana d'estudi i de treball no tenia cap sentit si no estava en funció de la preparació de la Festa. Per això, des del primer dia es tenia present l'assaig de cants, dances i petites representacions, doncs calia festejar la vida i l'alegria de viure feliçment i en pau.

275 Arxiu particular de Jordi MALUQUER.

De tots els campaments que anualment s'anaren fent hi va haver dos especialment importants pel que fa a la seva contribució a l'objecció de consciència al servei militar. El primer d'ells, el 1967, al final del campament es van reunir a part un grup de participants, entre els quals hi era Lluís Fenollosa -pròxim a una línia més activa dins del Amics-, i parlaren amb dos germans de San Sebastián que estudiaven a la Universitat de València, els germans Urdanibia. Aquests van comentar per primera vegada que s'estaven plantejant fer-se objectors de consciència al servei militar. Segons Fenollosa, d'allà sortí el primer embrió del que seria amb el temps el moviment d'objecció. Hi havia catalans, bascos, madrilenys, valencians i potser algun d'Andalusia.²⁷⁶

El següent campament va ser encara més important en relació a aquesta qüestió; fou el de 1968 a Castellterçol. Un dels participants, Pepe Beúnza, va manifestar que estava decidit a declarar-se objector de consciència i negar-se a fer el servei militar a què estava obligat segons la legislació espanyola vigent. Beúnza ja havia visitat l'estiu abans L'Arca, i de fet va ser allà on es va convèncer, escoltant a Lanza del Vasto, de la importància i potencial de la noviolència per a actuar en aquests casos.²⁷⁷

Maluquer recorda que va ser com aigua del cel, doncs tots volien fer accions i havien intentat contribuir només amb petites coses però estaven assedegats de grans reptes. La reflexió va ser gairebé immediata: si un germà que considerem nostre es fa objector, la obligació és donar-li tot el suport, i així és com va sorgir un equip de persones vinculades principalment a l'Arca que treballà per l'objecció de consciència de Pepe Beúnza; va ser l'Equip OC.

4.3.- L'activisme dels Amics de l'Arca

Primeres activitats públiques

Abans de la creació de l'Equip OC, els Amics de l'Arca dugueren a terme diverses accions públiques. Entre elles, durant la primera meitat dels anys 60, els Amics de l'Arca destaquen la impartició -sobre tot per part de Jordi Maluquer-, de xerrades, conferències i col·loquis sobre la noviolència, Gandhi, Vinoba, Lanza del Vasto o el projecte de la comunitat de l'Arca. Una data tradicional d'actes era, per exemple, l'aniversari de la mort de Gandhi, setmana en la què se celebraven actes de record a la figura del Mahatma, en els que els Amics de l'Arca hi participaven activament. També organitzaven les conferències públiques de Lanza del Vasto quan passava per Barcelona, que era un cop l'any en la

²⁷⁶ Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

²⁷⁷ Pedro OLIVER OLMO, *La utopía insumisa de Pepe Beúnza*, Editorial Virus Crónica, Barcelona, 2002; p. 37-38.

majoria de cursos. D'altra banda, en algunes ocasions preparaven els recitals de Chanterelle, que a vegades anaven acompanyats de comentaris de Lanza, tant a Barcelona com a les seves rodalies.

D'altra banda, amb motiu de la quaresma de 1963, i entre les sessions que es duïen a terme del Concili Ecumènic Vaticà II a Roma, es van emprendre a la Comunitat de l'Arca diversos dejunis, un d'ells de 40 dies que va fer Lanza del Vasto a Roma, al monestir cistercenc de Frattocchie. Va ser a propòsit dels conceptes de guerra, bomba nuclear i noviolència, arma exclusiva, deia del Vasto, dels cristians. Lanza escrigué al Papa Joan i li demanà que es tingués en compte la noviolència en l'encíclica que estava preparant, i que en el Concili es tractessin a fons i en la seva justa mesura els conceptes esmentats anteriorment.²⁷⁸

Els Amics de l'Arca de Barcelona també dejunaren en solidaritat amb Lanza del Vasto i com a suport a que el Concili tractés els temes de la guerra, les bombes atòmiques, i també l'ús de la noviolència sorgida del Sermó de la Muntanya. Maluquer ho recorda perfectament: "Aleshores, en accions col·lectives recordo que vam fer un dejuni de 3 dies per aconseguir que l'expressió noviolència sortís a la *Pacem in Terris*; hi va haver dejunis a tot el món. En suport a això vam escriure a tots els bisbes de Catalunya, i el Mn. Jaume Camprodon -que era secretari del bisbe de Vic- va ser l'únic que ens va contestar valorant el nostre esforç i fent-se ressò. L'últim dia de dejuni de Lanza del Vasto va visitar-lo a Roma personal del Vaticà amb un exemplar de la *Pacem in Terris* on apareixia tractada la temàtica sobre la noviolència, concepte estranyíssim en aquells moments que ara s'utilitza molt més, o sigui que va ser la introducció d'un concepte nou."²⁷⁹ El Papa Joan els havia escoltat.

A partir de la segona meitat dels anys 60, si bé els campaments ocupaven la major part de les activitats dels Amics de l'Arca de Barcelona, és també cert que diversifiquen algunes de les seves accions. Per exemple, el desembre de 1966 els Amics de l'Arca donaven suport a Lluís Maria Xirinacs, prestigiats noviolent català que havia recorregut altres camins per arribar-hi a Gandhi (no pas mitjançant Lanza del Vasto i l'Arca, encara que quan es trobaren, caminaren a voltes conjuntament). Xirinacs, religiós escolapi, que havia estat en contacte amb Àngels Recasens, membre dels Amics de l'Arca -la qual durant un temps visqué a la Comunitat-, demanava ser acollit al bisbat com a capellà de parròquia, i els Amics de l'Arca escrigueren a l'aleshores prevere del bisbat de Vic, Jaume Camprodon, per a que fes de mitjancer amb el bisbat, cosa que va solucionar-se positivament.

En el ja citat Grup dels Dimarts, s'intentava consolidar l'aspecte més personal dels membres dels Amics de l'Arca que hi participaven; tot i que a priori no era un grup orientat

278 LANZA DEL VASTO, *El Arca tenía por vela una viña*, Sígueme, Salamanca, 1988; p. 68.

279 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

a l'acció fonamentalment, sí que a partir de la segona meitat des anys 60, especialment des de 1967, la conscienciació era cada vegada més gran, i es començava a analitzar en les reunions casos de persones o també situacions d'injustícia que intentaven abordar-se modestament. Amb la lectura de l'Evangeli començaven a revisar compromisos de vida cada setmana, amb petiteses com compartir el sopar (cadascú hi contribuïa amb una part de l'àpat per a la resta), o bé fent un fons comú per ajudar davant situacions concretes de necessitat (el fons comú era el 10% del que guanyaven salàriament els membres del grup), i després abocaven aquestes quantitats davant casos específics.

La idea de les petites accions del Grup Comunitari de l'Arca era concretar l'ajuda en favor de les necessitats d'altri, encara que fos en situacions modestes -tal i com Jean Göss havia afirmat en una de les seves visites als Amics de l'Arca de Barcelona-. Per exemple, en una ocasió van abonar les despeses de lloguer d'una dona que el patró estava a punt d'expulsar de casa seva amb l'espòs malalt, i els fons els van extreure de la bossa comuna que com a grup comunitari havien concentrat. En altres ocasions, es realitzaven gestions administratives o d'altres en suport a persones que estiguessin en situacions difícils (per empresonaments, tortures, persecució, sancions econòmiques, etc.). També es donava suport a causes concretes mitjançant l'enviament de cartes de protesta o de denúncia tot intentat donar-hi suport.²⁸⁰

El maig de 1968, en concret el diumenge 5, Pax Christi organitzà una Marxa de la Pau "en Memòria de Martin Luther King", recurrent de La Garriga a Puiggraciós, sota la iniciativa de diversos col·lectius que tenien alguna simpatia envers la noviolència (entre els que es trobaven els Amics de l'Arca preferentment) i d'altres de cristians. La marxa d'un dia comptava amb espai per a la pregària i el silenci i una estona de xerrada en torn al tema "La noviolència, solució als nostres problemes concrets?", enfocant la temàtica al voltant de la figura de Luther King i el seu testimoniatge. Aquesta fou una altra de les activitats en les que els Amics de l'Arca hi participaren.

Tot i que des del 1968 en endavant les accions dels Amics de l'Arca es veieren condicionades fonamentalment pel treball de l'Equip OC en suport a Pepe Beúnza, que tractarem en els següents apartats, a partir d'aleshores, i exceptuant les gestions citades per a aconseguir una legislació que encaminés cap a un estatut de l'objector de consciència, els Amics de l'Arca realitzaren més accions. Tal vegada aquestes foren de dimensió més reduïda a les lluites de l'Equip OC, però igualment dignes de ser citades com a prova de la diversitat d'accions i serveis que els Amics dugueren a terme en aquests anys convulsos de finals del franquisme.

280 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

Segons argumenten Fèlix Saltor i Marta Casas, els Amics de l'Arca més que iniciar noves accions, en donaven suport a d'altres ja encetades, feien una tasca de recolzament a fons d'altres lluites que es duïen a terme en el mateix camp o en àmbits paral·lels. És important aquest matís per a entendre la mena de gestions no pas secundàries que des dels Amics de l'Arca es dugueren a terme en aquests anys, com són prova les que a continuació es detallen.²⁸¹

En una ocasió, al març de 1970, Gonzalo Arias va ser empresonat a causa d'una de les seves accions no violentes contra el règim de Franco i en demanda d'eleccions lliures, tot seguint un pla prefixat a una de les seves obres publicada clandestinament: "Los encartelados". Arias, un dels grans líders i pioners de la no violència a l'Estat, va decidir traslladar-se de França a Espanya per a deixar-se detenir seguint la lògica no violenta de no fugir de l'autoritat ans el contrari. Això suposà que com a pare de 6 fills, es presentarien problemes econòmics importants. Per aquesta raó els Amics de l'Arca recolliren diners i feren un donatiu per a la família Arias.

Entrats ja els anys 70 els Amics de l'Arca seguien fent dejunis per motius diversos en relació a la situació política del país. Especialment és de destacar la participació en la marxa de Ginebra a la frontera que es va fer amb motiu del suport a Pepe Beúnza com a objector de consciència (que tractarem a continuació en la III part d'aquesta tesi doctoral), i molt notable també va ser la participació de molts dels Amics de l'Arca en la Marxa de la Llibertat que es va organitzar en bona part des de Pax Christi i amb el suport d'innombrables associacions, col·lectius i agrupaments de tota mena dels Països Catalans. Aquesta circumstància demostra que els Amics de l'Arca contribuïen en moltes altres activitats que no eren exclusivament iniciativa pròpia, sinó que podia venir d'altres àmbits que precisaven de llur solidaritat.

En tots aquests anys, els Amics de l'Arca participaven, a més, individualment en les manifestacions d'estudiants, de treballadors, a favor de les llibertats i contra el règim de Franco en les diverses ocasions que es donaven. Fou especialment important també el ja citat suport a Xirinacs i especialment a les seves vagues i concentracions per l'amnistia de presos polítics, així com col·laborant en la candidatura al Nobel de la Pau de 1975, participant en dejunis diversos i gestions, també de col·lectius com Pax Christi en contra de la pena de mort. Probablement no es donaren accions en aquests anys, tret de les pròpiament lligades a l'objecció de consciència, que hi participessin en bloc o com a col·lectiu, però sens dubte individualment hi donaven suport i notablement.

281 Cfr. entrevista a Fèlix SALTOR i Marta CASAS.

Síntesi

Els Amics de l'Arca de Barcelona s'han constituït com els pioners de la noviolència a l'Estat. En dues etapes diferents, marcades per una primera època de descobriment i formació i una segona d'activisme públic i acció específica, els Amics de l'Arca han contribuït a difondre l'obra de Lanza del Vasto i les aportacions de Gandhi a Espanya, aportant al moviment per la pau la dosi de noviolència necessària per a fer-lo més coherent.

Activitats ben diverses de formació, difusió i acció han conformat l'activisme d'aquest grup que malgrat la timidesa de les primeres passes, arribaren a convertir-se en el moviment que liderà la lluita per l'objecció de consciència a l'Estat espanyol, semblantment al que succeí a França des de la Comunitat de l'Arca.

La última conseqüència dels Amics de l'Arca de Barcelona va ser la creació dels Artesans de la Pau, un grup reduït de persones que, pacífica i silenciosament, fan una concentració ininterrompudament des del 1979, cada dijous a la Plaça de Sant Jaume de Barcelona, davant del Palau de la Generalitat. Demanen, amb el mateix tarannà noviolent de l'Arca, la pau al món i la fraternitat entre els éssers humans, en harmonia amb l'entorn. El matrimoni Fèlix Saltor i Maria Casas, components al mateix temps dels Amics de l'Arca, són l'ànima del grup en el que també hi participa Eugenio Ruesgas, entre altres, un dels coordinadors de les últimes etapes dels Amics dels anys 1970.

III. L'ARRELAMENT DEL MOVIMENT PER LA PAU A CATALUNYA

-
- 5. L'Institut Victor Seix de Polemologia, la primera innovació**
 - 6. L'Objecció de Consciència, la primera gran acció**
 - 7. Justícia i Pau, eix institucional i frontissa del moviment**
 - 8. Diversificació i expansió del moviment per la pau**

5. L'Institut Victor Seix de Polemologia, la primera innovació

L'Institut Victor Seix de Polemologia (IVSP) va ser la primera institució que a Catalunya treballà per la pau des d'un punt de vista científic i acadèmic. Fundat l'any 1967, fou la primera entitat d'aquestes característiques que nasqué a l'Estat i es compta entre les primeres a Europa. La influència francesa va ser notable una vegada més -com en altres àmbits de la Catalunya d'aquells anys- i fins i tot donà nom a l'institut. El concepte *polemologie* és un neologisme que havien encunyat els sociòlegs francesos Gaston Bouthoul i René Carrère per a referir-se a l'estudi dels conflictes,²⁸² i de fet havien fundat anys abans l'*Institut Français de Polemologie* a París.²⁸³

L'Institut Victor Seix de Polemologia es creà en homenatge i record de qui, a través de *Pax Christi*, fóra testimoni d'una constant preocupació activa per donar un contingut científic als problemes de la pau. L'editor Victor Seix morí inesperadament en accident a Franckfort el 1967 i els seus familiars i amics, de la mà d'una iniciativa de Frederic Roda, decidiren fundar un institut la comesa del qual era motivar iniciatives per a la recerca sobre la pau especialment mitjançant beques d'estudi, la impartició de cursos i conferències, i la concessió del Memorial Joan XXIII a persones o institucions destacades pel seu compromís en accions a favor de la pau. Conseqüència última d'aquest institut va ser la creació, el 1984, de la Universitat Internacional de la Pau a Sant Cugat del Vallès, de la qual va ser rector el Premi Nobel de la Pau Adolfo Pérez Esquivel, guardonat 3 anys abans del Nobel amb el Memorial Joan XXIII per la Pau.

5.1.- La fundació i els primers temps

A Catalunya un grup de persones interessades sobre la polemologia com a ciència que estudia els conflictes i la recerca de les vies cap a la pau, i en gran part vinculades també a *Pax Christi*, fundaren un centre per a aprofundir en aquestes qüestions, inspirats en la innovació francesa i en les inquietuds d'un home compromès fonamentalment per la pau i preocupat per les causes dels conflictes: Victor Seix.

282 Actualment s'acostuma a utilitzar com a més habitual el concepte sinònim "conflictologia" en àmbits acadèmics.

283 L'Institut Français de Polemologie de París serà corresponçal de l'Institut Victor Seix de Polemologia de Barcelona des de la fundació d'aquest darrer.

En memòria de l'editor Victor Seix

L'editor Seix (1923-1967) juntament amb el seu col·lega Carlos Barral, estaven al capdavant de l'Editorial Seix Barral. Ambdós coincidiren ja en les primeres passes del moviment per la pau a Catalunya en els anys 1950 amb motiu de les rutes internacionals del Moviment Catòlic Internacional per la Pau. A partir de llavors, Victor Seix s'hi involucrà seriosament a Pax Christi, fruit de les seves inquietuds humanistes i el seu interès pels temes de contingut social i polític. En aquest sentit, Seix fou testimoni de constant preocupació activa per donar un contingut científic als problemes de la Pau.²⁸⁴

L'editor Seix morí inesperadament el 1967 en accident de trànsit a Frankfurt, durant la seva estada a la Fira del Llibre de la mateixa ciutat germànica. Frederic Roda, amic i col·laborador a l'Editorial Seix Barral, escrigué un article en el butlletí del Grup Regional Català de Pax Christi, el febrer de 1968, que permet una aproximació interessant a la persona i el pacifista Victor Seix a partir d'un dels seus grans coneixedors. Roda escrigué: "Amb aquella absurditat inherent a la mort, Victor Seix ha desaparegut de la nostra convivència. (...) Una desaparició súbita com un cruelíssim joc de mans de la vida. Què podem pensar d'una trajectòria personal que si, de fora estant ens sembla absolutament inacabada, sabem que des del propi Victor és un destí personal acomplert? Per a nosaltres fou un dels introductors de l'esperit i la organització de Pax Christi a Espanya. Ell fou l'home dels primers contactes en l'estranger en els anys 50 amb Carlos Santamaría, Joan Misser, Carlos Comín i d'altres."²⁸⁵ Seix fou, efectivament, un dels primers en col·laborar amb temps i esforços per a organitzar les primeres passes del moviment per la pau a Catalunya a partir de Pax Christi, fins a erigir-lo al país com el capdavanter de tot l'Estat. De fet, fou responsable del Grup de Barcelona (el més actiu de Catalunya), i desenvolupà tasques de coordinació amb Xavier Rocha en altres àmbits del Moviment, inclús a la secció nacional.

Montserrat Salvat, vídua Seix, ofereix un testimoni a tenir en compte sobre el seu espòs: "en tenia una gran inquietud per la defensa dels drets humans i la construcció de la pau, però en aquells temps no se'n podia parlar públicament, ni es podia sortir a l'estranger; s'havia d'anar lluitant i esperant. Però la inquietud en el seu interior sempre hi era present."²⁸⁶ Com a editor, Seix tenia accés a bibliografia ben diversa (no només per la seva pròpia editorial sinó també pel contacte i l'intercanvi amb d'altres a causa de les seves inquietuds), i disposava de la possibilitat de sortir amb assiduitat a l'estranger per qüestions

284 Referència a Victor Seix apareguda en un dels folletons oficials de presentació de l'IVSP.

285 Frederic RODA, *A la memòria de Victor Seix*, Butlletí del "Moviment Catòlic Internacional per la Pau - Pax Christi. Grup Regional Català", núm. 10, febrer 1968 (segona època); pp. 2bis-3.

286 Cfr. entrevista a Montserrat SALVAT.

laborals, la qual cosa li permetia mantenir un contacte fresc i directe amb l'exterior que no era possible a majories.

L'editor Seix havia anat desenvolupant conviccions pacifistes clares i un interès científic per la recerca de la pau i els mitjans per a la construcció de la mateixa. Fruit d'un procés que evolucionà lentament, Montserrat Salvat opina que "no fou pacifista de cop i volta; aquestes coses arriben sense adonar-te'n tingudes en compte les circumstàncies que t'obliguen a reaccionar. Hom topa amb les incomoditats i les injustícies i, per ser coherent, busca camins de superació. Llavors t'informes, llegeixes i vas descobrint persones que comparteixen les teves mateixes inquietuds. Amb la introducció de Pax Christi a Espanya i, més encara, quan en Victor pot sortir a l'estranger, tot això es concreta. La veritat és que no disposà de temps per fer gaire perquè, malauradament morí jove, en plena efervescència d'ideals i projectes que no va tenir temps d'acabar. En tot cas, va iniciar un camí."²⁸⁷ En aquesta línia, Roda confirma que Seix era un "activista de carrer".²⁸⁸

Sobre tot, Victor Seix fou un home inquiet i sensible als nous temps, disciplinat i organitzador, la qual cosa beneficià notablement a aquests moments naixents del moviment per la pau a Catalunya. El seu amic Roda així ho expressava en un altre fragment de l'article citat anteriorment: "Una angoixada sensibilitat per sentir el ritme del seu temps, per a no perdre contacte amb una realitat externa social-tècnica que evolucionava ràpidament, i de la qual tant l'immobilisme del seu país, com el conservadurisme de la classe a que pertanyia, com la seva pròpia formació intel·lectual, suposaven per a ell un perill contra el que calia combatre."²⁸⁹ Roda definí el tarannà humà del pacifista de la següent manera: "Victor va descobrir un món modern no lluny de l'amable endormiment literari de la construcció de paradisos personals a que la seva joventut universitària semblava conduir-lo. Descobrí el goig per les coses, l'aventura de l'empresa econòmica, les possibilitats de la tècnica. I el seu gest ascètic, la brevetat del seu estil, el seu gust pel plantejament correcte i lògic dels assumptes, la seva al·lèrgia a les raons sentimentals, la incapacitat de fingir interès quan no el sentia, amagaven una sensacional avidesa per a comprendre el món."²⁹⁰

La mort per accident de l'editor Victor Seix va ser un cop molt dur per a les persones que l'envoltaven i el tractaven d'aprop (bé en l'entorn familiar, en el cercle d'amistats, bé en l'àmbit laboral o en ambients cristiano-pacifistes).²⁹¹ Prova d'això no eren només les constants mostres d'apreci i de consideració cap a la seva persona dels qui han estat entrevistats per a aquesta recerca, sinó també les paraules de Frederic Roda en l'article citat. Prova definitiva d'aquesta realitat és que als pocs mesos de la mort accidentada de Seix,

287 Cfr. entrevista a Montserrat SALVAT.

288 Cfr. entrevista a Frederic RODA.

289 Cfr. Frederic RODA, op. cit.; pp. 2bis-3.

290 Cfr. Frederic RODA, op. cit.; pp. 2bis-3.

291 En paraules de M. SALVAT: "va tocar a la fibra a molts"; cfr. entrevista a Montserrat SALVAT.

Roda té la iniciativa de fundar l'Institut "Victor Seix" de Polemologia en record de la seva persona i com a homenatge i continuació de la seva trajectòria. Aquest fet demostra la influència que Seix havia tingut en el camp del moviment per la pau a Catalunya.

El naixement de l'IVSP

L'IVSP nasqué per una iniciativa de Frederic Roda, home creatiu, d'idees i projectes i molt vinculat a la persona i l'editor Seix. Al cap d'uns mesos de la seva mort, Roda proposà a la família i amics la idea de crear un institut per a seguir amb les seves inquietuds i per fer romandre el seu nom viu, així com per a recordar-lo com a persona molt capficada en la recerca i la construcció de la pau. Roda manifestà a Montserrat Salvat la seva disposició a contribuir en la creació d'aquest Institut raonant que quan una persona important i amb incidència als dels seu voltant mor, s'acostuma a constituir quelcom sota el seu nom com a homenatge i també com a mitjà per a continuar la seva tasca. Quan Montserrat Salvat acceptà la proposta, s'afegiren al projecte altres persones com Arcadi Oliveres o Joan Botam, membres aleshores de Pax Christi.²⁹²

Montserrat Salvat, presidenta de l'Institut des de la seva fundació, explica com van ser els inicis: "L'IVSP va sorgir perquè hi havia un interès específic al voltant dels conflictes. A França ja n'hi havia un d'aquests instituts i ens hi posàrem en contacte... En Roda va associar-se tot de fent interessada, que aportà temps i mitjans, i així vam començar."²⁹³

Des de ben aviat l'IVSP destacà per les seves finalitats en la investigació, la documentació, la pedagogia i la divulgació de temes de teoria general i sociologia dels conflictes, amb atenció especial als de caràcter violent i bèl·lic, i a l'estudi de les condicions de la pau. Aquests objectius exigeixen un tractament interdisciplinari i situen l'IVSP en la línia dels diferents centres que arreu del món s'aniran creant sota diverses denominacions: Polemologia, Irenologia, Peace Research, Sociologia de la guerra, Anàlisi de conflictes, etc.

Definitivament, l'any 1968 neix l'IVSP amb vocació acadèmica i científica en la recerca de la pau.²⁹⁴ Especialment en els primers temps, l'Institut portà a terme la seva tasca a partir de la feina i l'esforç de familiars (esposa, germans/es, fills i cunyats) i amics/gues de Victor Seix. La contribució de l'Institut es va fonamentar en tres pilars bàsics: (a) l'entrega del

292 Cfr. entrevista a Frederic RODA.

293 Cfr. entrevista a Montserrat SALVAT.

294 Els membres fundadors són: Manuel Adroer i Iglesias, Mon Agell i Callís, Joan Botam i Casals, Jaume Carner i Suñol, José Antonio Corbera i Gubern, Mercè Cucurny i Pujol-Xicoy, Carmel Delgado i Pérez, Joan Masjoan i Capell, Josep Mogas i Puig, Arcadi Oliveres i Boadella, Manuel Ribas i Piera, Frederic Roda i Pérez, Montserrat Savlat i Pons Viuda Seix, Anna Maria Seix i Perearnau, Maria Rosa Seix i Perearnau. La Junta Directiva està composta per: Montserrat Salvat i Pons, Presidenta; José Antonio Corbera i Gubern, Vicepresident; Frederic Roda i Pérez, Secretari general; Arcadi Oliveres i Boadella, Director general i tresorer; Manuel Adroer i Iglesias i Manuel Ribas i Piera, Vocals; i Mon Agell i Callís, Secretaria i Comunicació.

"Memorial Joan XXIII per la Pau"; (b) la concessió de beques d'estudi ("Memorial Victor Seix"); i (c) les publicacions, cursos i conferències que es realitzaven com a tasques de difusió.²⁹⁵

5.2.- El Memorial Joan XXIII per la Pau

Els inicis van ser lents, però els resultats, aclaparadors. Com sintetitza Montserrat Salvat, "al començament ens vam ocupar principalment de les beques, de les xerrades i sobretot, del Memorial. Com que no disposàvem de gaires mitjans econòmics, vam idear la Univesitat Internacional de la Pau, l'any 1984, per fer més rendibles els nostres esforços. El Memorial se segueix atorgant anyalment, des de 1967; les beques, en canvi, només van durar tres anys."²⁹⁶

De fet, la primera activitat dels membres de l'Institut, encara que no fou oficialment al sí de l'IVSP, va ser el Memorial Joan XXIII que s'atorgà a partir del 1967. En els primers anys i fins el 1972 va ser concedit des del Moviment Pax Christi.²⁹⁷ Les raons eren que en aquells moments els membres de l'IVSP eren fonamentalment membres del Moviment Catòlic per la Pau i de fet, com argumenta Frederic Roda, "l'IVSP és fill de Pax Christi";²⁹⁸ d'altra banda, l'IVSP no tenia encara estructura jurídica pròpia, així sota l'aixopluc i els mitjans de Pax Christi de Catalunya donà les seves primeres passes aquest guardó. A partir del 1974, l'IVSP assoleix personalitat jurídica pròpia, de manera que el Memorial s'atorga ja oficialment des de l'Institut Victor Seix, encara que no va deixar de mantenir lligams amb Pax Christi.²⁹⁹

El Memorial rebé el nom de Joan XXIII en reconeixement al tarannà i la tasca d'un pontífex obert i reconciliador, que enlluernà en uns anys eufòrics per a l'Església especialment viscuts des d'una Espanya que començava a madurar des del nacionalcatolicisme. El tarannà de Joan XXIII va ser el que els membres de Pax Christi i després de l'IVSP buscaven i desitjaven en aquells temps.³⁰⁰ Com afirma Roda, el Memorial Joan XXIII sorgí especialment inspirat per les aportacions de l'encíclica *Pacem in Terris*, així que aquesta va ser l'altra raó de pes que donà el nom al reconeixement.³⁰¹

295 Entrevista a Mon AGELL, responsable de Secretaria i Comunicació de l'IVSP, a Barcelona, 05/02/2002.

296 Cfr. entrevista a Montserrat SALVAT.

297 "De fet el primer que es va fer va ser el dels Memorials, sobre tot a partir de l'actitud [de Victor Seix] i de la seva idea que s'havia d'anar comentant la idea de la pau; i llavors vam començar amb els Memorials el mateix 1967"; cfr. entrevista a Montserrat SALVAT.

298 Cfr. entrevista a Frederic RODA.

299 Cfr. primera entrevista a Arcadi OLIVERES.

300 Cfr. entrevista a Montserrat SALVAT.

301 Cfr. entrevista a Frederic RODA.

Els Memorials pretenien reconèixer la tasca de gent diversa en favor de la pau, sovint treballant dissimuladament, des de l'anonimat o la discreció, i fins i tot en ocasions sense ser-ne del tot conscients. Amb això, l'IVSP demostrava també que hi havia més persones i més reptes assolits en la construcció de la pau dels que eren coneguts en el seu moment, la qual cosa contribuïa a refermar un cert optimisme en aquest camp, de vegades tant desil·lusionant per als propis activistes i especialment quan el moviment per la pau començava a caminar tímidament a Catalunya.

El jurat del guardó intentava ressaltar les persones i les lluites que es donaven per demostrar que era ben possible aconseguir un món més fratern i humà en pau; així, es volia difondre el nom de la persona per tal que fos coneguda especialment al lloc on vivia i actuava, de manera que sempre que era possible l'IVSP intentava evitar concedir el Memorial a persones amb prestigi o a personalitats que tenien càrrecs o responsabilitats dels quals es donava per suposat que contribuïen -o devien contribuir- a la pau (especialment càrrecs polítics o eclesials).³⁰² La cerimònia oficial d'entrega es procurava organitzar de manera senzilla i a la vila del guardonat, per tal que fos acollit i reconegut pels seus propis conciutadans, amb la intenció de fer-lo conèixer i difondre la seva tasca en els seus ambients i en la seva ciutat.

Aquesta visió tan marcadament *servicial* d'aquest guardó és un aspecte insòlit a destacar; Frederic Roda ho expressa clarament: "[El Memorial] s'atorga a una persona que hagi fet quelcom que no sigui obligatori fer. (...) Intentem no donar premis *falsos*. (...) Es tracta de fer un servei al premiat i no al premiador". Aquesta és una qualitat diferencial i una aportació fonamental del Memorial Joan XXIII que convé destacar a diferència d'altres guardons o premis existents en àrees semblants.

Durant els 10 primers anys, fins el 1977, la selecció dels candidats i la decisió final del veredictes es feia a Barcelona, cap als volts de l'11 d'abril, data en la què Joan XXIII signà i presentà l'encíclica *Pacem in Terris*. Posteriorment aquesta reunió se celebrà a Toluges (Catalunya Nord), indret on l'Abat Oliba (abat de Ripoll i bisbe de Vic) celebrà la primera assemblea de "Pau i Treva de Déu"³⁰³ el 1027, de manera que el jurat de l'IVSP escollí aquesta localitat pel simbolisme històric que representava: la primera iniciativa de pau a Catalunya. En la petita vila de Toluges els rebia l'alcalde, menjaven senzillament fins i tot als menjadors escolars de la població (en no disposar de restaurant per a l'ocasió) de forma que es barrejaven amb els autòctons i era oportunitat també per a difondre l'acte i temes relatius a la pau i els conflictes. Posteriorment es procedia a fer la selecció de candidats.³⁰⁴

302 Cfr. entrevista a Mon AGELL.

303 La "Pau i Treva de Déu" pretenia contribuir a pacificar el violent camp feudal català de l'Alta Edat Mitjana.

304 Cfr. entrevista a Mon AGELL.

Entrats ja els anys 80, l'IVSP decidí traslladar la reunió per a la concessió del Memorial a Vic, ciutat on també l'Abat Oliba feu una notable aportació; des d'aleshores, seguiran reunint-se en aquesta ciutat de la Catalunya Central també per la millor accessibilitat així com pel suport de l'administració local en acollir l'acte, difondre'l públicament i col·laborar en la presentació del veredict. Algun dels membres de l'IVSP aprofitava també per a pronunciar una conferència sobre temes relatius a la pau i sobre actualitat, amb motiu de la seva estada a la ciutat vigatana.

El procediment per a seleccionar i escollir un candidat ha estat sempre el mateix des dels inicis de l'IVSP. El jurat es compon d'unes 15 persones que no necessàriament totes estan vinculades permanentment o directa a l'Institut, tot i que sí la seva majoria; de fet, són fixes sempre Montserrat Salvat com a presidenta, i Frederic Roda i Arcadi Oliveres com a directors.³⁰⁵ L'ocasió convida a fer un àpat, on els membres de l'Institut es troben i és també motiu d'unió. Cada membre de l'Institut convidat a escollir el Memorial porta feta una selecció personal d'aquells candidats que creu que mereixerien el guardó de l'any anterior. Així, cada candidat és presentat pel membre de l'IVSP que l'ha escollit i l'avalua públicament davant els altres membres del jurat. Un cop s'ha fet una presentació de tots els candidats proposats, es fa una primera votació. A partir de la primera volta, aquells candidats que han estat menys votats queden descartats i es presenten novament els 10 primers votats. I així successivament amb els 5 més votats, els 3 més votats i, finalment, el que acumula més votacions de tots.³⁰⁶

Montserrat Salvat reconeix que entre tots els candidats, cada any hi havia grans sorpreses; apareixien persones que no eren pas conegudes però a mesura que els qui les presentava explicava llur trajectòria, es comprovava que realment tots els candidats treballaven per la pau a la seva manera, en formes ben diverses però igualment vàlides. En aquest sentit, Salvat conclou que sempre s'ha descobert gent nova, més candidats dels que hom d'entrada podria imaginar.³⁰⁷

A continuació, el pas següent és la notificació pública de la persona guardonada per part dels membres del jurat, tot acordant dia i lloc per a efectuar formalment la concessió, que és pública. El Memorial consisteix fonamentalment en l'entrega d'un diploma en reconeixement a la persona, i la celebració d'una diada en la qual, especialment per la tarda, es dedica a homenatjar al guardonat i a difondre la seva tasca. L'ordre de l'acte acostuma a ser el següent: el Secretari General de l'IVSP, Frederic Roda, presenta l'acte. Es procedeix a

305 Altres membres de l'anomenat Comitè de Concessió del Memorial són, per exemple: Jesús M. Alemany, Mon Agell, Pedro Altares, Joan Botam, José A. Corbera, Mercè Cucurny, Joan Gomis, Roger Jiménez, Juan J. Rodríguez Ugarte, Jaume Rodri, Maite Sagalés, Carlos Santamaría, Josep M. Soler, Àngels Moncunill.

306 Cfr. entrevista a Mon AGELL.

307 Cfr. entrevista a Montserrat SALVAT.

la lectura del poema "Angelo Roncalli" de Pere Quart (Joan Oliver) que va dedicar a Joan XXIII amb motiu de la seva mort.³⁰⁸ Els versos són llegits en les quatre llengües de l'Estat com a símbol de respecte a la pluralitat i de fraterna convivència pacífica i en igualtat: en la versió catalana del poeta, en la versió basca de Joseba A. Atxa, en la versió gallega de Basilio Losada i en la versió castellana de José María Valverde.³⁰⁹

A continuació, el guardonat/a és presentat per algun conegut seu que dóna una visió completa de l'homenatjat. El director de l'Institut, Arcadi Oliveres, llegeix l'acord del Comitè de Concessió del Memorial davant els assistents, i acte seguit, la presidenta de l'IVSP, Montserrat Salvat, entrega el Memorial Joan XXIII al guardonat. Aquest pronuncia unes paraules d'agraïment. En ocasions, per a concloure l'acte s'organitza un petit concert o es fa alguna audició coral, portat a terme bé per part d'amics o coneguts proposats per l'IVSP o bé pel mateix guardonat. Finalment, l'acte és clausurat per la presidenta, Montserrat Salvat, qui assegura que "els guardonats reben el Memorial molt agraits i són conscients també que estan fent una contribució que és construcció de la pau."³¹⁰

No són poques les vegades que els guardonats trobaven, a partir de la concessió del Memorial, un suport molt notable en les seves aportacions en la lluita per la pau. Hi ha tres casos explícits que així ho demostren, especialment perquè han seguit treballant a fons en el moviment per la pau: Pepe Beúnza (el primer objector de consciència de caràcter no violent a l'Estat que afrontava anys de presó per la seva negativa a fer el servei militar), Lluís Maria Xirinacs (posteriorment, candidat al Premi Nobel de la Pau i protagonista per les seves vagues de fam i actes no violents en contra del règim de Franco), i Adolfo Pérez Esquivel (Premi Nobel de la Pau el 1980, tres anys després de la concessió del Memorial, i aleshores empresonat i sota tortures per la dictadura argentina). Tots ells guarden avui un record especial de la concessió del Memorial no pas pel guardó en sí només, sinó també i sobre tot per l'important suport que significava la concessió. En aquest sentit, ja ens hem referit anteriorment al component de servei que té el Memorial per als guardonats.³¹¹

Així, Pepe Beúnza recorda que va ser un gran suport moral rebre el Memorial (1970) en els moments que es presentava com a objector de consciència negant-se a fer el servei militar. Beúnza comptava amb un grup de persones (l'Equip OC) que el recolzaven i que coordinava diverses accions com una marxa internacional des de Ginebra fins a la frontera pirinenca, però la concessió del guardó Joan XXIII constituí una ajuda notable segons reconeix el propi Beúnza, que en va rebre la notícia abans d'entrar a la presó.³¹²

308 Pere Quart era persona agnòstica però manifestà el seu aprecí envers la personalitat de Joan XXIII per la seva profunda humanitat, fet que el va empenyer a escriure el poema que anualment es llegeix en l'entrega dels guardons del Memorial Joan XXIII (Annex 5)

309 A l'Annex 5 apareix la versió original del poema de Pere Quart.

310 Cfr. entrevista a Montserrat SALVAT.

311 Veure Annex 2 – llistat dels guardonats amb el *Memorial* des dels orígens fins el 1980.

312 Entrevista a Pepe BEÚNZA, a Barcelona, 20/03/2002.

Lluís Maria Xirinacs també recorda que la concessió del Memorial (1973) va ser un suport molt important en temps en què les seves accions noviolentes i la persecució per part del règim franquista estaven en un moment difícil.³¹³ Xirinacs havia portat a terme quatre vagues de fam: (1) per demanar la separació Església-Estat durant 7 dies (1969); (2) en protesta pel procés de Burgos i la tancada d'intel·lectuals a Montserrat, que imprimí força a l'Assemblea de Catalunya (1970); una vaga de fam total (excloent també l'aigua) de 9 dies i que li comportà risc de mort i hospitalitzacions, a causa d'un auto de processament del TOP i el seu empresonament posterior; i (4) una vaga de fam de 42 dies -la més llarga duta a Catalunya- a finals del 1973 en ser detingut després de participar en manifestacions i en diverses activitats de defensa de les llibertats de forma pacífica.

El cas de l'argentí Adolfo Pérez Esquivel va ser paradigmàtic (1977), i fou l'inici d'una relació de proximitat amb el moviment per la pau a Catalunya que continuà durant la dècada dels anys 80 i fins a l'actualitat. La situació en la què es trobava l'argentí era molt compromesa, ja que estava detingut durant la dictadura patint tortures i amb risc greu de ser condemnat a mort o assassinat impunement. Salvat així ho recorda: "també en Pérez Esquivel fou un dels guardonats a destacar. Rebé el Memorial quan era a la presó i, poc després, fou distingit amb el Nobel de la Pau"; Salvat afirma que "ara sembla tot la cosa més natural del món, però quan ho vius, un cas rere l'altre, no és pas així."³¹⁴

En les seves memòries,³¹⁵ Adolfo Pérez Esquivel recorda la transcendència que va tenir per a ell la concessió del Memorial davant la situació de detenció i tortures que patia en aquells moments, la qual cosa demostra una vegada més la notable aportació de l'IVSP amb aquest guardó. A l'Argentina havia esclatat el 1976 un cop militar liderat pel Tinent General Jorge R. Videla com a Cap de l'Estat Major Conjunt, que enderrocà a María Estela Rodríguez de Perón el 24 de març. S'iniciava un temps de dures repressions, tortures i persecució que era comú a altres països llatinoamericans assolats per l'anomenada *Operació Cóndor*. Amb aquesta, i sota l'impuls de l'Administració Nixon i el Secretari d'Estat Kissinger, dels Estats Units, s'afrontava la situació de desequilibris econòmics i desigualtats socials que patia l'Amèrica Llatina, amb una ofensiva que des de l'àmbit polític s'amagava darrera de l'excusa de la lluita contra el comunisme.

En aquell temps, Pérez Esquivel havia estat nomenat coordinador per a Amèrica Llatina del *Servicio Paz y Justicia*, organització no governamental defensora dels Drets Humans, basada en la noviolència i amb l'objectiu de construir els fonaments de la pau al continent.

313 Entrevista a Lluís Ma. XIRINACS, a Barcelona, 9/04/2002.

314 Cfr. entrevista a Montserrat SALVAT.

315 Adolfo PÉREZ ESQUIVEL, *Una gota de tiempo. Crónica entre la angustia y la esperanza*, Ediciones Poloop, Buenos Aires, 1996; pp. 100-105.

L'experiència de Pérez Esquivel és un clar exemple del tomb que pot donar la vida d'un pacifista quan reb aquest guardó, de manera que la reproduïrem a continuació per a demostrar els importants efectes positius que podia arribar a provocar la concessió del Memorial. Sota el títol "La rutina canvia", Pérez Esquivel dedica un capítol de les seves memòries a recordar com van canviar els seus camins amb la concessió del Memorial, fins arribar a ser guardonat amb el Nobel de la Pau pocs anys més tard.

"A la presó està tot ordenat per a trencar al presoner. Els mecanismes són diversos: pressió psicològica, cops, amenances, i aquella permanent tensió de no saber què pot passar a cada minut. Cal estar alerta i no deixar que et sorprenguin. Cal saber esperar, tant se val què, només esperar i sobreviure el més sencer que es pugui. (...) En aquells dies no sabíem què passava, però ens cridava l'atenció que la guardia s'apropés a la cel·la per a observar-nos; els oficials ens miraven, i nosaltres estavem preocupats. (...) [Un dia] quan vam sortir al pati un company s'apropà i em preguntà: *-Tu ets Esquivel?* *-Sí..., per què?* *-He sentit a la guardia dir que t'han donat el Premi Joan XXIII de la Pau.* Aquell diumenge vingué a visitar-me Amanda [l'esposa] i els nens i vaig poder assebutar-me. Pax Christi Internacional de Barcelona m'havia atorgat el Memorial Joan XXIII de la Pau. Això preocupava als militars i als guàrdies penitenciaris estaven curiosos per saber qui era el pres que rebia aquest reconeixement. (...)

Efectivament, un dels oficials de la presó, home dur i agressiu, acostumat a colpejar als presoners per a imposar una autoritat ferma, cridà a Pérez Esquivel, el feu despullar aprofitant que tocava passar el registre en tornar del pati, i l'increpà a preguntes aixecant cada vegada més el to de veu i mostrant un nerviosisme en augment. Li preguntà a Pérez Esquivel qui hi havia al darrera que li donava suport, i què feien els comunistes internacionals fent campanyes contra el país. Esquivel no responia, i davant la insistència de l'oficial preguntà a què es referia. L'oficial Guerrero concretà "a aquest premi que li han donat per la Pau. Què és?". Pérez Esquivel li respongué: "L'atorga l'Institut Victor Seix de Barcelona, de Pax Christi Internacional, a persones que treballen per la Pau." L'oficial enfurismat acusà a Pérez Esquivel de comunista i es referia a la situació, a crits, com una campanya contra l'Argentina. Li ordenaren que es vestís i que tornés a la cel·la, i Esquivel comprovà que la notícia ja havia passat ràpid per entre els presoners i funcionaris.

Esquivel continua el relat: "Pel que es veia, la notícia els havia preocupat. En la setmana següent, quan vingueren a visitar-me Amanda i Leo, m'explicaren que la notícia del Memorial havia sortit en molts mitjans i arribaven notícies i cartes de diverses parts del món reclamant la meua llibertat. Es feien marxes i aturades davant les ambaixades argentines i moltes personalitats s'havien presentat davant els ambaixadors per a protestar per la meua detenció. (...) El govern de Jimmy Carter protestava sobre les violacions dels Drets Humans. (...) El govern de Carter intentà aixecar les banderes dels Drets Humans i

s'aguditzaren les diferències amb al govern militar argentí. (...) La imatge de la dictadura es deteriorava. (...) Sabiem que alguna cosa s'estava movent, que quelcom estava passant, no teniem idea clara del que podria ser, però percebiem que inclús a la presó hi havia alguna cosa que s'estava movent. Amb el pas dels dies s'explicà: estava per arribar la Creu Roja Internacional amb la missió de verificar la situació penitenciària i les condicions dels presoners."

El Memorial Joan XXIII va ser clarament un dels desencadenants d'una pressió internacional i popular cada vegada més forta en favor de Pérez Esquivel i consegüentment contra la dictadura argentina, que desembocà amb l'alliberament del pres polític.

5.3.- L'activisme acadèmic

Les borses de treball "Memorial Victor Seix"

Una de les activitats a destacar a principis dels anys 1970 va ser la concessió de borses de treball, també anomenades "Memorials Victor Seix". El Memorial Victor Seix es constituï no pas per a reconèixer l'actuació d'alguna persona o entitat en favor de la pau (com era l'objectiu del Memorial Joan XXIII), sinó per a promoure activitats d'estudi i recerca en relació a la polemologia i dintre del marc de l'Institut. Així, el 1973 s'atorgà per primera vegada el Memorial Victor Seix al sociòleg de la Universitat de Granada Alejandro Rodríguez Carrión, amb la intenció d'accedir a materials, fer contactes amb especialistes o estudiosos, establir relacions amb altres centres d'estudi, etc.³¹⁶ El sociòleg realitzà, a més, un estudi sota el títol "Nacionalisme i Internacionalisme en l'Espanya contemporània".

Dídac Amat va ser el segon en rebre el Memorial Victor Seix però, tal i com afirma ell mateix, amb una intenció notablement diferent a la del seu antecessor. Frederic Roda considerà que era interessant acumular materials, fer contactes i mantenir relació amb persones i entitats amb interessos paral·lels als de l'IVSP (com havia ocorregut amb l'objectiu de la primera beca), però no era pas suficient; calia també fer difusió de tota aquesta informació i coneixement perquè no restés només per als membres de l'Institut. Aquesta va ser la raó per la qual Amat obtingué el segon Memorial: la intenció era donar forma jurídica a l'Institut per tal de potenciar la seva tasca difusora.³¹⁷

Dídac Amat era un professional jove vinculat a l'àmbit de les relacions públiques i en aquells moments estava capficat en qüestions d'ex-presos i problemes de delinqüència; al

316 Actualment, Rodríguez Carrión és professor a la Universidad Autónoma de Madrid.

317 Conversa telefònica amb Dídac AMAT, 13/02/2002.

mateix temps, es mostrava interessat en temàtiques relatives a la conflictivitat, la violència i la pau. Amat fou becat per l'IVSP amb la intenció d'anar introduint-se paulatinament en el centre tot involucrant-se per a estructurar l'Institut per dins i de cara enfora, com a pas previ per a portar a terme la difusió de què en parlava Roda. Tot i així, Amat reconeix que la seva col·laboració va ser més en qualitat d'auxiliar mentre Frederic Roda seguia essent el director executiu de la institució.³¹⁸

Entre el març i l'octubre de 1974, Dídac Amat rebé una borsa de treball en concepte de 250.000 ptes. del moment, amb l'objectiu de posar en marxa jurídicament l'Institut, amb el suport d'un grup d'advocats vinculats a ell. Es redactà un estatut -en llengua castellana- i l'entitat rebé el nom de *Instituto de Polemología Victor Seix, S.A de Estudios y Servicios*, encara que entre els membres i simpatitzants el nom seguia essent, en català, el d'Institut Victor Seix de Polemologia. Es tractava d'una mena d'associació sense ànim de lucre i que prenia especialment el nom de *Societat Anònima* per raons financeres. Constituïren l'entitat Montserrat Salvat, Manel Adroer, Joan Masjoan, Manuel Ribes i Frederic Roda.

El tercer becat va ser Àngel Colom i Colom, mestre de professió, involucrat a Pax Christi i amb amb grans motivacions en relació a la pau i l'acció no violenta. Disposava de relatiu temps lliure per a dedicar-se a l'IVSP. Tot i així, la seva personalitat inquieta li portà a involucrar-se cada vegada més a fons en el moviment per la pau molt activament, la qual cosa no li permeté romandre gaire temps en tasques d'oficina com les que requeria l'Institut. Colom col·laborà durant un any i escaig amb l'IVSP cobrant un sou missèrrim però al cap d'un temps abandonà per a respondre a altres compromisos. Després de Colom no es concediren més beques Victor Seix.³¹⁹

Conferències, cursos, publicacions i altres activitats

D'entre les activitats fonamentals de l'IVSP, es dugueren a terme conferències, cursets, trobades, jornades de treball, accions promocionals i edicions. Els anys 1972 i 1973 s'impartiren cursets a la Universitat Catalana d'Estiu, a Prada de Conflent. En la línia innovadora característica de l'Institut, convidaven també en alguna ocasió a militars, com el Comandant Juli Busquets,³²⁰ amb la intenció de donar la paraula a aquest col·lectiu que té una relació directa amb els conflictes bèl·lics (la màxima expressió de la violència) i, per tant, també pot fer una aportació notable quant a la pau. Frederic Roda recorda que això va ser motiu d'escàndol per a la Universitat de Prada, la qual cosa plantejà als organitzadors la possibilitat d'expulsar-los, fet que no s'arribà a produir. Tanmateix, per la seva banda,

318 Cfr. conversa telefònica amb Dídac AMAT.

319 Cfr. entrevista a Mon AGELL.

320 Juli Busquets és aleshores Comandant de l'Exèrcit i posteriorment Catedràtic de Sociologia a la Universitat Autònoma de Barcelona.

també Juli Busquets va ser vigilat per la Capitania General, donat que aixecava recels en l'Exèrcit la seva participació en la Universitat Catalana d'Estiu, al sí de l'IVSP i parlant sobre un tema tan poc ortodoxe per a les forces armades com era la Pau.³²¹

L'interès de l'IVSP en fer participar a militars en les anàlisis sobre conflictes i pacificació estava, en bona part, motivat perquè Frederic Roda considerava que "l'antimilitarisme és la malaltia infantil del pacifisme." Sota aquest punt de vista avançat en aquells moments de la recerca de la Pau, la visió de Roda manifesta que els exèrcits, la bomba atòmica i totes les armes de destrucció massiva estaven ja creades, de manera que no es podia pretendre innocentment la seva desaparició "gratuïta". Per a treballar amb rigor, argumenta Roda, cal comptar avui i aleshores amb aquesta xacra per a afrontar-la i transformar-la tot treballant per la construcció real de la pau; altrament, es crea un parany infranquejable basant en l'utopisme fàcil.³²²

El 1972 va impartir un dels cursos (sobre el rearmament) un jove Vicenç Fisas a proposta de Juli Busquets. Fisas provenia d'un activisme radical fonamentalment a l'Equip d'Objecció de Consciència al voltant de Pepe Beúnza, i al Casal de la Pau, però aleshores ja començava a ser un incipient però destacat pioner en la recerca sobre la Pau a Catalunya. Per a Fisas, un dels pocs interessats i coneixedors sobre la temàtica del rearmament, va significar el seu debut com a conferenciant.³²³

Finalment, entre els cursos organitzats per l'Institut Victor Seix, l'any 1976 José Monrás Sender imparteix un sota el títol "Violència i agressivitat", a la ciutat de Barcelona.

De les conferències organitzades per l'IVSP destacaren les següents: "L'inter-nacionalisme hispànic intern i els seus problemes", per Carlos Santamaría (1975); "Una disciplina en vies de desenvolupament: les relacions internacionals", per Antoni Truyol i Serra (1975); "Un testimoni de lluita no-violenta per la pau", per Jean i Hildegard Goss-Mayr (1976); "Història i evolució dels cristians socialistes d'Itàlia", per Giancarla Codrignani (1976); "Exèrcit i Polemologia: la consciència militar de la pau ", per Prudencio García (1976); "Elements d'una societat *de pacigerat*", per William Ugeux (1977); "Els drets de l'home dintre de les forces armades", per Juli Busquets Bragulat (1977).

Aquestes conferències eren clara demostració de l'innovador tarannà de l'Institut així com de les temàtiques d'estudi preferents en el camp de la pau i els punts de vista des dels que es realitzaven les aproximacions: les relacions internacionals, la noviolència o l'aportació dels exèrcits a la pau. A partir del 1979 es prepararen noves taules rodones amb

321 Cfr. entrevista a Frederic RODA.

322 Cfr. entrevista a Frederic RODA.

323 Entrevista a Vicenç FISAS, a Bellaterra, 05/04/02.

temes tan notables com el terrorisme, l'educació per la pau, la política de blocs militars, la policia, la nova legislació militar, l'objecció de consciència i la panoràmica actual de la polemologia, entre altres. Indubtablement l'Institut era pioner en l'estudi i la difusió de moltes d'aquestes temàtiques a l'Estat.

També els debats organitzats per l'Institut eren una mostra de la línia alternativa i constructiva marcada per la institució en el camp de la polemologia. Destacaren, per exemple: "Espanya i l'OTAN", amb la participació de Juli Busquets, Vicenç Fisas, Mateo Madrudejos, Jordi Pujol i Frederic Roda (1977); un suggerent debat sobre "Exèrcit i opinió pública" (1978), tema especialment espinós per a l'època; així com, "Els desapareguts de l'Argentina", amb juristes argentins i catalans en uns moments durs de dictadura en aquest país llatinoamericà (1979).

A partir del 1979-1980 l'Institut establí un Secretariat Permanent, en el qual creà el Centre de Documentació,³²⁴ format per un reduït fons documental compost per llibres, publicacions periòdiques, opuscles, retalls de premsa i catàlegs, entre altres. La intenció d'aquest nou Centre de Documentació va ser ampliar el fons i procedir al mateix temps a la seva sistematització, establint a tal fi uns criteris de classificació que permetessin la fàcil consulta i ordenació de la informació disponible. Entre els temes fonamentals d'aquest Centre de Documentació hi havia els següents: la investigació sobre la pau, els conflictes armats, el sector militar-blocs i aliances, armament i desarmament, terrorisme, protecció civil i policia, pacifisme, Drets Humans, no-violència, conflictes no armats intra o inter estats, les Nacions Unides i d'altres organismes internacionals, àrees geogràfiques i temàtiques d'interès especial (Estat espanyol, Europa, Mediterrània, Amèrica Llatina, nacionalismes, OTAN, etc.), i disciplines vinculades.

També a partir del 1979, i de la mà d'Arcadi Oliveres, l'IVSP renovà i aprofundí en les relacions formals amb centres i institucions en la seva mateixa línia a nivell internacional. Fou el cas del Centre des Nations Unies pour le Desarmement (Ginebra), l'Institut Français de Polemologie (París), el Departement des Droits de l'Home et de la Paix-UNESCO (París), el Centre d'Etudes et de Recherches Internationales (París), el Peace Documentation Centre (Anvers), el Centre de Sociologie de la Guerra (Universitat Lliure de Brussel·les) i el Polemological Centre (Universitat Lliure de Brussel·les).

Fins el 1980 destacaren dues publicacions preparades per l'Institut: "Curs sobre violència i agressivitat" (editat en castellà), de José Monrás Sender, y "Pregària de la guerra", de Mark Twain, versió catalana de Joan Oliver. A partir del 1980, l'IVSP edità un Butlletí Informatiu que pretenia ser una eina de comunicació entre tots els qui d'una manera o altra

324 La seu es troba al carrer Diputació 185, 3r-1a, de Barcelona.

s'interessaven per l'Institut o n'eren membres o associats. El Butlletí contenia actualitat sobre l'Institut així com sobre les temàtiques que abordava, articles interessants d'especialistes estrangers o bé personalitats espanyoles i especialment catalanes rellevants en els camps d'estudi.

Finalment, i tot i que no entra directament en els anys d'aquesta recerca, cal citar una de les més notables aportacions de l'Institut Victor Seix en el camp de la pau a Catalunya, que es va anar gestant gràcies als esforços principalment invertits pels membres de l'IVSP durant la dècada dels 70 i que fou la seva conseqüència directa: la creació de la Universitat Internacional de la Pau (UIP), de Sant Cugat del Vallès. Nasqué l'any 1984, quan Adolfo Pérez Esquivel, en una de les seves visites a Barcelona després d'haver recollit el Premi Nobel de la Pau (1980), es retrobà amb Frederic Roda i Arcadi Oliveres a Bellaterra, al domicili del primer, en part com a agraïment per la concessió del Memorial. Aleshores, Roda improvisà posar-se en contacte amb l'alcalde de Sant Cugat tot informant-li de la presència del Premi Nobel Pérez Esquivel, i oferint-li la possibilitat de rebre'l a l'Ajuntament; i així fou. En la recepció oficial, Roda recorda que l'Alcalde oferí al Nobel argentí duu a terme alguna activitat per la pau a la ciutat, paraula que li prengué Roda qui, juntament amb Pérez Esquivel, decidiren crear la Universitat amb seu al Centre Borja de Sant Cugat del Vallès.³²⁵ El rector de la Universitat serà des dels inicis Adolfo Pérez Esquivel; Frederic Roda, el seu director; i Arcadi Oliveres, el director acadèmic.

La Universitat Internacional de la Pau va ser una iniciativa de l'IVSP que anirà comptant amb el suport moral de més de cinquanta entitats i organitzacions catalanes, de la resta d'Espanya i d'altres països per organitzar anualment durant el mes de juliol, cursos amb l'objectiu genèric d'intercanviar criteris de caràcter científic, crític, informatiu i docent entorn de la causa del desenvolupament internacional de la pau. A més de l'activitat pròpiament acadèmica, la Universitat oferia, mitjançant sessions informatives obertes, dades i experiències d'altres centres del país i de fora promovent intercanvis estimulants. I s'ha de destacar, també, que l'aportació dels militars trobà continuïtat a la UIP, tal i com l'Institut va encetar aquesta aposta amb la participació a la Universitat Catalana d'Estiu.

En conclusió, la UIP fou la conseqüència última de l'IVSP que li permeté amplificar extraordinàriament les tasques pròpies de l'Institut, tot facilitant una estructuració millorada amb una projecció catalana i internacional fins abans no assolida. Com afirma Montserrat Salvat, "la universitat va ser la conseqüència de l'Institut Victor Seix, especialment davant les dificultats de mitjans."³²⁶ La mateixa biblioteca de l'IVSP, d'uns 300 volums, passa a mans de la Universitat, i el suport econòmic per part de l'administració -

325 Cfr. entrevista a Frederic RODA.

326 Cfr. entrevista a Montserrat SALVAT.

sobre tot la local-, no mancada de certes tensions en algun moment, patrocina i ajuda a afiançar un projecte novament innovador com és la UIP.

Síntesi

La presidenta de l'IVSP, Montserrat Salvat, reconeix que "en començar, tot estava agafat amb agulles. No som una gent molt organitzada com Justícia i Pau o la Fundació per la Pau. La veritat: hem fet obra d'aficionats, bé que, això sí, sempre ens hem sentit empesos amb grans ganes de servir l'ideal de la pau."³²⁷ Per la seva banda, el director de l'Institut, Frederic Roda destaca el desenvolupament seguit per les diferents institucions i organitzacions de les que va ser testimoni d'excepció, tot afirmant que l'IVSP va ser fill de Pax Christi, de la mateixa manera que la UIP va ser filla de l'Institut Victor Seix,³²⁸ la qual cosa demostra l'estreta interrelació entre les diverses institucions i la xarxa de col·laboracions creada a Catalunya al voltant del que podriem anomenar el moviment per la pau i la noviolència.

La creació d'uns guardons per la pau amb la seva marcada intenció de servir a l'homenatjat i denunciar les causes de la violència i la lluita per la pau, fou una altra forma amb la què l'IVSP treballà lloablement fins i tot tenint ressò internacional. La concessió de borses d'estudi per a aprofundir en les temàtiques de l'IVSP i fer competents les seves aportacions va ser una altra de les contribucions d'aquest singular institut que amb el temps va trobar un espai propi tot demostrant que la seva existència era realment necessària.

Finalment, l'Institut Victor Seix de Polemologia va aportar al pacifisme català una recerca i difusió de l'anàlisi científica de la Pau rigurosa i pionera a l'Estat, i força original en la seva forma d'abordar les temàtiques des de punts de vista ben diversos i alguns no tractats mai abans. La col·laboració d'especialistes d'arreu i el treball seriós i continuat dels membres de l'IVSP, va produir com a resultat una institució dignament respectada que, amb la creació posterior de la UIP, ocupà definitivament un lloc de referència en els estudis de la Pau i els conflictes internacionalment.

³²⁷ Cfr. entrevista a Montserrat SALVAT.

³²⁸ Cfr. entrevista a Frederic RODA.

6. L'Objecció de Consciència, la primera gran acció

6.1.- Pepe Beúnza, objector noviolent

D'entre les activitats que es dugueren a terme al sí dels Amics de l'Arca a partir de la segona meitat des anys 60, la de més magnitud va ser lligada a l'objecció de consciència. Un jove que havia conegut l'Arca i participava en els campaments de Castellterçol va plantejar-se la possibilitat d'objectar a fer el servei militar; va ser en José Luis Beúnza. Pepe Beúnza ja havia estat detingut en tres ocasions per les seves activitats a favor del Sindicat Democràtic d'Estudiants i havia començat a prendre contacte amb el problema de l'objecció de consciència. Gradualment s'anà convencent de la necessitat de comprometre's de forma personal i continuada. Es tractà d'una acció que per part del propi objector, Pepe Beúnza, així com per part dels Amics de l'Arca de Barcelona, no fou improvisada sinó molt meditada i preparada, i tanmateix durà uns quants anys.

Per començar, cal dir que Lanza del Vasto tenia una postura clara davant l'objecció de consciència de caràcter noviolent: "L'Exèrcit i el peu de guerra perpetu són, sens dubte, un signe de l'estat de pecat on es troben totes les societats humanes, i el servei militar és una marca de servitud. Que aquesta servitud sigui més greu dins les democràcies que no pas dins qualsevol altre règim és un altre signe que no depèn tant de la malvolença dels poderosos com del pecat comú. L'Objector de Consciència té raó en l'absolut, però no vivim pas en l'absolut i ell tampoc. (...) El que és just, digne i oportú és sostenir aquest primer dret de l'Home, que és aixecar-se per damunt de les seves passions de ciutadà, obeir la consciència més que cedir a l'amor propi, a l'opinió de la gent i a les amenaces del Poder. Que és considerar el Manament Diví: 'No mataràs' com un absolut i actuar i testimoniar en conseqüència. Quan un home demostra que prefereix ser mort que matar, els qui el persegueixen el converteixen en màrtir."³²⁹

Com recorda Lanza del Vasto, tot va començar en un dels campaments que s'organitzaven anualment a Castellterçol, el de 1968. "Sorgí un barbut, de veu atronadora, més semblant a un conqueridor del segle d'or que a una pacífica ovella: Pepe Beúnza." Durant el foc del campament va explicar el seu projecte d'entregar-se a lluitar per a

³²⁹ LANZA DEL VASTO, *Vida interior i no-violència*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992; p. 269-270.

aconseguir un estatut per als objectors espanyols, de la mateixa manera que amb el suport de la Comunitat de l'Arca s'havia obtingut un per a França anys enrere. Beúnza havia visitat la comunitat en diverses ocasions i a més va fer una gira per tots els centres de resistència contra la guerra fins a Holanda i Suècia, per tal d'assegurar-se suport internacional.³³⁰

Com afirma Lederach, "Aquest acte va ser el ple desenvolupament d'una persona dedicada i ben arrelada als principis noviolents. Lanza del Vasto, després de la seva primera trobada amb Pepe Beúnza, comentà: 'D'aquest xicot en sortirà un gran guerrer no-violent'." De fet, es considera l'actuació de Beúnza com una de les més importants en la història de l'objecció de consciència a Espanya, perquè a la pràctica contribuí a que molts joves s'anessin plantejant les conseqüències de la noviolència i l'objecció.³³¹

Beúnza afirma que després de la Guerra Civil Espanyola l'antimilitarisme havia desaparegut, i calia desenvolupar-lo després de la implantació d'un règim militaritzat com el de Franco. Ja des de la seva època universitària es mostrava en contra de la cursa d'armaments i a favor del desarmament, entenent també com a primer pas d'aquest desarmament l'objecció de consciència al servei militar. Així va ser com la qüestió de l'objecció va anar madurant en Beúnza encara que calia que avancés a l'Estat, on tret dels testimonis de Jehovà que acataven amb humilitat i sense reaccionar-hi anys i anys de presó, no hi havia cap objector que impulsés un moviment com el que a França i des de l'Arca s'havia donat, amb el seu servei civil alternatiu. El mateix Beúnza reconeix que va arribar a la conclusió que calia donar el pas, tot i que abans calia preparar-se i confirmar-se en aquesta intuïció que sentia.³³²

Ell mateix afirma que va començar a introduir-se en aquest ambient el 1967 des de la Universitat de València on estudiava, en la que amb un grup d'estudiants formaren un petit col·lectiu de recolzament a l'objecció de consciència. Es dedicaven a donar xerrades i facilitar informació, especialment perquè era un tema tabú aleshores. Fins i tot van enviar cartes signades personalment a l'Estat Major demanant el reconeixement del dret d'objecció de consciència i sorpresivament recorda Beúnza que van rebre resposta donant-los esperances, la qual cosa els va semblar que no era tan perillós tractar aquells temes. Efectivament, aquell grup va contactar amb objectors francesos, suïssos i belgues, i participà en llurs reunions; Beúnza i els seus companys sabien que era l'única manera d'estar informats i ser més conscients del que podien estar disposats a fer. Així va ser com va

330 LANZA DEL VASTO, *El Arca tenia por vela una viña*, Sígueme, Salamanca, 1988; p. 70-71.

331 John Paul LEDERACH, *Els anomenats pacifistes: els noviolents a l'Estat espanyol*, Editorial La Magrana, Barcelona, 1982; p. 64-65.

332 Jordi TOLRÀ (coord.), *Objecció, la revolta pacifista*, Columna, Barcelona, 1998; p. 32-33.

arribar a la Comunitat de l'Arca l'any de 1967 i conegué a Lanza del Vasto, l'home que li donà tot el suport ideològic i personal des d'aquells primers moments.³³³

Beúnza reconeix que va ser a l'Arca on va descobrir la noviolència i tota la seva força. "Per primer cop se m'evidencià una societat nova, comunitària i política. Allí ens parlaren de l'objecció de consciència." Al principi no era fàcil de fer-se a la idea, però des de l'Arca tingué oportunitat de conèixer un projecte de servei civil que uns objectors francesos havien organitzat al país veí. Fou aleshores quan la idea començava a prendre forma per a Beúnza.³³⁴ I és que referent al servei civil, Lanza opinava que "era desitjable, honrós i raonable que un país civilitzat donés dret als seus objectors de consciència per a treballar pel bé comú en comptes de decandir-se a les presons".³³⁵

Quan retornà a València després de la seva estada a l'Arca, ja alternava la lluita universitària d'abans amb la noviolència i l'objecció de consciència d'una manera molt més clarivent. Aleshores conegué els campaments de Castellterçol que els Amics de l'Arca de Barcelona preparaven cada estiu. Beúnza recorda com mitjançant aquells campaments es coordinava la gent que era més sensible a la problemàtica de l'objecció de consciència, creant-se amb el temps grups a Madrid, Catalunya, el País Valencià i el País Basc.³³⁶ Pepe hi participà en el campament de l'estiu de 1968, quan manifestà la seva voluntat de declarar-se objector, i mentre demanava pròrrogues al servei militar per a poder-se preparar, aspecte fonamental en la seva estratègia. Fins i tot, Jo Pyronnet va donar als Amics de l'Arca i als futurs membres de l'Equip OC uns cursos de formació per a aplicar la noviolència en accions lligades específicament a la temàtica de l'objecció de consciència

Beúnza va intentar localitzar persones que s'haguessin trobat en la mateixa situació i com que a Espanya no hi havia ningú -tret dels testimonis de Jehovà que no podien ajudar-lo- va contactar sobre tot amb objectors estrangers. Però mantingué un contacte molt més fort amb els catalans de l'Arca de Barcelona que formarien l'Equip OC, inicials d'Objecció de Consciència. Aquesta fou la lluita més important que els Amics de l'Arca de Barcelona brindaren a la noviolència i a la seva concreció: l'objecció al servei militar en la persona de Pepe Beúnza.

333 Pedro OLIVER, *La utopía insumisa de Pepe Beúnza. Una objeción subversiva durante el franquismo*, Virus Crónica, Barcelona, 2002; p. 36-38.

334 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 65.

335 Cfr. LANZA DEL VASTO, op. cit.; p. 271.

336 Cfr. Jordi TOLRÀ, op. cit.; p. 34.

6.2.- L'Equip OC i la campanya per l'objecció de consciència

L'Equip OC va fundar-se per a donar suport a Pepe Beúnza en la seva opció de fer objecció de consciència al servei militar. Com a Amics de l'Arca, i havent-se fet públic en el campament de Castellterçol de 1968 per a tots els participants, van decidir fundar un "grup d'acció" (a diferència del "grup de formació" que havia existit fins aleshores i continuava com a Amics de l'Arca, tot i les accions concretes que duïen a terme). En aquest Equip s'hi involucrarien en primera línia un nucli format per Lluís Fenollosa, Marta Casas, Jordi Maluquer, Gonzalo Arias, entre altres.

Va ser necessari, però, cercar un aixopluc, un paraigua, i va ser Pax Christi la institució que va oferir-se a donar-hi suport logístic, de manera que en acollir l'Equip OC van permetre que aquest es desenvolupés al sí de Pax Christi, primer a un local propietat de Frederic Roda, responsable de PX, al carrer Provença 249 de Barcelona, i després ja en un local pròpiament del bisbat al carrer Llúria 7, primer pis, de la ciutat comtal.³³⁷ Mitjançant parròquies i entitats eclesials es difongué pel boca-orella l'existència d'aquest Equip, així com per la Llibreria de Santa Maria. Hi havia reunions setmanals al local del carrer Provença que començà a mobilitzar persones i idees que s'anirien concretant en els següents mesos. Per exemple, a Tolouse la cantautora Joan Báez va fer un recital-concert que va aportar fons importants per a les campanyes en favor de l'objecció; els diners anaven passant cap a Barcelona des de Tolouse en compte-gotes, on estaven Rosa Rollant i Pilar Creueta -que estaven formant part d'un grup de consagrades seglars que treballaven socialment i que estaven vinculades a la mobilització que des de l'Arca i des de Barcelona articulava les accions encarades a l'Equip OC-; també Marie Laffranc va donar suport des de França.³³⁸

Per la seva banda, Beúnza participà en la recollida de la verema l'estiu de 1969 on es concentraven habitualment els objectors francesos en la seva tasca de servei civil alternatiu, a Burdeus. Durant l'any de 1970 Beúnza viatjà per Europa per visitar i conèixer nous grups d'objectors i de pacifistes noviolents com ara la Internacional de Resistents a la Guerra, cercant col·laboracions. Igualment, intentà organitzar a Barcelona, València, Madrid i Bilbao grups de suport a la seva causa en favor de l'objecció de consciència. Mantingué contactes oberts amb Pax Christi i Justícia i Pau, que aleshores començava a formar-se al bisbat de Barcelona; contactà amb advocats i gent d'Església per a informar de l'acció i rebre'n posterior suport un cop hagués d'entrar en presó. Tanmateix, es trobà amb dos líders de la noviolència: el català Lluís M. Xirinacs i el castellà Gonzalo Arias, els quals havien treballat

³³⁷ Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

³³⁸ Entrevista a Núria BREU, a Barcelona, 26/04/2002.

l'estratègia de la noviolència i l'aconsellaren i ajudaren.³³⁹ De la seva ruta per Europa va rebre institucionalment el suport de la Comissió Internacional de Juristes, de la Lliga de Drets Humans de Suïssa i contactes directes amb l'Assemblea del Consell d'Europa.³⁴⁰

Segons un dels qui més estigué capficat en l'organització de l'Equip OC, Lluís Fenollosa, membre dels Amics de l'Arca i defensor d'una línia més d'acció dintre del Grup, el Nadal de 1970 es va fer una reunió a Sant Cugat del Vallès amb 30 persones per a plantejar les primeres passes de l'estratègia. Beúnza ja havia treballat previament amb molts dels col·lectius de noviolència i objecció de consciència d'Europa. Aleshores calia acordar una estratègia concreta, perquè en pocs mesos Beúnza s'hauria de presentar a la presó davant la seva negativa a complir el servei militar; de fet ja se sabia que al gener de 1971 ho havia de fer, de manera que tots aquests contactes havien estat conscientment elaborats per tal d'aconseguir el ressò pertinent en tota acció no violenta, i com que la censura i el control del règim no li permetien moure's amb facilitat a l'interior de l'Estat, gran part de la difusió de la seva acció havia de venir de l'estranger.³⁴¹

Les festes nadalenques van permetre que gent de Suïssa, França, Alemanya, Holanda i d'Espanya mateix, entre altres, pogués assistir aleshores a aquella reunió. Fenollosa, per la seva banda, una de les ànimes de l'Equip, havia anat el setembre del 70 a passar una temporada a l'Arca, moment en el que es plantejava el judici de Burgos, de manera que en l'acció de Beúnza ja es disposava de l'experiència que es va viure des de França amb motiu dels fets de Burgos, basada en la mobilització de grups pacifistes i homòlegs del país veí per a provocar el major ressò possible, especialment a Tolouse. Pel que fa al cas de Beúnza, hi hagué una mobilització semblant des del sud de França en la recerca de suports i ressò.

Aquest va ser, segons Fenollosa, el procés previ a l'actuació directa de l'Equip OC a favor de Beúnza. Amb els testimonis de Jehovà no hi havia possibilitats de col·laboració a l'Estat, i els anabaptistes eren un grup molt reduït i que portaven molts anys ja empresonats, amb poques possibilitats de començar cap estratègia en aquells moments, i els quàquers no tenien cap presència a Catalunya en aquesta temàtica. Quedava només l'objecció de consciència com a una qüestió de justícia; hi havia qui veia més aviat una lluita contra el militarisme i l'exèrcit a Espanya. En tot cas, el que es reivindicava era que algú ho demanés explícitament, que algú fes l'opció assumint tots els riscos per a començar aquesta lluita en favor d'un estatut per a l'objecció, i en Pepe Beúnza va ser qui va fer cuallar-ho tot. Fins aleshores havia faltat la concreció d'aquesta idea.³⁴²

339 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 67.

340 Cfr. Pedro OLIVER, op. cit.; p. 54.

341 Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

342 Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

De la trobada de Nadal del 1970 sorgí el compromís d'elaborar una campanya en suport a Pepe Beúnza, ja que amb ell a la presó prendria cos la reivindicació d'un Estatut d'Objecció de Consciència. L'ajut de Justícia i Pau, en aquest sentit, seria fonamental per a què l'afer pogués arribar a les altes esferes del règim. Especialment sorgiren els cinc espanyols citats disposats a organitzar una llarga marxa de pacifistes europeus que sortiria de Ginebra amb la intenció d'arribar-s'hi fins a les portes de la presó de València on Pepe Beúnza estaria empresonat, amb la intenció de fer cridar l'atenció de l'opinió pública espanyola i internacional, per pressionar el règim de Franco en qüestió de presos de consciència i sensibilitzar sobre el dret a l'objecció.³⁴³

Segons Fenollosa, Pax Christi també va fer una adscripció clara dintre del seu plantejament de noviolència. Àngel Colom i també Arcadi Oliveres no formaven part de l'Equip OC, i si bé al principi PX només deixava el local i donava el recolzament estructural bàsic, a mesura que avançava l'estratègia de l'Equip OC van fer més seva la lluita en suport a Pepe Beúnza, i col·laboraven fins al punt d'organitzar-se una de les marxas d'estiu amb el tema monogràfic de l'objecció de consciència.³⁴⁴ A partir d'aquí s'anava afegint nova gent que no era pròpiament de l'Arca però que la seva col·laboració va ser notable com ara Maria Font, Vicenç Fisas, Aurora Moreno o Núria Breu, entre altres.³⁴⁵

D'entre els que s'incorporaren és d'especial esment la tasca aportada per Vicenç Fisas tot i no ser membre formalment dels Amics de l'Arca. De fet, Fisas va començar en el moviment per la pau justament integrant-se a l'Equip OC quan al terra d'una parròquia va trobar un paper explicatiu de la situació de Pepe Beúnza com a objector declarat i el recolzament que li donava l'Equip OC. En aquell folletó es convidava a tota persona interessada a passar pel local i afegir-se a les tasques de suport. Justament a Fisas li mancaven un o dos anys per a anar a fer el servei militar, i ja tenia dubtes morals de si era legítim afegir-se acceptant presentar-se a la caserna.³⁴⁶

Fisas va atansar-se a l'Equip OC i allà hi va romandre des d'aleshores fins que el moviment va evolucionar fins el MOC (Moviment Objecció de Consciència) de finals dels anys 70. A l'Equip OC va coincidir amb Núria Breu, Marta Casas, Jordi Maluquer i Lluís Fenollosa, el petit nucli central. També conegué a Aurora Moreno, que en aquella època s'encartellava seguint el programa de Gonzalo Arias i altres activistes a diversos punts de l'Estat sobre els encartellats, demanant eleccions lliures de cap d'Estat.³⁴⁷

343 Cfr. Pedro OLIVER, op. cit.; p. 55.

344 Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

345 Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

346 Cfr. entrevista a Vicenç FISAS.

347 Cfr. entrevista a Vicenç FISAS.

A banda del nucli central de l'Equip OC, s'hi afegien altres activistes, alguns vinguts, com Fisas, del moviment de desenvolupament a favor del Tercer Món (en concret, l'A3M, Acció pel Tercer Món). Va ser una sorpresa per a Fisas comprovar que Beúnza des de València també havia fet una evolució semblant, des de la preocupació pel desenvolupament, el colonialisme i els prejudicis del militarisme als països pobres. Altres persones a Saragossa i el País Basc s'havien interessat en primer lloc per aquestes temàtiques abans d'introduir-se al moviment per la pau des de l'objecció de consciència.³⁴⁸

Vicenç Fisas, quan va afegir-se a l'Equip OC va veure aviat que la seva aportació havia de ser la de fer un petit grup de recerca i començar a elaborar un senzill centre de documentació per tal de dotar de contingut mínimament rigurós a les tasques de l'Equip. Fou aleshores quan li va arribar a les seves mans el primer número de l'anuari del SIPRI, el centre més important del món d'estudis sobre el desarmament; l'exemplar primer va ser el de l'any 1970. Fou a partir d'aleshores quan va començar un procés d'immersió en l'estudi de l'armamentisme, el desarmament, les curses d'armament i tot el que tenia relació amb la militarització dels Estats.

Tres anys més tard, el 1973 Fisas crearia el CAC, el Centre d'Anàlisi dels Conflictes, situat a casa seva on acumulava un important volum de fotocòpies de documents sobre interessants materials als que tenia accés. S'arribaren a concentrar uns 3000 volums i centenars de revistes. Aquesta situació va facilitar que objectors tinguessin materials de consulta per a donar suport a les seves accions i s'organitzessin arreu, i, més tard, fins i tot militars -clandestinament- primer des de l'UMD (l'Unió Militar Democràtica), també consultessin dades i informació degut a que des dels àmbits en els que es movien no tenien accés a aquesta mena d'informació més acadèmica i de cert rigor; també consultaven aquell fons periodistes que havien de tractar temàtiques relacionades amb l'objecció o el militarisme.³⁴⁹

La documentació acumulada per Fisas durant molts mesos també en relació amb l'Equip OC, va anar desfent-se a mesura que avançava la dècada de 1970 en passar a mans d'associacions o institucions per a una millor catalogació i accés. Val a dir, també, que l'Equip OC aleshores s'incorporaria al Casal de la Pau, creació que tingué tres etapes diferents en els anys 70 i que agrupava a tots els moviments i entitats per la pau que a partir d'aquesta dècada començaren a néixer al voltant del moviment per la pau en el seu sentit més ampli. Al mateix temps, l'Equip OC tindrà la seva pròpia evolució fins a confondre's amb el MOC, especialment a partir de l'aparició de noves onades d'objectors que varen fer necessària la creació del Moviment per a l'Objecció de Consciència (MOC). Aleshores el

348 Cfr. entrevista a Vicenç FISAS.

349 Cfr. entrevista a Vicenç FISAS.

moviment per la pau es barrejava amb noves temàtiques que a part de l'objecció eren l'antimilitarisme i una noviolència més activa políticament.

Les marxes internacionals de Ginebra i de Roma

De les accions de major magnitud que va preparar l'Equip OC estan, principalment, dues marxes internacionals. La més important d'elles va ser l'organitzada entre el febrer i l'abril de 1971, que recorria des de Ginebra un trajecte que arribà a la frontera pirinenca hispano-francesa – veure Annex 1 per a l'itinerari detallat de la ruta.

Segons recorda Fenollosa, en la susdita reunió del Nadal de 1970 no se sabia ben bé com començar a actuar. Gent de diversa procedència europea van debatre diverses possibilitats, entre les quals Jo Pyronnet proposà fer l'entrega d'un manifest a un organisme no espanyol (com el Consell d'Europa) demanant el reconeixement de l'objecció de consciència a l'Estat espanyol. A partir d'aquesta proposta de Pyronnet es va plantejar la possibilitat de fer una marxa internacional.

Aquesta marxa va comptar amb la participació i la iniciativa d'un grup d'objectors francesos amb els que Beúnza havia contactat, i s'anà estructurant des de la Comunitat de l'Arca, on Fenollosa hi passava uns mesos. Aquest acabà per encarrer-se de ser l'organitzador i el lligam entre la Comunitat i els Amics de l'Arca de Barcelona.³⁵⁰ Al principi no se sabia quin havia de ser el recorregut, i van acordar que Ginebra seria un bon punt de partença, i l'arribada podria ser la mateixa porta de la presó de València, possibilitat ja prejutjada difícil aleshores pels impediments que oposaria el règim.

El cert és que es va començar a preparar una marxa de solidaritat amb Pepe Beúnza que solcaria alguns països centreeuropeus i mediterranis fins arribar, al menys, a Bourg-Madame i que estaria especialment formada per estrangers, donat que tenien més possibilitats de participar-hi i menys riscos a assumir. Fenollosa, per la seva banda, tornà a la Comunitat de l'Arca, d'on havia sortit per la reunió del Nadal de 1970, i retornà perquè havia estat designat per a preparar el manifest que havia de contrastar amb el grup de suport de França i Suïssa. També va intervenir-hi en Lanza del Vasto, qui des del primer moment donava total suport al recentment creat Equip OC dels Amics de l'Arca i a Beúnza.

De fet, Lanza del Vasto va ser qui va tenir la iniciativa de demanar que la marxa tingués l'objectiu d'arribar fins a la presó, encara que després en el seu moment les autoritats ho poguessin impedir. La idea que del Vasto plantejava era mostrar total solidaritat amb un presoner de consciència pel qual demanaven, els membres de la marxa,

350 Cfr. entrevista a Marta CASAS.

ser tractats d'igual manera (és a dir, ser empresonats, si calia), ja que també els marxaires es consideraven i declaraven objectors de consciència, malgrat no es trobessin tots en moment d'ingressar a fer el servei militar o en condicions legals, a priori, de ser detinguts.³⁵¹

Des de la Comunitat de l'Arca, un grup inicial de cinc persones va dissenyar totes les etapes de la marxa, les jornades i els recorreguts, mentre un altre grup, per parelles, va seguir l'itinerari pas per pas per a contactar amb tots els grups locals que hi havia en el trajecte amb els quals preparaven les trobades, organitzaven qüestions de caire logístic com l'acollida, i acordaven els actes que calia anar fent (xerrades, rodes de premsa, declaracions públiques, assegudes, etc.).³⁵² D'aquesta manera, a cada població es preparava una activitat on poguessin participar els habitants i, si ho desitjaven, unir-se a la marxa per engruixir-la més. De tant en tant, si hi havia una ciutat important es feia un desviament de la ruta inicialment preparada, no pas a peu sinó en tren o bus de línia, per tal d'apropar-se a Montpeller, per exemple, i fer més difusió donada la importància de la ciutat i dels que hi donaven suport; aquest extrem també estava previst i no s'improvitzat.³⁵³

Gonzalo Arias va ser un dels primers en afegir-se a la marxa i col·laborar-hi amb idees i esforços, així com Jo Pyronnet, els quals feien els parlaments i manifestos públics durant la marxa quan s'arribava a les diferents poblacions; també hi col·laborà algun company de l'Arca i momentàniament s'afegia Lanza del Vasto en persona o intentava que l'acció anés apareixent a la premsa francesa, especialment a *Le Figaro*.³⁵⁴ Es comptava entre els cinc espanyols que hi participaren en primera línia, a banda d'Arias, Lluís Fenollosa -qui portava le tasques més de caire organitzatiu-, Mara González, Àngels Recasens i Santiago del Riego. Com argumenta Lederach, no fou pas una marxa gaire normal ja que es feia a peu de poble en poble i en funció de la gent augmentaven els participants o hi havia algun abandonament (aquests van ser escassos).³⁵⁵

En començar la marxa només hi havia una quinzena de persones, mentre que en arribar a la frontera ja assolien el nombre d'unes 700 de ben diverses ideologies -la qual cosa no estalvià algun problema de coordinació puntual tot i que la normalitat i cordialitat fou la tònica general durant tota la marxa-;³⁵⁶ en tot cas, la gran quantitat de gent mobilitzada alarmà a les autoritats espanyoles i obtingué un alt ressò en la premsa internacional, un dels objectius de la marxa. La segona finalitat que es volia assolir era arribar fins a la presó, cosa que ja no va ser possible perquè a la frontera als estrangers els prohibiren l'entrada a Espanya, mentre els cinc espanyols foren detinguts després d'hores asseguts al mig del pont

351 Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

352 L'Annex 1 conté l'itinerari complet de la marxa.

353 Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

354 Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

355 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 69-70.

356 Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

fronterer, zona internacional. La resta d'estrangers també romangué al pont que uneix França a Catalunya, asseguts en concentració esperant que els deixessin passar. En caure el vespre, les autoritats frontereres espanyoles feren alliberar el pont dispersant els asseguts a cops i detenant als de nacionalitat espanyola, la qual cosa fou testimoni la premsa internacional des de l'altra banda de la frontera.³⁵⁷ El tercer dels objectius a assolir era cridar l'atenció de les poblacions de la zona per provocar solidaritat, cosa que sí succeí ja que en tallar-se el pont, a banda i banda de la frontera es concentrà gent curiosa, interessada pel que succeïa. Per tal que tothom s'assebentés del que estava passant, el manifest que s'havia preparat a l'inici de la marxa des de l'Arca va ser difós entre els congregats a la frontera.³⁵⁸

Testimoni d'excepció d'aquell vespre i del ressò ciutadà que va provocar l'arribada de la marxa a la frontera, va ser Àngel Colom, futur membre de Pax Christi i col·laborador amb temps i esforços en la causa de la noviolència i l'objecció, des d'aleshores a Pax Christi i en col·laboració amb l'Equip OC. Colom recorda que quan la marxa havia arribat a la frontera, l'estiu de 1971, ell es trobava a l'altra banda, en territori català. De fet la vocació pacifista esdevingué activista en Àngel Colom, segons reconeix ell mateix, a partir de la seva situació de testimoni d'aquella escena de l'arribada de la marxa internacional a la frontera catalana.³⁵⁹ Colom feia de cambrer a Puigcerdà durant part del estiu, i des de l'hotel on treballava, que tenia una gran visió sobre la Cerdanya, va veure un moviment extraordinari sobre el pont fronterer de policies, agents aduaners i veïns que s'ho miraven. Va intentar assebentar-se del que passava i va demanar permís de 2 hores lliures per baixar a la frontera.

Allà va observar d'aprop l'asseguda dels marxaïres durant un parell d'hores fins que queia ja el vespres. La contundència amb la que van actuar els agents policials va ser tan forta que va indignar-lo i exaltar la gent de les poblacions veïnes que eren relativament petites i, per tant, tranquil·les. També eren pacífiques les persones que s'havien assegut sobre el pont fronterer, de manera que el contrast entre la càrrega policial i la noviolència dels assetjats va ser de tal magnitud que Colom va pensar des d'aleshores que calia aprendre més del que eren els noviolents i la seva força noviolenta. Aquesta situació convertí a un jove Colom, seminarista a Vic, en un dels pacifistes més actius del país al llarg dels anys 70.³⁶⁰

Des de l'Equip OC, a Barcelona, s'havia preparat un viatge a la frontera per a donar suport als marxaïres i rebre'ls a la frontera. Segons Núria Breu, la Policia estava sobre avís

357 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

358 A l'Annex d'aquest capítol es troba una còpia del manifest citat.

359 Lluís Fenollosa argumenta que a partir de l'escena de la càrrega al pont frontere de Bourg-Madame, Colom -que ja començava a interessar-se en la noviolència i formava part de Pax Christi- va entregar-se a eixamplar i aprofundir l'aportació de la noviolència des de Pax Christi a partir d'aleshores. Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

360 Cfr. entrevista a Àngel COLOM.

de la marxa internacional que s'apropava des de feia dies des del sud-est francès, i no va permetre que dos o tres autocars que havien de sortir de la Plaça Catalunya de Barcelona a les 5 del matí en direcció a la frontera ho poguessin fer, argumentant que no s'havia prohibit. Aleshores, en cotxes particulars, es va improvisar un viatge cap a Puigcerà, i es va arribar a la frontera.³⁶¹

La càrrega contra el grup de pacífics marxaires, molts d'ells estrangers en un indret de frontera i que afectà fins i tot contra periodistes, desvetllà l'interès de diverses ambaixades espanyoles en diferents països europeus, i provocà l'arribada de grans quantitats de cartes i queixes formals, així com demandes d'ajut i suport als empresonats per part d'organitzacions com Amnistia Internacional i d'altres organismes amb els que Pepe Beúnza i l'Equip OC havien entrat en contacte prèviament. Entre elles destacaren l'Assemblea del Consell d'Europa o la Comissió Internacional de Juristes, que elevaren una queixa formal davant el règim de Franco.³⁶²

El Govern espanyol seguia els avenços de la marxa, i de fet Fenollosa assegura que un membre de la Policia Segreta va estar infiltrat en algunes de les reunions prèvies a la marxa, també durant la mateixa en alguns punts i a Perpinyà i la frontera. Abans de carregar a la frontera, els espanyols que van ser detinguts foren interrogats a la comissaria i acte seguit traslladats a Madrid -i no pas a Girona i després Barcelona com era la primera intenció-, perquè la qüestió havia estat tractada fins i tot al Consell de Ministres i preocupava la magnitud que estava prenent. Els homes detinguts els varen destinar a la presó de Carabanchel i les dones a una presó femenina. Durant el trajecte cap a Madrid, el mateix infiltrat reconegué que havia estat seguint de prop l'organització de la marxa.

Aquest agent va ser qui els havia fet l'interrogatori a la comissaria de la frontera, però després Fenollosa reconeix que els donà certes facilitats, o en tot cas a no els complicar la situació; no entengueren ben bé perquè ho va fer, si per bona voluntat o per estalviar-se conflictes amb els superiors o amb mobilitzacion socials posteriors. Va redactar un informe per a passar directament al Tribunal d'Ordre Públic sense més complicacions, per tal que la situació pogués resoldre's normalment.³⁶³

Als jutjats de Madrid, el jutge Mariscal de Gante va declarar presó major per delictes "*contra la paz y la integridad del Estado*" i van ser condemnats a 7 anys i un dia. Fenollosa recorda que l'experiència a Carabanchel va ser interessant perquè es congregava una part important de l'oposició franquista; parlar aleshores d'objecció de consciència i noviolència a Carabanchel va ser tot un repte, i certament molt difícil de fer entendre les raons de la

361 Cfr. entrevista a Núria BREU.

362 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p 70.

363 Cfr. entrevista a Lluís FENOLLOSA.

detenció i la pròpia postura ja que la majoria de l'oposició, segons Fenollosa, estava per la lluita armada. Finalment, els detinguts espanyols de la marxa foren alliberats en haver complert la condemna.

Després d'aquesta marxa i durant l'any 1971 es van organitzar dues trobades internacionals sobre l'objecció en les quals participà l'Equip OC. Una d'elles fou a Ginebra i la segona, al juny, va ser a Nimega on s'intentà preparar una acció internacional a favor de l'objecció i, més en concret, en denúncia de la situació d'empresonament d'en Beúnza. Aquell estiu se celebrà, com era habitual, el campament dels Amics de l'Arca. Va ser en aquest ambient que es començà a preparar una manifestació amb destinació a Roma, que constituiria la segona marxa internacional. Mentre, l'octubre del mateix any, Pepe Beúnza va ser alliberat per un indult, i aleshores es va incorporar momentàniament per a col·laborar amb el Servei Civil Internacional en un barri indigent de València, el primer servei civil alternatiu al militar que es donà a l'Estat espanyol, seguint les passes del que es venia fent des del Sud de França. Beúnza, però, fou detingut novament i condemnat a 15 mesos al Batalló Disciplinari del Sàhara en mantenir la seva postura de negar-se a reincorporar-se al servei militar.

Entre aquest temps, el 6 de gener de 1972 a Madrid va haver una reunió d'objectors en la qual es prepararen noves accions entre les que es comptaven una nova marxa-manifestació sobre Roma. La segona de les marxas que es va organitzar a favor de les accions de l'Equip OC en suport de Pepe Beúnza va ser la que tingué com a objectiu final la Ciutat del Vaticà i fou encapçalada especialment per Mn. Josep Dalmau, col·laborador dels Amics de l'Arca en casos concrets encara que no com a membre de ple del Grup (tot i que era home al que li agradava tenir un peu a tot arreu i fer de pont entre diverses accions).³⁶⁴ A l'Estat la situació dels objectors seguia sense resoldre's i començaven a aparèixer de nous: Jordi Agulló, Joan Guzmán, Victor Boj, Rafa Rodríguez, principalment. En aquest ambient, s'organitzà la segona marxa de denúncia i suport.

Dalmau, que ja havia anat dues vegades a Amsterdam amb motiu del primer empresonament de Beúnza el 71, va ser l'organitzador el 1972 de la manifestació europea a Roma, amb la Plaça de Sant Pere com a escenari. Els participants anaven vestits com a presoners, de blanc i barres negres, amb pancartes de protesta. Hi participà algun centenar de persones, unes 8 ó 10 de catalanes entre les que destacà Joan Solé, Maria Font, Marta Casas, segons recorda el prevere.³⁶⁵

Dalmau va decidir, en una de les reunions internacionals a les que va participar a Amsterdam amb motiu de l'objecció de consciència, que Roma seria un bon destí perquè va

364 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

365 Cfr. entrevista a Josep DALMAU.

semblar que podrien anar fins al Vaticà i obtindrien més ressò per a la causa de l'objecció. En aquella reunió també es va proposar París com a destí de la manifestació, però Dalmau, entre altres, creien que l'acció podia quedar massa esvaïda en una ciutat tan gran com la capital francesa; d'altra banda, Dalmau argüí el fet que Beúnza era catòlic a més de no violent, cosa que podia constituir un argument de pes per a que l'acció tingués més ressò davant el Vaticà.³⁶⁶

Un cop a Roma, es varen organitzar activitats lúdiques que varen ser molt comentades en la premsa d'alguns països, i paral·lelament continuava la campanya que havia ideat Gonzalo Arias anomenada "*Los encartelados*", que s'havia interromput amb la preparació de la primera marxa internacional des de Ginebra; en aquells moments es reprenia a diverses ciutats espanyoles com Madrid, Santander o Barcelona, en favor de la llibertat.³⁶⁷

Mentre, a Roma i tot i la gran quantitat de gent que es va aconseguir mobilitzar, Dalmau reconeix que no van sentir-se escoltats per les autoritats vaticanes. Quan arribaren a la Plaça de Sant Pere no els van deixar entrar tot i protestar i argumentar que alguns d'ells eren capellans, però no va servir per fer cridar l'atenció vaticana. La Guàrdia Suïssa va impedir que la marxa entrés al Vaticà, i efectivament es va personar un monsenyor i dos seglars però per a convidar-los a abandonar la plaça.³⁶⁸ Durant aquests dies es va fer un dejuni a una parròquia de Roma durant tres jornades, en el que participà Marta Casas i una membre de la Comunitat de l'Arca, Berta.³⁶⁹

Aquesta segona marxa no va fracassar malgrat la negativa a ser rebuts al Vaticà. Amb motiu de la celebració de la Conferència Episcopal, Beúnza escrigué una carta per a fer-la arribar als bisbes més progressistes amb la fi d'interpel·lar-los sobre l'objecció, i efectivament arribà gràcies a Marie Laffranque -des d'aleshores solidària també amb el moviment d'objectors-, i va rebre resposta de diversos bisbes.³⁷⁰

Posteriorment a aquesta manifestació a Roma, part de la segona generació d'objectors que anaven apareixent es desplaçaren al sud de França per a participar en la verema anual en la qual s'hi concentraven, per al seu servei civil, molts altres objectors francesos, gràcies al seu estatut legal. Seguidament, s'esdevingueren noves accions ja més disperses quant a concentració de gent; per exemple, enviaven a Beúnza massivament cartes postals amb un text predissenyat per tal que a la presó sabessin que hi havia gent al seu darrera i ell se sentís recolzat; també se li feien arribar aliments, objectes de roba o altres necessitats. Entre

366 Cfr. entrevista Josep DALMAU.

367 Cfr. Pedro OLIVER, op. cit.; p. 141.

368 Cfr. entrevista a Josep DALMAU.

369 Cfr. entrevista a Marta CASAS.

370 Cfr. Pedro OLIVER, op. cit.; p. 141-142.

altres accions, la Setmana Santa següent, de 1973, un grup de l'Equip OC es desplaçaren a Cartagena per a visitar a Beúnza,³⁷¹ on estava empresonat.³⁷²

Posteriorment, a partir de l'estiu de 1973, es va celebrar per primera vegada el campament a Granada, abandonant per un temps els que s'havien fet a Castellterçol o Malla. La raó fou que l'any anterior havien participat als campaments granadins que estaven disposats a crear un Grup d'Amics de l'Arca, i desitjaven encarregar-se de l'organització en aquella ocasió, gaudint també de la visita de Lanza del Vasto, com cada any, per tal de motivar aquesta formació d'un Grup d'Amics.

Tot plegat van ser avenços que no es poden desmerèixer en favor del reconeixement de l'objecció de consciència i que sorgiren des de les diverses accions organitzades per l'Equip OC i en col·laboració amb altres persones i entitats juntament amb els Amics de l'Arca. Calien, a continuació, noves passes també des del punt de vista jurídic.

Per una llei d'objecció

La lluita en favor del reconeixement de l'objecció de consciència es portà a terme, des dels Amics de l'Arca i en base al seu Equip OC -on s'aplegaven persones que no estaven lligades directament a l'Arca-, des d'altres fronts que no eren només els de l'acció directa. També legislativament s'intentaren iniciatives per a elaborar-se i aprovar-se una llei d'objecció.

Legalment, l'objecció de consciència a Espanya es trobava en aquest estat d'indefensió que podia ocasionar que qui es negués a fer el servei militar el consideressin desobedient i el condemnessin a un any de presó, i d'aquí un any el tornessin a obligar a fer el servei militar i, si no volia i per tant era reincident, el condemnaven a dos anys de presó, i així successivament fins a estar-s'hi els 17 anys de l'edat militar tancat a la presó. Maluquer manifesta que des de l'Equip OC van intentar ser el més pragmàtics possible i no van demanar directament que els objectors quedessin exempts del servei militar sinó que els condemnessin a una pena concreta una sola vegada (per exemple, un o dos anys de presó, que era la durada que tenia el servei militar).³⁷³

Així com hi hagué persones que dintre de l'Equip OC dissenyaven accions populars, marxes, manifestacions, declaracions públiques, etc., es configurà també un grup de

371 En les diferents visites que s'aconseguien, els membres de l'Equip OC explicaven la situació que es vivia des de fora a Pepe Beúnza, i li demanaven opinió de les accions que tenien pensades fer, no només perquè estigués puntualment informat, sinó també perquè hi opinés o fes ell mateix també les seves pròpies suggerències, fruit dels seu punt de vista personal, tal i com vivia tota la situació des de dins de la presó.

372 Cfr. entrevista a Núria BREU.

373 Cfr. entrevista a Jordi MALUQUER.

membres que es dedicaren a aportar propostes i proves per a, legislativament, intentar avançar cap a l'estatut d'objecció de consciència; s'hi esmerçaren en aquesta tasca fonamentalment Jordi Maluquer, Lluís Fenollosa i Fèlix Saltor.

L'abril de 1970 es té constància que gràcies a la pressió d'Amnistia Internacional i de juristes militars, el Consell de Ministres del Govern va enviar un projecte de llei referent a la prestació del servei militar dels objectors de consciència per motivacions religioses. Segons afirma Lederach, l'argumentació era l'evident incompatibilitat entre el principi de llibertat religiosa reconegut en l'ordenament jurídic, i les obligacions cíviques i militars, especialment en referència a la quantitat d'objectors empresonats testimonis de Jehovà. Aquesta primera intenció legislativa va topar amb la negativa de la Comissió de Defensa de les Corts que el 9 de juliol de 1970 va tornar al Govern el projecte de llei amb una esmena a la totalitat.³⁷⁴

A partir de l'empresonament de Beúnza el gener de 1971 i de la seva declaració com a objector catòlic i no violent, sorgiren diverses accions en defensa i suport de l'objector, i també de denúncia, com hem pogut constatar en els anterior apartats. Aquest fet preocupà les autoritats, que al mes de maig de 1971 proposaren un segon projecte d'estatut enviat del Govern a les Corts, debatut en la Comissió de Defensa d'aquest organisme. Segons Lederach, aquest segon projecte era bastant més ampli i concret en el seu contingut, però es fonamentava en les mateixes idees i era igual de limitant en les solucions del problema de l'objecció: les motivacions religioses imposaven als seus membres no haver d'agafar les armes però igualment quedaven sota jurisdicció militar fent altres tasques i només aplicable en temps de pau. El 2 de juliol es debaté la llei amb tanta polèmica que acabà per retirar-se el projecte interrompent-se novament aquesta segona proposta de llei.³⁷⁵

Tot i així, els objectors reberen un indult, del que, com s'ha comentat, en Beúnza sortí beneficiat, però només temporalment perquè s'havia de presentar a la caserna -cosa a la que es negava- i més tard entrà novament a la presó. En un tercer intent, el 19 de desembre de 1973 el ple de les Corts votaren i aprovaren un projecte anomenat "Negativa a la Prestació del Servei Militar". No era pas una llei reguladora del problema que provocava la incompatibilitat anteriorment exposada, i a sobre era el més rígid de tots els tres projectes. Només regulava el problema que representava pels jutges militars les condemnes en cadena que feien passar anys i anys de presó als objectors que així es declaraven. En el fons, el veritable problema que posaren sobre la taula els objectors no es va solucionar i ni tan sols tractar.

374 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 56-57

375 Cfr. John Paul LEDERACH, op. cit.; p. 60-62.

6.3.- El Servei Civil i la Casa de la Reconciliació de Can Serra³⁷⁶

Pepe Beunza havia rebut un indult l'octubre de 1971 i, per tant sortia en llibertat, però al poc temps seria novament cridat a files. Coherent amb les seves posicions, no es va presentar i va tornar a València, però no per fugir, sinó per començar a col·laborar amb el Servei Civil Internacional. Era una manera d'afrontar la objecció de consciència no com una negativa sinó com una alternativa. I d'aquí sortiria a Catalunya una proposta semblant, en el nou barri de Can Serra de L'Hospitalet de Llobregat.

El primer grup d'objectors de consciència posteriors a Pepe Beunza, entrava a la presó el febrer de 1976 perquè voluntàriament hi volia entrar. Hi insistia el capellà de la parròquia de Can Serra, l'escolapi Jaume Botey i Vallès, aliat dels joves objectors de segona generació, entre els què es trobaven Martí Olivella.

La novetat d'aquesta parròquia (que s'havia erigit com a Casa de la Reconciliació), i la novetat d'aquest grup de joves objectors que volien fer un Servei civil a Can Serra, és el que va fer confluïr en una original experiència no violenta de servei a la comunitat, en el marc de la lluita per l'objecció de consciència.

Nou barri de Can Serra a L'Hospitalet de Llobregat

El barri de Can Serra es va començar a construir l'any 1968 i els primers veïns hi arribaren l'any 1969. La parròquia es creà l'any 1970. Des de l'any anterior ja hi havia un grup d'escolapis encarregats de les classes de religió de l'Institut de Batxillerat Torras i Bages, inaugurat l'any anterior al mateix barri, i del COPEM a Sta. Eulàlia, els únics centres públics de Batxillerat que hi havia aleshores per tota la ciutat. La parròquia s'encarregà a aquest grup d'escolapis format per Miquel Martí, Ramon Marimon, Josep M. Monferrer i Jaume Botey, essent el primer rector Jaume Botey. Al cap de poc es varen incorporar Andreu Trilla i Jaume Salas.

A aquest equip s'hi va sumar, quasi des del primer moment, una comunitat de religioses escolàpies. Els noms de Magdalena Sendra, Mercè Romans i els de M. Pau Trayner i Alejandra Torroba, entre d'altres, han quedat incorporats a la història de Can Serra i la seva parròquia. I finalment, en la persona de Josep M. Pujol, Can Serra fou també seu de l'experiència ESMO o formació de seminaristes en ambients obrers.

³⁷⁶ Jaume BOTEY I VALLÈS, *Cinquanta-quatre relats d'immigració*. CEL'H i Diputació de Barcelona, L'Hospitalet de Llobregat, 1986. Sebastià BENET, *La casa de Reconciliació de Can Serra*, Serra d'Or n. 376, abril 1991. José Luis LAFUENTE, Jesús VIÑAS, *Historia de una acción. Los objetores*, Ed. Privada. Barcelona, 1977.

S'utilitzava com a lloc de culte el saló d'actes de l'Institut i un petit local llogat, als baixos del bloc D-6, que servia com a despatx parroquial, centre d'esplai, centre de joves, casal d'avis, despatx per a l'assistent social, assessoria jurídica, amb la intencionalitat evident de generar vida social i organitzativa. Quan els veïns arriben al barri, les modificacions dels Plans urbanístics ja estan fetes i aprovades i prou feina tindran inicialment per subsistir i pagar les primeres lletres.

La parròquia, que també acaba d'arribar, es converteix en la institució convocant i aixopluc de les primeres entitats. Entre elles, cal ressaltar, des de l'any 1973, l'associació de veïns, creada pel mateix grup de la parròquia, i de manera més especial encara el seu grup d'urbanisme, que tindrà un paper cabdal en les lluites, especialment contra el Pla Parcial Can Serra, aconseguint paralitzar la construcció dels 13 blocs de 14 pisos que havien de construir-se al solar anomenat de la Carpa, i que haurien convertir el barri en un lloc d'excesiva concentració demogràfica. Cal ressaltar també la primera escola d'adults de la transició, que incorporava per primer cop el mètode Freire per a l'aprenentatge de la lectura i escriptura, en la qual, entre d'altres, col·laborà Manuel Sacristan, un filòsof marxista que fou professor universitari però que al mateix temps es dedicava, a Can Serra, a donar classes d'alfabetització a adults immigrants.

Des de l'any 1974, Can Serra i la seva parròquia fou lloc de trobada del primer grup d'objectors de consciència contra el servei militar de l'Estat espanyol encapçalat, també entre d'altres, per Martí Olivella. Era, de fet, la segona generació d'objectors després de Pepe Beunza. I la novetat serà la creació d'un Servei social per a la comunitat i aquest barri.

D'aquesta manera, Can Serra aplegava, per tant, un equip nombrós que, de manera unitària, actuava en el camp social, en el religiós, en el polític, en el cultural o en el reivindicatiu. D'entre tot aquell equip cal citar com a persones emblemàtiques, les següents: Glòria Hernández, la primera presidenta de l'associació de veïns; M. Pilar Massana, aleshores assistent social de Càritas i que va participar de manera important en el grup d'urbanisme de l'Associació de Veïns, o Montserrat Llobera, impulsora des de l'inici de l'escola d'adults.

La Casa de la Reconciliació, de la primera pedra als objectors

La primera comunitat vinculada a la parròquia havia decidit, per fidelitat a l'evangeli i a l'esperit del concili, no construir edifici per a la parròquia. Havia de ser una parròquia diluïda entre la gent, sense senyals visibles, pobra. N'hi havia prou amb el saló d'actes de l'Institut, que ens deixaven, i el petit local llogat. Tota la resta hauria de ser la celebració de la fe per les cases, comunitat a l'estil de les primeres comunitats cristianes. Però a finals de

1971, un grup encapçalat per Jaume Valls, Antonio Ruiz i d'altres, en representació de les forces polítiques antifranquistes de L'Hospitalet, demanen la construcció d'uns locals per a la parròquia amb el següent argument: "Sabem que no volem construir l'edifici de la parròquia. Però la classe obrera necessitem locals i l'església és l'única entitat que ens els pot oferir, gràcies al Concordat entre l'Estat i la Santa Seu. Us demanem que ho feu." ³⁷⁷

Es va demanar un temps per consultar i, finalment, es va acordar que es construïren, però que no es contractaria cap empresa, havia de fer-ho la mateixa gent. Per dues vegades, l'alcalde Matias d'Espanya va refusar el projecte del taller de l'arquitecte Enric Comas, jesuïta, perquè "hi falta el campanar", va dir. Finalment, el 13 de juliol de 1974 l'alcalde Capdevila va donar l'autorització i el 19 de juliol, diumenge a la tarda, de manera simbòlica es va construir una primera paret.

A partir d'aquell moment, la construcció física de l'edifici durant l'estiu de 1974 fins al juny de 1975 serà una realitat simbòlica de la construcció interna de la col·lectivitat del barri. La gent s'estranyava, tant com els mateixos implicats, que persones conegudes i procedents de diferents partits, comunistes de tots els grups aleshores existents, junt amb els mateixos assistents a la missa dels diumenges, es trobessin per construir una església. Fou un plantejament unitari de tota mena de tendències ideològiques, polítiques, religioses o sindicals, de creients i no creients, de tota mena de preocupacions, reivindicatives o culturals, de procedències entre els vinguts de fóra i els d'aquí, d'edats, de classe social, de nivells acadèmics o professionals.

El nom escollit per a l'edifici, la comunitat, l'entitat, va ser de manera consensuada "Casa de la Reconciliació", justament perquè ja des del moment d'idear el projecte fins el d'engegar-ho i culminar-ho, l'experiència fou de trobada i reconciliació entre tota mena de sensibilitats religioses, polítiques, socials i culturals, la qual cosa realment reconciliava a la gent del barri.

En el manifest que solemnement es va fer públic el 24 de juny de 1975 donant per acabades les obres, així es recollia el nom i el significat del mateix. La Casa de Reconciliació serà des d'aleshores referent de casa oberta, lloc de referència d'activitats culturals, socials i polítiques, convocant gent del barri i de fora del barri, en moments de perill com en les vagues, afusellament del Txiki, mort de Franco, vagues de fam en solidaritat amb la Nicaragua perseguida, intensos debats a l'interior de l'esquerra sobre pacifisme.

I finalment, els objectors que no van entrar a caserna tal i com els corresponia, i es van situar a Can Serra, van ser detinguts pocs dies abans de Nadal de 1975. Paral·lelament a la

³⁷⁷ Entrevistes amb Jaume BOTEY, 2000, 2002, 2006 i 2015.

seva negativa a incorporar-se al Servei militar, van desenvolupar tasques de servei social al barri, i es van vincular a la Casa de la Reconciliació. Era la primera generació després del pioner Beunza, i la llavor de milers d'objectors que acabarien guanyant la batalla contra el servei militar i a favor, en tot cas, d'un servei social. El de Can Serra fou el primer del país.

7. Justícia i Pau, eix institucional i frontissa del moviment

Els inicis internacionals de la Comissió Justícia i Pau es troben en el Concili Ecumènic Vaticà II, concretament a la *Gaudium et Spes*, en el seu capítol V³⁷⁸ que en el número 90 afirmava: "El Concili, considerant les immenses calamitats que oprimeixen encara a la major part de la humanitat, per a fomentar a tot arreu l'obra de la justícia i l'amor de Crist als pobres, jutja molt oportú que es creï un organisme universal de l'Església que tingui com a funció estimular a la comunitat catòlica per a promoure el desenvolupament dels països pobres i la justícia social internacional."

El 6 de gener de 1967, i en resposta a aquest desig del Concili Vaticà II, el Papa Pau VI instituí la Comissió Pontifícia *Justitia et Pax*, de la que també en feia menció a la seva encíclica *Popularum Progressio*, signada el mes de març del mateix any amb aquestes paraules: "Justícia i Pau és el seu nom i el seu programa". La susdita encíclica es presentava en certa manera com un document d'aplicació del Concili, i constituí, amb la *Gaudium et Spes*, el punt de partença i de referència de l'organisme.

Després d'un període experimental de gairebé 10 anys, el 10 de desembre de 1976 (28è aniversari de la Declaració dels Drets Humans) el Papa Pau VI donà a la Comissió el seu mandat definitiu, que no seria retocat fins el juny del 1988 per Joan Pau II, el qual transformaria la *Comissió Pontifícia* en "*Consell Pontifici Justícia i Pau*" dotant-lo d'un lloc en la Curia i ratificant a grans trets les seves funcions.

El cert és que el naixement de Justícia i Pau corresponia a l'onada renovadora que portava el Concili Vaticà II i també a un moment històric de presa de consciència de la dimensió mundial de la justícia i de la necessitat indefugible d'un desenvolupament solidari dels pobles en pau i fraternitat. La crida del Concili i del pontífex Pau VI tingué acollida a molts sectors de l'Església, i Justícia i Pau va implantant-se paulatinament a molts països, sense un model únic organitzatiu, i sovint com a solitària entitat en la denúncia de les violacions dels Drets Humans, en la defensa de la pau i la dignitat humana, i el desenvolupament de les poblacions pobres. No es pot negar que Justícia i Pau és l'organisme per excel·lència de l'Església Catòlica que treballà i treballa a nivell internacional, des de la gran majoria de diòcesis del món, per la pau. A Catalunya ho feu

378 Titulat: "La comunitat dels pobles i el foment de la pau".

principalment des de Barcelona, però a partir de 1975 també des de les diòcesis de Tarragona i Girona.

7.1.- Antecedents i creació del Secretariat

El punt de partença: Ruiz-Giménez l'hivern de 1967

Tot va començar l'hivern del 1967, tal i com recorden Jacint Humet i Palet³⁷⁹ (Vicepresident de l'Associació Catòlica de Dirigents), i en Josep Maria Fornés i Callís³⁸⁰ (aleshores Secretari General de la mateixa entitat). Fornés estava molt vinculat a Ramon N. García-Nieto (qui a més era President, en aquells moments, de l'ACD) i a Josep Maria Vilaseca i Marcet (important jurista, d'ideologia demòcrata-cristiana i ben vist pel catalanisme, conegut per la seva natural implicació en diferents compromisos cívics, socials i polítics). Tots quatre formaven part de l'editorial i la revista Cuadernos para el Diálogo, fundada per Joaquín Ruiz-Giménez, i parlaven sovint dels nous reptes que proposaven els encisadors anys 1960, en especial els relacionats amb les conseqüències que podia tenir el Concili Vaticà II, i llurs implicacions quant a la superació del règim franquista sense que això suposés un canvi traumàtic o una ruptura, sinó que impliqués una reforma per via pacífica i democràtica.

Així fou, per tant, com aquestes quatre persones preocupades per l'actualitat del país i de l'Església, es plantegen seriosament un projecte concret que pugui dur Catalunya i, per extensió, l'Estat espanyol, a un procés de democratització pel camí de la defensa dels Drets Humans Universalment.

D'aquesta manera és com decideixen consultar a Joaquín Ruiz-Giménez Cortés, al qual coneixien de la vinculació de tots ells a Cuadernos para el Diálogo, en especial Jacint Humet. Ruiz-Giménez era un home de referència dins la Democràcia Cristiana (especialment en la seva ala esquerrana), amb profundes conviccions polítiques i eclesials, i amb una visió privilegiada que li havia donat la seva doble responsabilitat com a ambaixador davant la Santa Seu primer (1948-1951), i com a Ministre d'Educació després (1951-1956). Ruiz-Giménez dugué a terme la seva pròpia evolució ideològica políticament, i de fet dimitiria com a Ministre del govern franquista a causa de les diferències creixents amb els sectors més immobilitistes del règim, especialment amb el falangisme. José Luis López Aranguren afirmà a finals dels anys 1960 que en aquesta època de Ministre de Ruiz-Giménez semblava que es pogués realitzar la tan necessària evolució real del règim

³⁷⁹ Entrevista a Jacint HUMET I PALET, a Barcelona, 8/10/2007.

³⁸⁰ Entrevista a Josep Maria FORNÉS I CALLÍS, a Barcelona, 15/11/07.

instaurant per Franco; fou, segons el filòsof, l'única esperança d'obertura real oferta pel sistema, i no prosperà; i en ella s'hi trobava Ruiz-Giménez al capdavant.³⁸¹

El Ministre abandonà el govern franquista i tornà a la seva càtedra universitària de Filosofia del Dret, i en aquesta nova etapa fundà la revista i editorial Cuadernos para el Diálogo, de la que era president, que contribuí decisivament a establir un fòrum privilegiat per a la crítica i superació del sistema polític franquista, tot liderant, àdhuc, Izquierda Demócratacristiana. Ruiz-Giménez era, simultàniament, President mundial del Moviment Internacional d'Intel·lectuals Catòlics "Pax Romana", i tenia tracte directe i era ben valorat pel papa Pau VI.

Per aquesta trajectòria inicial de vinculació a l'aparell institucional franquista i al Vaticà, Ruiz-Giménez no podia tenir masses problemes per moure's amb certa facilitat en el context del règim franquista; d'altra banda, pel seu posterior distanciament del règim i la seva identificació clara amb els nous postulats del Concili Vaticà II, i àdhuc, la seva amistat amb el pontífex romà, el feia valedor d'un prestigi i d'una influència notables en sectors socials, polítics i eclesials determinats. Aquesta fou la raó principal per la qual García-Nieto, Fornés i Vilaseca el contacten i miren d'establir data per a una entrevista amb ell.

L'ocasió es donà amb motiu d'una conferència que Ruiz-Giménez és convidat a impartir a les Congregacions Marianes (CM) de Barcelona (ubicades al xamfrà de Balmes-Rosselló), sobre qüestions com les implicacions socials i polítiques de la Doctrina Social de l'Església a la llum del Concili. Fou durant l'hivern de 1967, i assisteixen García-Nieto, Fornés i Vilaseca, i Humet, amb la intenció de reunir-se, en finalitzar l'acte, en una de les sales de l'edifici de les CM, tal i com havien acordat prèviament en els contactes que Humet havia dut directament amb Ruiz-Giménez. Els quatre li plantegen convençuts que estan decidits a contribuir a un canvi polític important per a Catalunya i per a Espanya, en el temps que calgui, i prioritant la reforma davant la ruptura com a mètode a dur a terme. Aquest plantejament tenia en compte la societat civil, tant la més vinculada com la més distant al règim franquista, així com els militants de col·lectius polítics tradicionals o oficials i clandestins.

La resposta de Ruiz-Giménez fou prou clara: mentre visqués el General Franco no hi havia alternatives reals per a superar el franquisme. Segons el seu parer, i les informacions de què disposava per la influència que encara mantenia en sectors del règim, Ruiz-Giménez els convenç de que la via política no era encara factible. Així fou com els suggereix que considerin seriosament la possibilitat de treballar, des d'estructures d'Església, pel que proposava el Concili Vaticà II a partir de la Constitució pastoral de l'Església en el món contemporani (més coneguda com a *Gaudium et Spes*, 1965), i els compromisos que el papa

381 José Luis LÓPEZ ARANGUREN, *Memorias y esperanzas españolas*, Madrid, 1969.

Pau VI havia pres personalment, en primer lloc, en la seva carta apostòlica motu proprio *Catholicam Christi Ecclesiam* del 6 de gener de 1967, i en segon lloc, en l'encíclica *Populorum Progressio* de 26 de març del mateix any. Mitjançant la primera, Pau VI havia instituit la Comissió Pontifícia de Justícia i Pau, i amb la publicació de la segona, el pontífex havia donat una empenta ferma i forta al desenvolupament de la Doctrina Social de l'Església en les qüestions fonamentals que la Comissió Pontifícia havia d'afrontar.

És argumentant d'aquesta manera tan raonable que Ruiz-Giménez els convida amb interès a seguir coherentment les pautes que marcaven el Concili Vaticà II i el papa Pau VI, per tal de crear amb seu a l'Arquebisbat de Barcelona, un Secretariat de la recentment constituïda a Roma Comissió Pontifícia *Iustitia et Pax*.

Joaquín Ruiz-Giménez considerava que aquesta proposta no tindria masses dificultats en poder-se tirar endavant, tot i que les temàtiques que tractaria i desenvoluparia el nou Secretariat podrien contribuir a enfrontaments amb el règim. D'altra banda, el pontificat diocesà de l'Arquebisbe de Barcelona Don Marcelo González Martín no sempre posaria les coses fàcils sobretot després d'algunes polèmiques recents com ara la Caputxinada o l'Apallissada de Capellans ambdues el 1966, o bé la ressonada campanya "Volem bisbes catalans", en contra del compliment del Concordat de 1953 entre la Santa Seu i l'Estat espanyol i que havia implicat, per exemple, el mateix nomenament de Don Marcelo com a Arquebisbe de Barcelona. El que podríem anomenar com a progressisme catòlic començava a fer-se cada vegada més present a Catalunya, gràcies clarament a l'embranchida conciliar, i el prelat de Barcelona era conscient d'aquesta situació i era previsible que no la facilités gens. Encara avui Fornés se segueix preguntant com va ser possible que finalment Don Marcelo acabés accedint a l'aprovació del Secretariat.

De la idea al projecte: primeres gestions i contactes personals

Si bé és cert que aquest grup de quatre persones està molt vinculat a l'ACD, i des de l'Associació aprofitarien molt una inicial infraestructura (locals, documents per a convocatòries, suport logístic), no va ser en sí mateixa l'ACD en tant que associació la que va portar a terme aquesta iniciativa, sinó persones vinculades a ella. Tot i així, davant la proposta de Ruiz-Giménez i la bona acollida del quartet inicial, es comencen a fer més contactes per tal de contrastar la proposta de Ruiz-Giménez i convertir-la en un projecte digne i ampli. Així és com es mira de cercar persones i entitats que puguin donar suport a la iniciativa, i d'aquesta manera expandir el recolzament a una proposta que caldria presentar a l'Arquebisbe de Barcelona, Don Marcelo González.

Després de la productiva trobada amb Ruiz-Giménez, García-Nieto, Fornés, Vilaseca i Humet decideixen convocar un grup de persones més ampli. El setembre de 1967 i com a

president de l'Associació Catòlica de Dirigents, Ramon García-Nieto envia una carta a diferents persones presentant la idea i proposant desenvolupar-ne un projecte, amb la intenció de convocar-les a una reunió amb data de 3 d'octubre del mateix any, a les 14:15 hores i fins les 16:30 (incloent-hi un dinar conjunt), al Club Barcino de Barcelona. Els convocats van ser els següents: Manuel Alonso García, Joan de Arteaga Piet (membre de la Junta de l'ACD i també de l'Associació Catòlica de Propagandistes), Antoni Bascompte (secretari general de l'ICESB), Ignacio Català (president de l'HOAC a Catalunya), Fernando del Pozo-Querol, Llorenç Gomis (representant del món dels mitjans de comunicació, i en aquells moments ja era director de la revista "El Ciervo"), Manuel Ibáñez-Escofet (director del Correo Catalán), José María Martínez-Marí (director del Patronat Municipal de l'Habitatge), Lluís Portabella Buxens (antic secretari general de l'ACD), Josep Pujadas Domingo (industrial vinculat a l'ACD), Josep Roca Vilaseca (tresorer de l'ACD) i Manuel Vigil (de l'Editorial Católica). Finalment, disculparen llur absència Bascompte, Català, Ibáñez-Escofet, Portabella, Pujadas Domingo i Vilaseca Marcet.

En aquesta reunió del 3 d'octubre, García-Nieto que presidia la trobada, va fer una exposició sobre l'objectiu concret de la convocatòria, i les característiques que podria tenir un Secretariat de Justícia i Pau a Barcelona. Els assistents participen valorant la proposta i oferint els seus punts de vista, i acorden finalment la necessitat de crear una Comissió restringida que tingui com a repte específic estudiar els objectius, mitjans, programa, personalitat jurídica i altres qüestions d'ordre intern del Secretariat a constituir. La intenció manifestada en aquesta reunió per part de tots els assistents és convocar, en el plaç més breu possible, una nova trobada general, amb la finalitat d'aprovar, si s'escau, el projecte definitivament redactat per la susdita Comissió restringida. D'altra banda, es considera adient que Josep M. Vilaseca faci gestions amb l'Arquebisbe de Barcelona per a preparar una trobada en la què presentar-li el nou projecte, tot aprofitant l'estada que Vilaseca havia de fer a Roma com a assessor del Congrés Mundial d'Apostolat Seglar.

El 7 d'octubre de 1967, Vilaseca ja té redactat un primer document que, sota el títol "Comissions Diocesanes Iustitia et Pax", pretén oferir un punt de partença sobre el qual discutir, per part de la Comissió restringida, les millores a efectuar abans de presentar el projecte definitiu a l'Arquebisbat. El document comença donant les bases doctrinals sobre les quals es basaria el Secretariat (i s'inspira, de fet, en les mateixes de la Comissió Pontífica Justícia i Pau). Tanmateix, cita un fragment del Motu Proprio signat per Pau VI el 6 de gener de 1967 en el qual constitueix la susdita Comissió Pontífica. D'entre les consideracions redactades en aquest primer document, cal destacar les dedicades als objectius de la futura entitat, tot insistint en documents i alocucions papals relatius a la Comissió Pontífica, que permeten justificar la conveniència de seguir el mandat de Roma en la creació del Secretariat a Barcelona. I cita expressament que la declaració conclusiva de les reunions de la Comissió Pontífica suggereix de manera explícita la creació a nivell de

cada conferència episcopal d'una organització formada per membres del clergat i el laicat, per col·laborar amb aquesta autoritzadament, tot recomanant la creació d'anàlogues organitzacions a nivell diocesà i inclús local.

El document de Vilaseca contemplava també que, en el cas que l'Arquebisbat "trobes dificultats" per a la creació immediata del Secretariat, aquest es pogués incorporar d'una manera informal com una de les activitats pròpies d'algunes de les entitats de les persones que estaven al darrera d'aquesta iniciativa, com ara l'ACD o l'ICESB. L'alternativa preveia que es pogués convidar als associats de l'entitat en qüestió a participar en les activitats d'aquest nou organisme intern i autònom, que seria el Secretariat, i que per motius circumstancials formava part d'una altra entitat amb reconeixement oficial. Aquesta dada és una mostra de la realitat no gens fàcil en la què es trobava la iniciativa que es volia presentar, i que no disposava de garanties suficients a priori per aconseguir instituir a Barcelona el Secretariat.

Josep M. Fornés envia carta datada de l'11 d'octubre de 1967, als membres de la Comissió restringida escollida en la trobada inicial del 3 d'octubre anterior, en què la convoca per al dia 17 d'octubre a les 19:15 h, en els locals de l'ACD. Els convocats, i membres de la Comissió restringida, són: Alonso García, Bascompte, Català, García-Nieto, L.Gomis, del Pozo-Querol, Martínez-Marí, Vigil i Vives. Adjunt a la carta de convocatòria, Fornés envia també el document de Vilaseca i Marcet sobre l'esborrany del Secretariat, amb la demanda de que sigui revisat prèviament a la trobada, per tal d'aprofundir-hi en la reunió del 17 d'octubre.

En aquesta reunió de la Comissió restringida es consensua un nou document titulat Proyecto de Secretariado "Iustitia et Pax", que data de 3 de novembre de 1967. Aquest és el document que s'envia a l'Arquebisbe de Barcelona per a la seva revisió i aprovació, entre els mesos de novembre i desembre de 1967. El prelat barceloní respongué després de les dates nadalenques amb una possible aprovació del projecte, però demanant com a condició de la posada en funcionament del Secretariat, que li sigui presentat un document normatiu de reglamentació interna de l'organisme on s'especifiquin més concretament els objectius, mitjans i programes per tal de ser autoritzats de manera expressa.

Josep M. Vilaseca redactà el document de reglamentació sol·licitat pel prelat barceloní, i García-Nieto convocà de nou a la Comissió ampliada (en la què hi participaren tots els llistats en la reunió del 3 d'octubre de 1967), per a estudiar i consensuar la proposta estatutària del Secretariat; àdhuc, van considerar oportú redactar la instància de fundació per entregar a l'Arquebisbe. Tot havia d'estar firmat per la totalitat dels membres de la susdita Comissió ampliada, que eren al cap i a la fi els impulsors de la iniciativa davant Don Marcelo. La reunió es convocà per al divendres 12 de gener de 1968 a les 19 h., en la seu de

l'ICESB (Llúria 95, pral.). Per a aquells que no poguessin assistir a la reunió, es donava la possibilitat de que el mateix matí del dissabte 13 i tot el dilluns 15 de gener, es pogués passar pel despatx d'en Fornés (Gran Via 670, 4a) per signar la instància.

El 24 de gener, García-Nieto torna a enviar nova circular a tots els membres de la Comissió ampliada, amb la intenció d'informar que tota la documentació va quedar revisada i consensuada en la reunió del 12 de gener, i ha estat signada per tots els interessats,³⁸² la qual cosa ha permès entregar-la puntualment a l'Arquebisbat i s'està a l'espera de resposta per part del prelat. Tanmateix, el president de l'ACD informa que així tinguin coneixement de la probable aprovació del Secretariat, es convocarà una Assamblea per a encetar les primeres passes de l'entitat oficialment constituïda.

A cavall dels mesos de gener i febrer de 1968, Vilaseca havia aconseguit una audiència amb l'Arquebisbe Don Marcelo (que gestionà aprofitant que coincidien els dos a Roma amb motiu del Congrés de l'Apostolat Seglar entre l'octubre i el novembre de 1967) per tractar directament les possibilitats reals de posar en marxa el Secretariat a Barcelona. Amb la documentació elaborada fins al moment, Don Marcelo cita en audiència a García-Nieto, Vilaseca, Humet i Alfons C. Comín, per atendre personalment la petició que havien fet sobre el Secretariat. El prelat diocesà els manifestà que tenia intenció de fer-se ressò del que Pau VI havia publicat i defensat en la carta apostòlica *Catholicam Christi Ecclesiam* i l'encíclica *Populorum Progressio*, totes dues d'inicis de 1967. Però tant Humet com Fornés coincideixen en recordar que l'Arquebisbe més aviat tenia interès en demostrar que a la seva diòcesi es prenia alguna decisió sobre les implicacions que el pontífex marcava quant a la Doctrina Social de l'Església, més que no pas una aposta de compromís, coherència i identificació clara amb els postulats papals.

Entitats de suport a la creació del Secretariat

Si bé hi va haver persones que individualment participaren en la creació del Secretariat, no podem obviar que al darrera d'aquests individus hi havia el suport ideològic, o potser només logístic, d'entitats cristianes. Algunes d'elles, de les quals en fem una petita selecció pels imperatius d'espai, ajuden a donar una visió general d'altres realitats existents dins les entitats catòliques que van acollir, i fins i tot aniuar ben al principi, el naixement d'una petita Justícia i Pau que aniria creixent i refermant-se. És en aquest sentit que destacarem el que va significar una aportació important a la creació i configuració del Secretariat des de l'Associació Catòlica de Dirigents (tot i que no es pot

³⁸² Els signants de la proposta formal foren, finalment: de Arteaga, Bascompte, Estrada, Fornés, García-Nieto, Gomis, Humet, Martínez-Marí, Portabella, del Pozo-Querol, Pujadas, Roca, Vigil, Vilaseca i Vives.

oblidar la contribució d'altres com l'Acció Catòlica Obrera i l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona).

L'Associació Catòlica de Dirigents es va fundar amb motiu del Congrés Eucarístic de Barcelona el 1954, i els seus objectius eren, primordialment, l'aplicació de la Doctrina Social de l'Església en tots els àmbits socials, econòmics i polítics, des de la perspectiva de les posicions professionals dirigents. Estava reconeguda canònicament, i tot i que el règim franquista la tolerava, en alguns moments la vigilava especialment quan tocava qüestions socials de fons que implicaven un fort compromís dels seus membres. Aquests estaven principalment identificats o vinculats amb la democràcia cristiana, i integrava un ampli ventall ideològic des de l'esquerra fins la dreta, amb algunes influències catalanistes d'antics hereus de la Lliga Regionalista de Catalunya; també, naturalment, hi havia membres més identificats amb postures més clarament espanyolistes i religiosament properes a tarannàs conservadors.

Una de les més conegudes aportacions de l'ACD en aquesta època era la publicació de l'Informe Social. Es tractava d'una recerca rigorosa de temàtiques socials i econòmiques de fons que esdevenien un punt de referència en el seu camp, i que era elaborat i publicat conjuntament amb l'Escola Superior d'Administració i Direcció d'Empreses (ESADE), escola de negocis creada el 1958 per un grup d'empresaris catalans i liderada per la Companyia de Jesús a Catalunya.

L'associació variava de sensibilitat en funció de les diferents juntes que hi va haver en cada època. En Ramon García-Nieto fou president de l'entitat entre 1965 i 1969, just els anys de fundació del Secretariat de Justícia i Pau; els seus col·laboradors més estrets eren en Josep M. Fornés i en Jacint Humet, membres de la junta directiva de l'entitat. Determinats sectors de l'ACD, vinculats a posicions conservadores o molt conservadores, no veieren amb bons ulls la proposta que liderà García-Nieto amb els seus col·laboradors. En les eleccions següents, el càrrec de president recauria sobre José María Vilaplana Ribas, membre de l'Opus Dei, president fins el 1972, i persona que podia compensar la pèrdua de moderació que, segons alguns sectors conservadors, havia dut a terme García-Nieto i la seva junta. Jacint Humet decidiria a partir d'aleshores, deixar els seus càrrecs de vicepresident i tresorer de l'Associació, i es donà de baixa en no sentir-se gens identificat amb les noves tendències que es volien imposar.

D'altra banda, l'Acció Catòlica Obrera, que havia entrat en una forta crisi especialment entre els anys 1966-1968, a causa de la intervenció de determinats bisbes espanyols de clara línia conservadora, també estigué alerta a Catalunya per a oferir col·laboració i plataforma de suport a la idea de crear un Secretariat de Justícia i Pau. Ja des de 1954 nous preveres s'interessaven per la JOC i començà a forjar-se a Barcelona el que

amb el temps seria un fort equip de consiliaris, on es podien comptar a Joan Carrera (futur Delegat Episcopal del Secretariat), Martí Canal, Jordi Bretran, Jordi Garcia o Lluçia Garreta. Alguns es renunien amb consiliaris de més anys com Ignasi Casas i Jaume Cuspinera; fou l'època dels consiliaris". Els nous reptes eren entrar en contacte amb joves militants dels ambients apartats de l'Església i de la religió.

Els estils i estratègies de l'HOAC i de la JOC eren diferents. Fou així com a partir d'una visita de l'Abbé Maréchal a Barcelona el 1955, alguns joicistes ja adults introdueixen a Catalunya el moviment que a França duia ja anys d'existència i que estava connectat amb la JOC, anomenat: Acció Obrera Catòlica. Era un més dels moviments d'acció catòlica especialitzada que s'estava formant. Els seus equips estaven formats per homes, dones i consiliaris, i entre els iniciadors hi broem els mateixos noms de la JOC, entre els quals destaquen Lleonard Ramírez, i els mossen Carrera i Cuspinera; tots ells membres del futur Secretariat.³⁸³

Finalment, una tercera entitat d'església a tenir en compte en tot aquest bagatge previ a la creació de Justícia i Pau, és la fundació de l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona (ICESB). Estem en uns inicials anys 1950, coincidents amb l'època de Ruiz-Giménez en àrees de poder del règim, on socialment l'obrerisme està presentant a l'Església una situació social i religiosa desafiant, i aquesta busca la manera de projectar els seus propis principis doctrinals sobre aquesta realitat, tot aprofitant la conjuntura més favorable que s'està donant a causa de l'estovament del règim i de la seva liberalització en determinats sectors del pensament. Val a dir que una praxi política lliure no era pas permesa, però això afavoria l'ocasió de presentar la doctrina social catòlica com l'alternativa ideològica, i suposadament pràctica, per a reformar el sistema imperant sense anar als extrems de rutpura. En aquesta ambientació, relativament nova respecte a la dècada anterior, es funda l'ICESB el 19 de gener de 1951, data en la qual el bisbe Gregorio Modrego firma el decret de constitució.³⁸⁴ Es tractava d'una institució diocesana que volia donar resposta a les problemàtiques socials des del punt de vista de l'Església, de la Doctrina Social i del pensament social cristià, amb estudis rigorosos sobre la matèria i la realitat social existent, i amb la intenció d'aportar positivament una obertura i un avenç en la mentalitat de molts cristians en aquest àmbit.

Altres entitats o moviments que van donar una empenta a la creació del Secretariat van ser Agermanament, l'Associació Catòlica de Propagandistes i Càritas Dicoesana de Barcelona.

383 Joan CASAÑAS I GURI, *El progressisme catòlic a Catalunya (1940-1980). Aproximació històrica*, La Llar del Llibre, Barcelona, 1989; p. 140 i 280.

384 Joan CASAÑAS I GURI, op. cit., p. 109

384 Joan CASAÑAS I GURI, op. cit., p. 109.

Don Marcelo aprova el Secretariat "ad experimentum"

El Cancellier-Secretari de l'Arquebisbat, Ernesto Ros Leconte, signa el decret d'aprovació del Secretariat "Iustitia et Pax" en nom de l'Arquebisbe Don Marcelo, en data de 29 de febrer de 1968. En el document citat s'afirma:

«POR EL PRESENTE, aprobamos la constitución "ad experimentum" y por un año de duración, del SECRETARIADO "IUSTITIA ET PAX", con los fines indicados en la documentación que se presenta, y como un servicio diocesano que funcionará dentro del Instituto Católico de Estudios Sociales de Barcelona, de acuerdo a las directrices y orientaciones que emanan de la Comisión Pontificia "Iustitia et Pax", y siempre en conformidad con las determinaciones del Prelado Diocesano.»

Cal notar com l'aprovació es va fer "ad experimentum", que és una fórmula canònica (de la que Pau VI també en va fer ús per a la creació de la Comissió Pontifícia, amb la intenció de revisar-la i millorar-la al cap d'un quinquenni). Tot i així, i donades les condicions posades per l'Arquebisbat inicialment, així com algunes esmenes introduïdes pel prelat en el document estatutari, feia pensar que la confiança de Don Marcelo en aquest nou Secretariat no era total.³⁸⁵

Amb data de 5 d'abril de 1968, l'Arquebisbe Don Marcelo complirà el que establia el Reglament en el seu número 12, i nomenava Delegat Episcopal al prevere Josep Boix i Puig, càrrec que ocuparia fins l'any 1972 en què renunciaria davant l'aleshores Arquebisbe Jubany. Una de les raons per la qual Mn. Boix va ser nomenat Delegat Episcopal va ser que entre 1964 i 1974 era el director de l'ICESB, la institució que, per decisió de l'Arquebisbe, havia d'acollir la nova entitat diocesana; d'altra banda, les temàtiques sobre les què Mn. Boix dirigia l'ICESB eren en bona part comunes als camps de treball del Secretariat, motiu pel qual era fàcil apuntar que una persona amb bona formació i bona gestió al capdavant de l'ICESB, podia sens dubte ser molt idònia per a representar al prelat diocesà en el càrrec de Delegat Episcopal de Justícia i Pau.³⁸⁶

Les característiques del nou Secretariat aprovat per Don Marcelo eren les següents. Tenia com a finalitats concretes canalitzar els esforços de persones i institucions interessades en el desenvolupament social i econòmic dels pobles en un clima de justícia tot suscitant entre la societat la preocupació activa per aquestes qüestions. De manera particular, els iniciadors del projecte es marcaren tres objectius específics en el moment de presentar la iniciativa: (a) estudiar l'encíclica de Pau VI "Populorum progressio" i la Doctrina Social de l'Església tot relacionant-la amb els coneixements econòmics i socials, i deduïnt els criteris d'actuació corresponents; (b) recollir i analitzar dades sobre el

385 Cfr. entrevista amb Josep Maria FORNÉS.

386 Entrevista amb Josep BOIX I PUIG, Barcelona, 30/08/2007.

subdesenvolupament, tensions bèl·liques i altres atemptats contra la justícia en l'ordre internacional o intern, amb la fi de divulgar-los i proposar alternatives que permetessin utilitzar els mitjans més adients per a la pau i la justícia dels fets que es denunciessin; i, (c) fomentar vocacions personals per a l'ajut cultural, tècnic i material de les regions subdesenvolupades del món.

Els mitjans amb els què es preveia comptar aleshores per a assolir aquests objectius eren: (a) la creació de grups d'estudi que organitzessin cursos monogràfics, seminaris i enquestes amb vistes a la seva publicació en llibres i fulletons, i a la difusió a través dels mitjans de comunicació social; (b) la celebració de conferències i col·loquis; (c) la col·laboració amb els organismes existents que s'ocupaven d'aquests problemes per a recollir dades i canalitzar actuacions, i la creació d'altres de nous on hi manquessin; i (d) l'obtenció d'ajuts econòmics destinats a la solució dels problemes del subdesenvolupament.

En el document constituent restava clar que el Secretariat era un servei integrat en l'Arquebisbat de Barcelona, tot i disposar dels seus propis mitjans econòmics que s'administraven per separat del patrimoni diocesà i es regien pel reglament que el prelat va aprovar en la data de la seva creació.

El Secretariat establia la seva primera seu en l'ICESB i la seva àrea territorial d'influència era, en principi, l'Arquebisbat barceloní, sense perjudici de que pogués influir en altres territoris i en particular en països en vies de desenvolupament. D'altra banda, també es contemplava la coordinació amb organismes semblants d'altres diòcesis de l'aleshores Província Eclesiàstica de Tarragona amb la possibilitat d'integrar-se en un Secretariat Regional, i establir relacions amb la Conferència Episcopal Espanyola i amb la Comissió Pontifícia vaticana.

Els membres que podien donar-se d'alta en el Secretariat eren, inicialment, les persones i entitats que havien promogut la seva creació i aquelles que amb el temps s'anessin adherint voluntàriament, amb l'únic condicionant de que assumissin les finalitats i el reglament de l'entitat. L'acceptació dels membres per al seu ingrés en l'organisme havia de ser aprovat per l'Assemblea, i podien ser cessats en el seu cas, per la mateixa o bé per decisió pròpia.

Els mitjans organitzatius del Secretariat eren diversos. D'una banda, disposava d'una assemblea que es reunia anualment durant el primer trimestre de l'any natural, amb la presència de l'Ordinari Diocesà o Delegat Episcopal, amb l'objectiu d'examinar la tasca realitzada, aprovar el pla d'actuació de l'any, revisar els comptes i aprovar el pressupost de despeses i els mitjans financers necessaris per a realitzar les activitats previstes. També era tasca d'aquest òrgan proposar a l'Arquebisbe o als responsables directes de l'entitat, les

ternes per a cobrir els càrrecs directius vacants. Una altra de les atribucions de l'Assamblea era assessorar al director en el desenvolupament de les actuacions del Secretariat, de tal manera que aquell podia convocar-la sempre que ho estimés oportú, si bé l'Ordinari Diocesà també podia convocar-la pel seu compte, bé per a rebre consell o bé per a realitzar alguna proposta. Aquest òrgan de l'entitat estava presidit pel director, i havia de prendre els seus acords per majoria de vots a raó d'un per cada membre present, sigui persona física o jurídica.

D'altra banda, el Secretariat estava dotat d'una Comissió Permanent, que tenia com a objectiu facilitar la tasca d'assessorament de l'Assamblea, la qual designava bianualment aquesta Comissió de vuit membres com a màxim, que es reunia al menys un cop al mes, amb el director i els Sotsdirectors, tot assitint el Delegat Episcopal. El director, d'acord amb la Comissió Permanent, podia sol·licitar la col·laboració dels membres del Secretariat o inclús d'altres persones o entitats, individualment o col·lectiva, per a constituir grups d'estudi o ponències sobre qüestions determinades que fossin de l'interès del Secretariat.

La gestió i direcció de tota l'entitat estava a càrrec del director, que era assistit per un o més Sotsdirectors, els quals substituïen al director en els casos imprescindibles o si aquest ho creïa convenient. La seva missió era portar a terme el pla d'actuació aprovat per l'Assamblea, administrar els fons del Secretariat i prendre les iniciatives necessàries, segons el pla aprovat, per al compliment dels objectius de l'entitat. Treballava en estreta comunicació amb la Comissió Permanent. Àdhuc, al director li corresponia la representació externa del Secretariat. El seu nomenament era designat per l'Ordinari Diocesà d'entre les ternes que en cada ocasió li proposava l'Assamblea, i el càrrec tenia una durada de tres anys, tot i que cada any s'elegia un o més membres de l'equip director, amb la finalitat d'evitar la renovació total d'una sola vegada.

Joaquim de Nadal i els primers òrgans interns

Els primers mesos de 1968 van ser fonamentals per a l'aprovació del Secretariat i el nomenament del primer Delegat Episcopal en la persona de Mn. Josep Boix; la tasca principal de l'arquebisbat ja estava complerta. Restava ara un camí per fer dintre del procés fundacional, que era el de la constitució interna del Secretariat i les primeres passes autònomament.

D'una banda, la decisió d'incorporar el Secretariat sota el paraigua de l'ICESB implicava que, essent el seu director el nou Delegat Episcopal del Secretariat, requeria en el secretari general de l'ICESB, Antoni Bascompte, la gestió provisional de la nova entitat, en el lloc del president de l'ACD, Ramon García-Nieto. Aquesta gestió interina es va donar fins

al nomenament d'una Comissió Permanent pròpiament del Secretariat, i l'elecció del càrrec de director amb competències executives.

El 18 de maig de 1968, Bascompte envià una carta als components de l'antiga Comissió ampliada, com a continuació de la darrera circular emesa per García-Nieto (datada de 24 de gener). En ella Bascompte informava formalment que l'Arquebisbe havia aprovat de manera oficial el Secretariat, i es feia necessari convocar la reunió de la primera Assemblea constitutiva, a la que tenia previst assistir Don Marcelo, en data de 27 de març, a les 20 hores, en el Palau Episcopal. D'aqueta manera, es donarien les primeres passes per a l'organització interna de l'entitat.

L'ordre del dia previst per a aquesta assemblea constitutiva tenia quatre punts claus: elecció d'una Comissió Permanent; elaboració del pla d'actuació de l'any 1968; proposta de pressupost d'ingressos i despeses per al primer exercici; i proposta de terna per a la designació del director del Secretariat.

Quant a l'elecció de la Comissió Permanent, quedà constituïda pels següents membres: Josep Vives (HOAC), Antoni Bascompte (ICESB), Ramon García-Nieto (ACD i Càritas), Josep Roca Vilaseca (Agermanament), Manuel Vigil (Editorial Católica), Llorenç Gomis (periodista i director d'El Ciervo), Miquel Juncadella (ACO), i Josep M. Fornés (ACD); com a assessor s'escollia a Josep Maria Vilaseca i Marcet (vinculat a Cuadernos para el Diálogo).

En segon lloc, l'actuació proposada per al curs 1968 se centrava en sis punts: creació d'un grup d'estudis i recerques sobre diverses temàtiques vinculades al Secretariat; gestió de la col·laboració amb altres organismes amb objectius semblants (especialment entitats eclesials com Càritas); preparació de conferències i col·loquis per a difondre els ideals del Secretariat en la línia de la Doctrina Social; divulgació en l'opinió pública, i sobretot en premsa, dels valors que defensava Justícia i Pau; organització de cursos per a la formació sobre la *Populorum progressio* i altres temàtiques pròpies de la Doctrina Social, així com tallers.

El tercer punt sobre el pressupost econòmic preveia ingressos i despeses de 250.000 pessetes. Els primers havien d'arribar de les entitats fundadores, com a subvencions de l'Arquebisbat i altres, i dels mateixos membres o associats. Les despeses venien del contracte laboral de la plaça de director, així com de les tasques de gestió general pròpies de les tasques del Secretariat, i d'administració de l'entitat.

En darrer terme, l'Assamblea Constituent presentà la terna per a escollir director, proposada per iniciativa principalment dels membres de l'ACD, que quedava composta per

Rafael Pujol, Joaquim de Nadal i Josep Maria Bricall. L'elecció final de director, aprovada per l'Arquebisbe, recaigué sobre Joaquim de Nadal i Caparà, persona que havia estat company d'estudis de Fornés a la Facultat d'Econòmiques de la Universitat de Barcelona, i que per tant, coneixien de bones referències, era jove i treballador, i tot apuntava que podria fer tasca de bon gestor. Fornés li havia fet la proposta personalment, i de Nadal acceptà. Les atribucions del seu nou càrrec eren executives, i la Comissió Permanent havia de contribuir al desenvolupament de les seves tasques, així com a assessorar-lo en la direcció del Secretariat.

Joaquim de Nadal esdevingué director el maig de 1968 i ho seria fins el 23 de febrer de 1970.³⁸⁷ De Nadal recorda que aquestes primeres passes del Secretariat van ser d'un activisme modest, d'acord a un finançament reduït i a unes expectatives i referents poc clars. Malgrat les circumstàncies històriques inicials, era cert que tot estava obert perquè tot estava per fer, i això donava també una certa llibertat de moviments al primer director de l'entitat.

Josep Boix recorda que les tasques a desenvolupar pel Secretariat, segons li havien encomanat des de l'Arquebisbat, eren més aviat d'investigació i anàlisi de les causes de les injustícies, sobretot a Barcelona. Boix insisteix en l'aspecte més acadèmic que havien de tenir les activitats pròpies del Secretariat, i com ell entenia que calia també oferir solucions o alternatives a les problemàtiques socials que anés tractant l'entitat, però sense tenir major implicació que els estudis en sí. Dins d'aquesta situació confusa típica dels inicis de qualsevol projecte, i més encara en uns tombants dels 60 als 70, Boix no és conscient d'haver participat en gaires reunions del Secretariat; de fet, no existeixen actes trobades de les mateixes. Boix sí que recorda clarament que mantenia trobades assíduament amb els diferents directors que va haver durant la seva època de delegat (de Nadal, Sureda i Mogas).³⁸⁸ En canvi, de Nadal afirma que mensualment hi havia una reunió de la Comissió Permanent que se celebrava sempre a l'ICESB, a la que ell assistia com a director i hi havia de ser present (per Reglament) el Delegat Episcopal. Sigui com sigui, el cert és que aquests inicis encara no havien encaminat la rutina de la gestió interna, que amb el temps s'aconseguiria, la qual cosa demostra com no eren fàcils aquests inicis.

Una de les primeres activitats en les que de Nadal recorda haver participat, és la que es dugué a terme l'estiu de 1968. La secció nordamericana de Pax Romana organitzà un congrés sobre la pobresa, i convidaren a de Nadal com a director del Secretariat, a Vilaseca com a representant de Pax Romana a Catalunya, i a Ruiz-Giménez com a representant de Pax Romana a Espanya, entre altres com Raúl Morodo, vinculat a Cuadernos para el Diálogo. L'experiència va ser molt enriquidora, i a banda de poder contactar amb altres

387 Entrevista amb Joaquim DE NADAL I CAPARÀ, a Barcelona, 8/11/2007.

388 Cfr. entrevista amb Josep BOIX.

organitzacions catòliques i no confessionals dels Estats Units i altres països, ajudà també a entendre les diferències de pobresa entre la nordamericana i la sudamericana.³⁸⁹ La qüestió de la pobresa seria una de les temàtiques que Justícia i Pau tractaria amb esforç en la seva història, arribant a constituir-se una Comissió de Quart Món en la dècada dels anys 1980, dedicada exclusivament a la pobresa en els països desenvolupats, i organitzant-se una gran campanya de reivindicació del 0'7% del PIB dels països rics per als països empobrits. El congrés contribuï a fer un primer tast que clarificà entre els diferents tipus de pobresa i també la necessitat de posicionar-se. Un cop superada la transició política a la democràcia a Espanya, Justícia i Pau afrontaria com a part del seu activisme fonamental, el treball per l'estudi, conscienciació i acció política en relació a la pobresa de les grans ciutats, i en particular de Barcelona.

L'experiència als Estats Units fou especial perquè es donà just després del maig del 68, en ple moviment dels drets civils dels afroamericans, i la situació es presentava conflictiva. Aldarulls a Washington o Philadelphia, marxades de protesta contra la discriminació racial, reivindicacions a favor del respecte als drets humans, foren vivències fundants que per al Secretariat clarificarien camins encara no massa desbrossats fins el moment.

Començant el nou curs de nou a Barcelona, hi hagueren bones notícies per a Justícia i Pau. El setembre de 1968, la Conferència Episcopal Espanyola va prendre la decisió de respondre a la invitació que des de la Santa Seu es feia a totes les Conferències Episcopals d'arreu del món, per tal que consideressin l'oportunitat de crear un estament propi lligat a la Comissió Pontifícia. Així fou com es fundà la Comissió Nacional de Justícia i Pau d'Espanya, sota la presidència del Bisbe de Huelva, Rafael González Moralejo. En aquella etapa en la qual el Secretariat de Barcelona ja no estava tan sol, hi va haver algun petit conflicte de fons econòmic entre ambdues entitats, ja que González Moralejo proposà que les finances s'organitzessin des de Madrid i, per tant, es distribuïssin els béns econòmics des de la Comissió Nacional espanyola. Don Marcelo s'hi oposà convençudament, i aconseguí aturar la proposta argumentant que l'entitat barcelonina es trobava en uns moments iniciàtics en els que no es podia permetre dificultats en el seu finançament.

Aquesta va ser una demostració ben clara de que el prelat de Barcelona començava a sentir com a propi un Secretariat que havia nascut amb no poques dificultats, i que a poc a poc començava a caminar tot i no tenir clarificades les dreceres per on anar. Tot i així, el primer director del Secretariat no va trobar-se mai personalment amb Don Marcelo, ni tampoc recorda que mai estigués present en cap de les reunions que es van organitzar; això

³⁸⁹ La realitat sudamericana era més pròxima culturalment, i la situació de pobresa havia estat més coneguda gràcies a la contribució de nombrosos missioners, i d'entitats com Agermanament (vinculada als inicis fundacionals de Justícia i Pau).

vol dir que la proximitat del prelat era distant. Sigui com sigui, també es podia percebre com una bona disposició a la gestió autònoma de l'entitat per part del prelat, cosa que efectivament se seguí donant en els anys següents.

Joaquim de Nadal parla de la seva acció com a director del Secretariat referint-se a la imatge d'un franc tirador o freelance, argumentant que no hi havia una trajectòria traçada ni tampoc punts de referència on identificar les accions a dur a terme; així, ell anava proposant i anava gestionant amb el suport de la Comissió Permanent, però d'una manera un xic improvisada, sobre la marxa i sense gaire organització prèvia. En part, la situació inicial obligava a comptar amb aquestes dificultats inherents a tot començament, però d'altra banda de Nadal era un home de projectes concrets. Així va ser com el director es proposà començar amb la difusió d'idees pròpies de l'entitat mitjançant la publicació d'articles en premsa; d'altra banda, també organitzà algunes investigacions sobre temes específics per a estructurar una acció a mig termini del Secretariat, però en aquells moments no hi va haver cicles de conferències, ni especial presència a parròquies i, menys encara, mobilitzacions públiques per part d'entitats d'església i cristians de base.

En converses amb Manuel Vigil, el director de Justícia i Pau va aconseguir una via per accedir a publicar articles al diari *La Vanguardia* amb certa regularitat, i així fer més present el Secretariat, i els temes que treballaven, en els mitjans de comunicació i en la societat civil en general. Es tractava d'escrits sobre temàtica social, d'inspiració cristiana i amb clara influència de la Doctrina Social de l'Església. Segons recorda de Nadal, durant l'any i mig que va ser director, van publicar-se, al menys, dos articles que van ser ben difosos: un sobre la importància del dret a les vacances per a tots els ciutadans, i un altre sobre el plantejament i reflexió en relació a l'actualitat dels mètodes artificials de control de la natalitat. De Nadal escriu sobre aquestes temàtiques perquè, en consultes amb la Comissió Permanent, considerava que eren d'interès en aquells moments i el Secretariat havia de fer-se present reflexionant sobre els mateixos.

Per primera vegada, i en temps de de Nadal, la Comissió Permanent començà a reunir-se en locals del carrer Rivadeneyra, on estava ubicada la Casa de l'Església. Seria el primer pas per a aconseguir situar-se definitivament en la planta 10a de l'edifici que està a tocar de la cèntrica Plaça Catalunya. Una altra novetat per al Secretariat en aquests mesos va ser la incorporació, al final del període de direcció de de Nadal, d'un grup de dones provinents del Centre d'Influència Catòlica Femenina (CICF),³⁹⁰ del qual era consiliari Mn. Alemany. Estem parlant d'una entitat que tenia clares motivacions culturals i cíviques, i que fins i tot havia fundat la primera Escola de Periodisme enfront de la del Movimiento

390 Posteriorment més conegut com a CIC, Centre d'Influència Catòlica.

Nacional. Les persones en qüestió foren, al menys, Rosa Griso, Rosa Monegal, Maria Lluïsa Caparà i Lluïsa Guarro.³⁹¹

Joaquim de Nadal va viure uns moments del Secretariat on era important l'esforç d'obrir pas, i si bé la seva feina fou notable, no trobà el finançament ni els mitjans necessaris. D'altra banda, de Nadal buscava altres trajectòries professionals més enllà de la tasca al capdavant del Secretariat, i a finals de 1969 va rebre una oferta laboral que li interessà perquè li permetia establir la seva vida professional per altres camins. Fou així que demanà retirar-se del seu càrrec als tombants de 1970. Nadal havia contribuït de manera seriosa i entregada, a engegar el Secretariat amb no poques dificultats, i la seva gestió fou beneficiosa per a l'entitat que aconseguí establir-se mínimament. Abandonà el seu càrrec el 23 de febrer de 1970.

Relleu en la direcció: Pere Sureda i la revolada amb el GDH

Iniciat l'any 1969, a Barcelona especialment s'havia anat teixint una xarxa de les anomenades Comunitats Eclesials de Base, sorgides dels nous reptes pastorals, socials i eclesiàstics del Concili Vaticà II. Alguns dels seus membres, i altres cristians de base, s'anaren implicant en el Moviment de Solidaritat (també conegut amb el nom de Grups de Solidaritat o bé Comissió de Solidaritat). Aquest era un moviment liderat principalment per Agustí de Semir, Josep Verde Aldea i Anton Cañelas, i feia solidaritat especialment amb els empresonats i perseguits pel règim i amb llurs familiars, en un admirable compromís mig obert i mig clandestí. D'entre els seus membres, que no tenien cap confessió religiosa però sí una influència de militants o simpatitzants de diferents sensibilitats polítiques (especialment del PSUC), nasqué a finals de 1969 el Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans (GDH).³⁹² Aquest sorgeix, segons Cassañas, davant la necessitat de crear un aglutinador de cristians que no arribaven a participar en aquest tipus de lluita si no era a través d'un organisme eclesial (Justícia i Pau aleshores tot just acabava de donar la primera passa tímidament però no era molt conegut), o per aquests Grups de Solidaritat en els que temien ser manipulats políticament per sectors comunistes.³⁹³

El GDH pròpiament va néixer davant la necessitat d'actuar, més enllà de la sola reflexió, enfront les violacions que en general es perpetraven sobre la dignitat humana a Catalunya, per part del règim franquista. L'ànima del GDH eren Agustí de Semir i Rovira i Mn. Joan Carrera i Planas, i la seva seu estava situada en el carrer Roger de Llúria 3, on feien reunions i preparaven accions gairebé des de la clandestinitat, tot i que amb clara

391 Cfr. entrevista a Joaquim DE NADAL, el qual afirma que si s'hagués d'historiar la resistència dels cristians contra el franquisme, caldria tenir ben present al CICF.

392 Entrevista amb Joan CARRERA I PLANAS, a Barcelona, 3/04/2002.

393 Joan CASANAS I GURI, op. cit.; p. 305.

identitat cristiana (visible inclús en el mateix nom del Grup). Tot i no formar part de cap estructura eclesial, van liderar accions concretes ben coratjoses, però els calia un suport institucional que els protegís per poder continuar creixent. Seguint la teoria del paraigua eclesial, el GDH trobarà en Justícia i Pau el complement necessari per a continuar, i el Secretariat trobarà en el GDH la força imprescindible per a fer la revolada que encara no havia aconseguit en el seu primer any.

El GDH, abans i després de la seva incorporació a Justícia i Pau, es reunia cada setmana per posar-se al dia de les novetats quant a la repressió del règim i les necessitats de les seves víctimes. Alguns dels dijous de la reunió, s'aplegaven fins a 100 persones que anaven a denunciar situacions de violació de drets humans, o empresonaments i detencions arbitràries.³⁹⁴ A mida que s'enceta la dècada de 1970, el GDH va creixent en membres i activitats. S'incorporen joves universitaris i altres joves procedents d'ambients obrers i de barris obrers, la qual cosa donava un nou impuls al Grup. Aquest fou el moment en el qual una bona part dels activistes del GDH decideixen donar el pas cap a Justícia i Pau.

El Grup Cristià de Drets Humans, tot i fer un transvassament de membres cap al Secretariat, no perd ni el seu activisme propi ni la seva identitat; tant un col·lectiu com l'altra segueixen vies paral·leles, si bé caminen juntes. L'estructura interna del GDH, per exemple, funcionava també amb equips de treball que aleshores creixien, i això implicava més accions i més ressò. Val a dir que en el curs 1971-72 el GDH disposava de 9 equips de treball amb diferents temàtiques a desenvolupar.³⁹⁵ Les accions pròpies que duia a terme el Grup eren, bàsicament, les següents: (1) denúncia de males situacions de barris, d'injustícies a diversos nivells, de males condicions de treball, de mals tractes; (2) solidaritat amb les víctimes de l'opressió, la injustícia, la manca de llibertat i de treball, i l'ajut als respectius familiars; (3) informació, mitjançant assemblees, dossiers, grups de treball, cartes o altres escrits dirigits sobre tot als bisbes o comunitats cristianes; (4) sensibilització, a través de publicacions, documents, conferències i col·loquis, entrevistes, viatges; (5) suport a nous grups o a equips que duïen a terme accions concretes en un moment determinat; (6) formació interna dels propis membres.

L'aleshores Vicari Episcopal per a Ambients Obrers, Mn. Joan Carrera, i ànima del GDH, manifesta que Justícia i Pau va tenir un començament institucional clar però en aquells moments romania buit de contingut, com encarcerat. De manera que l'embranchida de Justícia i Pau en aquells inicis dels anys 70 la recorda de la següent manera: "Quan es funda el GDH es veu que Justícia i Pau existeix però era com una carcassa amb poc contingut, de manera que els del Grup s'apunten tots a Justícia i Pau tot provocant una

³⁹⁴ Entrevista amb Rosa GRISO DE SALA-PONSATÍ, a Barcelona, 7/11/2007.

³⁹⁵ Els grups eren els de món obrer, problemes específics de Catalunya, representants de comunitats parroquials i no parroquials, ajuda solidària, professionals del Dret, educadors, universitaris, informació, comarques.

Assemblea amb una nova Junta i és llavors quan es dona la represa de Justícia i Pau. Així doncs, el GDH entra en aquells anys a Justícia i Pau i la renova."³⁹⁶

Amb l'entrada d'un GDH més actiu i organitzat, indubtablement Justícia i Pau guanyà en estabilitat quant a les seves actuacions, i en una estructuració interna que calia anar refent i consolidant paulatinament. Fou així com, amb l'abandonament de de Nadal del seu càrrec, Pere Sureda Canals és nomenat director del Secretariat. Sureda no provenia del GDH, però quan aquest entra en escena aviat s'elegiria la nova Comissió Permanent a la qual es refereix Carrera, en la qual cinc d'una vintena de membres del GDH serien escollits per l'Assemblea (és a dir, la totalitat de la Comissió Permanent).³⁹⁷ Sureda es recorda a sí mateix, en aquella situació, una mica passarell, ja que no provenia del món polític ni tampoc se sentia avessat a ell, i d'altra banda estava rodejat de gent que ell considerava destacable o important en aquest àmbit; de fet, un bon grapat d'ells van acabar fent un pas a la política en el postfranquisme, i de fet ja venien de l'activisme polític clandestí.

El seu primer contacte amb el Secretariat va ser a partir de la relació amb persones com Germà Vidal i Joan Majó, que esdevindrien homes de pes en l'entitat. Consideraven, com també li succeïa a Sureda, que el Secretariat era una entitat important, i que en està promocionada pel Vaticà fent una aposta per al compromís social des de les diòcesis, podia esdevenir una plataforma d'acció ben interessant. Si bé ell considera que en aquells moments no tenia cap ambició política de fer carrera, a diferència d'alguns dels que estaven participant en el Secretariat, la seva versió sobre el seu nomenament de director l'explica de la següent manera: a causa de que les persones que podrien haver estat escollides, per capacitats i temps en l'entitat, no estaven disposades a fer-ho per no veure's més compromeses o bé per no tancar-se portes en altres àmbits com el polític, li van oferir obertament el càrrec, i va acollir-lo, sense cap altre interès que le servei a l'entitat i als ideals que defensava. Amb el temps, s'anà adonant que les qüestions que es tractaven al Secretariat es convertien fàcilment en temes de fons polític, i alguns dels que proposaven aquestes temàtiques tenien la seva pròpia línia política molt clara i decidida, sobretot un cop acabés la dictadura.³⁹⁸

L'estructura interna del Secretariat va reformulant-se també amb Sureda, qui li va imprimir noves formes davant dels nous reptes. Es creen grups de treball, aprovats per l'Assemblea, que a data d'1 d'abril de 1971 es confirma que són els següents i amb els respectius membres: (1) Desenvolupament (Blanafort, Majó, Roca, Vidal, Sureda i un representant de Càritas); (2) Drets Humans (Pibernat, Mogas, Arola, Carrera, Taxonera, Garcia i Esquirol); (3) Pau i Desarmament (Humet, Roda i Vigil); (4) Justícia en el país (Boix,

³⁹⁶ Cfr. entrevista amb Joan CARRERA.

³⁹⁷ Cfr. entrevista amb Rosa GRISO.

³⁹⁸ Entrevista amb Pere SUREDA I CANALS, a Barcelona, 17/10/2007.

Cañelles, Ramírez, Vives i Fornés). Aquest darrer grup és presentat per Boix, en vistes a col·laborar amb la Comissió Nacional per a redactar un informe previst i encara pendent de confirmar, que havia de ser presentat als bisbes espanyols en el seu Sínode Episcopal del mes d'octubre.

Fornés considerà que era necessari nomenar també una nova Comissió Permanent abans d'estructurar els grups proposats. Per la seva banda, Fornés proposa que cada equip nomeni un candidat per a la nova Comissió Permanent, que finalment queda constituïda de la següent manera: Sureda, Mogas, Roda, Cañelles i Boix (com a Delegat Episcopal). D'aquesta manera s'aconsegueix que els grups puguin ser més operatius en tenir un representant directe a la Comissió Permanent, i d'altra banda, es decideix que els equips tinguin reunions autònomes a banda de les de la Comissió i l'Assemblea. És una nova manera d'afrontar les puntes de baixa activitat en alguns sectors del Secretariat, i algunes mancances d'organització encara detectades.

En la darrera Assemblea de Sureda com a director, de 2 de juliol de 1971, s'accepten nous membres oficialment: Rosa Griso, Josep Miró i Ardèvol, Josep Verde Aldea, Jaume de Puig, Mn. Josep M. Vidal i Aunós, Josep Benet, Llibert Cuatrecasas i Conxa Millan. Estaven en preparació dos documents importants del Secretariat i de la Comissió Nacional. D'una banda, un informe sobre les minories ètniques que havia de ser presentat al Sínode de Bisbes espanyols del mes d'octubre, i que Fornés lamenta no haver pogut elaborar millor i més àmpliament degut a dificultats en l'organització interna del Secretariat per tal que tots els membres que estaven interessats haguessin pogut participar més directament. D'altra banda, la Comissió Nacional envià al Secretariat un estudi sobre la situació dels drets i llibertats polítiques en el país, dirigit als bisbes espanyols assistents al Sínode, per tal de reflexionar sobre el seu contingut. Se'n feu lectura i un petit resum conclusiu per a difondre'l entre els membres del Secretariat; davant la manca de temps es reconeix que no es va poder fer gaire més. Finalment, Roda explica que l'informe sobre el projecte de reforma de la Llei d'Ordre Públic havia d'haver estat redactat per la Comissió Nacional, però davant dificultats de darrera hora ho impediren. D'aquesta manera, el Secretariat de Barcelona, modificant lleugerament l'informe rebut de Madrid, enllestí un redactat final i l'entregà a la premsa, tot informant la Comissió Nacional, a Mon. Ramon Torrella (Vicepresident de la Pontifícia Comissió) i als bisbes catalans.

Justícia i Pau tenia algunes mancances, que els mateixos membres i directius eren conscients. A tall d'exemple, és en Pibernat qui proposarà en aquests mitjans de 1971 disposar d'impressos i segell propis, de manera que fins aleshores una qüestió d'imatge i logística senzilla però important, encara no s'havia encetat; seria aprovat immediatament per l'Assemblea. Mn. Carrera i el mateix Blancafort reiteraren, com en altres ocasions havia fet el director vigent o anterior i altres membres de la Comissió Permanent, la necessitat

d'involucrar-se més i de sentir més pròpia l'actuació de la Permanent i del Secretariat. No era fàcil, per tant, en aquells moments, trobar la manera de consolidar un activisme regular. Els mateixos Roda i Cañelles proposen l'alternativa d'obrir-se a altres bisbats catalans com a via potencial de creixement en nombre de membres i d'augment de l'activisme i del ressò. I Carrera proposava també obtenir el recolzament de l'equip de govern de l'Arquebisbat i de tota l'església local

Com es pot observar, no eren poques les dificultats que encara patia el Secretariat i, en alguns aspectes, més encara la Comissió Nacional. Calia donar una nova empenta a Justícia i Pau de Barcelona, i calia seguir en la tasca triple d'organització interna, més implicació dels membres, i consolidar l'incipient esforç de presència externa. En finalitzar l'Assemblea, Pere Sureda presentà la seva dimissió del càrrec de director tal i com s'havia previst en l'anterior, i quedà pendent proposar nova terna. Sureda va fer front, durant el seu any de direcció, a reptes importants que no sempre trobaren la implicació de la totalitat de membres, si bé la incorporació del Grup de Promoció i Defensa dels Drets Humans, fou l'inici d'un revulsiu que no tenia volta enrere. Sureda va saber encaixar bé el nou gruix de membres vinguts del GDH i integrar-los amb els històrics del Secretariat; el seu esforç i compromís per a ressituar-ho tot de nou i avançar cal reconèixer-ho en tant en quant permeté que s'afrontés el final del franquisme amb una entitat més enfortida i més present socialment del que s'havia trobat quan arribà a la direcció.

7.2.- L'impuls durant el convuls final de la dictadura

Nova empenta amb Josep Mogas i reactivació del Secretariat

Pere Sureda,³⁹⁹ que era director des de mitjans de l'any 1970, en Assemblea d'1 d'abril de 1971 va manifestar que desitjava presentar la seva dimissió, que quedà pendent efectuar-la en la següent reunió assembleària de 2 de juliol del mateix any. Aleshores es presentà la terna pertinent, que només va poder elaborar-se a partir de dos noms: Josep Mogas i Joaquim Pibernat, i el prelat diocesà decidí posteriorment en la persona de Josep Mogas i Puig, nomenant-lo el 22 de juliol de 1971. El nou director ocuparia la responsabilitat de liderar el Secretariat fins el juliol de 1974, quan aleshores el rellevaria curiosament el mateix Pibernat.

Josep Mogas havia estat fins al moment un membre actiu de Pax Christi, i amb una colla d'amics i coneguts interessats per la lluita per la pau i els drets humans, s'havia incorporat a la fundació del GDH. Era l'època a tocar del tardofranquisme en la què drets

³⁹⁹ Cfr. entrevista amb Pere SUREDA.

fonamentals de la ciutadania quedaven conculcats una i altra vegada. Des del GDH, Mogas entrà en contacte amb el Secretariat per tal de poder disposar de més cobertura legal i eclesiàstica, i ajuntar-se amb altres persones que acabaven de fundar una entitat amb reconeixement canònic fins i tot a Roma, que els permetria unir esforços i garantir més ressò i més eficàcia.⁴⁰⁰

En aquesta Assamblea de juliol de 1971 en què es presentà la candidatura de Mogas per a la direcció, es donen d'alta nous membres del Secretariat, entre els quals hi eren Rosa Griso, Josep Miró i Ardèvol, Lleonard Ramírez, Josep Verde Aldea, Jaume de Puig i Oliva, Mn. Josep Vidal i Aunós, Josep Benet, Llibert Cuatrecasas i Conxa Millan. A partir del setembre, Mogas ja exerceix de director plenament, i proposarà la reorganització interna de l'entitat per tal de millorar-la en l'acció i la difusió. Es creen tres grans Departaments al sí del Secretariat que permetrien organitzar els diferents grups de treball i els reptes que anava acumulant l'entitat; així és com es constitueixen el Departament de Pau, el Departament de Justícia i el Departament de Desenvolupament, i es convidà als associats i membres més actius que s'inscriguessin a un o més d'un d'aquests Departaments, per tal de dinamitzar-los.

Mogas argumentava que d'aquesta manera es podia fer més eficaçment la tasca de sensibilització de la societat civil i de l'opinió pública sobre aquestes qüestions, no només a Catalunya sinó també arreu del món. El repte del nou director ja es perfilava, d'una banda, per dur a terme una tasca seriosa i de rigor, amb equilibri geogràfic i temàtic respecte al gruix de problemes que calia anar tractar, i amb una posició d'obertura davant el que l'actualitat anés marcant, pensant especialment en el futur tant de l'entitat com del país.

En l'Assamblea de 29 de setembre de 1971 es nomenà una nova Comissió Permanent. Pibernat va proposar els noms de Pere Sureda, Frederic Roda, Anton Cañellas i Rosa Griso; mentre que Fornés, que deixava voluntàriament de ser membre del Secretariat (n'havia estat un dels esforços fundadors), proposà a Lluís M. Blancafort, Manuel Vigil i Josep Vives. Finalment, la Comissió Permanent acabà essent formada per Griso, Sureda, Cañellas i Roda, juntament amb Mogas que ho era en ser el director. Aquesta va ser una Comissió que va deixar un rastre important en uns moments que esdevingueren culminants per a la trajectòria futura de l'entitat.

L'ICESB, fins al moment, havia estat acollint el Secretariat en els locals de la seva seu. Cada vegada, però, era més difícil trobar espais que permetessin desenvolupar la pròpia tasca del Secretariat, que estava creixent dia a dia. Mogas proposà cercar un nou indret on reunir-se i establir una seu pròpia, adient a la nova etapa de l'entitat i al seu gruix de feina i

400 Entrevista amb Josep MOGAS I PUIG, a Barcelona, 18/11/2007.

d'associats. Es parlà de llogar un despatx a la desena planta de la Casa de l'Església, al carrer Rivadeneyra 6 de Barcelona, i també es proposà la possibilitat d'instal·lar-se en la seu d'Agermanament, al carrer Diputació 185. Durant el darrer trimestre de 1971, la Comissió Permanent decidí finalment establir a Rivadeneyra la nova i definitiva seu del Secretariat, amb un cost de lloguer i material a càrrec gairebé total dels associats, (amb uns pressupostos d'instal·lació d'un total de 41.000 ptes., i unes despeses mensuals de 8.000 ptes.).

D'altra banda, s'encarregà al brillant advocat Vilaseca que elaborés un reglament del Secretariat que facilités un funcionament intern de caràcter associatiu, tot i que en no disposar de personalitat jurídica pròpia no podia tenir socis sinó membres que havien de ser aprovats, per a integrar-se al Secretariat, cas per cas. Aquesta circumstància condicionava que es comptabilitzés no més d'una seixantena de membres, dels quals pocs més de la meitat eren realment actius, segons apreciacions de Gomis.⁴⁰¹ Sens dubte, els nous estatuts milloraren l'organització interna que calia anar perfilant paulatinament.

L'Assamblea proposarà el setembre de 1971 tres temàtiques que preocupaven a la ciutadania i sobre les que el Secretariat calia que tractés, tal i com marcaven els seus objectius. D'una banda, les inundacions i aiguats a Catalunya i especialment a les poblacions del Baix Llobregat; d'altra banda, la manca de sensibilització política dels espanyols en uns moments claus per a afrontar el tardofranquisme; i, finalment, es demanava dur a terme un estudi aprofundit sobre com contribuir a que la televisió esdevingués un instrument de veritable desenvolupament cultural del país. Es constitueixen tres grups de treball per a cada temàtica, coordinats per Joan Majó, Joaquim Pibernat i Josep Roca, respectivament.

Creixia el nombre de noves incorporacions, i es presentaren nous membres per a ser admesos al Secretariat: Miró Abelló, Ma. Lluïsa Caparà, Núria Raventós, Mariona Guarro i Lluïsa Guarro. L'etapa Mogas ja estava engegada, i començava a funcionar regularment; el relleu de Sureda a Mogas s'havia fet amb èxit. Augmentava el nombre d'associats i les assemblees eren actives en propostes, així com els seus membres s'anaven inscrivint en els diferents grups de treball de moment a bon ritme. El Secretariat, per primera vegada, gaudia de bona salut i semblava garantida la seva continuïtat havent-se clarificat els seus objectius, havent-se concretat els seus reptes, i desenvolupant un dinamisme intern com mai abans s'havia aconseguit.

401 Joan GOMIS I SANAHUJA, *Memòries Cíviques*, Edicions La Campana, Barcelona, Barcelona, 1994; p. 282.

Narcís Jubany, nou Arquebisbe

Narcís Jubany i Arnau va ser nomenat Arquebisbe de Barcelona el 4 de desembre de 1971.⁴⁰² La seva gran personalitat eclesiàstica es va anar configurant des de la senzilesa, l'elegància i el saber estar, cosa que ja demostrà d'ençà que serví el seu ministeri episcopal a Girona, en una diòcesi no exempta de tensions en els seus moments de pontificat. Del Dr. Jubany es digué que sapigué hàbilment aplicar el seny català a l'alta política eclesial durant el seu temps d'Arquebisbe a Barcelona.⁴⁰³ Si bé era cert que les bones actuacions del seu antecessor en la millora de l'estructura eclesial representà una bona embranzida diocesana en els no fàcils anys 1960, el Dr. Jubany va marcar molt notablement en els anys 1970 un nou estil i noves perspectives. Va saber gestionar exitosament l'afebliment del règim franquista amb la renovació que aportava el Concili Vaticà II, en una arxidiòcesi en la que liderà una nova vida eclesial, incorporà nous compromisos socials i polítics amb els laics i preveres, i obrí l'Església local a la cultura catalana sense les contradiccions dels períodes anteriors.⁴⁰⁴

Pel que feia al Secretariat, l'Arquebisbe de Barcelona confiava i combregava amb la tasca de Justícia i Pau, i el seu pontificat va ser clau per a la consolidació i enlairaement definitius de l'entitat. En la reunió de l'Assemblea del 16 de febrer de 1972 s'informà de la primera visita del nou prelat a la seu del Secretariat que seria l'endemà, i que s'esperava amb molta expectativa ja que no hi havia hagut cap altra anteriorment per part del seu antecessor. Aquella reunió assambleària va ser, curiosament, la primera celebrada en la nova seu de la planta 10a de l'edifici del carrer Rivadeneyra, on Justícia i Pau ha romàs des d'aleshores.

El Secretariat havia gaudit fins al moment d'una relativa autonomia de l'autoritat episcopal amb Don Marcelo, però amb el Dr. Jubany va poder anar desenvolupant la seva tasca sense interferències per part de la jerarquia eclesiàstica. D'una banda, això es donà a causa de que l'Església Catòlica havia adoptat actituds obertes i favorables, amb motiu del Concili Vaticà II, en les temàtiques tractades pel Secretariat, a diferència d'altres àmbits en els que hi romania una posició més conservadora; d'altra banda, l'Arquebisbe barceloní hi contribuí de manera molt destacable amb el seu estil de gestió i tarannà personal.

402 Nasqué a Santa Coloma de Farners (La Selva) i fou nomenat Canonge de Barcelona i, posteriorment, bisbe auxiliar del Dr. Modrego el 1955. Participà en el Concili Vaticà II i posteriorment fou destinat com a bisbe de Girona el 1964, responsabilitat que deixà quan fou nomenat prelat de l'Arquebisbat de Barcelona, càrrec que ocupà fins a la seva jubilació el 1990; morí a la ciutat comtal el 1996.

403 José Manuel Vidal, "El 'seny' de la Iglesia catalana", article en el diari "El Mundo", 27 de desembre de 1996.

404 Josep Maria MARTÍ BONET, doctor en Història, delegat diocesà per al Patrimoni Cultural de l'Església, ha estat el redactor de l'apartat d'Història del portal web de l'Arquebisbat de Barcelona: <http://www.arqbcn.cat/> (visita en data de 30.12.07).

Josep Boix, Delegat Episcopal del Secretariat, va plantejar al Dr. Jubany, tot just al poc temps d'estar nomenat prelat barceloní, la seva renúncia del seu càrrec. Les raons que el mateix Boix⁴⁰⁵ exposava a principis de 1972 van ser que tenia excés de feina entre la direcció de l'ICESB i la delegació del Secretariat, i li demanava que l'alliberés d'una de les dues responsabilitats. Jubany coneixia el tarannà patidor i treballador de Boix, i el va tranquil·litzar davant les possibles visites i registres de les autoritats policials al Secretariat; al mateix temps li va respondre que li faria saber la decisió que prengué davant la seva demanda. Tant Pere Sureda,⁴⁰⁶ com Rosa Griso⁴⁰⁷ i el mateix Jacint Humet⁴⁰⁸ reconeixen que Mn. Boix es va espantar de com anava prenent cos la vigilància policial davant l'augment d'iniciatives i activitats del Secretariat, sobretot perquè Boix (així com Sureda) encara pensaven el que inicialment s'apuntà sobre Justícia i Pau: que les activitats de l'entitat serien només de caràcter més aviat intel·lectual, sense entrar en consideracions massa profundes ni en un activisme excessivament compromès políticament.

Val a dir també que, contràriament, el mateix Boix recorda que la policia passava de tant en tant per l'ICESB però no amb gaire regularitat, i més aviat ho feien per veure qui eren els membres de Justícia i Pau i què estaven fent, però no pas tant per registrar. Si en alguna ocasió i vetlladament van exercir més pressió, Boix recorda que era més aviat per demostrar que estaven a l'aguait i els vigilaven però des de la distància. Quan en alguna ocasió les autoritats policials citaven a Boix per demanar-li alguna informació específica per a contrastar, ell consultava a Cañellas o en Mogas i la situació no anava mai a més, al menys fins aleshores. Tot i així, en Mn. Boix no vivia en pau aquestes situacions i va demanar, amb l'argument cert de l'excés de feina, que el Dr. Jubany trobés alguna alternativa per alliberar-lo d'alguna responsabilitat. I així fou com, al poc temps, l'Arquebisbe va nomenar nou Delegat Episcopal a Mn. Joan Carrera, cofundador i consiliari del GDH i un dels seus més actius membres, ja incorporat a Justícia i Pau des de feia un temps. Boix seguí actiu al sí de l'entitat, i aportant idees i reflexions interessants.

El Secretariat seguia el seu curs i amb més propostes i més feina, però no sempre trobant els mitjans per a dur a terme tots els reptes que s'anaven plantejant. Entre les activitats més notables de l'entitat que Mogas presentà a l'Assamblea en la reunió de febrer 1972, hi destaquen les següents que són il·lustratives del dia a dia de l'associació en aquests inicis de l'època Mogas. D'una banda, la Comissió Permanent envià una carta al bisbe Enrique Tarancón així com a la totalitat dels bisbes catalans, sobre les conclusions a desenvolupar de l'Assemblea Conjunta de Bisbes i Capellans; d'altra banda també s'havien fet gestions per a aconseguir el film "Pax?" del Govern Mexicà, que havia estat premiat pel Memorial Joan XXIII per la Pau que atorgava Pax Christi a Catalunya, de forma que el

405 Cfr. entrevista amb Josep BOIX.

406 Cfr. entrevista a Pere SUREDA.

407 Cfr. entrevista a Rosa GRISO.

408 Cfr. entrevista a Jacint HUMET.

Secretariat s'ocuparia de la seva distribució; d'altra banda, s'encarregà un estudi a juristes experts sobre l'aplicació de la nova Reforma de la Llei d'Ordre Públic; i finalment, es contactà amb membres del Secretariat que feia temps que no participaven activament en l'Assemblea, per a convidar-los a conèixer la renovació de les activitats de l'entitat per si podia ser ocasió de reincorporar-se.

Altres activitats regulars del Secretariat comprenien dedicar-se a temàtiques més quotidianes, com ara les iniciatives preses amb motiu de les riuades al Baix Llobregat (en especial a Cornellà); es van fer una sèrie de tràmits encaminats a donar un toc d'atenció públic sobre els problemes plantejats per les inundacions, tot i que no van aconseguir el ressò que s'esperava per alguna dificultat tècnica; però a llarg termini es va encarregar a Majó i Sureda un estudi tècnic sobre el problema ja secular de les riuades a Catalunya. Per altra banda, es va crear el Secretariat de Cooperació pel Desenvolupament (SECOD) dins de Justícia i Pau, però amb autonomia funcional i econòmica. La direcció d'aquesta secció de l'entitat va recaure en Josep Miró i Ardèvol, membre de l'Assemblea, i la realització més immediata que es va dur a terme fou la publicació d'un llibre que, sota el títol "La Catalunya pobra", abordava la temàtica urgent de tenir en compte les comarques no suficientment desenvolupades de Catalunya, i cercar-ne alternatives i solucions.

Si bé fins llavors la Comissió Permanent estava duent a terme les seves tasques amb cert dinamisme, Mogas es mostrà preocupat davant la poca eficàcia d'acció d'alguns dels Grups de Treball. L'explicació d'aquesta situació era, segons els mateixos membres de l'Assemblea, la manca de temps dels voluntaris que impedia dur a terme tots els reptes que s'anaven acumulant. Mogas proposà aleshores reconfigurar el Departament de Justícia per tal de situar-lo com una mena d'intermig entre la Comissió Permanent i l'Assemblea, la qual cosa permetés una relació més estreta entre els dos sectors. D'aquesta manera, es podrien recollir millor les propostes d'acció presentades, i organitzar com dur-les a terme d'una manera més eficaç.

En aquella mateixa Assemblea de febrer de 1972, Boix (que encara era Delegat Episcopal) va proposar una qüestió a tractar que li semblava prioritària: la immigració nordafricana, un tema que sens dubte era avançant, com altres en Justícia i Pau, a l'època. El mateix Mons. Ramon Torrella, Vicepresident de la Comissió Pontifícia *Iustitia et Pax* a Roma, havia demanat informació i documentació al respecte per tal d'estudiar aquesta situació; i en Boix proposava també recollir aquestes dades per a què el Secretariat fes una declaració, ja que la qüestió immigratòria començava a arribar amb força pel sud d'Europa.

Aquests són exemples clars de com el Secretariat anava recollint situacions d'injustícia que es vivien a Barcelona i a tot Catalunya, i que considerava que l'Església no podia romandre en silenci. Com s'ha pogut observar, la varietat de temàtiques, totes integrades

dins els objectius del Secretariat, era gran, però al mateix temps l'entitat intentava fer un treball rigurós. El cert és que Justícia i Pau pretenia aportar una cada vegada més elaborada reflexió cristiana i convidar al compromís cívic davant la violació de la dignitat humana. El cas més paradigmàtic en aquests anys va ser la primera denúncia pública de Justícia i Pau contra el clima creixent de violència i repressió que es vivia en aquells anys. Les conseqüències que comportà aquesta denúncia contundent varen ser prou dures com per implicar un processament davant el Tribunal d'Ordre Públic, la qual cosa posà l'Arquebisbat de Barcelona en una situació difícil, i el Secretariat es trobà, per primera vegada i temporalment, contra les cordes.

Declaració contra el clima de violència i repressió, i procés del T.O.P.

En Assemblea de data 16 de febrer de 1972, i en l'apartat de prec i preguntes, els membres del Secretariat manifestaven la gran preocupació que estava ocasionant la situació de violència que es vivia últimament, de manera especial a causa de la repressió creixent del règim. Davant una situació que era clarament percebuda per diferents sectors de la societat, i amb exemples concrets i fets d'actualitat ben recents que l'Assemblea posava sobre la taula, es demanà que el Secretariat afrontés aquell problema. L'Assemblea, que considerava que aquesta era una tasca que pertocaven de ple a la missió del Secretariat, demanà a la Comissió Permanent i al director que assumissin aquesta inquietud i portessin a terme aquelles accions que creguessin oportunes per a denunciar-ho públicament.

El 14 de juny de 1972 s'aprovà en Assemblea un text que denunciava la situació de violència, i que és actualment més conegut com la Declaració contra la Tortura. El text final aprovat per l'Assemblea va ser el següent: ⁴⁰⁹

“El Secretariat ‘Iustitia et Pax’ de l'arxidiòcesi de Barcelona, davant els signes alarmants de laugment de la tensió i la violència en els darrers temps, se sent mogut a fe rpública la seva reflexió sobre alguns fets que concorren a aquesta situació en les actuals cirucmstàncies., la nostra preocupació no neix dce lanàlisi abstracte, sinó que es concreta en esdeveniments i fets:

En el transcurs de dos anys i mig, i com a resposta a manifestacions reivindicatives, exercides quan ja s'havien esgotat els mitjans anomenats legals, s'han produït deu morts i nombrosos ferits, víctimes de l'actuació de la força pública, que ha fet “ús de les armes contra multituds desarmades” (1): Erandio, Granada, Eibar, Madrid, Barcelona, Ferrol. Davant de fets de tal gravetat, l'opinió pública no ha conegut cap explicació sobre les investigacions que es puguin hbaver realitzat. Per altra part, al costat d'aquesta actuació de la força pública al carrer, es produeixen fets, possiblement menys coneguts per l'opinió pública, que vulneren directament la dignitat inviolable de la persona: la

409 Acta de l'Assemblea, de 14 de juny de 1972.

violència exercida en els interrogatoris policials, sota les formes de coacció física, que en molts casos arriba a l'ús d'autèntiques tortures ("quirófano", "cigüeña", llargs interrogatoris a peu dret, etc.); de tota mena de coaccions psicològiques (insinuacions de suïcidi, amenaces contra familiars, etc.); de detencions prolongades durant els estats d'excepció) hi ha hagut persones detingudes durant 15, 20 i fins més de 40 dies) i avui emparades per la Reforma de la Llei d'Ordre Públic, que permet, per complir la "responsabilitat personal subsidiària", l'empresonament sense sentència judicial.

Paral·lelament a aquestes situacions extremes, el món obrer pateix quotidianament una situació de repressió sistemàtica de totes les seves formes d'associació lliure, que s'expressa en els acomiadaments, sancions, desposseïció de càrrecs sindicals, etc., que posen de relleu el rígid control institucional que hi ha estallat per fer callar qualsevol intent reivindicatiu, per elemental que sigui, que procedeixi de les classes treballadores.

No resulta menys preocupant la crisi universitària, que s'aguditza constantment i comporta una paralització d'aquest sector tant important pel desenvolupament integral del país. Malgrat tot, els camins pels que s'ha abordat la problemàtica de l'Universitat s'han fonamentat més en la repressió (expedients, expulsions, presència de la força pública), que en l'acceptació oberta del d'fílleg.

La pluralitat de pobles que constitueixen la pròpia essència de la societat espanyola, es veu afectada per la discriminació i limitacions continuades a què es venen sotmeses les dierses comunitats ètniques i que afecten tant els seus Drets Cívics (2), com als culturals (ensenyament de la llengua i en la pròpia llengua, etc.) i els mitjans de difusió de la informació i opinió (sispensió de Presència, Goig, segrest i multes a Serra d'Or i Oriflama, dificultats per a crear nous mitjans d'opinió).

Per altra banda, quan alguns òrgans d'opinió aporten elements crítics diferents al pensament oficial corren el risc de ser suspesos definitivament (Aún, Signo, Juventud Obrera, Voz del Trabajo, Diario de Madrid, Sanjosé, España Económica, etc.), temporalment (Destino, Sábrado Gráfico, Triunfo, etc.), o bé castigats amb freqüents segrests i multes (Mundo Social, Cuadernos para el Diálogo, Vida Nueva, etc.)

Tanmateix, resulta notòriament inquietant la perduració de les jurisdiccions especials, malgrat les innombrables peticions en el sentit de reclamar la lògica unitat de l'poder judicial (Congrés Nacional de l'Abogacia, Col·legis d'Advocats de Madrid, Barcelona, València, etc.).

No podem concloure aquesta breu exposició de fets sense referir-nos a la necessitat de la urgent millora del sistema penitenciari espanyol a fi d'assegurar que estigui realment al servei de la contrucció de l'home i no contra ell. Per altra part, cal que accepti la realitat i reconeixi legalment l'existència del pres polític, per evitar la injusta situació que es produeix en l'actualitat (negació de llibertats condicionals, trasllat de penals, cel·les de càstig, etc.).

Per tant, considerant la Declaració Universal de Drets de l'Home i els Pactes de Drets Civils, Polítics, Culturals, Econòmics i Socials de les Nacions Unides, que tenen l'adhesió de l'Estat Espanyol, i a la llum de la Declaració de la Comissió Nacional "Iustitia et Pax", "Si vols la Pau, treballa per la Justícia", apareguda amb motiu de l'1 de Gener – Dia de la Pau- d'enguany, i de la Cosntitució "Gaudium et Spes" del Concili Vaticà II, els principis de la qual han estat recollits en la Primera Ponència de l'Assemblea Conjunta de Bisbes i Sacerdots, demanem el compliment de les següents conclusions de l'esmentada Ponència:

- *"Llibertat veritable d'expressió de tota idea que no atempti contra l'autèntic bé comú.*
- *Dret de lliure associació i reunió sindical i política en un sa i legítim pluralisme.*
- *Participació responsable de tots els ciutadans en la gestió i en el control de la cosa pública.*
- *Garantia suficient del treball que eviti –fins allà oln sigui possible- l'atur real o encobert, i el gravíssim problema de l'emigració.*
- *Desenrotllament econòmic de les diverses regions espanyoles, com també de les ciutats i del món rural.*
- *Respecte i promoció dels drets legítims de les minories ètniques i de les peculiaritats culturals deld siveros pobles d'Espanya.*
- *Igualtat d'oportunitats en l'accés a la cultura i reconeixement efectiu dels drets dels pares i assessors a escollir l'escola dels seus fills.*
- *Igualtat jurídica real de tots els espanyols davant les lleis i supressió de les jurisdiccions especials.*
- *Dret a l'objecció de consciència per motius ètics o religiosos.*
- *Det a la integritat física que tuteli l'home de les "tortures corporals o mentals, i també dels intents de coacció espiritual."*

Entenem que l'aplicació pràctica d'aquests drets en totes les circumstàncies concretes del nostre País és l'únic mitjà de què la convivència ciutadana mtingui uns fonaments que permetin, sota un signe creixent de Justícia, que la nostra societat avanci cap a formes més perfectes de Pau.

Notes: (1) Homilia Mondoñedo-Ferrol, 12 de març de 1972.

(2) Pactes de Drets Civils i Polítics de les Nacions Unides, aprovats el 1966 per l'Assemblea General.

Barcelona, juny de 1972.

Aquest document, equilibrat i valent alhora, va ser enviat en primer lloc a l'Arquebisbe de Barcelona. L'Assemblea demanà al director que es fés arribar també als Bisbes de la Província Tarraconense, i a la ciutadania en general a través dels mitjans de comunicació, tal i com permetia la llei vigent. Així fou com, posteriorment a l'enviament del

document als prelats catalans, s'entregà als diaris de Barcelona, a les agències de notícies de premsa espanyola (Efe, Europa Press, entre altres), i a algunes revistes especialitzades. Tot i així, no va sortir a la llum finalment perquè va actuar la censura i, de seguit, les autoritats van prohibir la seva difusió.

Tot plegat motivà una reacció judicial sense precedents per al Secretariat. El 10 de juliol s'obriren diligències judicials prèvies, i el 25 de setembre el Tribunal d'Ordre Públic (TOP) número 1 feia un exhort a la Comissió Permanent (redactora del document),⁴¹⁰ fins a l'acte de processament previst per al 2 de novembre. L'acusació se centrava en un suposat delictes de "propaganda il·legal i impressió clandestina". Les autoritats entregaren una nota informativa a la premsa, i el processament fou notificat a l'Arquebisbe Jubany, a la Comissió Nacional de Justícia i Pau i a la Comissió Pontifícia de Roma.

En data de 17 d'octubre de 1972, es redactà un Auto del Jutge Don Jaime Mariscal de Gante y Moreno on es formulava l'acusació oficial de la Comissió Permanent:

"...en su calidad de miembros del Secretariat 'Iustitia et Pax', redactaron y difundieron un escrito a multicopista que se da aquí por íntegramente reproducido, fechado en Barcelona, junio de 1972, en que se dan noticias inveraces sobre diversos temas del acontecer nacional que llegan a conclusiones inexactas contrarias al espíritu y letra de las Leyes vigentes, sin que para la edición y difusión de dicho texto se hayan cumplido ninguno de los requisitos exigidos en la legislación de Prensa e Imprenta."

En l'Assemblea següent a l'acusació del TOP, en data 10 de novembre de 1972, s'exposaren els fets per part de la Comissió Permanent i, per unanimitat, es prengueren les decisions següents:

- a) L'Assemblea, en la seva totalitat, mostrava absoluta solidaritat amb la Comissió Permanent i demanava fer gestions amb el Nunci Apostòlic, el President de la Conferència Episcopal Espanyola i altres bisbes, per a la defensa de l'entitat.
- b) L'Assamblea manifestava convençudament que no s'estaven jutjant els membres individuals d'una Comissió, sinó que es tractava d'un judici a tota una institució, reconeguda canònicament i que estava en ple exercici de la seva missió genuïna i específica.

L'Assemblea recorregué al Motu Proprio de Pau VI sobre la fundació de "Iustitia et Pax", justificant la comesa encomanada pel mateix pontífex romà per a defensar i promoure el desenvolupament integral de l'ésser huma en la justícia i la pau. De fet, la defensa

410 La Comissió Permanent estava composta per Mogas, Cañellas, Griso, Roda i Sureda.

jurídica de la Comissió Permanent que es dugué a terme, adjuntava els Estatuts fundacionals de l'entitat aprovats oficialment, en els què apareixia clarament i patent, la missió del Secretariat.

Per la seva banda, Mn. Joan Carrera, Delegat Episcopal, informà a l'Assemblea de novembre, que l'Arquebisbe estava al costat de la Comissió Permanent, i que es mostrava disposat a certificar documentalment que el Secretariat acomplia la seva missió encomanada d'acord amb la Doctrina de l'Església, per la qual cosa aquests aclariments es farien públics als mitjans de comunicació. L'Assemblea, per la seva banda, reiterà que, en el fons, més enllà dels encausats, es tractava de defensar fins i tot el dret de l'Església a poder manifestar-se d'acord a la seva pròpia doctrina, i considerava que l'episcopat havia de ser el primer en fer respectar aquest dret, en el qual s'encabia també l'actuació del Secretariat de Justícia i Pau. Val a dir, però, que la situació generada arrel de la declaració feta pública per l'entitat, posava sobre la taula qüestions polèmiques i de fons que prohibia la dictadura: el dret democràtic dels ciutadans a expressar-se en llibertat, a informar a l'opinió pública, a discrepar dels estaments governamentals. Era aquí on Justícia i Pau topava de front amb el règim establert.

El febrer de 1973 el fiscal formulà les seves acusacions que és interessant reproduir en tant en quant demostren la serietat de tot el procés. D'una banda, considerava que la Comissió Permanent feia al·lusions a l'actuació de la Força Pública disparant contra multituds desarmades com a única resposta a les reivindicacions laborals, l'ús de la tortura física i moral en els interrogatoris policials, la repressió sistemàtica del món obrer i les discriminacions i limitacions continuades de les comunitats ètniques en els seus drets cívics i manifestacions culturals. En segon lloc, acusava directament la Comissió Permanent d'haver comès delictes de propagandes il·legals, segons l'article 251 n. 4 del Codi Penal vigent aleshores. I el fiscal, finalment, demanava l'aplicació d'una pena de dos anys de presó menor i multa de 10.000 ptes. a cadascun dels processats, així com les costes del procés.⁴¹¹ D'aquesta documentació del fiscal la premsa nacional i internacional s'en feu ressò, especialment la italiana i la francesa, que estava seguint el procés de la Comissió Permanent.

Les diferents gestions que al respecte es realitzaren per part del Secretariat van ser les següents. D'una banda, l'Arquebisbat va fer una nota oficial sobre la qüestió el 18 de novembre, signat pel mateix Dr. Jubany i dirigida al GDH, on manifestava que la situació li "dol molt" i defensant el document ja que "conté un judici cristià sobre els fets ocorreguts darrerament, i que es fonamenta en les encíclics pontifícies i en la doctrina de l'Església"; finalitzà el seu document sense embuts: "estic en constant comunicació amb els membres de

⁴¹¹ Document entregat al Procurador Raso Corujo, redactat pel Fiscal del procés en qüestió del T.O.P., en data 12 de febrer de 1973.

l'organisme diocesà i amb el seu Consiliari, per tal de fer tot el que calgui en ordre a una reivindicació de les persones i de la institució". Al mateix temps, aquesta nota va ser publicada pel diari "La Vanguardia" el 21 de novembre de 1972.

D'altra banda, a Barcelona i altres indrets de Catalunya, es dugueren a terme noves actuacions. El 19 de desembre el Secretariat convocà una reunió informativa amb l'assistència dels diversos representants dels Superiors Majors de les Ordres Religioses, representants d'associacions, comunitats, parròquies i moviments cristians de la diòcesi. En tercer lloc, es va enviar una carta informativa dels fets signada per l'Arquebisbe i dirigida als Abats i Provincials de Catalunya, i comunicada a la premsa mitjançant l'Oficina de Mitjans de Comunicació Social de l'Arquebisbat, amb data de 9 de gener de 1973. D'altra banda, es van celebrar trobades entre el Secretariat i l'Arquebisbe de Tarragona, Dr. Pont i Gol, i amb els bisbes espanyols Enrique y Tarancón (Madrid), Ramón Echarren (Canàries) i Elías Yanes (Saragossa).

El Secretariat i la Comissió en particular, reberen el suport i la solidaritat de diferents personalitats i entitats. Algunes d'elles mereixen ser destacades aquí per la seva rellevància. Aquest fou el cas del Bisbe d'Urgell, Joan Martí Alanís, que amb data de 28 de juny de 1972 escrivia a Mogas manifestant la seva preocupació pels fets, donant suport als seus col·laboradors i notificant que faria conèixer al seu Consell de Direcció i altres òrgans diocesans, la situació que estava vivint el Secretariat. En data de 24 de març de 1973, el Canceller Secretari del Bisbat d'Urgell enviava una notificació pública de suport al document censurat, identificant-se plenament amb el seu contingut, i fent una crida al respecte a la doctrina catòlica que es manifestava en la susdita denúncia del Secretariat. Prèviament, i amb data de 8 de febrer de 1973, el secretari General i Canceller de l'Arquebisbat de Tarragona havia fet el mateix signant una nota, amb contingut molt semblant al de Girona, dirigida al Secretariat de Justícia i Pau. Tanmateix, el 9 de gener de 1973, l'Abat de Montserrat, Cassià M. Just, en tant que President de la reunió d'Abats i Provincials de Catalunya, també enviava el seu suport i defensa de la iniciativa de Justícia i Pau de Barcelona.

El 10 de març de 1973, Mn. Josep Bigordà i Montmany, professor de Dret Canònic i en nom de la Facultat de Teologia de Barcelona (Secció Sant Pacià), reforçava l'actuació del Secretariat amb fonaments teològics i doctrinals, així com amb citacions de documents de la Conferència Episcopal Espanyola i del Concordat amb la Santa Seu. Tanmateix, el P. Eusebi Colomer, jesuïta i professor ordinari de la Facultat de Teologia de Barcelona (Secció Sant Francesc de Borja), manifestava idèntic suport i defensa de la notificació del Secretariat, basant-se en argumentacions citades directament de l'encíclica *Pacem in Terris* de Joan XXIII, i la Constitució Pastoral *Gaudium et Spes* del Concili Vaticà II. El desembre de 1973 l'Arquebisbe de Reims i President de la Comissió Francesa de Justícia i Pau, J. Ménager,

manifestava la necessitat de lluitar pels drets humans i la democràcia, i donava suport al Secretariat de Barcelona en tot aquest procés. Per la seva banda, Rosa Griso es posà en comunicació amb diverses entitats estrangeres amb les què tenia connexió, com ara la Unió Mundial d'Organitzacions Femenines Catòliques amb seu a París, i que li mostrà el suport i la consideració de l'organització per a tota la Comissió i per a ella, en especial, per la seva condició de dona.

Joaquín Ruiz-Giménez, exambaixador davant la Santa Seu i qui va proposà per primera vegada la idea de crear el Secretariat a Barcelona, era un dels advocats defensors dels implicats en el procés (en particular, de Cañellas i Griso). El 23 de novembre de 1972 tenia previst viatjar a Roma per diferents ocupacions, entre les quals destacava gestions amb la Comissió Pontifícia "Iustitia et Pax" pel cas del procés al TOP; de retorn de la ciutat eterna, Ruiz-Giménez preveia desplaçar-se expressament a Barcelona per trobar-se amb els altres advocats defensors i la resta d'acusats. En carta que envia a Rosa Griso el 24 d'abril des de Madrid, li informava que acabava de retornar novament de Roma on s'havia ocupat personalment de tot el que afectava al sumari del cas: va visitar al català Mons. Ramon Torrella, Vicepresident de la Pontifícia Comissió de Justícia i Pau, així com a altres personalitats com a Mons. Gremillion, Secretari General de la susdita Pontifícia Comissió, els quals oferiren realitzar oportunes gestions. Ruiz-Giménez informava a Griso per carta que Gremillion havia de viatjar a Madrid amb motiu d'unes commemoracions de l'encíclica *Pacem in Terris*, i havia d'intervenir en l'Assemblea Mundial de la Conferència de les Organitzacions Internacionals Catòliques, que estava prevista celebrar-se per aquelles dates a la capital espanyola. Amb motiu de tot plegat, Ruiz-Giménez havia acordat amb Gremillion desenvolupar determinats contactes que havien d'aval·lar arguments importants per a la defensa dels encausats.

El 9 d'abril de 1973, el Vicepresident de la Pontifícia Comissió romana, Mons. Ramon Torrella, responia a la carta del director del Secretariat, Josep Mogas. Torrella, per la seva banda, havia demanat un dictàmen a Mons. Franco Biffi, titular de la Càtedra "Els Drets de la Persona" i Secretari General de la Pontifícia Universitat Lateranense de Roma, sobre el document del Secretariat. En aquest dictàmen, Mons. Biffi redactà un text de suport i reconeixement al document del Secretariat en conformitat amb la doctrina de l'Església. Torrella l'envià a Mogas amb la confiança de que es tractava d'un autoritzat judici doctrinal, que podia constituir una prova i un testament determinants en favor de la Comissió Permanent. Ruiz-Giménez agrai per carta a Torrella el seu suport i "l'equànime i valios dictàmen" de Mons. Biffi.

Tanmateix, Ruiz-Giménez contactà pel seu compte amb el Dr. Fernando Sebastián, Rector de la Universitat Pontifícia de Salamanca, i al Prof. Jiménez Carvajal, de la Universitat de Madrid. L'objectiu fou aconseguir dictàmens, en tant que experts, que fossin

determinants per a la defensa que Ruiz-Giménez portava a terme. L'advocat madrileny envià també carta al President de la Conferència Episcopal Espanyola i Arquebisbe de Madrid, Vicente de Enrique y Tarancón, amb data de 3 de març de 1973, on li exposava les conclusions del fiscal que catalogava de greus. Ruiz-Giménez escrivia al Cardenal Tarancón que donada la transcendència d'aquesta causa, volia informar-lo personalment de la situació, i manifestar-li les destacables repercussions que podria tenir en el futur actuacions d'aquesta mena contra organismes d'activitats apostòlica i de testimoni crsitià, com estava succeint amb el Secretariat de Barcelona. Li demanava, tanmateix, que si ho creia oportú comunicés la difícil situació processal a la Conferència Episcopal Espanyola, en tant que President de la mateixa.

En resposta a aquesta carta, datada el 8 d'abril, el Cardenal Tarancón afirmà que havia informat la Comissió Permanent de la Conferència Episcopal i havia comentat el contingut de la seva carta amb el Dr. Jubany. Segons Ruiz-Giménez, el President de la Conferència Episcopal feu consideracions importants com ara: "la trascendencia de este hecho y de su solución es evidente. Es lástima que no se clarifiquen de una vez las cosas y se eviten esas interpretaciones arbitrarias y de actitudes no sólo letíginas sino, muchas veces, obligatorias."⁴¹²

La defensa que els advocats de la Comissió Permanent van fer, estigué basada en les següents apreciacions. D'una banda, consideraven que la Comissió Permanent havia respost a una demanda de l'Assemblea del Secretariat, tal i com estava aprovat per l'Arquebisbat en el seu Reglament propi; en segon lloc, s'argumentava que el document va ser enviat als Bisbes de la Província Tarraconense i als òrgans informatius per tal que, d'acord amb la legalitat vigent i segons llur criteri, consideressin publicar-ho; en tercer lloc, el document feia afirmacions sobre qüestions que eren competència de la jerarquia eclesiàstica i que aquesta havia encomanat al seu Secretariat; en quart lloc, el text contenia "judicis cristians" sobre fets i situacions que, d'altra banda, eren de domini públic i de la que es tenia notícia a través, bàsicament, dels mitjans de comunicació; i, finalment, s'exposava que els processats s'havien limitat a donar compliment, segons els estatuts de l'entitat, al que l'Assemblea havia acordat i demanat. D'aquesta manera, quedava argumentat jurídicament que aquests fets no eren constitutius de delicte i demanaven l'absolució dels acusats.⁴¹³

A banda dels documents citats anteriorment i que foren presentats per la defensa, aquesta demanava també la compareixença com a testimonis de les següents personalitats: el Cardenal Narcís Jubany, l'Arquebisbe de Tarragona Josep Pont i Gol, el Bisbe d'Urgell

412 Cardenal Enrique y Tarancón, en carta de 8 d'abril de 1973, signada a Madrid, en resposta a Joaquín Ruiz-Giménez.

413 Documentació redactada pel procurador Enrique Raso Corujo i entregada al Tribunal d'Ordre Públic en sumari n. 1172/72, signat a Madrid en data de 19 de gener de 1974.

Joan Martí Alanís, l'Abat de Montserrat Cassià M. Just, el Vicari Episcopal de Barcelona Joan Carrera, i el professor de Dret Canònic Josep Bigordà.

En el període de direcció de Mogas, el processament del TOP restà actiu però sense ocasionar grans conseqüències temporalment. El cert és que aquest processament anava més enllà que una simple resposta contundent del franquisme a una entitat d'església. I és més: el Secretariat estava essent víctima del mateix contingut de la denúncia que havia efectuat. El clima de violència i repressió que denunciava, s'estava reproduint, en part, contra el mateix Secretariat.

El procés de TOP va anar apaivagant-se a mesura que el franquisme entrava en crisi i el règim es paralitzava internament, sobretot a causa de l'empitjorament de la salut del dictador. L'equip d'advocats defensors, i especialment el mateix Ruiz-Giménez, desenvoluparen tota mena d'estratègies per tal d'ajornar totes les vistes orals, possibles sentències o detencions, amb la intenció de guanyar temps i esperar que el règim, en sí mateix, acabés col·lapsat per la previsible i ja propera mort de Franco. Tot així, i tal i com recorda Rosa Griso, la Comissió Permanent acusada davant del TOP, al poc temps anà deixant les responsabilitats al capdavant del Secretariat per tal de no perjudicar l'acció de l'entitat en els mesos subsegüents i els anys que restaven de dictadura. En morir Franco, s'arxivà el procés, i finalment el President del Govern, Adolfo Suárez signà l'amnistia que afectà també la Comissió Permanent de Justícia i Pau.

Altres reptes importants de l'etapa Mogas

Malgrat la sotragada que va significar el processament al TOP, el Secretariat de Justícia i Pau de Barcelona seguia actuant amb decisió i compromís en altres esferes que li eren pròpies. A continuació es presenten algunes de les iniciatives que s'organitzaren en els tombants dels anys 1972 a 1974, que demostraven la cada vegada més ampla acció i capacitat de difusió de l'entitat, i la força amb la què seguia actuant malgrat les greus acusacions davant del TOP.

Per una banda, des de Madrid la Comissió Nacional Iustitia et Pax demanà al Secretariat l'encàrrec de redactar un esborrany que pogués arribar a ser el futur directori sobre els estatuts diocesans de Justícia i Pau en els diferents bisbats espanyols. En aquest document inicial calia que s'assenyalés l'autonomia de les entitats diocesanes envers la Comissió Nacional, i al mateix temps que es clarifiqués l'important caràcter de servei diocesà que calia que oferissin. El document, que es preparà des de Barcelona, demostrava dues coses: d'una banda, que des de la Comissió Nacional es reconeixia la importància d'anar expandint la creació de Secretariats; i de l'altra, que Barcelona tenia un pes ben destacable en el camí que s'havia d'anar marcant, la qual cosa denota la bona salut del

Secretariat barceloní a només 4 anys de la seva constitució. La Comissió Nacional, per la seva banda, organitzava jornades anuals en les què convidava el Secretariat de Barcelona, el qual participava activament. Ja a inicis de 1973, Barcelona col·laborà de manera notable en la constitució del Secretariat Diocesà de Madrid-Alcalà, i donà suport al nomenament de Joaquín Ruiz-Giménez per a l'encàrrec de President de la Comissió Nacional de Justícia i Pau.

En el context de Catalunya, el Secretariat de Barcelona elaborà un projecte de constitució d'un organisme propi de Justícia i Pau al sí de la Província Eclesiàstica Tarraconense, per al qual es nomenà una comissió de treball. Aquesta estava formada per Carrera, Taxonera, Pibernat, Majó, Griso, Benet, de Semir i Cañellas. El projecte arribarà a organitzar unes jornades de Justícia i Pau pel març-abril de 1974, amb la intenció de difondre les activitats del Secretariat i mirar d'arrelar en persones interessades d'altres diòcesis catalanes.

Sorprèn constatar l'evolució que estava tenint el Secretariat, que passava de lluitar aferrissadament per mantenir la seva simple existència i aconseguir uns objectius i accions mínims a finals dels anys 1960, i en canvi a principis de 1970 part del seu esforç ja el podia anar orientant a col·laborar en la creació d'altres organismes diocesans de Justícia i Pau a nivell català i espanyol.

El Secretariat de Barcelona també seguia intentant crear xarxa amb altres entitats d'església o d'inspiració cristiana, més enllà de la pròpia Justícia i Pau a Catalunya o a la resta del territori de l'Estat; i un dels exemples clars aquell 1972 era Pax Christi. Frederic Roda era president del Moviment Internacional Catòlic per la Pau a Catalunya i, a l'hora, membre de la Comissió Permanent de Justícia i Pau, de manera que en les Assemblees del Secretariat anava informant periòdicament de les activitats de Pax Christi. L'activisme del Moviment havia anat davallant paulatinament, no només a causa dels nous temps i necessitats que es vivien (i que eren ben diferents dels dels anys 1950, quan va arrelar a Catalunya), sinó també perquè part dels més propers a Pax Christi estaven traspasant el seu activisme a Justícia i Pau. Roda no es cansava de demanar, amb la seva paciència i estil habituals, que qui bonament pogués col·laborés i participés en les activitats del Moviment, tot compartint amb el Secretariat el seu activisme.⁴¹⁴

La vocació internacional començava a despuntar en l'encara jove Secretariat. A tall d'exemple, el novembre de 1972, convidava a Barcelona el bisbe brasileny Dom Hélder Câmara, juntament amb altres entitats catalanes. La intenció era que impartís algunes conferències sobre la seva experiència de lluita contra les injustícies i el seu compromís

414 Cfr. primera i segona entrevistes amb Frederic RODA.

cristià i eclesial; li demanaven que presidís reunions de treball de Justícia i Pau i d'algunes altres entitats interessades en la invitació, amb l'objectiu d'anar incorporant estratègies i estils que tan havien impactat a la seva església local. No es va rebre cap resposta concreta sobre la data de la seva estada a la ciutat comtal, però notificaren des del seu bisbat que buscarien l'ocasió en endavant i agraïen la invitació.

D'altra banda, el Secretariat va protestar davant la situació d'alguns monjos del Monestir benedictí de Sant Miquel de Cuixà, ubicat a la Catalunya Nord i depenent de la comunitat del Monestir de Montserrat, que es veien davant el risc existent de tancament per part del Govern francès. Membres del Secretariat es dirigiren a l'ambaixador a Madrid sol·licitant l'anul·lació de les mesures administratives iniciades, la qual cosa tingué un fort ressò en premsa gràcies a què altres col·lectius s'adheriren a la protesta del Secretariat. L'acció de Justícia i Pau obligà al menys a l'ambaixador francès, per mitjà del cònsul de Barcelona, a respondre, tot reafirmant la postura del seu Govern. Amb el temps, la situació es moderà.

Finalment, i en aquest context internacional en el què es movia el Secretariat, el director participà en la II Conferència Europea "Iustitia et Pax" a Ostende (Holanda), l'11 d'octubre de 1972, on es tractaren les accions dutes a terme per les diferents comissions diocesanes i nacionals de Justícia i Pau, i es reflexionà i debaté sobre els reptes que, a Europa i a la resta del món, havia d'afrontar Justícia i Pau.

A Catalunya, el Secretariat seguia tenint diferents fronts per cobrir. D'una banda, es transmeté als bisbes de la Província Tarraconense un estudi tècnic sobre l'Aplicació de la Reforma de la Llei d'Ordre Públic, i les seves limitacions i mancances. D'altra banda, se sol·licità la intervenció del Col·legi d'Advocats davant les alarmants acusacions sense judici previ, que es feien per part de les autoritats policials, en notes oficials de premsa que citaven casos de detencions abans de ser jutjats els implicats.

El 1973 va ser el primer cop que se celebrà públicament la Jornada Mundial de la Pau, instituïda pel papa Pau VI cada 1 de gener. El Secretariat se'n feu ressò i divulgà els missatges del pontífex i el sentit autèntic d'una jornada com aquesta. Gairebé mai l'Arquebisbe de Barcelona faltava a presidir l'eucaristia del primer de gener amb motiu de la Jornada per la Pau; aquesta constituïa l'únicencontre formal i pastoral de tot el Secretariat amb l'Arquebisbe.⁴¹⁵ Tanmateix, el 10 d'abril s'organitzaren actes de commemoració del 10è aniversari de l'encíclica *Pacem in Terris*, coincidint amb l'entrega del Memorial Joan XXIII per la Pau al jesuïta P. José María Llanos, concedit per Pax Christi. El bisbe auxiliar Guix presidí l'acte, en el qual es presentà el document que, editat pel

415 Entrevista a Joan-Enric VIVES I SICÍLIA, a Sant Feliu de Llobregat, 4/11/2008.

Secretariat, feia una aproximació als continguts i actualitat de l'encíclica papal, difós també en premsa. A finals d'aquest curs s'organitzà una altra commemoració en la què Justícia i Pau participà molt notablement: el 25è aniversari de l'aprovació de la Declaració Universal dels Drets Humans, signada també per l'Estat espanyol. Aquesta era un dels fonaments sobre els quals Justícia i Pau basava bona part dels seus estudis, reflexions o denúncies públiques: la signatura espanyola de la susdita Declaració Universal.

Seguint en la línia dels informes i anàlisis que el Secretariat anava editant i difonent, s'interessà per la realitat del moviment d'estudiants universitaris, que estaven vivint una situació de gran ebullició i del tot anormal, amb la suspensió de classes, detencions d'alumnes, repressió i més control de l'àmbit universitari per part de les forces policials i les autoritats polítiques. Així fou com es redactà l'"Informe sobre la universitat i el moviment estudiantil en el curs 1972-73". El món obrer, per part seva, seguia trasbalsat i preocupava la seva situació al Secretariat, de manera que es preparà també un estudi i un article a publicar, sobre el dret de vaga i la Llei de Convenis Col·lectius.

En l'Assemblea del 22 d'octubre de 1973 hi hagué dues novetats que cal fer notar. D'una banda, la Comissió Permanent, escollida el 23 d'octubre de 1971, havia acabat el seu mandat i calia nomenar nous membres que, des d'aleshores serien sis; l'elecció recaigué per unanimitat en Taxonera, Griso, Cañellas, Pibernat, Roda i Sureda. D'altra banda, i una vegada més en els precis i preguntes del final de la reunió, els membres de l'assemblea van proposar la conveniència de que el Secretariat s'ocupés de dues qüestions cabdals i ben actuals: la defensa dels drets dels mutilats de guerra de l'exèrcit republicà, i l'amnistia dels presos polítics detinguts pel règim. Novament, el Secretariat demostrava coratge a l'hora d'afrontar aquestes dues exigents i polèmiques temàtiques, que podien comportar-li conseqüències davant del règim; però en cap cas defugí la responsabilitat, com tampoc succeí en l'antecedent del processament del Tribunal d'Ordre Públic.

1974 fou el darrer any del mandat de Josep Mogas com a director, i va ser un any no gens fàcil quant a la situació socio-política del país, i també important pel canvi recent en la Comissió Permanent. En l'Assemblea de 24 de maig es repassen algunes de les qüestions que preocupaven al Secretariat i cal esmentar-ne les següents com a interessant radiografia dels fets d'actualitat i accions de Justícia i Pau.

D'una banda, la detenció dels anomenats "113" de l'Assemblea de Catalunya en l'Església Maria Mitjancera, que motivà la resposta del Secretariat en contra, una vegada més, dels excessos del règim. Per altra part, a la presó de Zamora esclataren conflictes interns que van posar sobre la llum pública la situació dels detinguts en aquest i altres centres penitenciaris. Justícia i Pau es posicionà en política penitenciària, la qual cosa

marcaria una trajectòria i un treball seriós en aquest camp que l'entitat no abandonaria en les següents dècades.

El bisbe de Bilbao, Antonio Añoveros, pronunciava una homilia en defensa dels drets del poble basc, que en la mateixa línia però més a l'estil català, els bisbes del Principat publicaren el març de 1974, en una pastoral conjunta que assenyalava la necessitat de "corregir desordres socials" i la urgència del reconeixement dels drets democràtics, tot criticant aquells que "es resisteixen a acceptar un sa pluralisme a l'Església i a la societat".⁴¹⁶ L'homilia del bisbe Añoveros de 24 de febrer de 1974 provocà una dura reacció del règim, dictant arrest domiciliari per al prelat i el seu vicari episcopal. El Secretariat es posicionà en defensa del bisbe, i tot demanant respecte als seus postulats. Al seu pas per Barcelona, representants del Secretariat el visitaren mostrant-li el seu suport i afecte, cosa que el bisbe agrai molt.

A Catalunya, el franquisme dictava dues penes capitals que sacsejaren la societat catalana, i Lluís M. Xirinacs inicià una de les seves vagues de fam denunciant i condemnant els abusos del règim. El mateix dia de les execucions, representants del Secretariat es reuniren amb l'Arquebisbe Jubany, per analitzar la situació i la transcendència dels fets. Fou una conversa molt productiva, i en sorgí d'ella la idea de redactar un document sobre la pena de mort. Havia de fer-se públic el Dijous Sant a totes les comunitats cristianes de la diòcesi i als mitjans de comunicació del país. Juntament amb el Document contra la Tortura i la lluita per l'amnistia dels presos polítics, el document sobre la pena de mort era el tercer eix d'una acció contundent del Secretariat, en matèria de defensa dels Drets Humans, en aquest final de franquisme.

La campanya per l'amnistia dels presos polítics estava plantejada a nivell de tot l'Estat espanyol. El Secretariat de Barcelona havia de contribuir en la recollida de signatures per donar suport a una carta adreçada al President de la Conferència Episcopal Espanyola. En la susdita carta, es demanava que el President dels bisbes espanyols intervingués aprop del cercle del Cap d'Estat per tal d'aprovar la concessió d'una amnistia per a tots els presos polítics, i el reconeixement jurídic efectiu dels drets humans de reunió, associació i expressió, i dels de les minories ètniques existents al país. La importància que se li donà a aquesta campanya fou tant, que consensuadament amb la Comissió Nacional es nomenà un equip de treball del Secretariat, per tal de portar la campanya en el territori de l'Arquebisbat. Els membres escollits foren Pibernat, Humet, de Semir, Ramírez, Majó, Vidal i Aunós, Gaspar Espuña i Tomás Giró.

⁴¹⁶ Borja DE RIQUER i Joan B. CULLA, *Història de Catalunya. El Franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*, vol VII, Edicions 62, Barcelona, 1989; p. 405.

A nivell intern, el Secretariat també anava evolucionant i afrontant canvis que el feien més eficaç i més dinàmic. Mogas introduí aquestes millores per tal de garantir afrontar el creixement de l'entitat i els anys que s'atañaven. En primer lloc, es creà una agenda informativa (que seria un dels antecedents del posterior "Servei Informatiu") per tal de recollir breument les activitats i gestions que anava duent a terme el Secretariat. La motivació era potenciar al màxim la comunicació entre els membres del Secretariat, per tal de fer més efectiva les diferents tasques a desenvolupar.

En segon lloc, Mogas seguia insistint, gairebé com una constant en el seu mandat, de la importància de que calia continuar cercant l'activisme idoni i equilibrat del Secretariat, especialment en dues vessants: relació amb els estaments públics (per a fer pressió o denúncia), i servei d'informació i documentació (per tal de sensibilitzar la població i mobilitzar-la cívicament). D'aquesta manera, a poc a poc s'anava perfilant una forma de procedir pròpia i típica de Justícia i Pau que li permetria garantir el seu futur i, sobretot, l'efectivitat de les seves accions.

En aquesta línia de trobar la pròpia fesomia es decidí crear un nou càrrec intern per tal de donar un contingut constant, més intens i més regular a l'activitat de Justícia i Pau. Es tractava del Secretari General, que recaigué en la persona de Gaspar Espuña i Berga, escollit recentment membre de la Comissió Permanent i elegit oficialment per al càrrec el mes d'abril de 1974. Finalment, el 24 de maig del mateix any, Josep Mogas presentava la seva dimissió davant l'Assemblea, en exhaurir-se el seu mandat segons el reglament. La terna presentada al Sr. Cardenal estava formada per Pibernat, Vilaseca i Majó.

Darrer any de franquisme amb Joaquim Pibernat

Joaquim Pibernat i Lleixà fou designat director de Justícia i Pau el juliol de 1974, i ho seria durant un any i mig, exactament fins el gener de 1976, moment en què el rellevarà Joan Gomis. Pibernat, a diferència de Sureda per exemple, fou un home de clar perfil polític, que en finalitzar la dictadura franquista deixaria el Secretariat per entrar en política de partit i implicar-se en el procés de canvi polític que s'albirava amb el falliment de Franco.

L'activisme d'aquests anys, però, va ser molt intens i molt cabdal alhora. Pibernat va dirigir els anys del darrer franquisme, aquells en els què el motor del règim donava les últimes pistonades abans no s'aturés. Així doncs, el Secretariat tenia gran reptes al capdavant, i si bé l'interregne de Pibernat fou curt, no es desaprovà gens.

El Secretariat seguia organitzant actes públics amb el compromís de sensibilitzar i reflexionar sobre la situació social i política del país, i aclarir i difondre els reptes de Justícia i Pau i de l'Església en aquesta esfera. Els dies 14 i 15 de setembre la Comissió Nacional

organitzà a Montserrat, amb la participació activa del Secretariat, de les Jornades estatals de l'entitat, on eren convidats representants de diferents grups de Justícia i Pau de diòcesis espanyoles. L'objectiu de la mateixa se centrava en el compromís de Justícia i Pau de treballar per un canvi en la situació política del país, en ordre a la major valoració dels aspectes socialitzants, tal i com expressava el document del què es feu ressò la premsa. La comunitat benedictina col·laborà de manera molt activa i intensa en l'organització d'aquestes jornades, i fou agraït pels membres i la direcció del Secretariat.

De les jornades estatals sorgiren diferents fruits: d'una banda, es feu una declaració pública en la que es demanava un canvi estructural econòmic, social, cultural, polític i religiós al país; d'altra banda, els assistents a les Jornades que eren procedents del Bisbat de Girona, es disposaren a treballar des d'aleshores per a crear el Secretariat de Justícia i Pau de Girona, que definitivament nasqué el febrer de 1975; i finalment, uns mesos més tard, el juny de 1975, es crearia el Secretariat de Tarragona. A partir d'aleshores es desenvolupà una col·laboració molt cordial i estreta dels tres organismes diocesans, i al cap i a la fi Justícia i Pau seguia creixent més enllà de Barcelona, per tot Catalunya.

En l'Assemblea de 8 d'octubre de 1974 s'accepten nous membres: Joan Gomis entra per primera vegada en escena i no abandonaria Justícia i Pau fins a morir; i també fou acceptat Fèlix Martí, un altre gran referent del pacifisme cristià català. En la mateixa Assemblea foren creades dues noves comissions de treball per abordar dues temàtiques que demostren, novament, com l'entitat treballa al pas de l'actualitat del país: un sobre el transvassament de l'Ebre i un altre sobre la Seguretat Social.

Començant 1975 es percep un augment del nombre de membres del Secretariat, la qual cosa permeté tirar endavant amb millors garanties la campanya contra la pena de mort. L'Assemblea veia clarament, però, que calia seguir cercant nous mitjans econòmics ja que l'augment de membres, en tant que socis, no era suficient per finançar i sanejar l'entitat que seguia creixent en activisme i iniciatives.

Les dues grans campanyes: amnistia i pena de mort

La campanya per l'amnistia dels presos polítics en l'àmbit de l'Estat, portada per la Comissió Nacional Justícia i Pau espanyola i presidida per Joaquín Ruiz-Giménez, recullí 54.000 signatures -a banda d'altres adhesions col·lectives- (un terç de les quals van ser de les diòcesis de Girona i Tarragona), mentre a tot l'Estat i tot i comptar amb poca cobertura, s'aconseguien 160.000. Totes elles havien de ser entregades al Cardenal Tarancón com a President de la Conferència Episcopal Espanyola, perquè les fes arribar a Franco.⁴¹⁷

417 Joan GOMIS I SANAHUJA, *Solidaritats viscudes*, Edicions 62, Barcelona, 1999; p. 18-19.

El President de la Conferència Episcopal havia fet recentment unes declaracions tan prudentes com confuses sobre el document del Secretariat, i els representants de l'entitat que es trobaren amb el Cardenal, per tal d'entregar-li les signatures, van voler aclarir la postura de Justícia i Pau de Barcelona. De retorn a la capital catalana, manifestaren a l'Assemblea de febrer de 1975 que constataren que Mons. Tarancón es mostrava obert i comprensiu davant l'acció de Justícia i Pau en aquesta campanya. D'altra banda i paral·lelament, el Secretariat donava suport a la candidatura per al Premi Nobel de la Pau de Lluís M. Xirinacs, l'home que havia iniciat amb fermes vagues de fam la lluita radical a favor de l'amnistia.

D'altra banda, la campanya contra la pena de mort quedava programada per l'any 1975. Estava organitzada conjuntament amb Pax Christi⁴¹⁸ i el Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans, i alhora s'havien adherit altres entitats confessionals i cíviques de Barcelona, amb la intenció d'aconseguir el recolzament popular a la campanya. Tàpies dissenyà un cartell amb un dibuix alusiu a l'abolició de la pena de mort, amb la qual cosa el seu prestigi artístic es posava al servei de la difusió de la campanya. Tanmateix, s'elaborà un dossier complet sobre la situació jurídica de la pena de mort al país i arreu del món, que sortí a la llum pública amb no poc ressò; la intenció era editar-ne uns 10.000 exemplars per difondre per tot Catalunya. La campanya tenia dues parts cronològicament diferenciades: de gener a l'abril l'objectiu primordial era de sensibilització; i d'abril al juny, el repte estava en mobilitzacions socials amb accions concretes.

La campanya de la pena de mort va ser un dels punts cabdals de l'etapa de direcció de Pibernat, però no va deixar de banda altres aspectes. Per exemple, alguns membres del Secretariat i el mateix director, intervingueren davant els conflictes laborals que estaven esclatant cada vegada amb més força a l'empresa automobilística Seat. D'altra banda, l'Assemblea tornava a posar de manifest la crítica situació social del país, i diferents intervencions de membres durant els precés i preguntes, possibilità que s'acordés que la Comissió Permanent redactés un esborrany d'informe sobre la situació social a Catalunya. La mateixa qüestió es plantejà novament en relació a la universitat, sobre la què es demanà a la Federació Diocesana de Pares de Família (vinculada al Secretariat), que realitzés un estudi sobre el tema i proposés accions concretes.

Durant el darrer trimestre de 1975, i avaluant la campanya contra la pena de mort, el Secretariat reconeixia de la mà del seu director, Joaquim Pibernat, que l'experiència de la campanya havia estat molt positiva perquè havia tingut un gran ressò per tot Catalunya i gaudí d'una bona organització interna. La col·laboració amb altres entitats, principalment el

418 Per aquelles coincidències o casualitats, un jove Arcadi Oliveres, futur president de Justícia i Pau el 2001, ja freqüentava la seu de l'entitat com a representant de Pax Christi en la Campanya contra la Pena de Mort als volts de 1975.

GDH i Pax Christi, havia estat notablement beneficiosa, i una prova més de la bona gestió que Justícia i Pau estava consolidant. Tot i la sensibilització de la població sobre l'abolició de la pena de mort, foren dictades cinc execucions pel règim de Franco; fou el 27 de setembre de 1975, i eren executats tres membres d'ETA i dos integrants del FRAP; l'etarra Juan Paredes Manot, "Txiki", va ser afusellat al costat del cementiri de Cerdanyola, i els Secretariats de Justícia i Pau de Catalunya (Barcelona, Girona i Tarragona) difongueren una nota on intentaren condemnar els fets malgrat les precaucions que calia emprendre. Joaquim Pibernat fins i tot intentà convèncer al cardenal Jubany per a què visités a Paredes a la presó, cosa que finalment no succeí.

Quan les susdites sentències a mort s'executaren, Justícia i Pau convocà un acte sobre la pena de mort a Santa Maria del Mar, dintre de la campanya abolicionista. Davant el clima de violència que es registrava a Barcelona i Madrid, l'acte es replantejà per a donar-li un emmarcament més ampli amb una reflexió sobre el dret a la vida i les llibertats fonamentals. En les seves memòries, Gomis reconeix que va ser una manera de clarificar que no només es tractava d'una protesta contra la pena de mort sinó contra tota mena de violència, com també la dels atemptats contra els membres de les forces d'ordre públic. Per unes raons i altres, sobretot per enfrontaments haguts en actes semblants celebrats a parròquies de Barcelona i de Cornellà especialment, els directius de Justícia i Pau decidiren finalment renunciar a celebrar l'acte, tot protestant per una situació repressiva que convertia en il·legals actes amb intenció pacificadora.⁴¹⁹

Franco s'està morint

D'ençà de mitjans de 1974, en què havia estat nomenat Pibernat director, el Secretariat havia hagut d'afrontar un creixent activisme marcat pels fets d'actualitat que s'anaven succeïnt, i que no disminuïren des de l'etapa Mogas, ans el contrari. Gomis afirma que la situació política espanyola explicava que Justícia i Pau es dediqués més aviat a treballar pels drets civils i polítics, conculcats per la dictadura franquista, que a altres temàtiques pròpies de l'entitat.⁴²⁰

En els mesos de setembre i octubre de 1975 s'ensumava que el franquisme estava a tocar de la seva fi. La Comissió Permanent es reunia cada setmana i amb molta regularitat en aquells mesos davant l'empitjorament constant de la salut del dictador. Força vicaris episcopals s'implicaven en aquestes reunions de la Comissió Permanent, per tal de contribuir a la reflexió seriosa i responsable en aquells moments delicats i tan oberts per a la

419 Joan GOMIS I SANAHUJA, *Memòries Cíviques*, Edicions La Campana, Barcelona, Barcelona, 1994; pp. 280-281.

420 Joan GOMIS I SANAHUJA, *Memòries Cíviques*, Edicions La Campana, Barcelona, Barcelona, 1994; p. 282.

política espanyola; calia, entre tots, implicar l'Església i els cristians d'una manera prudent i lúcida alhora, per a facilitar el màxim compromís.

En les relacions del Secretariat amb altres entitats de Justícia i Pau, el Secretari General Espuña va participar en les reunions de la Comissió Nacional que tractaven el Decret Llei de Prevenció del Terrorisme. El Secretariat, per la seva banda, mantenia una bona i positiva col·laboració entre els dos Secretariats existents a Catalunya, i s'havien organitzat reunions periòdiques per tal de planificar una acció conjunta a tot Catalunya.

En els finals del 1975 confluien dos canvis importants a Justícia i Pau: els últims dies de vida de Franco -i, per tant, l'inici del final de l'status quo-; i en segon lloc, l'entrada de Joan Gomis amb noves idees i empenta. Ambdós foren cabdals, però Gomis fou clau per a conduir Justícia i Pau a la consolidació definitiva durant la segona meitat de la dècada. Justícia i Pau de Barcelona, després de ser pionera a tot l'Estat, esdevindria també capdavantera de tots els secretariats espanyols en aquesta primera etapa de Gomis, i la seva contribució fins 2001 seria d'altíssima importància.

Joan Gomis havia estat, fins llavors, director de l'Escola Superior d'Estudis Socials de l'ICESB, de 1968 a 1975; era un dels directius de la mateixa institució on Justícia i Pau havia donat les primeres passes i havia rebut aixopluc i suport per a encaminar-se. Gomis, però, no havia format part de l'entitat fins aleshores, per la seva "vella reserva a pertànyer com a membre actiu a organitzacions catòliques lligades amb això que de manera tan poc evangèlica s'anomena jerarquia", segons afirma ell mateix. La bona imatge de Justícia i Pau, manifesta, li convencé fàcilment quan Gaspar Espuña, als volts de l'estiu de 1975, li demanà que s'incorporés com a membre, malgrat el desconeixement intern de l'organisme.⁴²¹

A Justícia i Pau es vivia un clima de tensió al voltant de l'entitat, al que hi contribuïren diverses pressions, d'una banda externes i, d'altra banda, de caire intern. Les pressions externes pretenien que Justícia i Pau portés a terme accions concretes en opinió de col·lectius amb ideologies diverses. El cert és que el Secretariat comptava amb un prestigi social notable, especialment entre els sectors democràtics, al que calia afegir el caràcter d'organisme vinculat a l'Arquebisbat, que li donava un marge de llibertat reduït però superior al d'entitats cíviques i, més encara, als partits polítics en la clandestinitat. Aquestes van ser raons de pes que van fer entendre la situació tensa que es vivia a Justícia i Pau quant a les pressions rebudes. Hi havia reunions amb grups diversos, el portaveu dels quals era Jordi Solé Tura (aleshores militant destacat del PSUC), que demanaven determinades

421 Joan GOMIS I SANAHUJA, *Memòries Cíviques*, Edicions La Campana, Barcelona, Barcelona, 1994; p. 282.

accions de Justícia i Pau en aquelles circumstàncies conflictives que no van convèncer la direcció del Secretariat.⁴²²

El 21 d'octubre de 1975, un mes abans de la mort de Franco, es convocà una assemblea extraordinària per nomenar nova Comissió Permanent. La situació d'ebullició de la vida política i del final de la dictadura era perceptible en aquesta Assemblea. Per a Justícia i Pau es tractava d'una etapa difícil, de conflictes amb les autoritats civils, amb un procés al Tribunal d'Ordre Públic encara actiu, i nombroses prohibicions d'actes com en la campanya per a l'abolició de la pena de mort. Totes aquestes dificultats no impediren que el Secretariat seguís gaudint de prestigi entre la societat civil, especialment la creient. Sense anar més lluny, la tardor de l'any 1975 el sociòleg Modest Reixach realitzava una enquesta en la que preguntava a cristians sobre les entitats i les persones de l'Església catalana que mereixien un judici més favorable; la resposta majoritària manifestava que Justícia i Pau era l'entitat cristiana més positivament valorada pels enquestats.⁴²³

També hi havia pressions de caire intern que, segons argumenta Gomis, eren d'arrel política encara que no pas insuperables, car "els acords resultaven força més grans que els desacords". Gomis afirma que els partits amb més representació entre els membres de l'entitat eren Unió Democràtica de Catalunya i el Reagrupament Socialista i Democràtic.⁴²⁴ Aquestes educades tensions de rerafons polític, sorgien a la llum a l'hora d'escollir la Comissió Permanent a la que va ser convidat Gomis, en l'Assemblea extraordinària citada del 21 d'octubre de 1975. Els problemes es presentaven amb les persones proposades per a la direcció així com per a formar part de la Permanent; tots els candidats eren prou coneguts i valorats, per tant el que provocava les tensions era més aviat la manera de presentar la proposta que feia l'efecte que ja estava decidida d'antuvi. Gomis intuï que els recels devien venir de les esquerres, i tot i que després la sang no arribà al riu, Gomis es convencé de la importància fonamental que tenia la independència política en tota veritable militància d'organismes no governamentals.

Aquestes tensions internes, cristal·litzades en l'elecció de la Comissió Permanent, es resolgueren quan els reunits descobriren que els proposats a la Permanent eren 7 membres i el reglament permetia fins a 8 persones.⁴²⁵ Així és com Gomis va ser proposat com a

422 Joan GOMIS I SANAHUJA, *Memòries Cíviques*, Edicions La Campana, Barcelona, Barcelona, 1994; p. 281.

423 Enric PRAT CARVAJAL, *El movimiento por la paz de los años ochenta en Cataluña*, Trabajo de Investigación del Programa de Doctorado en Historia, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 1999; p. 76.

424 Joan Gomis afirma que també hi ha membres més a l'esquerra com Jacint Humet, Josep Parpal, Agustí de Semir, Josep Benet i Alfons Comín, una excepció clarament de dreta: Manuel Vigil i Vázquez, i cap exponent de Convergència Democràtica de Catalunya a excepció de Miquel Esquirol. Joan GOMIS I SANAHUJA, *Memòries Cíviques*, Edicions La Campana, Barcelona, Barcelona, 1994; p. 283.

425 Els 7 candidats inicials a la Permanent són: Josep M. Galbany, Joan Majó, Josep Mogas (encara Director), Remei Ramírez, Marc Taxonera, Josep Verde i Aldea i Josep M. Vilaseca.

candidat entre altres, per a ocupar el vuitè lloc, mentre la resta de candidats eren inclosos i podien entrar en la Permanent. Gomis recorda en les seves memòries que Conxa Millan, esposa d'Agustí de Semir, li digué que les dones l'havien votat. Gomis reconeix que l'atzar una vegada més intervingué, car ell assistia a aquesta Assemblea per simpatia amb una organització de la que era membre recent i en uns moments importants, però confiant que més aviat es tractava d'un acte protocol·lari.⁴²⁶ En tot cas, així va ser com Joan Gomis fou escollit membre de la Comissió Permanent, i Justícia i Pau començà també el seu propi canvi de règim, que duria l'organització a encetar una nova etapa determinant.

7.3.- La consolidació institucional durant la Transició política

El 20 de novembre de 1975 moria el dictador Franco, i Justícia i Pau va iniciar un gir en els seus camps d'interès prioritari dedicant-se paulatinament a nous àmbits com ara la promoció i la defensa dels Drets Humans, el pacifisme, els problemes de la infància, les relacions Nord-Sud, la cooperació al desenvolupament, les campanyes de condonació del deute extern, la campanya del 0'7%, solidaritat amb refugiats i exiliats, els anomenats “nous pobres”, la situació de l'atur, el suport als drets dels mutilats o invàlids republicans de la Guerra Civil, la promoció d'ONG i llurs coordinadores. De fet, no va ser fins a finals de la dècada dels anys 70 quan Justícia i Pau tractà d'una manera més específica la temàtica sobre el pacifisme pròpiament, i també la seva relació amb el desarmament.⁴²⁷ Pocs dies després de la mort del dictador, Justícia i Pau havia elaborat el primer document del Secretariat en la nova etapa del país, sobre l'indult i l'amnistia.

L'elecció de Gomis

El primer de gener de 1976, Jornada Mundial per la Pau, en la missa de primer d'any a la catedral, l'Arquebisbe Jubany pregava per l'amnistia i per la veritable pau. Va ser una important manifestació pública que donava suport a l'activitat cabdal de Justícia i Pau en aquella nova etapa, on el procés al TOP quedaria aviat del tot arxivat i, posteriorment, anul·lat.

En el mateix mes de gener de 1976 Joaquim Pibernat dimitia com a director, considerant en privat a Gomis i anys més tard, que era perquè creïa que en les noves circumstàncies Justícia i Pau ja no tenia una tasca preeminent a fer. Durant els darrers anys de Franquisme el Secretariat havia fet, segons Pibernat, una feina de suplència, però des

426 Joan Gomis i Sanahuja, *Memòries Cíviques*, Edicions La Campana, Barcelona, Barcelona, 1994; p. 285-286.

427 Enric PRAT CARVAJAL, *El movimiento por la paz de los años ochenta en Cataluña*, Trabajo de Investigación del Programa de Doctrado en Historia, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 1999; p. 77.

d'aleshores estimava més oportú treballar en el context dels partits polítics. Efectivament, Pibernat seria escollit diputat al Parlament de Catalunya com a militant d'Unió Democràtica el 1980, però abans ja es van començar a moure fils per cercar un recanvi que estigués a l'alçada de respondre a les noves expectatives que s'obrien en la societat i en l'Estat.

Gaspar Espuña, Secretari General de Justícia i Pau, i Josep Maria Vilaseca, membre de la Comissió Permanent, proposaren a Joan Gomis personalment que es presentés com a candidat al càrrec de director. Gomis no havia pensat mai en aquesta possibilitat, més encara tenint en compte que acabava d'entrar a formar part de l'entitat mesos enrere, tot i que ja procedia de rellevants responsabilitats en institucions eclesials com l'ICESB. La proposta va anar prenent cos durant el mes de gener, i Gomis medità sobre els pros i contres de la candidatura.

Veritablement, Justícia i Pau esdevindria amb el temps l'episodi culminant en la biografia pacifista i solidària de Joan Gomis. En el seu moment, el bon prestigi de l'entitat entre els catalans i els objectius clars i fonamentals que destacava, com també la intuïció que ell mateix tenia de que l'entitat podia ser una eina molt adient per a treballar en un camp apassionant des del terreny cívic i polític, van ser el contrapès bàsic i necessari que a Gomis li féu acceptar la candidatura que li proposaven.

Tot i així, Gomis sospitava que les dificultats que podia trobar estaven concentrades en les relacions amb la jerarquia eclesiàstica de l'Arquebisbat, per si podia significar una limitació important a la tasca que caldria desenvolupar, més que no pas un ajut o un bon impuls. Espuña i Pibernat el convenceren en el sentit contrari amb la pròpia experiència. Pibernat mateix li reconegué clarament que mai havia hagut de demanar cap autorització al Cardenal per a les accions del Secretariat. Aquest fet acabà de decidir Gomis, ja que, quan havia estat director fins mesos enrere de l'Escola Superior de Ciències Socials de l'ICESB, tampoc havia tingut cap problema amb l'Arquebisbat, ans el contrari.

Joan Gomis considerava que calia trobar el lloc sociopolític adient per a Justícia i Pau en uns moments claus d'inici de la transició política, ja que els partits ocupaven una bona part dels àmbits en els què l'entitat havia hagut de treballar durant el final del franquisme. Aquesta seria la tasca fonamental i la gran aportació de Gomis a Justícia i Pau, que significaria la consolidació definitiva de la mateixa en altres camps ja citats anteriorment. Com a consigna inicial, l'objectiu en aquells moments fou la denúncia davant la violació de drets fonamentals no respectats al país, fins que les circumstàncies milloressin sensiblement, o bé si feien aparició noves institucions que en aquest camp fessin una feina més potent i efectiva.

Aquesta va ser una de les afirmacions que expressà Gomis, com a candidat a director davant l'Assemblea que va tenir lloc el febrer de 1976. Els assistents, en nombre de 62 (la gran majoria dels membres de l'entitat), votaren àmpliament a favor de la candidatura de Gomis. Ell mateix consideraria més endavant que va ser votat i escollit director especialment perquè molts altres i bons candidats van optar pel camp de la política, mentre ell reconeixia tenir vocació a fer política però des de fora dels partits, quelcom poc habitual en temps de Transició.⁴²⁸

El fet és que el 10 de març de 1976 el Cardenal Jubany signava el nomenament de Joan Gomis com a director de Justícia i Pau. Des d'aleshores s'imposà la necessitat d'organitzar l'entitat internament: eixugar el dèficit econòmic, ampliar les instal·lacions i comptar amb un bon equip de col·laboradors. El finançament es plantejava com un objectiu primordial per aconseguir que l'organisme tingués vida pròpia i, a més, pogués ser independent; per aquest motiu es buscava diversitat en les fonts de finançament i s'accentuava l'esforç per recaptar aportacions voluntàries de la societat civil.

Primeres accions públiques destacades

Entre les primeres accions en la nova etapa de l'entitat, es convocaren unes importants jornades de Justícia i Pau de Catalunya celebrades al Tibidabo, el novembre de 1976. Tractaven un tema d'actualitat per al Secretariat i portaven el següent títol: "El canvi a la societat i a l'Església, i el paper de Justícia i Pau davant les noves circumstàncies". Les jornades tingueren ressò en la premsa i els mitjans de comunicació, i les diferents declaracions públiques que des de l'entitat es realitzaren foren ben difoses. Un dels objectius d'aquesta trobada era fomentar la col·laboració entre entitats que coincidien en els objectius; entre les d'identificació cristianes destacava un col·lectiu dinàmic que agrupava un nombre notable d'associacions i grups catòlics de caràcter progressista, anomenat "Trobada Permanent d'Entitats d'Església", dirigida pel capellà Oleguer Bellavista. Gomis també prengué contacte amb entitats aconfessionals, la primera de les quals va ser l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya (amb seu a Barcelona), que donaren resultats molt positius segons reconeix ell mateix.

Justícia i Pau, a banda de la tasca de pont que oferia entre diverses associacions i moviments d'Església a Barcelona (com ara Càritas, Agermanament, MUEC, etc.), i també amb altres organitzacions civils que començaven a sorgir, elaborava declaracions públiques sobre la qüestió nacional catalana, la defensa de l'objecció de consciència i del servei civil.

428 GOMIS SANAHUJA, Joan, *Solidaritats viscudes*, Edicions 62, Barcelona, 1999; p. 20-21.

Tanmateix, la seva obertura als moviments no confessionals de la societat civil, i l'interès de no tancar-se només als fidels de l'arxidiòcesi, va fer de l'entitat, volgudament per Gomis, un moviment cada vegada més laical amb accions barrejades amb iniciatives de caire civil. Una de les motivacions que alimentava aquesta nova manera d'actuar era la defensa unitària dels drets humans, que s'entenia també en el saber treballar amb persones de diverses creences religioses i tarannàs diferents, però interessades per la defensa de la dignitat humana de manera preferent i en la protecció dels drets fonamentals de tothom. Probablement aquest fou un dels aspectes que van fer de Justícia i Pau una entitat amb caràcter i identitat marcada dins la societat, que demostrava que estava trobant el seu lloc i, el que era més important: la seva aportació estava esdevenint fonamental.

Contribució decidida a la Transició política

Justícia i Pau feia una important aportació on considerava que podia ser necessària en uns moments decisius com eren els de la Transició política espanyola. El context social del país, la clara aposta per la democratització de les institucions i del sistema polític, i el treball per la reconciliació van ser motiu prioritari de l'entitat en la segona meitat dels anys setanta. Justícia i Pau alçava la seva veu i es posicionava davant diferents qüestions. Alguns exemples, ja en l'any 1976, es donaren davant els conflictes laborals del ram de la construcció en el mes de febrer a Tarragona; sobre la situació política del país des de Barcelona al mes d'abril; sobre la situació socio-econòmica a Girona el mes de març; i també sobre la prohibició de la Marxa de la Llibertat el mes de maig, des de Barcelona.⁴²⁹

A més, Joan Gomis rebia, en el seu despatx de la planta 10a del c. Rivadeneyra, a tothom que necessitava ajut i que Justícia i Pau pogués oferir, inclús en situacions de països que lluitaven contra violacions de drets humans o dictadures. Així, en els primers mesos de la dictadura argentina, Justícia i Pau donà suport als refugiats i víctimes de la persecució encetada al març de 1976, també d'Uruguai, i s'organitzaren diverses accions de solidaritat amb els seus respectius països com ara concerts de solidaritat, gestions diplomàtiques davant els consoldats o delegacions d'autoritats dels països. També Gomis rebia a les Madres de la Plaza de Mayo i posteriorment a les Abuelas, i en llurs gires europees per a denunciar i difondre la situació, intentà en dues ocasions una entrevista amb l'Arquebisbe a petició d'elles. Aconseguí en una ocasió la trobada amb el Cardenal Jubany, i en una altra vegada, amb el bisbe auxiliar Lluís Martínez Sistach.

També Gomis rebé la visita de mutilats republicans de guerra espanyols, els quals l'exposaren la seva situació i reivindicaren un tracte just per dues raons bàsiques: (1) perquè no veien reconeguts plenament els seus drets morals i materials, i (2) perquè les persones

⁴²⁹ Cfr. Servei Informatiu de Justícia i Pau, núm. 46; p. 12. Arxiu Privat de Justícia i Pau.

processades i condemnades durant el règim per fets d'intencionalitat política no havien estat considerades per l'amnistia del juliol de 1976 i, per tant, romanien encara a la presó o a l'exili. La implicació de Gomis en aquestes situacions va fer que pel Nadal de 1976 redactés un text on descrivia els casos de mutilats i invàlids de la guerra: era titulat "El Nadal per a tots", i disposaren que es recullissin signatures d'entitats especialment d'Església com ara la Facultat de Teologia o grups parroquials de drets humans a Barcelona, Girona i Tarragona. El document es difongué amb especial facilitat i s'envià a les instàncies oficials, incloent el Rei (qui, per cert, no va respondre).

Aquesta última acció de Justícia i Pau el 1976 demostrava a Gomis que l'entitat tenia un espai i un activisme a desenvolupar molt notable en les noves circumstàncies polítiques i socials que es vivien, especialment a causa del gran ressò aconseguit. Tot plegat el convencé que Justícia i Pau podia aspirar a liderar iniciatives al menys de moment al sí d'entitats cristianes, i més endavant es veuria que també ho faria en el món de les ONG.

Entrat l'any 1977 no s'aturava l'acció en favor dels mutilats de guerra, així el mes de març s'organitzà un acte al Col·legi d'Arquitectes, que Gomis volia que fos assumit des de Justícia i Pau en la seva presentació pública. Assitiren unes 500 persones en un acte emotiu que presentà el director i hi participaven diversos membres de la Lliga de Mutilats de Catalunya així com el president de l'associació a Espanya. També assistí Frederic Rahola en qualitat de representant a Catalunya del president Tarradellas, manifestant l'adhesió d'aquest a l'acte.

El 1977 va ser un any que a Catalunya i a l'Estat es concretava un canvi polític en les eleccions del 15 de juny i amb el restabliment provisional de la Generalitat. Justícia i Pau redactà un document titolat "Les eleccions de juny", del que se'n distribuïren 50.000 exemplars a les diòcesis de Barcelona, Girona, Tarragona, Solsona i Vic. L'actualitat política i social de Catalunya requeria que Justícia i Pau sigués present, i hi fou. El document va ser redactat per Galbany, Parpal, Majó i Gomis, i l'objectiu pretès era oferir una visió clara i accessible dels principals problemes socio-polítics plantejats des d'un posicionament el màxim d'independent, que mogué a la reflexió i a la participació ciutadana. La difusió va ser notable davant els mitjans reduïts amb els que es comptava, la qual cosa empenyia a convidar els redactors del document a participar en nombroses conferències, que significava una altra forma de difondre les aportacions de l'entitat.

Justícia i Pau intensificava la seva presència davant l'opinió pública amb notes conjuntes als mitjans de comunicació: en el mes de gener, "Amenaces a la vida humana" (contra la violència, el terrorisme, la pena de mort, la tortura i les males condicions del règim penitenciari); el mes de febrer, "Carta al governador civil", Sánchez Terán, sobre

maltractaments i tortures a membres de la CNT i el GRAPO detinguts a Barcelona;⁴³⁰ i el mes de maig, un pioner document sobre "La discriminació de la dona a l'Església" feia aparició en uns moments en què Pau VI encara era pontífex.

Efectivament, des de mitjans de 1977 les notes i documents de Justícia i Pau va ser recollits a molts diaris i es trametien regularment a una àmplia llista de personalitats eclesials, polítiques, sindicals i altres entitats cristianes i cíviques. Ja a partir de 1978 la tasca difusòria era present també en els fulls dominicals i diocesans de l'església catalana.

Gomis seguia preguntant-se sobre el paper de Justícia i Pau en cada etapa, i en aquests moments considerava que hi havia dues grans tasques que l'entitat havia d'acometre: (1) el suport decidit i compromès a la consolidació de la democràcia al país, i (2) l'atenció als nous problemes que comportava l'actualitat general, no estrictament ni exclusiva catalana i també de caire internacional (com ara els refugiats, els immigrants, l'ajut al desenvolupament dels països en vies de desenvolupament. Tot i el protagonisme i la centralitat de l'actualitat política espanyola en aquells moments, Gomis va saber estar brillantment en la construcció de la Transició a la democràcia espanyola, però al mateix temps no oblidava que a nivell internacional hi havia altres països que patien dictadures com les que Espanya havia sofert durant gairebé 40 anys.

El novembre de 1977 es nomenà estatutàriament la nova Comissió Permanent de l'entitat, amb la presència de les següents persones: Josep Mogas, Lleonard Ramírez, Maria Victòria Reventós, Marc Taxonera, Germà Vidal i Josep M. Vilaseca.

Desè aniversari, nous camins i la fi de la Transició

L'any 1978 marcà definitivament la fi d'un període concret de Transició iniciat amb el canvi de règim el 1975. S'havia aprovat la Constitució, s'havia reinstaurat la Generalitat de Catalunya, l'Estatut ja estava redactat i començarien aviat les primeres transferències de competències. Justícia i Pau també trobava que part dels objectius amb els què havia treballat fins aquells moments s'havien acomplert donat que la Constitució abolia la pena de mort, prohibia la tortura, i garantia els drets i llibertats polítiques fonamentals d'un estat de dret, sensible fins i tot a les nacionalitats amb l'estructura autonòmica del nou sistema. Aquests àmbits havien estat fins aleshores, tasca de primer ordre per a Justícia i Pau, en un entorn polític que no garantia aquests drets.

Quan els Secretariats catalans feren balanç d'aquesta primera dècada de Justícia i Pau, coincidien a assenyalar que les aportacions de les respectives entitats havien trobat

430 Sánchez Terán havia estat membre de la Comissió Nacional de Justícia i Pau.

confiança i suport per part dels propis bisbes. El prestigi de l'organisme a Catalunya seguia en alça després de l'anàlisi sociològica de Reixach tres anys abans. Cal reconèixer que Justícia i Pau jugava un paper fort amb motiu de la transició política, i la ciutadania se sentia recolçada especialment en uns anys complexos, de grans canvis en poc temps que no estalviaven tensions i inclús puntes de importants de violència.

L'any 1978 s'organitzà la segona jornada de Justícia i Pau de Catalunya sota el títol "Democràcia i participació a l'Església", sobre la qüestió dels drets humans dins l'Església, temàtica especialment nova en ser justament Justícia i Pau l'entitat que havia tret un document sobre l'accés de la dona al sacerdoci mesos enrere. Entre els conferencians destacaven el jesuïta José M. Díez-Alegría i el primer inspirador de la creació de Justícia i Pau el 1967, Joaquín Ruiz-Giménez. En les conclusions de la jornada es formulà, entre altres qüestions, la petició d'un concili català, que finalment no se celebraria fins quinze anys més tard.

Val a dir que la presència de l'entitat als mitjans de comunicació començava a minvar, a diferència dels anys anteriors de creixement en aquest àmbit. Cal tenir en compte que els sindicats i partits polítics ocupaven bona part de la vida pública i, per tant, també de la premsa en general. Tot i així, se seguien publicant notes i documents sobre temàtiques diverses, denunciant injustícies o desigualtats en la situació dels disminuïts, les presons i els matracaments, els atemptats terroristes que se succeïren, la solidaritat mostrada amb la jornada europea contra l'atur coincidint amb l'inici del pontificat de Joan Pau II, entre d'altres.

Hi hagué aspectes que internament també variaren a Justícia i Pau. L'horari d'oficina va ampliant-se paulatinament fins assolir els habituals de qualsevol oficina, treballant ja no només als vespres com en uns inicis, sinó matins i tardes. D'altra banda, la tardor de 1978, Mn. Joan Carrera demanà ser rellevat com a delegat episcopal per a dedicar-se més a l'àmbit parroquial, i proposà al cardenal Jubany el nom de Joan Enric Vives, capellà jove i inquiet que al cap de 15 anys seria nomenat bisbe auxiliar de Barcelona, del que Gomis reconeix que apreciava molt el seu criteri i tracte. El cert era que, segons afirma Gomis, efectivament l'Arquebisbe de Barcelona manifestava un respecte real per la tasca de Justícia i Pau i en aquesta situació concedia tota confiança oferint lliurement a l'entitat que proposés la persona de delegat del bisbat.⁴³¹

Dintre del procés d'obertura a nous camps de treball, Justícia i Pau augmentava la seva atenció a esdeveniments internacionals, especialment amb el contacte amb exiliats del con sud d'Amèrica Llatina en uns anys especialment durs per als països del sud del

431 GOMIS I SANAHUJA, Joan, *Solidaritats viscudes*, Edicions 62, Barcelona, 1999; p. 34.

continent. La continuïtat dels règims dictatorials en aquesta zona i la creixent presència de refugiats empenyeren a Justícia i Pau a dissenyar iniciatives i recolzar comitès de solidaritat amb països llatinoamericans que permetien portar a terme gestions amb llurs autoritats i les espanyoles. S'organitzaven, al voltant d'aquesta qüestió, tasques d'acolliment als exiliats d'aquests països, entre altres iniciatives.

Tanmateix, encara persistien al país restes del règim franquista, de manera que Justícia i Pau no abandonava casa nostra, i es comprometé a fons davant la situació específica de les presons o la defensa dels objectors de consciència al servei militar obligatori. A més, a mesura que anaven sorgint noves entitats civils, s'anaven creant lligams de col·laboració per a treballar en el que s'anomenaria amb el terme de campanyes: metodologia que esdevingué exitosa per a Justícia i Pau i que més tard s'extendria a les ONG, i que tenien com a objectiu una difusió massiva amb iniciatives a llarg termini, per tal de denunciar i fer actuar la societat civil i la classe política davant la gravetat que resideix en la violació dels Drets Humans.

Les primeres campanyes de difusió massiva

Per primera vegada pels volts del 1978 s'encetaven campanyes per a difondre temes especialment importants de l'àrea de Justícia i Pau i molt estretament vinculats al país com l'atur, l'educació per la pau o la preocupació per la situació de la infància, o bé d'altres més genèrics com la construcció de la pau a nivell internacional i el desarmament com a prioritat. Constituï una forma d'acció de l'entitat que posteriorment, en el temps de les ONG, seria molt habitual. Justícia i Pau va ser pionera a Catalunya en aquesta mena d'activitats que pretenien, en una societat democràtica recentment estrenada, fer ressò a l'opinió pública de les problemàtiques greus que afectaven part de la població. Justícia i Pau, amb aquest mètode, les estudiava, les plantejava i les treballava per trobar propostes de millora que les administracions públiques poguessin acollir i a les que la societat civil fos sensible i defensés activament.

Pel que fa a la primera campanya, Germà Vidal proposà a Gomis accions sobre l'atur, que començava a ser preocupant, i des de principis de 1978 es prepararen iniciatives al voltant d'aquesta qüestió. S'elaborà un informe amb el títol "El dret al treball i l'atur", en el qual s'analitzaven les causes d'aquest fenomen, la situació existent, el dret al treball dels ciutadans i les mesures polítiques que es podrien prendre, així com una colla de propostes específiques per a Catalunya entre les que s'insistia especialment sobre el treball públic. Es presentà en una roda de premsa i posteriorment es demanà entrevista amb el Conseller de Treball Codina, per explicar les propostes concretes elaborades; per altra banda, Vidal entregava l'informe a Josep Maria Bricall perquè el fes arribar al president Tarradellas. Tanmateix, els representants de Justícia i Pau trobaren que la situació del Govern de la

Generalitat era encara modesta i, segons Gomis, aquests incipients contactes serviren de poc. Malgrat això, aquestes gestions va ser les primeres passes que es donaren en les relacions, que serien cada vegada més estretes, entre l'entitat i l'administració catalana; posteriorment, s'ampliarà també a l'àmbit local amb l'Ajuntament de Barcelona. Aquesta "pressió" política exercida per Justícia i Pau esdevindrà amb els anys una via més habitual i comportarà un dels eixos fonamentals de la seva tasca.⁴³²

En segon lloc, el final de la dècada dels setanta, cada vegada Justícia i Pau mostrava més interès per dedicar-se a la temàtica de la pau i el desarmament d'una forma més directa i fonda. Amb l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya (ANUE) s'organitzà una exposició titulada "Lluita pel desarmament", presentada a la Fundació Miró amb l'emissió d'una pel·lícula i la celebració d'un col·loqui en el què Frederic Roda hi participà de manera especial. Joan Gomis i Francesc Noguero, director aquest darrer de l'ANUE, demanaren subvenció a La Caixa de Pensions de Barcelona i a la Conselleria de Cultura de la Generalitat, però sense èxit, la qual cosa demostrà a Gomis que els temes de la pau i el desarmament gaudien d'un interès ben minoritari públicament en aquells anys, amb un suport gairebé nul per part d'empreses o administracions.

El 1979 es presentava una nova campanya que aprofitava el lema de la Jornada Mundial de la Pau del primer de gener, titulada: "Per aconseguir la pau, educar per a la pau". Es tractava d'una temàtica que no havia estat abordada a fons anteriorment, excepte pel Club d'Amics de la UNESCO de Barcelona,⁴³³ i que posteriorment anirà guanyant adeptes. La campanya s'inaugurà amb una taula rodona al Col·legi d'Arquitectes amb Pau Vila, Alfons Comín, Marta Mata i Rosa M. Carrasco. Amb ocasió d'aquest primer acte, es presentà un opuscle sense signar però redactat per Joan Gomis i Joan Enric Vives segons reconeix el primer, titulat "Educar per la pau", que obtingué un notable èxit.

Finalment, la quarta de les campanyes a destacar en aquests finals de dècada va ser la relativa a la infància. Amb motiu de l'Any Internacional de la Infància del 1979, Jordi Cots proposà a Joan Gomis constituir un equip de treball sobre aquesta temàtica a Justícia i Pau. Així, es creà, de fet, la Comissió de la Infància de Justícia i Pau, amb l'objectiu de sensibilitzar la població i difondre els aspectes que hi estaven relacionats, en especial els drets de la infància. La Comissió era membre de l'organització internacional "Bureau International Catholique de l'Enfance" (BICE) des del 1980,⁴³⁴ i era especialment rellevant no només pel tracte específic que s'atorgava des de l'entitat a un àmbit concret, sinó també

432 GOMIS I SANAHUJA, Joan, *Solidaritats viscudes*, Edicions 62, Barcelona, 1999; p. 32.

433 L'any 1960, el Club d'Amics de la UNESCO de Barcelona, dintre de la seva Comissió d'Educació, creà el *Departament de Treball en Educació per la Pau*, que va ser la primera iniciativa a Catalunya en aquest camp.

434 A partir de 1989, data en què s'aprova la Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets dels Infants, la Comissió de la Infància reforçarà la seva tasca en la difusió i sensibilització d'aquests drets.

perquè constituïa una via oberta per a crear-ne de noves posteriorment, que contribuïrien a analitzar amb rigor qüestions fonamentals de Justícia i Pau.

El pas als anys vuitanta

Començà una nova època per al país: la democràcia iniciava el seu camí obertament, i els anys 1980 seran d'un bon creixement econòmic, de forts canvis socials, i d'entrada renovada en el món de les relacions internacionals (en concret, amb l'ingrés d'Espanya a la Comunitat Europea el 1986).

L'any 1979 Joan Gomis va ser escollit president de la Comisión General de Justicia y Paz de España, succeïnt a Joaquín Ruiz-Giménez, essent nomenat Secretari General Joan Manuel Romani, un dels promotors de la gran campanya pel 0'7%. Des de finals d'any, es feren gestions amb bisbes espanyols amb la intenció de crear comissions diocesanes de Justícia i Pau, o algun corresponal dintre del territori espanyol. Les actuacions per a reorganitzar i expandir Justícia i Pau a Espanya donaren bons fruits: es creà la Comissió de Mallorca i es nomenaren corresponsals a Bilbao, Huelva, Las Palmas de Gran Canaria, Málaga, Pamplona, San Sebastián i Vigo, sota la presidència espanyola de Gomis.

A partir de 1980, Justícia i Pau, a diferència dels anys 70, fou present a reunions i missions internacionals, com ara la visita a Algèria, a la República Àrab Saharai Democràtica i als refugiats d'El Salvador. Així mateix, participava en sessions del Comitè Europeu de Justícia i Pau, al congrés de l'ICDA a Ginebra, i a l'Assemblea extraordinària de les Nacions Unides a Nova York sobre el diàleg Nord-Sud. Tot plegat anava acompanyat d'activitats i contactes amb autoritats civils, entitats polítiques i instàncies eclesials.

Una nova campanya, ben organitzada gràcies a l'experiència assolida amb les anteriors, es dissenyava al voltant d'un tema que per primera vegada Justícia i Pau posava sobre la taula, i que anirà rebent el suport de diverses organitzacions: la justícia internacional. Aquesta serà a partir d'aquests moments, la temàtica a la qual Justícia i Pau dedicarà un esforç especial, i que demostrava una vegada més la gran capacitat d'adaptació als nous temps i a les noves problemàtiques existents.

En aquesta línia, la primavera de 1980 s'envià als partits polítics una primera enquesta sobre temes de cooperació internacional, sol·licitant l'exposició de les principals mesures considerades per cada partit en aquest àmbit. Respongueren UCD, PSC-PSOE, PSUC i PSA, i els resultats es difongueren als mitjans de comunicació. A partir del mes d'octubre s'aprovava definitivament la campanya "Objectiu 0'7%".

Joan Gomis manifesta que el 1980 ben poca gent coneixia el que era el 0'7%, quan deu anys enrere les Nacions Unides havien aprovat una resolució, mitjançant la qual els països industrialitzats destinarien, com a mínim, aquest percentatge del seu producte interior brut, a l'ajut oficial als països en vies de desenvolupament. Aquesta resolució es va elaborar amb motiu de la segona Dècada pel Desenvolupament, instituïda per les Nacions Unides,⁴³⁵ i que Justícia i Pau l'utilitzaria com a base per a desenvolupar una de les més grans campanyes de sensibilització social i pressió política mai endegades abans en tot l'Estat: "la Campanya del 0'7%".

L'any 1970 s'iniciava internacionalment la Segona Dècada del Desenvolupament, i l'Organització de les Nacions Unides havia aprovat per aquest motiu una resolució que demanava la destinació del 0'7% del producte interior brut dels països industrialitzats en ajut oficial als països en vies de desenvolupament. Anteriorment, l'ONU havia proposat aquest tipus d'ajut per a superar la pobresa al món (1960), i el Consell Mundial de les Esglésies havia parlat de la donació de l'1% del PIB el 1958.

Dues persones i una entitat van ser suficients per a donar el primer pas: Justícia i Pau, Joan Gomis i Joan Manel Romaní. Un bon equip al capdavant que permetia elaborar la idea i sumar esforços fou clau: Arcadi Oliveres (economista, especialista en relacions Nord-Sud i nova incorporació de l'entitat), Lluís Magriñà (director d'Intermón), i Àlex Masllorens (periodista i persona molt implicada en els ideals de Justícia i Pau). Altres entitats, com ara Mans Unides, Càritas o Medicus Mundi, també s'afegiren al projecte donant-li més amplitud, i cada vegada van arribar a ser més i més els col·laboradors i voluntaris que amb esforç i dedicació van construir una gran campanya sense precedents a tot l'Estat.

Joan Manel Romaní entrà a Justícia i Pau de manera casual, tal i com ell reconeix. El seu ingrés consta en l'acta de l'Assemblea de l'11 de març de 1980, que va ser acceptat com a nou membre. Era estudiant d'Administració i Direcció d'Empreses a ESADE, i ja de feia temps l'apassionava un tema poc estudiat al país com era el del treball, amb rigor i no amb assistencialismes, pel desenvolupament. Encara estudiant universitari, Romaní va voler conèixer què feien altres països que anaven més avançats que Catalunya en aquest gran repte. I així és com va decidir anar a diferents països per conèixer com treballaven el desenvolupament; en primer lloc, s'arribà a França i visità l'assemblea del conegut Moviment 0'7% francès. Romaní ja en tingué prou, car descobrí la gran estructura i infraestructura que hi havia al darrera de l'esforç pel desenvolupament a França, amb bons contactes polítics, sindicals i cívics, i un estudi a fons de la situació als països empobrits però també en el propi país, per tal d'explotar totes les possibilitats.

435 GOMIS I SANAHUJA, Joan, *Solidaritats viscudes*, Edicions 62, Barcelona, 1999; p. 41.

Romaní quedà talment impressionat per la gran organització d'aquest moviment, que decidí plantejar una versió catalana del mateix projecte. De retorn a Barcelona, elaborà un petit dossier de poques pàgines on exposava el que considerava un protocol per a engegar una campanya semblant a la francesa. Coneixent l'existència de Justícia i Pau com a senyera i pionera entitat que treballava aquests temes a fons, va demanar hora per entrevistar-se amb Joan Gomis. El director de Justícia i Pau, que estava altament interessat per aquestes temàtiques, el va rebre al cap d'uns dies, i Romaní li feu entrega de l'informe que havia preparat, tot exposant-li les seves inquietuds. Gomis li va respondre que se'l llegiria amb calma i que el contactaria si veien la possibilitat de tirar endavant en algun moment un projecte com el que proposava. Al cap d'uns tres mesos, Gomis contactà de nou a Romaní oferint-li incorporar-se al projecte que Justícia i Pau estava disposada a tirar endavant, i que ell havia mostrat tant d'interès: una campanya sobre el 0'7%.⁴³⁶

El 15 d'octubre de 1981 se celebrà a Barcelona una roda de premsa en la qual s'anunciava que la Comissió General començava la campanya "Objectiu 0'7%", per aconseguir que l'Estat espanyol complís les resolucions de les Nacions Unides, que demanaven un ajut mínim del 0'7% del PIB per als països més necessitats. La notícia va tenir poc ressò entre els mitjans de comunicació. La veritat és que gairebé ningú no havia sentit parlar del 0'7%; un any abans, Joan Gomis, com a president de Justícia i Pau estatal, proposà en el ple de l'entitat començar a preparar-la, bona part dels membres que ho aprovaren ho van acollir com una novetat.⁴³⁷ Clarament aquesta campanya va marcar la fi d'una època i l'inici d'una nova etapa de plenitud i embranzida per al moviment per la pau a Catalunya, impulsada per Justícia i Pau. Així, l'entitat catòlica feia de clara frontissa entre els tombants dels anys 1970 als 1980, el pas del franquisme i la Transició per arribar a la democràcia estable i duradora.

Síntesi

Justícia i Pau, nascuda a l'Arquebisbat de Barcelona el 1968, i posteriorment als bisbats de Girona i Tarragona el 1975, és en aquesta recerca la darrera organització nascuda en els anys que ens ocupen. Fou segurament la més institucionalitzada de totes, i probablement la que més clars tenia els objectius i l'acció de bon principi. Tot i formar part de l'estructura de l'Església, i estar en contacte amb la seva jerarquia, bé pels nous temps o per l'aprenentatge del que havia succeït amb Acció Catòlica o la mateixa Pax Christi, Justícia i Pau no registrà conflictes amb els bisbes. Va ser més aviat tot el contrari: la col·laboració i confiança mútues demostra que l'Església institucional, especialment en els

⁴³⁶ Entrevista amb Joan Manel ROMANÍ, a Barcelona, 3/01/2008.

⁴³⁷ Joan Gomis recollí una primera història de la Campanya pel 0'7% (que estructura i desenvolupa aquest apartat) en un especial del Servei Informatiu de desembre de 1993, amb motiu del tancament de l'any del 25è aniversari de l'entitat; per a més informació, cfr. la seva obra titulada *Solidaritats viscudes*, Ed. 62, Barcelona, 1999; p. 41-80.

anys 70, havia canviat molt d'ençà de les jerarquies existents que hem registrat als anys 50 i també en els convulsos i canviants anys 60.

Durant el període de transició cap a la democràcia, Justícia i Pau, encapçalada per un molt oportú dirigent –Joan Gomis– jugà un paper molt notable amb totes les iniciatives esmentades com les campanyes i el suport a col·lectius especialment oblidats per l'opinió pública o les administracions en aquells moments. L'Església, tant de base com institucional, va demostrar saber estar a l'alçada de les circumstàncies, i acceptà la contribució dels laics cada vegada més conscientment compromesos amb l'Església com a via de compromís per a la societat. El model Justícia i Pau ràpidament es faria extensible a altres diòcesis catalanes, i al llarg de les dècades següents seguiria tenint un lloc i un respecte entre els ciutadans, essent capdavantera de noves iniciatives dins el moviment per la pau a Catalunya.

8. Diversificació i expansió del moviment per la pau

Aquesta tesi doctoral no pot parlar exhaustivament de tot el que va ocórrer de 1950 a 1980 en relació al moviment per la pau a Catalunya, però no pot deixar de parlar-ne ni que sigui situant, referint o citant, sobre altres elements notables que per extensió, o per no obrir massa noves temàtiques, la diluiria excessivament o l'ampliarà sobrerament. Ara bé, en aquesta recerca és obligat aquest darrer capítol de tancament, en el què recollir la diversificació i expansió del moviment per la pau a Catalunya més enllà de les grans entitats, projectes o campanyes.

Es presenten a continuació, per tant, altres iniciatives i protagonistes, altres propostes que internacionalitzen el moviment siguin de dins cap enfora o a l'inrevés, altres realitats que són transversals o bé no estan implicades directament en les entitats o campanyes presentades fins aquí, que són les centrals. Tot i així, el que ara vindrà exposat són part legítima del moviment per la pau a Catalunya entre els anys 1950 i 1980, i són aportacions que de manera diferent cada una d'elles però imprescindible també, van contribuir a la pau i al pacifisme català.

8.1.- Lideratges, drets humans i internacionalització

Dins el moviment per la pau a Catalunya, persones i líders com els que a continuació es presenten, van tenir un paper major o menor en els treballs per la pau i la noviolència. Ho van fer directa o indirectament, voluntària o involuntàriament, però en qualsevol cas van influir en el pacifisme català i van impactar amb diferents intensitats en la societat catalana. Entre tots ells, Lluís Maria Xirinacs mereixeria un sol capítol a part, de fet probablement una tesi doctoral sencera, però els límits en l'espai d'aquesta recerca i la urgència de recuperar entitats que s'estaven perdent, va fer que el "Gandhi català" i únic candidat al Premi Nobel de la Pau del nostre país, hagi d'esperar a una recerca específica sobre un cas extraordinari com el seu. Però, si més no, hi ha de constar clarament.

Més enllà de Xirinacs, hi ha hagut també protagonistes locals i universals catalans, que han treballat pels valors de la pau des del convenciment pacifista, i que són part d'aquest pacifisme català. Entre ells, Pau Casals, Fèlix Martí, Rosa Menassanch, Joan Misser, Josep Vidal i Llecha, Frederic Roda, Aureli M. Escarré, Joan Botam, Josep Pereña, entre molts altres. Més enllà de citar-los, mereixen tots ells una referència digna en aquesta tesi doctoral que pretén recollir els orígens del moviment per la pau a Catalunya, del que en

formen part. Excloent aquells ja abordats en capítols anteriors (com ara Frederic Roda, Joan Misser, Joan Gomis, entre molts altres), a continuació farem una referència de cadascun d'ells per tal que constin com baula d'una llarga cadena catalana per la pau.

Un cas extraordinari: Lluís Maria Xirinacs ⁴³⁸

Lluís Maria Xirinacs i Damians és un cas extraordinari en el moviment per la pau a Catalunya. És difícil inserir-lo en una entitat o organització concreta del moviment per la pau, però al mateix temps el pacifisme català no es pot entendre sense Xirinacs.

Va néixer a Barcelona el 1932 i morí el 2007 per voluntat pròpia. Va ingressar en el seminari de les Escoles Pies a Alella, i l'any 1955 serà ordenat sacerdot pel bisbe de Solsona Vicente Enrique y Tarancón. Durant vuit anys es dedica a l'ensenyament a Barcelona i Olot, i també a activitats en el camp de la joventut. Fou nomenat, a més, Consiliari General de Catalunya de la branca "Rovers" del Moviment Escolta.

A partir de 1963 té els primers enfrontaments amb el poder com a conseqüència de la seva progressiva consciència cívica. Entre les accions que començava a dur a terme, interpel·la la policia de Barcelona per les tortures a què han estat sotmesos diversos universitaris detinguts. És expulsat de Barcelona per ordre del governador civil i el traslladen a Balsareny, depenent del bisbe de Solsona. Inicia una experiència comunitària constituïda per quatre persones, perquè no els van permetre que fós més àmplia. En qualsevol cas, no restarà gaire més temps al bisbat de Solsona, perquè el març de 1966 fou la tancada dels caputxins de Sarrià, l'anomenada "caputxinada", i la fundació del Sindicat Democràtic d'Estudiants. Per aquests fets, el bisbe l'expulsa definitivament de la diòcesi de Solsona i queda confinat a Sant Jaume de Frontanyà, un poble de 30 habitants i a dues hores a peu de la carretera més pròxima. Al juliol refusa cobrar la paga de l'Estat essent el primer capellà que pren aquesta determinació.

El seu testimoniatge començava a afectar la base de l'església, prova d'això fou que el 1967 els sacerdots de Vic voten a favor d'acollir Xirinacs a la seva diòcesi. El bisbe accepta i li ofereix el poble de Santa Maria del Camí, amb la condició que «faci bondat». Sense la paga, viu del seu treball. Dirigeix l'Escola de Teologia d'Igualada i col·labora a l'Escola Mowgli de la ciutat. També escriu en diverses publicacions.

Des de 1968 el seu radicalisme social i nacional es va accentuant, de manera que deixà de col·laborar en el "Full Diocesà" a causa de les pressions que rep, abandonà la direcció de l'Escola de Teologia i rebutjava cobrar res pels sagraments que administrava. Les seves

⁴³⁸ Entrevistes diverses a Lluís M. XIRINACS durant l'any 2002, complementades amb una entrevista al seu biògraf, Lluís BUSQUETS I GRABOLOSE, el setembre de 2015.

reinvidicacions eclesials predominen en tots aquests anys, i vol publicar un llibre que portarà per títol “Comunitat Cristiana de Base”, negant-se a sotmetre’l a cap censura eclesiàstica, però la censura civil també li negà la publicació.

Durant un temps continuat, va fer pressió al bisbe de Vic perquè porti a la pràctica la teoria social de l’Església i fes donació de les terres als qui les treballaven. Davant la negativa episcopal, abandonà la casa rectoral i es traslladà a La Torre de Claramunt. Finalment, renuncià als privilegis eclesiàstics, abandonà el bisbat de Vic i deixa l’Institut dels Escolpapis, lliurant un testimoniatge cristià que ell vol que sigui sense fronteres.

El 1969 comença una nova etapa en la què el seu activisme supera l’esfera eclesial després d’abandonar-la, i enceta la primera vaga de fam, de set dies, a Santa Cecília de Montserrat, per demanar la separació de l’Església i l’Estat. Li fan costat mossèn Dalmau; fou detingut no l’arribaren a processar perquè el bisbe de Vic s’acull als privilegis del Concordat.

Amb motiu del Procés de Burgos, 300 intel·lectuals catalans es van reunir a Montserrat com a testimoni de protesta. La Guàrdia Civil els assetjà i la nit de Nadal inicia una segona vaga de fam, aquesta ja indefinida. Era als tombants de 1970-71, i l’objectiu d’aquesta acció era enaltir l’esperit de lluita del poble per l’assoliment de les llibertats essencials de l’home. Després de 21 dies de vaga, el 14 de gener cessa de la petició de les organitzacions polítiques, que li prometen intensificar la lluita antifranquista.

El 23 de març el Tribunal d’Ordre Públic li obrí procés per propaganda il·legal segons declaracions fetes durant la vaga, però li concediren la llibertat provisional. Aquesta vegada, el bisbe de Vic li demanà que no intervingués en res, però la declaració davant del jutge ja fou íntegrament en català, i no signà cap document judicial que no estigués escrit en llengua catalana.

A partir de mitjans de 1971, la seva lluita no violenta s’orienta a una campanya de refús obert i total al règim franquista. El 7 de novembre es constituí l’Assemblea de Catalunya, i tingué una participació significativa en la seva creació. L’abril de 1972 no comparegué al TOP, i escrigué un document de refús total al règim que el va fer públic en una concentració a la parròquia de Sant Miquel del Port, a Barcelona. Al novembre continuarà les seves accions no violentes contra la dictadura, i participarà en la concentració de més de 3000 persones a Ripoll per celebrar el primer aniversari de l’Assemblea de Catalunya. Xirinacs serà detingut i el van multar amb 50.000 pessetes, que no pagarà i motivarà l’arrest al convent d’Olot, que abandonarà al poc. Fou detingut novament, i aleshores va ser conduït a la presó concordatària de Zamora, per acabar de complir els 30 dies d’arrest. Allà mateix inicià una nova vaga de fam, la tercera; aquesta vegada de fam i

de set. Al cap de nou dies, la seva vida corre perill i és traslladat a l'Hospital Provincial de Zamora. És posat en llibertat quatre dies després i torna a Catalunya per continuar amb la seva lluita sociopolítica.

L'octubre d'aquell any, Xirinacs participa en la Comissió Permanent de l'Assemblea en una reunió a l'església de Maria Mitjancera; la Policia entrà pistola en mà i agafa i empresona 113 participants, entre ells Xirinacs. Fou alliberat al cap de tres dies juntament amb un altre sacerdot, però va ser multat amb 350.000 pessetes, que no va pagar mai. Al novembre va assistir a la reunió internacional dels cristians per la revolució a Lió. I l'1 de desembre de 1973 inicia una nova vaga de fam per l'alliberament dels cent tretze participants empresonats. Després de set dies de fam i de set, és traslladat a l'Hospital Penitenciari de Carabanchel; i durant la vaga es va produir l'atemptat i mort de Carrero Blanco, mentre Puig Antich era condemnat a mort.

Després de 42 dies de vaga de fam els metges temen un xoc fatal. Accepta deixar-la a petició dels metges i per l'anunci (que resultà fals per forçar-lo a salvar la vida) de la sortida dels companys detinguts. Torna a menjar i a recuperar-se, i quan li van fer el judici pendent, tornà a contestar en català. Acabà condemnat a 3 anys de presó, i Pax Christi li atorgà el "Memorial Joan XXIII per la Pau", per la seva acció no-violenta per la pau.

El gener de 1975 començà una nova vaga de fam, ja que l'amnistia no s'havia atorgat, i adreçà una carta oberta a Franco on indicava les causes per les quals havia iniciat la vaga. Fou aleshores quan es va fer la primera proposta de candidatura al Premi Nobel de la Pau. L'Acadèmia de Noruega l'accepta com a candidatura pel nombre de suports rebuts i pel cas extraordinari i continuat de lluita no-violenta contra el règim.

L'any de la mort de Franco va ser molt actiu per a Xirinacs. Li van concedir la medalla commemorativa del 25è aniversari del Consell Mundial de la Pau, al mateix temps que rebia adhesions del President Tarradellas des de l'exili i de moltes associacions. A finals d'agost començà una nova vaga de fam en solidaritat amb els companys del País Basc Garmendia, Otaegui i altres. Arran de l'execució de Txiki, Otaegui i tres membres del FRAP, radicalitzà més la seva actitud i motivarà ser internat en cel·les de càstig. Després de 22 mesos i mig de reclusió, va sortir en llibertat de la presó de Carabanchel, i el 20 de novembre moria Franco. Des d'aleshores, començarà la seva campanya per reclamar l'amnistia general dels presos polítics, i el 30 de novembre engegà una nova vaga de fam a Montserrat, per reclamar l'amnistia. Fou moment de visitar-lo Mc Bride, premi Nobel per la Pau just de l'any anterior 1974.

I a partir del dia de Nadal de 1975, Xirinacs començarà una nova etapa del seu activisme, com també a Espanya s'iniciava un nou període que donaria lloc a la transició i a

la democràcia. Per aquest motiu, decidí establir-se davant de la presó Model de Barcelona cada dia de 9 del matí a 9 de la nit, amb el compromís de no moure-se'n fins que els presos polítics fossin definitivament alliberats.

En aquests gairebé dos anys, les autoritats i la policia el ridiculitzava o l'ignorava, tal i com preveu la noviolència gandhiana, però després l'atacaren i finalment venceria (com anticipava Gandhi). I així va ser. La gent que hi passava dubtava entre l'absurd de la situació o apropar-se per intentar entendre el sentit d'aquella acció tan continuada en el temps. En aquell més d'un any i mig s'hi aproparen, entre moltes altres, dues persones que al final hi feren estada amb ell: un home de 70 anys de nom Ferran García Faria, i una noia de 18 anys, de nom Eulàlia Malimón. Malgrat les detencions i les expulsions reiterades a les què foren sotmesos, al final sempre tornaven i les autoritats van haver d'autoritzar-los per tal de "legalitzar" la seva posició. Aquella estada es convertí en un poderós símbol de llibertat per als presos polítics i per a Catalunya, i l'acompanyà els Captaires de la Pau bona part de la seva estada.

El 1976 es va fer una nova sol·licitud del Nobel de la Pau, signada per 300 professors d'universitat de l'Estat. I entre l'1 i el 8 de febrer hi hagué a Barcelona, manifestacions massives per l'amnistia general, reprimides durament per la Policia, en les que Xirinacs és apallissat brutalment. A l'abril els precipiten els fets i hi ha convocatòria d'eleccions sense la possibilitat d'una candidatura unitària ni per al Congrés ni per al Senat, tal i com ell demanava. De manera que es presentà com a senador independent i fou elegit amb més de mig milió de vots, amb el què es convertí en el senador independent més votat.

Les sessions al Senat les va seguir dempeus, com a protesta recordant que encara no s'havia aplicat l'amnistia de presos polítics. Fou l'etapa en què, amb moltes aportacions populars, va redactar una Constitució alternativa, "Constitució, paquet d'esmenes". Però no li van acceptar cap. La Constitució Espanyola fou aprovada el 6 de juliol de 1978, i en aquells tres anys militància política, escrigué diàriament a l'Avui la columna: "Al servei d'aquest poble", i al Mundo Diario, "Diario de un senador", però aviat la premsa començà a tancar-li les portes. La seva radicalització davant la impotència de canvis esperats que no són integrats en la Transició, i alguns articles de clara provocació gandhiana com "Apologia del terrorisme" i "Seguretat ciutadana", no van trobar cap mitjà on ser publicats.

L'any 1980 acabarà la seva etapa política en no treure cap diputat a les eleccions al Congrés, presentat pel BEAN (Bloc d'Esquerra d'Alliberament Nacional), ni tampoc a les eleccions de març al Parlament de Catalunya del 20 de març. A partir d'aquest any canvia la seva orientació i activisme cap a la reflexió política i teològica fins que, avançats els tombants dels 1980-90 tornarà a l'activisme més independentista d'esquerres alternatives.

En aquesta trajectòria que ha estat necessari resseguir per conèixer el que en ocasions era recordat com el “Gandhi català”, podríem concloure que en la seva vida hi ha hagut dos grans referents que l’han alimentat especialment: Jesús de Natzaret i Mohandas Gandhi. Aquests dos referents l’han empès a viure la vida a partir de tres grans ideals: el de l’amor i la justícia sense condicionants, el de la noviolència activa com a mètode transformador, i la llibertat del seu país i de la seva gent com a objectiu vital.

Era combatent per allò que creia amb convicció, i ja des d’inicis dels anys 1960 va començar a enfrontar-se amb les autoritats civils i religioses de l’època gairebé sense aturar-se fins el 1980 que entrà en política i sortí definitivament. La seva era una recerca particular constant de la coherència personal, política i social. Xirinacs fou, per sobre de tot, un cristià compromès i un gandhià convençut, referents que no entenia deslligats entre sí. Davant del règim franquista, treballà incansablement en contra per mitjans sempre noviolents, i concretà el seu activisme en els anys 1970 per l’amnistia, tot advocant en favor dels presos polítics i la superació del règim cap a una democràcia que ell reclamava que fos autèntica i veritable.

La seva vida fou, en aquestes dècades, una clara entrega als valors de la justícia i la pau des del seu compromís inalterable per la noviolència. D’entre les seves reflexions gandhianes aplicades a la seva lluita noviolenta, una dels més clarividents és amb la què es clou aquest apartat:

“M’heu colpejat, m’heu detingut, m’heu insultat moltes vegades. Sabeu què penso, per exemple, quan estic encongit a terra, amb les mans al cap intentant protegir-lo, mentre rebo la terrible pluja de garrotades? Sento una profunda tristesa pel fet de veure-us obligats a pegar-me. Em sap greu ser el motiu de fer-vos perdre la dignitat d’homes, pegant un company innocent i indefens. M’avergonyeix el cúmul d’avantatges que m’han lliurat de ser policia d’aquest règim, mentre que vosaltres mancats d’altres sortides, emigrats de terres explotades per gent de la meua terra i d’altres terres, us veieu obligats a complir el trist paper que us toca fer.

Jo, ric de possibilitats; vosaltres caiguts en el parany fatídic, de ser flagel·lants de l’autèntic privilegi. La injustícia que m’ha convertit a mi en home de carrera us ha fet a vosaltres homes de la porra, aquesta injustícia clama venjança.

Quan m’apallisses, policia, sense tu saber-ho, es realitza un acte de justícia. Tu t’alliberes d’una justa ira inconscient colpejant-me, i jo m’allibero d’una justa vergonya de privilegiat tot rebent els cops. Quan arribi la societat que jo aspiro, tu no em pegaràs perquè no em tindràs enveja, perquè tu i jo tindrem igualtat d’oportunitats davant la vida.

Aquell dia podrem fer-nos una forta abraçada.”

Altres protagonistes locals i universals per la pau

En contrast amb una figura de trajectòria dilatada i lideratge marcat com fou Lluís M. Xirinacs, hi hagué altres protagonistes locals i universals, catalans, que aportaren el seu granet de sorra al moviment per la pau català. Sense que hagin estat citats o referits en capítols anteriors d'aquesta tesi doctoral, però sense pretendre ser exhaustius ni tampoc representar tot el ventall més ampli del moviment per la pau que seria impossible, aquest subapartat mereix ser-hi per si mateix en una recerca com aquesta.

No seria just concentrar-se només en entitats importants o institucions cabdals o alguns lideratges centrals ja abordats fins aquí, i deixar de banda protagonistes locals i d'altres d'universals que han fet les seves aportacions d'altres maneres, tal vegada més discretament o amb menys impacte que els casos estudiats fins aquí. El moviment pacifista també el formen persones de diferents tarannàs, en diverses situacions, cercant objectius i mètodes dispars, fent aportacions ben distintes però que totes elles contribueixen a la pau i als valors que d'ella se'n deriven.

En aquest sentit, a continuació es recullen alguns noms d'històries personals de catalans ben diferents uns dels altres, que al llarg dels 30 anys que abarca aquesta recerca, van contribuir decididament a la pau. Relatar una breu referència d'ells i deixar constància d'alguns complementa la trajectòria històrica del moviment per la pau a Catalunya que en aquesta recerca es voldria aportar.

Pau Casals i Defilló (1876-1973) fou un compositor, director d'orquestra i violoncel·lista català nascut a El Vendrell, que s'exilià a Mèxic i Puerto Rico després de la Guerra Civil. S'enfrontà al règim franquista, convençut dels drets nacionals catalans, els valors democràtics i la defensa dels drets humans. Musicalment tingué un gran èxit internacional, però a més les Nacions Unides li encarregà compondre l'Himne de les Nacions Unides per part del Secretari General de l'ONU. Aquest fou estrenat el 24 d'octubre de 1971, el mateix any que se li guardonava amb la Medalla de la Pau de les Nacions Unides, l'únic català que la té. En el moment de rebre aquesta distinció, va fer l'històric discurs davant tota l'Assemblea de l'ONU: *"I am a catalan"*, on expressava *"aquest és l'honor més gran que he rebut a la meua vida. La pau ha estat sempre la meua més gran preocupació. Ja en la meua infantesa vaig aprendre a estimar-la. La meua mare, quan jo era noi, ja em parlava de la pau perquè en aquells temps també hi havia moltes guerres."* Pau Casals va fer de la música un servei a la humanitat i una oferta de pau al món.

Llum de la Selva (1877-1983) era el sobrenom d'Isidre Nadal Baqués, un home alternatiu, ermità, místic, pacifista, que va créixer en els horts de Montjuïc i va treballar allà fins que començà la urbanització per a l'Exposició Internacional de 1929. Serà llavors que

Isidre Nadal amb la seva companya es trasllada a Sabadell, on s'estableix i compra terres de Can Rull, en aquells moments la perifèria de la ciutat vallesana. Allà planta arbres i tots tipus de vegetals, construeix la seva pròpia casa i crea un lloc natural de trobada. S'hi practica la solidaritat, la sostenibilitat ecològica i la participació, primer a través de la Granja Natura i després el que s'anomenà com a Jardí de l'Amistat.

Nadal troba en la naturalesa la font d'inspiració per a la pau entre pobles i les persones i és també una referència contrària al règim polític de l'època, la dictadura franquista. Per als veïns i les veïnes de Sabadell que el van conèixer, parlar de noviolència era parlar d'Isidre Nadal.

L'experiència d'Isidre Nadal en el seu Jardí de l'Amistat és un model de com les persones es poden relacionar amb la seva ecologia urbana, l'alimentació i formes d'autogestió social. Els postulats de Llum de la Selva tenien com a finalitat l'autosubsistència a partir de colònies agràries i artesanals, i un cop assolit l'objectiu, passar a un règim de vida espiritualista basat en l'estudi de la naturalesa i del cosmos, sense l'acumulació de béns ni la mediació dels diners.

Durant els anys que ell viu en aquesta zona i malgrat els canvis que la ciutat pateix, seran moltes les persones de la ciutat de Sabadell i vingudes des de fora que es van acostar a Isidre Nadal per conversar, compartir un dinar, meditar, o fins i tot per practicar algun esport. Però el que més atrau la gent de Llum de la Selva és justament la serenor i la pau espiritual que emanava, així com la seva predicació de la pau universal, entre els pobles i les persones.

Morí de gran, diuen, quan el cos ja no li va fer més costat, i marxà tal i com va viure: en pau segons els que el conegueren i sovint el visitaren. Llum de la Selva fou un cas ben singular de pacifista espiritual i social, que va viure com a ermità però prop d'una gran ciutat, i que propagava un estil de vida que ell feia realitat en la seva pròpia experiència vital, basada en la pau espiritual, la pau entre persones, la pau amb la naturalesa i la pau al món.

Aureli M. Escarré i Jané (1908-1968) fou Abat de Montserrat des de 1941 fins el i impulsà l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat el 1947. Des de la Comissió Abat Oliba organitzà aquest acte considerat de reafirmació nacional i també de reconciliació en plena postguerra. S'implicà en diferents iniciatives culturals catalanes, la qual cosa el va fer topar amb el règim franquista, tot convertint-se en un símbol i representant de l'Església catalana. El 14 de novembre de 1963 fou entrevistat pel diari francès *Le Monde* a instàncies de Josep Benet i Albert Manent, i va pronunciar unes declaracions que donaren a conèixer un corrent d'opinió creient entre catòlics catalans que volien un futur democràtic i en pau

per al seu país, i una funció i una actitud diferents de l'Església en el seu conjunt. L'abat Escarré defensava aquests postulats en un context on el Vaticà havia promulgat l'encíclica *Pacem in Terris*, que aval·lava per part de l'Església catòlica la defensa dels Drets Humans i els règims democràtics, a la vegada que propugnava els valors de la pau i la justícia. El 1965, el règim franquista el va forçar a marxar de Catalunya i s'instal·là en un monestir milanès, obligat a renunciar al títol d'abat de Montserrat.

Josep Vidal i Llecha (1907-1983), fou un jurista i escriptor català que va exiliar-se amb motiu de la Guerra civil. Passà pels Estats Units i França, on es formà en diferents àrees del dret i les humanitats. Fou un actiu defensor dels drets humans. Amb la seva esposa, viatjà arreu col·laborant amb institucions relacionades amb la pau i la noviolència. Es dedicà principalment a la docència en diferents universitats nordamericanes i a França. Tractà de cercar la veritat dels fets històrics, fossin aquests positius o negatius i fos quin fos el governant. Constantment va transmetre als alumnes la seva fe en la pau universal i en la justícia. Entre els seus llibres, destacà "*EUREKA: coloquio sobre el futuro imperfecto*", publicat l'any 1975 i altres que són una crida a la pau i a un ordre universal de reconciliació.

Ajudà nombroses institucions i organitzacions, dels Estats Units i internacionals, dedicades a la causa de la pau. També donà suport als objectors de consciència del país quan eren perseguits. Malgrat que estava molt orgullós de ser fill de Reus, en essència se sentia i es declarava ciutadà del món. Per aquest motiu rebutjava sempre fer comparacions entre nacionalitats, països, llengües, cultures i persones. I amb el temps es creà l'Associació Vidal i Llecha que, entre altres aportacions, concedeix el Memorial Josep Vidal i Llecha a les persones o grups que s'han destacat pel seu compromís en favor de la pau i el desarmament.

Cassià Maria Just i Riba (1926-2008) fou un monjo benedictí i músic català que arriba a ser Abat de Montserrat, continuant la línia marcada pel seu predecessor, Aureli M. Escarré, en la defensa dels drets humans i la democràcia, a més dels valors de la pau. En la seva tasca de defensa dels drets humans, es va enfrontar en diverses ocasions als governadors civils de Barcelona acollint la trobada d'intel·lectuals, artistes i professionals l'any 1970, reunits en protesta pel Procés de Burgos. Més tard apadrinà altres protestes antifranquistes com la *Marxa de la Llibertat* i les vagues de fam de Lluís M. Xirinacs; també es posicionà al costat de la família de Salvador Puig i Antic en el procés judicial contra ell al final del franquisme. Va deixar la responsabilitat d'Abat el 1989, i va continuar compromès amb els valors de la pau, al solidaritat i la justícia social.

Federico Mayor Zaragoza (1934) és un bioquímic catedràtic d'universitat que exercí de polític i diplomàtic, i que el 1978 accedí a la Direcció Adjunta de la Organització de les Nacions Unides per a l'Educació i la Cultura (UNESCO). Després del seu pas per la política

espanyola i europea entre 1981 i 1987 com a Ministre d'Educació primer i després com a Eurodiputat, seria escollir Director General de la UNESCO en la seva 24a Conferència General, on hi va romandre fins el 1999. Posteriorment, crearia la Fundació per a una Cultura de Pau. Ha estat el català que ha assolit el càrrec més alt dins d'una de les agències del sistema de Nacions Unides, per la qual cosa mereix si més no ser citat en aquesta recerca, perquè el càrrec de Director Adjunt l'assolí el 1978.

Institucionalització i internacionalització: Nacions Unides i UNESCO ⁴³⁹

El moviment per la pau a Catalunya comptà, amb segon –i menor- efecte paraigües com el de l'Església: el de les organitzacions internacionals del sistema de Nacions Unides. D'entre aquestes últimes hi hagué organitzacions no governamentals que des de l'estranger donaren suport a diferents projectes, accions o campanyes, però també i hi hagué les organitzacions, agències o programes que depenien del sistema de les Nacions Unides i que disposaven de seus locals o entitats regionals a diferents països. És d'aquesta xarxa de l'ONU que van crear-se a Barcelona dues institucions que treballaren pels valors de la pau i la defensa dels drets humans, pioneres a tot l'Estat. Es tracta del Club d'Amics de la UNESCO de Barcelona (creat el 1960), i de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya (creat el 1962).

Tot i que presidides ambdues entitats per diferents personalitats com ara el Dr. Ramon Sarró la primera, i el Dr. Antoni Puigvert la segona, el cert és que una dona a l'ombra és la que tenia la idea i prenia la iniciativa de tirar endavant ambdós projectes, entre altres que també va fundar. Es tractava de Rosa Menassanch d'Oliva. Tot i les dificultats que el règim posava per tal de no difondre massa els valors de l'ONU que podien ser contraris a la dictadura, Menassanch mai va cedir en la decisió i la voluntat de tirar endavant aquests projectes, que la legalitat internacional amparava en tots els països membres del Sistema de Nacions Unides.

El Club d'Amics de la UNESCO de Barcelona va ser creat el 1960 a la capital catalana, després d'anys d'esforç d'un grup de persones de la societat civil catalana compromès amb els valors de la UNESCO. Aquests valors es basen en la defensa i promoció de la pau i els drets humans des de l'educació i la cultura. Els Clubs d'Amics són estructures locals o estatals, que s'afilien en aquest cas a la UNESCO, per tal de portar a terme les activitats pròpies de l'agència, en l'àmbit local on estan radicats. Val a dir que els impulsors d'aquest Club tenien ideals europeistes i se sentien compromesos amb els valors democràtics, de manera que totes les activitats que organitzaven portaven aquest rerefons permanent.

⁴³⁹ Entrevista a Josep Maria SAMARANCH, 18/03/2002. Entrevista a Maria NOGUÉS, 22/03/2002. Entrevista a Josep MARTÍNEZ DE FOIX, 22/03/2002. Entrevista a Neus MOLÍ, 22/03/2002.

El Club organitzava trobades temàtiques vinculades als grans reptes de l'educació i la cultura. La Cultura de Pau, en aquest sentit, era un dels eixos, però altres com l'aprenentatge de l'Esperanto i la seva difusió general, era també un altre dels reptes que assumia aquesta entitat. El Club organitzava una munió de xerrades i conferències, treballava per difondre les activitats de la UNESCO i també els seus reptes any a any. I naturalment, des del paraigües internacional de l'Agència de Nacions Unides per a la Cultura, l'Educació i la Ciència també defensava els valors democràtics en un país on encara perdurava una dictadura de caràcter militar. El contrast entre els ideals de l'entitat i la realitat del règim era gran, però el Club d'Amics de la UNESCO va saber conciliar la vida a l'Espanya franquista amb la defensa dels valors i ideals de la UNESCO.

Pel que fa a l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya, el 31 d'octubre de 1962 diferents personalitats de la vida cultural barcelonina es van reunir a la Clínica de l'uròleg Dr. Antoni Puigverd, per preparar la primera junta de l'ANUE. Els animava sobretot l'esperit de la Carta de l'ONU i la Declaració Universal dels Drets Humans, i confiaven que les activitats que pogués desenvolupar la nova entitat contribuirien al restabliment de les llibertats democràtiques del país i a una cultura de pau basada en els drets humans universals.

Menassanch afirmava en una entrevista a *La Vanguardia Española*, amb motiu de la creació de l'entitat, “que el principal objectiu de l'ANUE era donar a conèixer tota l'obra que les Nacions Unides realitzen, especialment en països en vies de desenvolupament, per a orientar la seva economia, la seva educació i aixecar el nivell de vida del poble a fi de que puguin desaparèier la miseria i la ignorància, causa, amb molta freqüència, de les guerres.”⁴⁴⁰

Tant Menassanch com el Dr. Puigvert eren conscients que en aquells anys calia lluitar per restablir la democràcia i defensar els drets humans. De fet, els primers impulsors tenien el convenciment de que podrien contribuir al restabliment de les llibertats democràtiques. De fet, fins a la mort del dictador, els “Amics de les Nacions Unides”, a banda de la participació activa en la sensibilització dels problemes del món, va haver de lluitar per la reconquesta de les llibertats perdudes a Espanya, afirmen, i denunciaren sempre que els va ser possible, en tots els fòrums internacionals, la constant violació dels drets humans per part del règim franquista.⁴⁴¹

Efemèrides, conferències en defensa dels drets humans, campanyes de sensilització en torna la pau, el desarmament, la marginació, el deteriorament ecològic; actes de reivindicació d'un major protagonisme de la llengua catalana en els anys de transició

440 ANUE, *Una trayectoria con futuro. 40 años de historia de la Asociación para las Naciones Unidas*, ANUE, Barcelona, 2001; p. 13-15.

441 Cfr. ANUE, *op .cit.*; p. 13-15.

política, lluita en favor dels més febles en situacions de crisi humanitàries, recolzat tot plegat en diferents iniciatives editorials materialitzades en llibres, revistes, dossiers per acabar d'arribar arreu.

En els seus anys d'existència, l'ANUE tingué diferents etapes, sempre caracteritzades per la defensa de la Carta de Nacions Unides com a marc general. La primera etapa se situà en els anys de Franquisme, de 1963 a 1975. En aquests anys els objectius de l'entitat anaven orientats a la difusió dels valors de Nacions Unides i la denúncia, en la mesura del possible, de la situació de dictadura a Espanya a l'exterior. Dins del país també s'intentava contrastar la realitat del règim i la situació d'una ciutadania controlada, amb els objectius de llibertat, justícia i dret propi de les relacions dins les Nacions Unides.

La segona etapa fou de 1975 fins a 1982, és a dir, tot el període ampli de transició política que se situa des de la mort de Franco fins a l'elecció de Felipe González com a President del Govern espanyol. Aquests foren anys en què l'entitat prioritzà la seva contribució a la transició, aportant els valors de l'ONU i treballar pel seu recolzament en el procés intern de reforma política. El nou Estat espanyol, amb un nou règim de partits i llibertats, havia de convèncer al món, i més enllà del treball que les cancelleries podien fer així com el Ministeri espanyol d'Afers Exterior, només entitats com l'ANUE tenien capacitat de jugar algun cert paper a nivell internacional. I el van jugar a benefici del reconeixement d'Espanya com un país que estava construint una democràcia moderna en un Estat de dret com els occidentals.

8.2.- Proliferació d'iniciatives cíviques per la pau

Més enllà dels lideratges i les lluites pels drets humans, i la tasca internacional d'algunes entitats o campanyes del moviment per la pau català, exposat en els apartats anteriors, hi ha altres iniciatives de caràcter cívic que sorgiren a més a més de les grans entitats ja estudiades en altres capítols. Son iniciatives que contribueixen a la pau, que són de pau i que formen part del pacifisme català, de manera que és just exposar-les aquí, tal i com en l'apartat anterior s'ha fet amb els altres protagonistes. Si més no, ni que sigui com a mostra de l'ampli ventall d'iniciatives diverses que proliferen més enllà de les grans accions o campanyes, a continuació es presenta una selecció de quatre, per ordre cronològic: les aportacions paral·leles i a vegades creuades de l'Escoltisme català, la Llibreria L'Arc de Santa Maria, el GRAP i el Centre d'Anàlisi dels Conflictes i, finalment, el Casal de la Pau.

L'escoltisme català

La primera iniciativa a destacar va ser un important moviment juvenil que supera els límits cronològics d'aquesta recerca, i que tot i no ser estrictament moviment pacifista, sí que veu d'ell i hi contribueix a ell. Es tracta de l'escoltisme català, que va néixer el 1912 de la mà de dos agrupacions creades per Ramon Soler i Lluch i Pere Rosselló i Aixet. El creixement fou gairebé paral·lel i fins el 1929 no hi hagué una gran trobada internacional a Barcelona amb motiu de l'Exposició Universal d'aquell any a la capital catalana. Època en la què naixia una nova variant de l'escoltisme a casa nostra, una de genuïnament catalana. Va néixer de la mà de Josep Maria Batista i Roca, i en cooperació del Centre Excursionista de Catalunya, a més de l'ajut del també mossèn Antoni Batlle, i agafà una important volada. Però la Guerra Civil va desmanegar el moviment, i amb el triomf del Franquisme es van suprimir totes les organitzacions que no eren del règim i es crearen d'altres, com el Frente de Juventudes, que pretenia absorbir les antecessores. Batista i Roca quedà exiliat i pocs mesos després de la mort de mossèn Antoni Batlle, el 1956, l'Arquebisbe de Barcelona, Gregorio Modrego, preocupat per oferir una base legal sobre la qual els escoltes poguessin dur a terme les seves activitats, va crear la Delegació Diocesana d'Escoltisme, dins del Consell Diocesà dels Joves d'Acció Catòlica.⁴⁴²

Aquest paper d'aixopluc legal que oferia l'Església no estava restringit només als agrupaments confesionals, sinó que inicialment s'oferia també la possibilitat d'acollir a aquells agrupaments que es consideraven laics. Però, per motius comprensibles, la part laica del moviment no es trobava còmode amb aquesta situació, i així a finals dels anys 1950 s'acaba produint la ruptura entre confesionals i laics, i el trencament de la unitat de l'escoltisme català. Però en qualsevol cas, el més important d'aquest moviment escolta és com, per mitjà de l'educació en el lleure, l'estima a Catalunya i el respecte per la natura van anar inculcant en aquests infants i joves els valors de la pau, dels drets humans, de la noviolència i de la fraternitat entre les persones i la concòrdia entre els pobles. Com afirmava Marcel Gabarró, autor d'una tesi doctoral i docent universitari⁴⁴³, no podem afirmar que l'escoltisme català fou part del moviment per la pau estrictament, però sí que els seus valors, els seus objectius, el seu estil i els seus mètodes, contribuïren com a primera experiència de pau en molts d'aquests joves. I, consegüentment, en ocasions era un antecedent previ important que els feia encaminar-se cap a moviments pacifistes i noviolents, després de les vivències profundes, els valors fermes i la invitació al compromís cada any, que significaven les experiències escoltes.

442 SAMPER TRIEDÚ, Genís, *L'escoltisme català 50 anys d'escoltisme Català 1927-1978*, Generalitat de Catalunya, Presidència, Barcelona, 1993; p. 1032.

443 Entrevista a Marcel Gabarró i Pallarès, Barcelona, 18/01/2006. Veure també Marcel GABARRÓ, *L'escoltisme a Catalunya (1912-1939)*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1999.

La Llibreria L'Arc de Santa Maria

La segona iniciativa a tenir en compte per la seva originalitat, i perquè aportà un valor afegit al moviment per la pau a Catalunya, va ser la Llibreria L'Arc de Santa Maria. Va ser creada el 1966 i rebia aquest nom per estar situada en les immediacions de la Basílica de Santa Maria del Mar de Barcelona. Fou adquirida pels Amics de l'Arca de Barcelona i per l'activisme de l'Equip OC, si bé la tasca de Marta Casas i Augusto Ribeiro fou clau per engegar el projecte i mantenir-lo fins entrats els anys 1980.

La seva originalitat rau en què va esdevenir la primera i única llibreria al país que tractava exclusivament temes de pau i noviolència. No era només una simple llibreria dedicada a la venda de llibres i revistes, sinó que també esdevingué un lloc d'encontre de diferents grups pacifistes i noviolents de Catalunya, un espai on organitzar conferències i intercanviar idees, i un indret des del qual impulsar projectes i campanyes col·laborativament. Era única perquè tractava la temàtica de la noviolència i la pau, però era innovadora perquè la seva idea era combinar la funció llibretera i la funció cultural, amb l'activisme social i la participació ciutadana.

El GRAP i el Centre d'Anàlisi dels Conflictes

El tercer cas que ve primer intent, després del ja recercat Institut Victor Seix de Polemologia, de treballar la recerca de la pau fou el Grup de Recerca d'Alternatives per la Pau (GRAP), que sorgia modestament dels grups d'objecció de consciència de Barcelona, a inicis dels anys 1970. La intenció real era recollir documentació i incentivar l'estudi de temes relacionats amb la pau, el bel·licisme, el desarmament i la violència. Formava part gent jove d'entre els 17 i 22 anys, però aviat desapareixeria sense aportar cap recerca concreta. Sí que se li ha de reconèixer, com altres iniciatives embrionàries, que hagués ajudat a donar les passes prèvies per a la creació de grups i iniciatives més estables en els anys posteriors. I dintre d'aquesta mateixa dècada hi hagué un de més sòlid: el Centre d'Anàlisi dels Conflictes (CAC), que Vicenç Fisas configurà, com a membre actiu dels grups d'objecció de Barcelona.

Els grups d'objecció dels que formava part Fisas, van treballar fins el març de 1973 per presentar a les Corts un projecte d'Estatut per als Objectors de Consciència. Aportat per Pax Christi, que és qui donava aixopluc a aquests col·lectius aleshores, el document adjuntava un petit estudi comparatiu sobre les legislacions europees en aquesta matèria. I tant el projecte d'Estatut com aquest estudi comparatiu van començar a remoure a Fisas sobre la necessitat de crear una institució de treball continuat sobre aquestes temàtiques. Finalment, Fisas decideix organitzar, en col·laboració de dos amics entusiastes (Aurora Moreno i Alfons Serrano), pel seu compte el CAC la primavera de 1974, amb la intenció

d'estudiar i difondre temes relacionats amb la pau i els conflictes.⁴⁴⁴ Participava en conferències internacionals i anava obrint el seu ventall d'investigacions a nous àmbits: la defensa civil noviolenta, els exèrcits, el militarisme, el comerç d'armes. També elaborava butlletins sobre revistes i diaris que tractessin temes sobre el rearmament, defensa i pau. A finals de 1975 el CAC està a punt del seu tancament per no comptar amb prou efectius i una finançament prou estable, tot i que any rere any va avançant amb nous plantejaments que el fan sobreviure encara. Entre altres gestions, crearà relacions estretes amb institucions internacionals homòlogues, com el SIPRI, o altres com la Internacional de Resistents a la Guerra (IRG), cosa que convertí el CAC en una iniciativa innovadora, a la manera que l'IVSP havia iniciat uns anys abans.⁴⁴⁵

El Casal de la Pau

Finalment, un darrer exemple d'aquesta diversificació del moviment per la pau a Catalunya en diferents iniciatives i propostes pacifistes, fou el Casal de la Pau. Nasqué pels volts de 1975 a causa de la dimensió que anava prenent el moviment per la pau català, sobretot en relació a les connexions que les campanyes de l'objecció de consciència teixien, tant a nivell català, espanyol com internacional. Un dels destins d'aquests contactes passava per Brussel·les, on hi havia la *Maison de la Paix*, que era una seu social de diferents grups i entitats pacifistes, noviolentes, antibel·licistes i antimilitaristes de Bèlgica, que els oferia suport, encontres i intercanvis, material i logística per a l'activisme.

L'any 1976 es va inaugurar a Barcelona la seu del Casal de la Pau. En ella s'hi aplegaven diferents col·lectius pacifistes, grup noviolents, entitats antimilitaristes i iniciatives alternatives, a semblança de l'exemple belga. La inauguració d'aquesta seu i, per tant, de la realitat del Casal de la Pau, significava la culminació d'un esforç de molts mesos per a coordinar les accions i els criteris de diferents grups. Tots ells representaven tendències diverses, d'orígens diferents, amb objectius concrets sovint dispars, tot i que tots essent part del moviment per la pau a Catalunya. El fet de conivir tan estretament tot i les diferències de forma i orientació, però no de fons, va fer inevitable el sa contagi de les diferents propostes de manera creuada, generant solidaritats d'uns amb els altres, i reforçà l'activisme conjunt. Però aquesta convivència tan estreta amb un moviment amb organitzacions tan joves, també tenia contrapartides. El risc de que hi haguéssin uns col·lectius més avessats a difondre les seves activitats i captar més suports i fins i tot col·laboradors-militants, que altres va començar a generar diferències de fons i no ja només

⁴⁴⁴ Cfr. entrevista a Vicenç FISAS.

⁴⁴⁵ Vicenç FISAS, *Anotaciones sobre el movimiento por la paz en los años setenta*, Materials de Debat – CIDOB, Barcelona, 1985; pp. 9-30.

de forma. Una de les raons que Fisas adjudica a la crisi d'aquest Casal fou justament aquesta, i va anar avançant al cap dels mesos fins a la seva paulatina desaparició.⁴⁴⁶

8.3.- El pacifisme enfront del militarisme

Aquest capítol 8 del final de la recerca aporta diferents contribucions del moviment per la pau a Catalunya que no han quedat completades en els capítols centrals. Així doncs, la lluita antimilitarista del pacifisme català queda parcialment recollida en el capítol 6, que tracta sobre la campanya d'inici de la lluita pel dret a l'objecció de consciència, i que acaba amb el servei civil de la Casa de la Reconciliació de Can Serra. Però hi ha més iniciatives que mereixen constar en aquesta investigació.

El pacifisme català que s'enfrontà al militarisme espanyol s'inicià i avançava en la seva trajectòria històrica amb Pepe Beunza (1971) i el projecte de Can Serra (1975), però continua creixent en la segona meitat dels anys 1970 fins arribar al final dels límits cronològics d'aquesta recerca. Aquest final de la dècada és el que el present apartat pretén recollir, encara que no sigui amb l'ampliació feta en els capítols centrals d'aquesta tesi. I cal recollir-ho perquè l'antimilitarisme d'aquesta darrera època va ser important no només davant el desenllaç del procés de transició política, sinó també perquè fou el pas previ a la consolidació del pacifisme antimilitarista de l'etapa democràtica.

Amb la mort del General Franco el 20 de novembre de 1975, començà inevitablement una nova etapa. Lluís Maria Xirinacs s'establí davant la presó Model de Barcelona per a romandre-hi gairebé 2 anys reivindicant l'amnistia dels presos polítics, i l'inici d'un procés realment democràtic de superació de la dictadura, per mitjans no violents. Al mateix temps, Can Serra i el seu Servei Civil, que li seguiria amb noves fornades d'objectors que s'anaven afegint, estava en marxa amb una experiència pionera. A la vegada, començava un temps d'incertesa i d'il·lusió, d'utopia i de risc de brots violents, tal i com va passar en les anteriors etapes de canvis bruscs de caire polític (la Guerra Civil, per exemple). Per al pacifisme i els moviments socials en general, era el moment d'aconseguir que els valors de la pau poguessin consolidar-se en aquest nou Estat que s'havia d'edificar; i calia fer-ho amb mitjans pacífics, sense violència, integrant tots aquells valors que el moviment per la pau havia fet seus en la lluita per una societat lliura, justa i pacífica.

El que s'anomena com a Transició política a la democràcia fou un procés no pas de ruptura sinó de reforma política pactada. La dreta, l'esquerra majoritària i el monarca, que heredava el títol de Cap d'Estat tal i com havia previst el dictador, i que exerciria com a

⁴⁴⁶ Vicenç FISAS, *Anotaciones sobre el movimiento por la paz en los años setenta*, Materials de Debat – CIDOB, Barcelona, 1985; pp. 14, 23-24.

moderador i mediador al mateix temps, van arribar a soldar uns acords mínims. Aquests, no implicaven depuracions en les més destacables institucions de l'Estat, com hauria passat amb un procés de ruptura. L'Exèrcit, entre altres, va mantenir-se amb pocs canvis malgrat el procés de transició. Malgrat tot, fruit dels consensos assolits sorgí una democràcia parlamentària reflectida en la Constitució Espanyola de 1978, que per cert donava un paper rellevant a l'Exèrcit. Aquest acabaria influint en la societat i en la política al menys en aquells anys importants de Transició. De fet, la mateixa unitat d'Espanya es deixava en mans de l'Exèrcit protegir-la. Els intents de cop d'Estat d'aquella època van influir en l'estat d'ànim de la societat i en la moderació de certes demandes i esperances que es posaven en la Transició. Tot i això, el règim franquista passà a la història.

La Unión Militar Democrática

Dins de l'Exèrcit van sorgir alguns moviments de protesta per part de soldats de casernes. Foren la *Unión Democrática de Soldados y Marineros*, i els *Comités de Soldados*. Aquests col·lectius, però, no poden considerar-se part del moviment per la pau, primer perquè ells mateixos no s'hi consideraven; i segon, perquè les seves reivindicacions no buscaven objectius pacifistes sinó la millora de les seves condicions laborals o l'accés a les llibertats polítiques i sindicals per part dels soldats.⁴⁴⁷

Sí que es pot considerar, en canvi, que una altra entitat sorgida al sí de l'Exèrcit, i que rebia el nom de *Unión Militar Democrática* (UMD), formava part dels objectius del moviment pacifista, per treballar per defensar principalment un Exèrcit que defensés la democràcia, però colateralment s'implicava en la defensa de valors de fons pacifistes. Prova d'això va ser l'evolució personal d'alguns d'aquests militars, o altres influïts per les idees de la UMD, com ara Juli Busquets o Pepo Delàs.⁴⁴⁸

La UMD va ser una organització clandestina que es creà dins l'Exèrcit en el final del Franquisme, per part d'alguns comandaments molt concrets. Es van inspirar en la Revolució dels clavells, ocorreguda l'abril de 1974 a Portugal, en la què un grup d'oficials joves, capitans en la seva majoria, organitzaren un moviment democràtic dins l'Exèrcit, que fa caure la dictadura. Els membres de la UMD es plantegen crear una organització que impulsi a l'Exèrcit per retornar les llibertats a la societat, sense recórrer a l'ús de la violència.

Dos comandants van viatjar fiins a Portugal per a rebre informació de primera mà dels militars portuguesess. Foren Juli Busquets i Luis Otero. També van contactar polítics de

447 Enric PRAT, *Moviéndose por la Paz. De Pax Christi a las movilizaciones contra la guerra*, Editorial Hacer, Barcelona, 2006; p. 47.

448 Juli BUSQUETS, *Militares y demócratas*, Plaza&Janés, Barcelona, 1999. Luis OTERO y José FORTES, *Proceso a nueve militares demócratas*, Argos Vergara, Barcelona, 1983.

l'oposició, entre els quals el dirigent socialista català Joan Raventós, i l'exministre de Franco però també impulsor de les primeríssimes passes de la creació de Justícia i Pau, Joaquín Ruiz-Giménez.

Lluny d'intentar imitar la revolta portuguesa, que va ser possible per un context diferent i per ser el portuguès un exèrcit amb experiència en les colònies, la UMD pretenia més aviat un procés invers al de l'Exèrcit veí. Més aviat buscaven de refredar qualsevol intent radicalitzador de l'Exèrcit contra la democràcia o a favor de posicionaments més conservadors que mantinguessin el règim més temps.

L'1 de setembre de 1974, a Barcelona, es va aprovar un text consensuat com a ideari fundacional de la UMD, en el què es van triar el nom i les sigles de l'organització, així com una Junta Directiva formada per quatre capitans, un per cada exèrcit. Els objectius de l'organització, tant en l'aspecte civil com el militar, es proposava el següent. Pel que fa al primer, convocar una assemblea constituent que elaborés una Constitució homologable a la resta de països occidentals europeus; el restabliment de les llibertats democràtiques i dels drets humans; la lluita contra la corrupció i les reformes socioeconòmiques pertinents per a la millora de les condicions de vida. Pel que fa als objectius militars, punts principals se situaven en els següents aspectes: reforma de la Justícia Militar; reforma de la Llei del Servei Militar; i la reorganització dels tres exèrcits.

La UMD fou una organització que tingué curta vida perquè s'havia creat en un exèrcit que donava suport, i mantenia en part, el mateix règim dictatorial. Es va anar coneixent el projecte, la organització, l'ideari i alguns dels seus membres que, amb els mesos podrien haver arribat a uns 200. L'estiu de 1975, abans d'un any de la seva fundació, els comandaments franquistes van tenir coneixement de l'existència de la UMD i van ser ràpidament detinguts els principals dirigents de l'organització.

El març de 1976 es va iniciar el judici a Madrid contra els acusants i detinguts, i en el seu conjunt van ser condemnats a 43 anys de presó i, en el cas de set d'ells, a la pena accessòria d'expulsió de l'Exèrcit. En els dies posteriors al judici van seguir els registres i detencions en diverses províncies, amb l'objecte de paralitzar i atemorir als militars compromesos amb la UMD, i també a tots aquells que poguessin tenir el desig o l'interès de comprometre's'hi.

Tot i que la *Unión Militar Democràtica* no va arribar mai a complir amb els objectius inicials, sí que va aconseguir despertar les consciències de molts militars, alguns d'alta graduació, i es va anar estenent l'ideari de l'organització dins l'Exèrcit, en especial pel sector de més jove edat que no havia participat en la Guerra Civil ni en la instauració del règim franquista. Amb les amnisties de la Transició, els condemnats gairebé no van complir

mai les penes de presó, però els que foren expulsats de l'Exèrcit no tornaren a ser mai més readmesos.

Grups antimilitaristes i noviolents i primeres revistes

La lluita antimilitarista sorgeix, principalment, des dels postulats noviolents de Pepe Beunza com a primer objector de consciència, l'Equip OC en tant que grup de suport de tota la campanya, i el Servei civil de Can Serra a on s'afegiren els nous objectors posteriors a Beunza fins que van començar a créixer en nombre. Aquesta fou la primera època que es pot considerar de repressió (1971-1977). Sorgirà el MOC (el Moviment d'Objecció de Consciència, que aplegarà a objectors i altres activistes), arribarà la Llei d'Amnistia i l'ordre d'incorporació ajornada o llicència temporal per als objectors de consciència al servei militar.

Posteriorment a les primeres generacions d'objectors, arribà una segona etapa (1978-1984) que començà amb l'aprovació de la Constitució Espanyola que reconeix el dret a l'objecció de consciència, l'esborrany de la llei per part del Govern d'UCD i la creació de la Coordinadora Antimili-Mili KK, fins que el Govern del PSOE aprovarà una nova Llei d'Objecció amb la prestació social substitutòria.⁴⁴⁹

Entre aquestes dues etapes, i a mig camí entre la conviccions i mètodes de la noviolència i la lluita antimilitarista, sorgí a Catalunya el GANVA (Grup d'Acció Noviolenta). Va existir entre 1978 i 1984 i els seus fundadors eren nois i noies molt joves, d'entre els 18 i 20 anys, que feien treball de barri a la Sagrera i a Sant Andreu, i que es van sentir atrets per l'objecció de consciència i la noviolència. Des del principi, el grup es va definir com a antimilitarista, i sempre va formar part del Casal de la Pau de Barcelona.

En els seus primers temps, prendrà l'opció d'anomenar-se més concretament Grup d'Acció Directa Noviolenta Anti-OTAN, convertint-se en el primer grup anti-OTAN a Catalunya i a Espanya. Els tres objectius amb els què va néixer aquest col·lectiu van ser: impedir l'entrada de l'Estat espanyol a l'OTAN; expulsar les bases nordamericanes de la Península; i obrir un debat popular sobre la defensa. Aquest últim punt és on es fonamentava el sentit de l'existència del GANVA

Des del gener de 1981 i durant uns mesos va tornar a canviar la denominació per la de Grup d'Acció Directa Noviolenta Antimilitarista, i des del setembre de 1981 es va convertir en GAMBA: Grup Antimilitarista de Barcelona, que finalment desapareixeria el 1984. Una de les raons de la seva desaparició fou que la majoria dels seus integrants van sumar-se als

⁴⁴⁹ Enric PRAT (ed), *El moviment per la pau a Catalunya. Passat, present i futur*, Edicions de la UAB, Barcelona, 2007; p. 133-136.

colectius MOC i Mili KK en la lluita contra el servei militar i contra la mateixa llei d'objecció de consciència que implicava l'obligatorietat de fer una prestació social substitutòria.⁴⁵⁰

En els gairebé 8 anys d'existència, el GANVA-GAMBA va anar creant un discurs antimilitarista que defensava l'abolició dels exèrcits. Ho feia dins d'una proposta transformadora de la societat que la convertís en més igualitària, lliure i ecològica, i superés l'estadi capitalista. Tota la seva tasca de reflexió i difusió es va veure complementada amb activitats al carrer, la publicació de dossiers, l'edició d'audiovisuals, i una revista pròpia coneguda com a "La Puça i el General". Aquesta revista, editada a Barcelona, tingué una periodicitat mensual des de 1979, i posteriorment més irregular.

L'objectiu de "La Puça i el General", segons el seu editorial del primer número, era el següent: *"Pretenem amb ella, en primer lloc, el crear un instrument que permeti escampar al màxim totes les informacions i debats que a l'entorn de la campanya anti-OTAN es vagin produint. En segon lloc, fomentar el debat teòric sobre temes més generals com són el Militarisme i l'Imperialisme. I, en tercer lloc, l'impulsar des d'aquí el naixement de més grups i campanyes antimilitaristes que pensem que en aquests moments són molt importants"*.⁴⁵¹

Dins el sector de les revistes antimilitaristes, i encara que no tingué un vincle directe amb La Puça i el General ni amb el GANVA, la revista Mientras Tanto va néixer a Barcelona el 1979. Sorgí sota l'impuls de Manuel Sacristán y Giulia Adinolfi, amb l'ajut i suport d'algunes altres persones col·laboradores. Fou i és, perquè encara existeix, una revista político-cultural democràtica, contrària a les desigualtats, a l'expoli del planeta i de la seva gent, i oposada a les guerres. Inicialment va néixer amb una publicació bimensual, i defensava a més dels postulats pacifistes i antibel·licistes, una postura propera a la ruptura política durant la transició, defensades pels partits d'esquerra, especialment de caire comunista.⁴⁵²

La lluita antinuclear a Catalunya

La lluita antinuclear a Catalunya va començar amb una clara pretensió ecologista, però no podem bandejar-la del moviment per la pau. En el pacifisme europeu d'aquells anys de Guerra Freda i escalada armamentista, la lluita antinuclear era eminentment pacifista. Ara bé, és cert que a Catalunya sorgeix com una clara oposició als interessos de situar entre el Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre una central nuclear, que finalment s'establirà a Ascó el 1974. Contra aquest fet es constituí el Comitè Antinuclear de Catalunya

450 Enric PRAT (ed), *El moviment per la pau a Catalunya. Passat, present i futur*, Edicions de la UAB, Barcelona, 2007; p. 71-72.

451 La Puça i el General, Núm. 0, Novembre 1979; p. 3. Web de la Biblioteca de Revistes Antigues de l'Institut Català Internacional per la Pau.

452 SACRISTÁN, Manuel, *Pacifismo, ecología y política alternativa*, Icaria Editorial, Barcelona, 1986; p. 37-40.

(CANC), en tant que confluència d'organitzacions ecologistes locals, vinculades a la Coordinadora Antinuclear Estatal.⁴⁵³

Entre els seus impulsors hi hagué dos filòsofs Manuel Sacristán (ja compromès amb el Servei civil de Can Serra, en concret en l'alfabetització d'adults), i Francisco Fernández Buey, i unu científic, Eduard Rodríguez Farré. La seva màxima activitat se situà en el bienni 1979-1980, en què assolí fites com les dues multitudinàries manifestacions a Barcelona de març i maig de 1979, i la marxa contra la nuclearització de Catalunya, l'estiu de 1980. Continuà el seu activisme al llarg dels anys 1980 fins a inicis dels 1990.

En plena dècada dels 1980 i amb el debat de l'ingrés d'Espanya a l'OTAN, aquesta primera experiència antinuclear a Catalunya va anar encomanant-se i reorientant-se cap a la lluita pacifista contra les armes atòmiques. Heus aquí la importància d'aportar l'embrió d'aquella nova lluita pacifista i antiarmamentista que seria concretada, ja en els anys 1980, amb una clara oposició a les armes nuclears. Però estendre's en aquest llindar seria excedir els límits cronològics i també d'espais d'aquesta tesi doctoral sobre els orígens i evolució del moviment per la pau a Catalunya (1950-1980).

⁴⁵³ GARCIA, Xavier, *La primera dècada de lluita antinuclear a Catalunya (1970-1980)*, Arxiu Comarcal del Priorat, Tarragona, 2008.

IV. CLOENDA

9. CONCLUSIONS

9.1.- Síntesi general

9.2.- Contribucions historiogràfiques

9.3.- Avenços en la investigació històrica

9.4.- La gran paradoxa: pacifisme en temps de dictadura militar

9.5.- La inspiració i l'impuls: el cristianisme progressista

9.6.- El llegat: el moviment per la pau, eina cívica i precursor de la democràcia

Epíleg

9. CONCLUSIONS

9.1.- Síntesi general

Aquest manuscrit doctoral ha reconstruït i analitzat els orígens del moviment per la pau a Catalunya, que cal situar entre 1950 i 1980, temps de dictadura militar i de transició política. La investigació es fonamenta en un treball exhaustiu d'història oral que inclou a la majoria dels protagonistes així com diversos testimonis. El material generat i compilat al llarg de la investigació, que inclou el registre àudio de més de 40 entrevistes, representa un conjunt inèdit d'història oral i ha estat lliurat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, enriquint així el patrimoni historiogràfic de la Catalunya contemporània.

Tanmateix, la investigació desvetlla i analitza els trets característics d'aquestes primeres etapes del moviment per la pau a Catalunya. Cal destacar-ne tres: (i) els orígens paradoxals del moviment pacifista en plena dictadura militar; (ii) la seva correlació amb corrents cristianes de base i progressistes, lligades a la renovació teològica i eclesial de l'època; i (iii) la seva contribució a la construcció democràtica a través de l'activisme en torn de la noviolència, el drets humans i la inclusió social.

Els pioners foren la branca catalana del moviment europeu *Pax Christi* i la xarxa dels Amics de l'Arca de Barcelona. Ambdós germinen a la dècada de 1950, són iniciatives d'inspiració cristiana i estableixen aliances transfrontereres, facilitant així l'accés a noves idees i tendències amb les que revitalitzar una societat civil ofegada per la dictadura. El mèrit d'aquests pioners va ser introduir conceptes com la pau i eines com la noviolència en una societat governada per una cultura militar i repressiva.

Aquests pioners foren l'embrió de diverses iniciatives que van fer arrelar el moviment, així com desenvolupar-lo institucionalment i en la praxi. L'Institut Victor Seix de Polemologia, establert per membres de *Pax Christi*, va ser la primera institució pacifista que, en plena dictadura, va defensar obertament causes tabú com els drets humans i l'objecció de consciència, alhora que recolzava públicament els dos primers activistes noviolents de Catalunya: Lluís M. Xirinacs i Pepe Beunza. Aquest darrer, provinent dels Amics de l'Arca, va protagonitzar la primera gran acció noviolenta de Catalunya: un compromís personal pel dret a l'objecció de consciència, sostingut per una campanya cívica (el fruit arribaria anys més tard, quan aquest dret seria incorporat a la Constitució Espanyola). D'altra banda, l'organització *Justícia i Pau*, establerta sota els auspicis de l'Arquebisbat de Barcelona i

desplegada després a Girona i Tarragona, va esdevenir l'eix dinàmic del moviment per la pau durant una dècada més convulsa políticament (1970-1980). *Justícia i Pau* va menar un treball dedicat d'anàlisi, de sensibilització pública i d'activisme en torn de qüestions crítiques pel país i la seva democratització: els drets humans, la situació dels presos polítics i la violència policial, entre d'altres.

Durant la transició política, el moviment per la pau s'estén, s'aprofundeix i es diversifica. Una de les entitats veteranes, *Pax Christi*, organitza la primera gran mobilització popular pels drets civils – la *Marxa de la Llibertat* – en la que va aplicar i divulgar els mètodes de la noviolència, tot i patir una severa repressió policial. Mentrestant, a mesura que la democràcia es desplegava i malgrat que una gran part de les forces socials entraven en la vida política, *Justícia i Pau* va apostar per mantenir-se independent dels partidismes, implicar-se en el reialme de la societat civil i, alhora, implicar-se en qüestions internacionals de pau, amb una atenció especial a activistes i iniciatives pels drets humans en països patint la dictadura i la repressió, com les que Catalunya deixava enrere – practicant així una mena de reciprocitat històrica.

L'anàlisi des de la història social ens revela el caràcter singular i les contribucions valuoses d'aquest moviment. En primer lloc, la investigació mostra que el moviment per la pau a Catalunya s'origina i s'arrela en plena dictadura, fet insòlit ja que aquesta mena de moviments solen néixer en condicions de democràcia. En aquest sentit, l'activisme pacifista dels anys 1980, amb les mobilitzacions d'oposició a l'ingrés d'Espanya a l'OTAN i les lluites per l'objecció i la insubmissió, no foren els pioners – com de vegades s'ha cregut – sinó hereus d'un moviment pacifista que ja estava en marxa des de la dictadura. Tanmateix, aquest origen singular és indicador de la creativitat i vitalitat de la societat civil catalana, que fou capaç d'encetar un moviment pacifista en plena dictadura militar, reivindicant públicament valors com la pau, la noviolència, l'antimilitarisme i els drets humans davant un règim que fomentava una moral militarista i una acció repressiva.

En segon lloc, el moviment per la pau neix sota la inspiració i el suport organitzatiu de col·lectius cristians de base i progressistes. En torn de 1960, corrents comunitaris de renovació espiritual junt amb les reformes teològiques i institucionals de l'Església – sense oblidar la encíclica pacifista *Pacem in Terris* promulgada des del Vaticà – oferiren un humus per la germinació i arrelament del pacifisme a Catalunya. A més, aquesta intersecció de cristianisme i pacifisme permeté al moviment per la pau aprofitar tàcticament l'aliança institucional del règim polític amb la jerarquia catòlica i poder prosperar en un context de dictadura. *Pax Christi* i *Justícia i Pau* son dos casos exemplars d'aquest "paraigua eclesial" que es van forjar, si bé el pacifisme català fou sempre plural i inclusiu, integrant un ampli ventall de sensibilitats socials i ideològiques, com ara joves, obrers, industrials, intel·lectuals, capellans, ateus, socialistes, liberals, nacionalistes i anarquistes.

Finalment, el moviment per la pau va nodrir molts dels conceptes i mètodes que esdevindrien indispensables en la transició política a la democràcia, especialment la praxi de la noviolència, la promoció dels drets humans i els nous enfocaments de gestió pacífica de conflictes. A més, la seva habilitat d'aglutinar perfils socials i ideològics ben diversos i la vocació de mobilitzar la ciutadania en la seva pluralitat – com demostrà la *Marxa de la Llibertat* – foren exemple i precursors de la inclusió social, una composant necessària en tota democràcia madura. En definitiva, el moviment per la pau, tot i ser minoritari i poc icònic, lliurà a Catalunya un assaig crucial dels principis i mètodes de la democràcia.

9.2.- Contribucions historiogràfiques

La present investigació doctoral ha fet cerca sobre l'origen i les primeres etapes del moviment per la pau a Catalunya, entre 1950 i 1980. El treball d'investigació ha permès reconstruir, per primera vegada, les passes originals i els inicis del moviment, tot explorant el seu abast sociològic i copsant la seva influència política i cultural. Aquesta recerca s'ha pogut detenir en els processos principals, les organitzacions claus, els elements distintius, les diferents etapes, les influències que rep o provoca, els protagonistes que destaquen, les connexions amb el context político-social i cultural, els assoliments i la seva evolució, i també l'impacte que ha generat el moviment en la societat i la política, entre d'altres. En conjunt, aquest treball ha acomplert tres objectius de recerca històrica:

1. Enriquir el patrimoni històric català en la seva història oral;
2. Documentar i estructurar la història primera d'un moviment social singular en una època política i culturalment difícil; i
3. Analitzar aquesta trajectòria des de l'història social, considerant alhora les dimensions polítiques.

En primer lloc, la investigació ha comportat un treball principal d'història oral, incloent entrevistes a la gran majoria dels protagonistes, i a diversos testimonis de l'època d'aquest moviment social. L'enregistrament de tot el material ha produït més de 50 hores de converses, incloent uns 40 protagonistes o testimonis decisius a l'hora d'abocar informació i dades que restaven amagades amb la simple documentació. Desafortunadament, una part dels entrevistats han anat desapareixent aquests darrers anys per raons d'edat, sense deixar memòries escrites o gaires documents, de manera que el treball d'història oral ha estat oportú i crucial per a l'èxit de la recerca. Per tant, el primer resultat d'aquesta investigació ha estat, en conseqüència, la generació d'un conjunt inèdit de material d'història oral, principalment en format àudio, que ha estat lliurat al Arxiu

Nacional de Catalunya, ubicat a Sant Cugat del Vallès, contribuint així a engruixir el patrimoni de la història oral de la Catalunya contemporània.

En segon lloc, aquesta recerca documenta per primera vegada, de manera estructurada i ampliada, amb l'aportació notable de la font oral, les tres primeres dècades del moviment per la pau a Catalunya. La majoria dels testimonis escoltats són protagonistes importants del moviment, i s'han resseguit totes les organitzacions importants i secundàries, les activitats principals i bona part de les que no eren de primer ordre, les idees subjacents, les innovacions i les evolucions dels membres, col·lectius i d'allò que en feu interferència o fou cruïlla, fos en l'àmbit polític, social, cultural o religiós. Es tracta, de fet, de la primera compilació i investigació minucioses dels orígens i de les primeres etapes d'aquest moviment social, que l'autor continuarà a divulgar a través de varies publicacions – algunes ja encetades, en previsió d'atendre també l'oferta d'entitats oficials com l'Institut Català Internacional per la Pau, que està decidit a publicar aquesta investigació íntegrament perquè no només no es perdi sinó que hi tingui accés tothom. Aquest interès és símptoma també de la importàcia que assoleix la reconstrucció i divulgació d'una porció de la història contemporània de Catalunya que representa aquesta investigació doctoral.

La tercera contribució d'aquesta investigació remet a la història social, i en part també política, de Catalunya durant l'època "grisa" de la dictadura franquista: entre la fi de la Guerra Civil espanyola el 1939 i la instauració de la democràcia en torn de 1980. Cal indicar que la historiografia predominant d'aquesta època és la història política del règim dictatorial, és a dir, de l'oposició clandestina, de la repressió, en part també la història de les relacions internacionals en plena Guerra Freda, de la resistència armada per part d'alguns territoris o sectors minoritaris, de les èlits polítiques i culturals i dels moviments socials de perfil polític (especialment els moviments de resposta política, com l'estudiantil i l'obrer).

La present recerca s'ha endinsat a fons en la història social a través d'un moviment no sempre tan visible i més aviat poc icònic en el seu moment, encara que rellevant amb el temps. A través dels mètodes de la història social s'ha volgut examinar qui eren els activistes i de quins col·lectius en formaven part, per tal de poder conèixer com es va construir aquest moviment des dels mateixos inicis, tenint en compte també llurs activitats i els objectius que es traçaven, el creixement, l'evolució o la crisi de les entitats, institucions o propostes portades a terme. S'ha pretès analitzar com cercaven de conciliar inquietuds ètiques personals i grupals amb objectius de canvi polític i de justícia social; com teixien iniciatives socials en un context de repressió política, i com establien aliances tàctiques que esdevindrien un model de cooperació cívica. A la fi, hom s'ha qüestionat sobre fins a quin punt s'imaginaven els seus protagonistes un futur de democràcia mentre assajaven la noviolència i la gestió pacífica dels conflictes com a mètodes privilegiats per a construir un veritable règim de llibertats i drets per a tothom.

En efecte, l'estudi dels orígens i primeres evolucions del moviment per la pau ens revela una societat menys *grisa* que el que es podia arribar a considerar, i més diversa i capaç de superar la dicotomia política règim-oposició. Tanmateix, la investigació ens mostra que el moviment per la pau va ser un precursor dels principis i mètodes de la democràcia, que arribaria dècades després del naixement d'aquest moviment. Essent capaç d'aglutinar persones de perfils socials, demogràfics i ideològics ben diferents, apostant pel diàleg polític i la noviolència com a mètodes sociopolítics bàsics, i tot fomentant la coexistència de sensibilitats socials, ideològiques, polítiques i religioses ben diferents. En essència, aquest moviment va servir alhora per canalitzar inquietuds ètiques, filosòfiques i també religioses en una societat de canvi i un món en transformació, així com per revitalitzar la societat civil catalana fent que les aportacions del moviment per la pau serien molt oportunes i, fins i tot, indispensables, en el moment que fos possible l'arribada de la democràcia.

En definitiva, aquesta investigació ha produït tres contribucions distintives de caire historiogràfic a destacar. Primera, rescatar una porció del patrimoni d'història oral de Catalunya a punt de perdre's. Segona, documentar els orígens i evolució d'un moviment social singular i poc conegut i estudiat però amb arrels de fons que s'interrelacionen i es creuen amb els altres moviments socials. I, tercera, enriquir la història social d'una època que ha estat més aviat investigada i interpretada per la seva història política però no tant per la de determinants moviments socials que no són habitualment tan visibles ni preponderants, encara que importants.

9.3.- Avenços en la investigació històrica

El moviment per la pau a Catalunya s'origina en plena època de dictadura franquista. Hi destaquen dos pioners: la branca catalana del Moviment Catòlic Internacional *Pax Christi* i la xarxa d'Amics de l'Arca de Barcelona. Aquests pioners germinen en la dècada de 1950 com a iniciatives de caire informal, principalment compostes per joves que veuen en la pau i la noviolència una manera de canalitzar les seves inquietuds ètiques i religioses vers objectius polítics i socials. Forniren les bases per a l'arrelament social i institucional del moviment per la pau, que cal situar en torn del recordat any 1968 i durant la convulsa dècada de 1970. La dècada dels anys 70 acabaria amb un període de transició política a la democràcia a Espanya i Catalunya; aquest, s'iniciaria amb una gran incertesa, li seguirien moments d'instabilitat propis d'aquests episodis, i culminaria trobant una sortida al canvi de règim cap a un model de sistema democràtic consensuat.

La secció catalana de Pax Christi, un moviment pacifista europeu, fou la matriu del moviment. Pax Christi era un moviment pacifista catòlic, d'origen franco-germànic, que va

aparèixer just als inicis de la segona postguerra mundial, resultat de moviments de base, però aviat rebrà el reconeixement del Vaticà. Pax Christi, s'introduí a Barcelona el 1952, establint-se en torn de 1953-1954. Barcelona liderà la creació d'un Grup Regional Català el 1955, amb branques a Girona i Tarragona. Cap a 1958, hi havia també grups a Reus, Sabadell, Rubí, Mataró, Igualada i Llagostera, entre d'altres. Ja el 1959, Pax Christi a Catalunya estava no solament ben instal·lada, sinó que començava a ser influent en l'entitat nivell europeu: per exemple, la secció catalana de Pax Christi va redactar un projecte de document contra l'armament nuclear pioner en l'organització, que va ser aprovat al Consell General internacional de Pax Christi. Alhora, Pax Christ col·laborava amb iniciatives culturals progressistes a Catalunya, com la *Revista El Ciervo*, esdevenint així una plataforma cultural renovadora i de societat civil organitzada i en moviment.

L'altra entitat pionera del moviment pacifista a Catalunya fou els Amics de l'Arca, un col·lectiu informal i d'esperit comunitari que sorgeix a Barcelona el 1959 sota la inspiració de les *communautés de l'Arche* [comunitats de l'Arca] – unes comunitats de vida austera i en comú, compromeses per l'ètica i la mística de la noviolència, que Lanza del Vasto havia establert al sud de França. Del Vasto era considerat un líder pacifista i deixeble cristià de Gandhi, que havia estat a la Índia en la seva recerca personal de la veritat. De retorn a Europa, s'establí en comunitat a Occitània, que alimentà la creació d'altres col·lectius arreu d'Europa i d'Amèrica Llatina, entre els quals també el de Barcelona.

La llavor dels Amics de l'Arca de Barcelona fou un article del sociòleg i activista Alfonso Comín a la revista *El Ciervo* el 1959. A partir d'aleshores i paulatinament anà agrupant al seu entorn un grup de pacifistes catalans, inspirats per l'espiritualitat *gandhiana* de Lanza del Vasto i la idea de les comunitats de l'Arca. No s'establiren com a comunitat pròpiament sinó que s'anaren configurant com un col·lectiu que menava la reflexió i la praxis de l'ètica de la noviolència, a través de reunions i actes cívics. No obstant, evolucionà en la segona meitat dels anys 1960 cap a culminar en un activisme concret i ferm com fou el de l'Ojecció de Consciència. A partir de la intenció d'un dels participants dels seus campaments d'estiu que se celebraven a Catalunya, Pepe Beunza, de negar-se a fer el seu Servei Militar obligatori, els Amics de l'Arca de Barcelona ajudaran a encetar el moviment d'objecció de consciència a Catalunya, que en l'etapa final del Franquisme lliuraria una important batalla contra el militarisme del règim, un dels seus fonaments més imprescindibles.

Pax Christi i el Grup d'Amics de l'Arca, per tant, foren els dos pioners, actius ja a la dècada de 1950, i claus durant els anys 1960. Ambdues organitzacions tenen elements comuns: són iniciatives d'inspiració cristiana, però despullades de tot ritual institucional o del conservadurisme ideològic que dominava el catolicisme oficial a Espanya; totes dues estableixen ponts transfronterers que serveixen de canals subtils d'entrada de noves idees,

per a una societat sotmesa a una ferma dictadura; ambdues avancen de manera informal o poc estructurada, sobretot als seus inicis, amb una voluntat clara de regeneració cívica i d'obertura davant l'ofec del règim. I ho fan aprofitant l'espiritualitat, i a vegades la religiositat, que els permet evitar els filtres de control polític del regim militar aixoplugant-se en l'Església catòlica local. El seu compromís va ser sempre humanístic, pacifista i noviolent.

És en aquest context que aquests moviments pioners van teixint les bases per a la consolidació institucional del pacifisme, i treballen per l'arrelament i diversificació del seu activisme en la societat catalana, avançats ja els anys 1960. D'aquí sorgeixen tres iniciatives més: l'organització Justícia i Pau (com a eix i frontissa del moviment en els anys 1970-80, tot impulsant-lo i diversificant-lo), l'Institut Victor Seix de Polemologia (com a primer node de reflexió acadèmica únic al país), i la més gran campanya pacifista d'aleshores contra el militarisme dominant del règim (encarnada pel primer objector de consciència noviolent, Pepe Beunza, transcendint internacionalment i generant mobilitzacions de noves generacions d'objectors cap a la insubmissió i definitiva abolició del Servei Militar obligatori a Espanya).

En la segona fornada d'iniciatives i organitzacions per la pau a Catalunya, destacà en primer lloc Justícia i Pau, amb una estructura vaticana i interdiocesana creixent i important. Els inicis internacionals de la Comissió Justícia i Pau (Justícia i Pau) es troben en el Concili Ecumènic Vaticà II, concretament a la *Gaudium et Spes* on s'afirmava: "El Concili, considerant les immenses calamitats que oprimeixen encara a la major part de la humanitat, per a fomentar a tot arreu l'obra de la justícia i l'amor de Crist als pobres, jutja molt oportú que es creï un organisme universal de l'Església que tingui com a funció estimular a la comunitat catòlica per a promoure el desenvolupament dels països pobres i la justícia social internacional."

El 6 de gener de 1967, i en resposta a aquest desig del Concili Vaticà II, el Papa Pau VI instituí la Comissió Pontifícia *Justitia et Pax*, de la que també en feia menció a la seva encíclica *Popularum Progressio*, signada el mes de març del mateix any amb aquestes paraules: "Justícia i Pau és el seu nom i el seu programa". La susdita encíclica es presentava en certa manera com un document d'aplicació del Concili, i constituï, amb la *Gaudium et Spes*, el punt de partença i de referència de l'organisme pacifista. Per tant, el naixement de Justícia i Pau corresponia a l'onada renovadora que portava el Concili Vaticà II i també a un moment històric de presa de consciència de la dimensió mundial de la justícia i la pau. Tot plegat feia evident la necessitat indefugible d'un desenvolupament solidari dels pobles en pau i fraternitat. La crida del Concili i del pontífex Pau VI tingué acollida a molts sectors de l'Església, i Justícia i Pau va implantar-se paulatinament a molts països, sense un model únic organitzatiu, i sovint com a solitària entitat en la denúncia de les violacions dels drets

humans, en la defensa de la pau i la dignitat humana, i el desenvolupament de les poblacions pobres.

A Catalunya, Justícia i Pau sorgí a l'Arquebisbat de Barcelona el 1968, i posteriorment als bisbats de Girona i Tarragona el 1975. Fou segurament la més institucionalitzada de totes, i probablement la que més clars tenia els objectius i l'acció de bon principi. Tot i formar part de l'estructura de l'Església, i estar en contacte amb la seva jerarquia, bé pels nous temps o per l'aprenentatge del que havia succeït amb Acció Catòlica o la mateixa Pax Christi, Justícia i Pau no registrà conflictes importants amb els bisbes. Va ser més aviat tot el contrari: la col·laboració i confiança mútues demostrava que l'Església institucional, especialment en els anys 70, havia canviat molt d'ençà de les jerarquies existents que dels anys 50 i també en els convulsos i canviants anys 60.

Segurament, la contribució específica més important de l'entitat fou durant el període de transició política cap a la democràcia. Justícia i Pau, encapçalada per un molt oportú dirigent (Joan Gomis), jugà un paper molt notable orientat a impulsar i consolidar el procés de transició per mitjans estrictament pacífics i noviolents, i amb una ferma defensa dels drets humans. L'Església, tant de base com institucional, va demostrar amb Justícia i Pau fer un tomb radical en l'estil, les formes i el fons, deixant definitivament enrere el nacionalcatolicisme i entomant un compromís social i polític pel país en la nova etapa que s'obria.

El model Justícia i Pau, que ràpidament es va fer extensible a altres diòcesis catalanes a mitjans dels anys 1970, creixé en el seu paper social i d'influència en l'opinió pública, i seguí tenint un lloc i un respecte entre els ciutadans, esdevenint referent del pacifisme català en aquells anys convulsos. Al mateix temps, impulsà moltes i diverses iniciatives per la justícia social, la igualtat i els drets humans, que convertien l'entitat pacifista en capdavantera en el seu camp en aquells anys de transició democràtica. Finalment, es pot concloure a més que Justícia i Pau exercí una influència decisiva en el moviment per la pau català, conduïnt-lo i projectant-lo cap a la seva consolidació definitiva en els tombants dels anys 1980.

Pels mateixos anys que sorgia Justícia i Pau, va néixer una nova iniciativa amb un altre estil i dimensió, però original i pionera al mateix temps. Fou l'Institut Victor Seix de Polemologia (IVSP), la primera institució que a Catalunya treballà per la pau des d'un punt de vista científic i acadèmic. Fundat l'any 1967, fou la primera entitat d'aquestes característiques que nasqué a l'Estat i es compta entre les primeres a Europa. La influència francesa va ser notable una vegada més -com en altres àmbits de la Catalunya d'aquells anys- i fins i tot donà nom a l'institut. El concepte *polemologie* és un neologisme que havien

encunyat els sociòlegs francesos Gaston Bouthoul i René Carrère per a referir-se a l'estudi dels conflictes, havent fundat anys abans l'*Institut Français de Polemologie* a París.

A Barcelona, l'Institut Victor Seix de Polemologia es creà en homenatge i record de qui, a través de Pax Christi, fóra testimoni d'una constant preocupació activa per donar un contingut científic als problemes de la pau: l'editor Victor Seix. Frederic Roda, qui prengué la iniciativa de fundar-lo de la mà dels seus familiars i amics, reconeixia aquesta continuïtat afirmant que "l'IVSP és fill de Pax Christi". La mort inesperada de Seix en accident a Franckfort el 1967, decidí Roda a impulsar la fundació d'un institut amb l'original objectiu de motivar iniciatives per a la recerca sobre la pau mitjançant beques d'estudi, la impartició de cursos i conferències, i la concessió del Memorial Joan XXIII per la Pau.

L'estil d'aquest Memorial ja era singular en ell mateix, ja que reconeixia a persones o institucions destacades pel seu compromís en accions a favor de la pau, que no ho havien estat anteriorment prou reconegudes. Així, es promocionà i ajudà a impulsar les seves causes, a guardonats com Beunza i Xirinacs, però també al posterior Premi Nobel de la Pau argentí, Adolfo Pérez Esquivel que estava amenaçat de mort. Curiosament, un argentí que ja havia format part de les comunitats de l'Arca al seu país quan Lanza del Vasto va difondre el gandhisme en terres de sudamèrica.

La tasca de l'Institut Victor Seix fou, en definitiva, discreta però ferma tot donant com a resultat accions concretes i serioses: l'impuls d'activistes pacifistes i noviolents per a difondre i donar suport a les seves lluites; el finançament a joves investigadors per la pau en les seves incipients recerques tot desenvolupant el vessant acadèmic de la pau; i finalment divulgant i impulsant que estudiosos i intel·lectuals dinamitzessin culturalment els valors i els continguts de la pau i del pacifisme. Finalment, serví al país i la societat en l'època de la transició política, treballant per l'entrada i difusió prèvia dels valors democràtics, per la consolidació de la defensa dels drets humans i pel seu treball pioner de trobada amb militars que volien contribuir als drets humans, la democràcia i la pau. Conseqüència última d'aquest institut va ser la creació, el 1984, de la Universitat Internacional de la Pau a Sant Cugat del Vallès, de la qual fou escollit rector el Premi Nobel de la Pau, Adolfo Pérez Esquivel.

En tercer lloc, la primera campanya pacifista i la més important en aquells anys, fou la lluita per l'objecció de consciència (OC) a realitzar el Servei Militar obligatori pels joves catalans. És paradigmàtica aquesta iniciativa perquè lluita contra un dels pilars fonamentals de tota dictadura militar i, per tant, del Franquisme en concret: l'exèrcit i la cultura militarista. Sorgeix com a moviment noviolent amarat de valors humanistes cristians dels Amics de l'Arca de Barcelona, que acolliren al primer objector noviolent cristià amb un

compromís polític clar: Pepe Beunza, proposa objectar a la seva incorporació al Servei Militar el 1968.

La idea evoluciona en un equip de treball, que no solament recolza a l'activista, sinó que propugna l'OC com a dret social i proposa el servei civil com a alternativa. L'OC, que neix sota el marc del Amics de l'Arca, s'arrela a PX i, posteriorment, es connecta amb Justícia i Pau per a tal de tenir una base institucional que serveixi, alhora, d'aixopluc davant la dictadura. Això no impedirà que l'activista Pepe Beunza, i altres que seguiran la seva ruta, evitin la detenció i posterior condemna a presó, però permetrà que la seva acció no es dilueixi o quedi amagada del ressò social i mediàtic. Aquesta voluntat d'acció pública, publicada i publicitada és un dels mitjans que la teoria de la noviolència gandhiana exigeix, i els Amics de l'Arca n'eren plenament conscients.

Beunza es prepararà per la gran acció amb tota una xarxa d'activisme no violent que inicià amb els Amics de l'Arca, però que aniria obrint i concretant amb altres entitats i sobretot activistes que s'afegirien a la causa i seguirien molt més d'aprop tota la campanya. Això va permetre crear tota una dinàmica socio-política important: establir aliances internacionals, organitzar una marxa internacional des de Ginebra en defensa dels primers objectors, crear pressió internacional sobre el règim franquista fins a l'extrem que la qüestió es discutí en Consell de Ministres, i fins i tot s'examinaren iniciatives legislatives per regularitzar la situació, interaccionant indults i empresonaments. Aquesta lluita donaria fruits molt importants, ja que la constitució democràtica del 1978 recolliria el dret a l'objecció de consciència.

Aquesta recerca no podia finalitzar el seu manuscrit sense afegir tot un capítol sencer de més, encara que algunes de les qüestions tractades podrien ben merèixer un de propi per a cadascuna. A raó de que són temàtiques molt extenses o molt diverses o molt concretes, no ha estat factible aprofundir-hi tant com en les entitats i iniciatives exposades anteriorment; però seria injust, i fins i tot fals, considerar que totes no van jugar un paper també notori i no gens immerescut. És el cas de la trajectòria extraordinària de Lluís Maria Xirinacs, que bé podria ocupar tota una tesi doctoral en sí mateixa, que recorre de dalt a baix els anys que ocupen aquesta recerca, i confirma les hipòtesis defensades en aquesta tesi. Altres aportacions destacades, com la creixent aparició d'organismes locals pertanyents al sistema de l'Organització de les Nacions Unides, amb un incessant activisme i lideratge per part de Rosa Menassanch, és també digne de tenir molt en compte. A més, contribueix a confirmar les hipòtesis d'aquesta investigació en relació a la internacionalització de la lluita per la pau, els drets humans i la contribució del moviment català envers la transició democràtica.

Altres iniciatives, més específiques com el Casal de la Pau, l'original i única llibreria sobre pacifisme i noviolència a Barcelona que fou L'Arc de Santa Maria, la Casa de la Reconciliació de Can Serra com a experiència clau dels primers objectors de consciència, l'escoltisme català com a associacionisme juvenil que injectava valors de pau i fraternitat, o la mateixa proposta de la *Unión Militar Democrática* que descol·locava als pacifistes i als militaristes gairebé a parts iguals, són alguns dels exemples que engruixen el moviment per la pau a Catalunya. No es poden bandejar ni aquestes iniciatives ni tampoc les persones que lideraren individualment projectes o trajectòries personals fermes que contribuïren al pacifisme català des d'altres estils, compromisos i mitjans. Més enllà de Lluís Maria Xirinacs o la ja citada Rosa Menassanch i el mateix Pepe Beunza, també van contribuir als valors de la pau de manera singular personalitats com l'eremita Llum de la Selva, el violoncelista exiliat Pau Casals, els abats de Montserrat Aureli M. Escarré i Cassià M. Just, el jurista Josep Vidal i Llecha o els catalans que més influència han tingut en les Nacions Unides com foren Federico Mayor Zaragoza o Fèlix Martí, entre tants altres exemples més.

Sense totes aquestes iniciatives i lideratges citats, el moviment per la pau a Catalunya no seria ni tan divers, ni tan plural ni tan transversal. Però més enllà d'això, tampoc sense entitats com Pax Christi, els Amics de l'Arca, Justícia i Pau, l'Institut Victor Seix o la campanya per l'Objecció de Consciència, la *Marxa de la Llibertat* o la incansable lluita de Lluís Maria Xirinacs, entre altres, el moviment per la pau català no hauria contribuït prou al procés democratitzador de la transició, ni a l'obertura i el compromís eclesial, ni finalment garantir l'èxit de la lluita per l'objecció de consciència en un context tan dur com el d'una dictadura militar, i tan complex com el d'una transició política. Sense tots ells podríem afirmar que el moviment per la pau a Catalunya no hauria entrat en la nova dècada dels anys 1980 sense tan bon pronòstic d'expansió i creixement, convertint-se amb el temps en un bon referent europeu en alguns camps (com el de l'objecció i la insubmissió, per exemple), i en un clar capdavanter en altres (com en les mobilitzacions contra l'ingrés a l'OTAN o contra la guerra al Pròxim Orient).

9.4.- La gran paradoxa: pacifisme en temps de dictadura militar

El moviment pacifista neix a Catalunya, a diferència d'altres moviments pacifistes europeus, en una situació política singular i complexa, molt diferent de la d'arreu del continent. Per començar, Catalunya patia una dictadura militar que es va edificar a partir d'una victòria, de la mà dels vencedors en una cruenta guerra civil que s'allargà més de tres anys i marcà vàries generacions. La llarga dictadura fou, segurament, la conseqüència general més important i inevitable.

Durant tot el període dictatorial, es va mantenir el mateix discurs basat en el sotmetiment dels vençuts per part dels vencedors. A més, especialment en la postguerra, la repressió fou molt forta, i en concret a Catalunya s'afegia la persecució ideològica, cultural i identitària.⁴⁵⁴ Aquest context no feia preveure, a priori, que podria néixer i créixer un moviment pacifista com el català, que seria pioner a tot l'Estat, ni que arrelarien els ideals de la noviolència gandhiana que portarien a opcions tan fortes i fermes com la de l'objecció de consciència i l'aparició creixent de l'antimilitarisme.

Fins no fa gaire temps era una percepció relativament pressuposada que el moviment pacifista a Catalunya havia nascut posteriorment a les dates que aporta aquesta recerca. És a dir, es marcava la dècada dels 1980 com la dels inicis més fiables d'aquest moviment, principalment en torn de les mobilitzacions anti-OTAN i del moviment per la insubmissió (posterior aquest, de fet, al d'objecció de consciència que aporta també aquesta recerca). Aquesta apreciació generalitzada va començar a esvaïr-se últimament a partir de les recerques predoctorals de l'autor d'aquesta tesi⁴⁵⁵ i de les posteriors recerques doctorals d'Enric Prat, centrades en la història del moviment per la pau a Catalunya entre 1980 a 2000.⁴⁵⁶ En elles, Prat cita les recerques prèvies d'aquest autor que, juntament a algunes aportacions generals de John Paul Lederach⁴⁵⁷ i puntuals de Vicenç Fisas⁴⁵⁸, constitueixen les poques fonts que estaven per explorar i desenvolupar. En part, aquesta consideració venia donada pel dèficit d'investigació sobre la història d'aquest moviment social – fet que aquesta tesi doctoral ha volgut superar.

El mèrit d'aquests pioners va ser, entre d'altres, la introducció de conceptes com la pau i la noviolència en una societat dominada per la cultura militar de la dictadura, mentre l'oposició clandestina al règim solia defensar accions més contundents per acabar amb la dictadura, tot acusant de febles les propostes pacifistes i d'inviabils les noviolentes. Tot això impulsava la defensa de les llibertats com a valors bàsics d'una democràcia inexistent a l'Estat, i es donava en un context global de Guerra Freda i alhora de revolada del pacifisme europeu antibel·licista i antinuclear.

454 Josep Maria SOLÉ I SABATÉ, *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*, Edicions 62, Barcelona, 1985.

455 Xavier GARÍ DE BARBARÀ, "Els primers col·lectius i organitzacions per la pau i la noviolència sorgits a Catalunya (Dècada dels anys 50 i 60)", Tesina de mestratge, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 2002.

456 Enric PRAT CARVAJAL, "El movimiento por la paz de los años ochenta en Cataluña", Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2004.

457 John Paul LEDERACH, *Els anomenats pacifistes: la no-violència a l'Estat espanyol*, Edicions La Magrana, Barcelona 1983.

458 Vicenç FISAS ARMENGOL, *Anotaciones sobre el movimiento por la paz en España durante los años setenta*, Secció d'Estudis sobre Pau i Conflictes (nº1), CIDOB, Barcelona, 1985.

Com hem dit, la investigació demostra que el moviment per la pau a Catalunya s'origina i s'arrela en plena dictadura franquista i no en els anys 1980. De fet, aquesta lluita anti OTAN, per la insubmissió i posteriorment contra la guerra, és hereva d'un moviment pacifista que s'origina, creix, s'institucionalitza i avança durant la dictadura i la transició política a la democràcia. Aquesta evidència confirma que Catalunya és un cas singular de generació d'un moviment pacifista assolit en plena dictadura militar, i nascut encara en els estertors d'una postguerra de repressió i militarisme. Això mostra la vitalitat, l'originalitat i la creativitat de la societat civil catalana, que fou capaç d'encetar i fer arrelar un moviment que públicament reivindicava valors oposats al què significava la instauració i desenvolupament del règim franquista: és a dir, la pau, la noviolència, la reconciliació, l'antimilitarisme i els ideals de justícia i democràcia.

Les raons que argumenten que el moviment per la pau s'ensortís sorgint en un context dictatorial i miliaritzat com el de l'Espanya franquista, són les següents. En primer lloc, és en situacions extremes (com el de la colonització de l'Índia britànica, per exemple) que sovint poden aparèixer les alternatives més oposades teòricament al context existent, justament per oposició radical i perquè no són viables altres opcions més neutres o moderades (Gandhi impulsà un moviment de noviolència generalitzat perquè possiblement era una de les poques fórmules viables de fer front a un implacable imperialisme britànic fortament arrelat). Ni el feixisme italià ni el nacionalsocialisme alemany varen sobreviure a la guerra mundial, però sí el nacionalcatolicisme espanyol a la guerra civil; per tant, sens dubte no hi havia una situació gaire semblant a l'espanyola quant a la repressió feixista a Espanya. I una situació extrema com aquesta, sovint no deixa espai a gaires opcions intermitges, mentre la posició més extrema d'una oposició al franquisme (liderada per l'esquerra) no es plantejava l'oportunitat dels mitjans que el pacifisme i la noviolència feien centrals en la seva lluita.

En segon lloc, el moviment per la pau s'estructurà i evolucionà, sobretot en la seva primera dècada, com un moviment informal i amorf; a voltes podria semblar improvisat i d'aparença inofensiva per al règim. Aquesta consideració li permeté superar més fàcilment els filtres dels mecanismes repressius del Franquisme. Dintre d'aquest estil informal i d'aparença inofensiu, la secció catalana de Pax Christi va crear els primers grups i convocant les primeres reunions, aparentment sense destacar massa. Però als pocs anys (1960) reeixiria a organitzar una ruta internacional fins a Catalunya, aplegant centenars i milers de pacifistes europeus cap a terres catalanes. Que això s'aconegués amb tant d'èxit en una època on les llibertats d'associació i de manifestació estaven molt controlades i eren força limitades, és la prova que el moviment aconseguia no cridar l'atenció de les autoritats franquistes malgrat hi hagués un fons ben clar i uns objectius ben fermes en l'incipient pacifisme català.

En aquesta mateixa línia, el Grup d'Amics de l'Arca es constituí precisament com un agrupament i no com una comunitat establerta, que és el format que impulsà Lanza del Vasto al sud de França. Era una fórmula més assequible per organitzar-se i créixer, però també era un model per operar millor en un context dictatorial. El Grup d'Amics de l'Arca s'organitzava com una mena d'organització lliure, sense registre de membres, ni regles formals. La seva acció principal en els primers anys foren els campaments d'estiu, que van arribar a aplegar més de cent persones, fet curiós en una època on el dret a l'associació estava tan controlat. Però sota el format de "campament" "excursionista", d'estil alternatiu inclús, van evitar la censura policial, alhora que durant aquestes trobades es discutien qüestions de caire social i polític de cert fons. De fet, els campaments del Grup d'Amics de l'Arca van ser l'embrió, ni més ni menys, que del moviment d'Objecció de Consciència que seria la campanya pacifista central del moviment per la pau català d'aquest període.

Quan establiren la llibreria L'Arc de Santa Maria, li donen un caire d'espiritualitat, inclús d'una certa religiositat, amb un rerefons de reflexió ètico-filosòfica, però en canvi hi difonen tot tipus de publicacions i pamflets que inspiraven la teoria i la praxi de la noviolència, i organitzaven reunions polítiques a la rebotiga que impulsava campanyes pacifistes. Aquest és un testimoni més que prova aquesta manera de procedir que, quan interessava, feia passar desaparebut al moviment, i aquest creixia en un ambient de dictadura sense masses impediments externs.

En tercer lloc, un altre dels trets distintius del naixement del moviment per la pau català dins d'un context dictatorial, fou l'anomenat "paraigües eclesial". Aquest efecte va permetre viure sota l'aixopluc de l'Església catòlica a una part important de les entitats que van néixer en aquesta període. Tenint en compte que la institució eclesial gaudia d'uns privilegis que el Franquisme li mantenia, perquè li eren en bona part recíprocament interessants, i la Santa Seu tampoc no els cedia no només per qüestions històriques o de tradició sinó també pels seus propis interessos, el pacifisme català se'n beneficià d'aquest paraigües eclesial que el va permetre sobreviure i créixer sota la seva coberta.

Es tractava d'una aliança doble on hi jugaven dos factors simultàniament: d'una banda, la coincidència amb els valors evangèlics i de l'humanisme cristià d'una part dels pacifistes catalans d'aquesta primera època, en bona mesura perquè també eren cristians o d'espiritualitat cristiana; i de l'altra, una aproximació entre el nou estil i els compromisos de la institució eclesial i les bases progressistes del cristianisme, motivada pels nous aires renovadors del Concili Vaticà II. A més, hi havia una aliança tàctica afegida, ja que l'Església catòlica tenia lligams amb el regim militar (el qual defensava en els seus orígens el nacionalcatolicisme), fet que li facilitava un marge de maniobra privilegiat. D'aquesta manera, els pacifistes cristians podien treballar dins el marc de l'Església i gaudir d'una certa "protecció", i l'Església al mateix temps anava renunciava de facto al

nacionalcatolicisme per abraçar cada vegada més els nous aires conciliars que poc tenien a veure amb èpoques passades.

Aquesta aliança entre el moviment per la pau i el cristianisme fou clau, perquè revertí en diversos sentits: d'una banda, va donar als cristians progressistes un horitzó i un camp de treball i aprofundiment; d'altra banda, va ser un motor de regeneració i modernització de l'Església catòlica com a institució, i dels seus representants; i, finalment, va facilitar l'entrada d'idees de part d'organitzacions i moviments socials cristians i catòlics de l'estranger, la qual cosa enriqué molt el moviment per la pau a Catalunya. Aquest argument representa la segona gran hipòtesi d'aquesta recerca doctoral, sobre la que aprofundirem en la secció 9.4. següent, amb més detalls i exemples.

En quart lloc, l'últim argument que explica el perquè del naixement del moviment per la pau català en un context de dictadura militar, és en part atribuïble a la seva pluralitat i transversalitat. El pacifisme català va aglutinar una gran diversitat de vessants sociològics i de sensibilitats ideològiques, des de moviments sindicals a associacions empresarials, i des d'activistes d'oposició al règim militar a actors connectats indirectament o propers a estaments franquistes. Aquesta diversitat fou una fortalesa, ja que els permeté navegar en el context polític advers, fent difícil al règim de "classificar-los" com a moviment d'oposició o amenaça. Alhora, el moviment seguia explotant el paraigües de l'Església catòlica, com ja s'ha indicat, però també se'n beneficiava en certa mesura del tracte benèvol de part de la burgesia catalana i d'un cert àmbit empresarial. Aquestes pluralitat i transversalitat serien, dècades després, factors clau en l'equació que permetria una transició pacífica i més democràtica.

9.5.- La inspiració i l'impuls: el cristianisme progressista

En aquesta investigació queda demostrat que el cristianisme progressista, principalment a nivell de les comunitats de base però també a nivell d'una part creixent de la estructura eclesial catòlica, fou una font principal d'inspiració i d'impuls del moviment per la pau a Catalunya. El cristianisme, que en l'època 1950-1980 va viure una transformació en diversos nivells i sense precedents, va fornir un pilar estructurant al moviment per la pau català, gràcies en part al paraigües institucional ja referit anteriorment. Això no vol dir que el moviment per la pau a Catalunya fou un moviment religiós ni que els seus membres eren majoritàriament cristians. Més aviat al contrari: va ser un moviment laic i molt plural, però no es pot negar que es va alimentar significativament del pensament i la praxi cristianes, de creients catòlics i persones marcades per l'espiritualitat cristiana o bé per un humanisme cristià, i que es veié influït naturalment per les estructures eclesials que hi

participaren en el moviment directament, o que l'acolliren al sí de les seves institucions o entitats.

Després de la Segona Guerra Mundial, el cristianisme condueix una renovació a diversos nivells: modernització doctrinal, actualització teològica, revifament de comunitats de base compromeses socialment, nova praxis espiritual i pastoral, i reforma institucional de l'Església catòlica. El Concili Vaticà II esdevindria el símbol d'aquesta renovació, alhora que va furnir molts dels elements renovadors. A Catalunya, joves cristians inquiets i noves comunitats de base es van connectar sòlidament a aquests procés de renovació del cristianisme.

Val a dir també que molts dels primer pacifistes catalans surten d'entorns cristians que volen connectar la seva fe religiosa amb les seves inquietuds socials. La qüestió de la pau representava un punt d'intersecció entre aquests creients progressistes i l'Església catòlica. Tot i que la institució eclesial estava encara sumida en una inèrcia conservadora, la temàtica social i més en concret la de la pau havia experimentat notables canvis a l'hora d'estudiar-la, de predicar-la i també d'actuar-hi en conseqüència. La pau es presentava per a l'Església, com també ho era per al món en general, com una gran qüestió geopolítica mundial de les dècades de 1950 i 1960, i el Vaticà s'hi començà a implicar a fons ja amb l'encíclica papal *Pacem in terris*, posteriorment amb l'onada renovadora del Concili Vaticà II, que culminà amb concrecions com ara la Comissió Pontifícia Justícia i Pau i tot el magisteri eclesial sobre el què es basava.

D'entrada, les tres principals organitzacions iniciàtiques del pacifisme català són de naturalesa indubtablement cristiana: Pax Christi, Amics de l'Arca i Justícia i Pau. D'altra banda, esdeveniments de caire cristià, com el Congrés Eucarístic Internacional que es va celebrar a Barcelona el 1952, van servir per a introduir les idees i els contactes internacionals del pacifisme a una Catalunya que estava forçada a un aïllament internacional. Moviments cristians europeus van ser l'oportunitat – i l'excusa – per a que joves catalans poguessin establir enllaços amb Europa i explorar i importar noves idees.

D'altra banda, l'Església catòlica, que gaudia de reconeixement institucional del regim militar, va servir de paraigües al moviment per la pau. Així, Pax Christi va incorporar "consiliaris" que eren part de l'estructura de l'Església catòlica. Les reunions i actes de Pax Christi, Amics de l'Arca i Justícia i Pau es feien sovint en recintes eclesials (monestirs, sales parroquials, entitats d'església, etc.), fet que propiciava una protecció institucional, així com donava la confiança per parlar de qüestions oficialment polèmiques aixoplugats en una institució que els protegia i permetia, al seu temps, que més cristians s'interessessin i s'afegissin als projectes o les entitats.

L'any 1963, una de les més importants encíclics papal del sorprenent pontificat de Joan XXIII es va dedicar al tema de la pau: *Pacem in Terris*. Va ser, sens dubte, un document inspirador per les moviments per la pau a Catalunya, tot i que el règim polític tractés de censurar-la. Els documents polítics i pastorals del Vaticà en la dècada de 1960 van ser prou progressistes, i van donar l'oportunitat al moviment per la pau d'introduir, discutir i disseminar nous conceptes i enriquir les reflexions d'una societat civil limitada i reprimida.

A més de l'esmentada carta política del Papa "Pacem in terris", cal mencionar el document constitucional "Gaudium et spes" del Concili Vaticà II, que tractà sobre l'església i el món contemporani, i que introduïa conceptes com el de justícia social i més concretament i directa l'objecció de consciència. L'Església catòlica establí també el Dia Internacional de la Pau (el primer de gener), que servirà al moviment per la pau català per organitzar actes públics per la pau sota el mateix "paraigües" eclesial.

El Grup d'Amics de l'Arca apostaren per introduir la noviolència com a mètode de vida personal i d'ordre social, argumentant que la violència calia combatre-la amb mètodes pacífics amb una coherència de vida i profunditat espiritual. Avançava, per tant, un cristianisme que s'oposava en part a les institucions i estils d'església lligades a un règim polític repressiu, per recuperar el cristianisme essencial que és pacifista de mena. I no només ho és en els seus orígens genuïns dels primers cristians, sinó també en l'exemple de vida de Jesús de Natzaret (a qui Gandhi considerava el no violent per excel·lència), i l'aportació de la Doctrina Social Catòlica que se'n despenia.

Per la seva banda, el Grup d'Amics de l'Arca esdevingueren la matriu d'una de les vessants més reconegudes i cíviques de l'antimilitarisme: els orígens del moviment d'objecció de consciència. Pepe Beunza feu brollar i desenvolupà les seves idees pacifistes i no violentes dins del marc dels Amics de l'Arca i dels seus campaments. Quan l'iniciativa de l'objecció de consciència començà a consolidar-se, va caldre un marc de protecció més eficaç que els Amics de l'Arca (molt útils però massa informal per al creixement del projecte), i l'Equip OC va trobar en un altre moviment de caire cristià, Pax Christi, el seu paraigües institucional necessari. Aquest oferia no només suport logístic, sinó també aliances tant a nivell local (Lluís Maria Xirinacs, Gonzalo Arias) com internacional (Comissió Internacional de Juristes, Lliga dels Drets Humans de Suïssa i Assemblea del Consell d'Europa, entre altres).

Frederic Roda, home creient inspirat profundament en l'humanisme cristià, sempre va vincular Pax Christi a l'Institut Victor Seix, afirmant sovint que l'ISVP era fill de Pax Christi. A la seva vegada, el Memorial Joan XXIII de l'IVSP s'inspira en el "Papa pacifista", Joan XXIII, i en la seva encíclica *Pacem in Terris*. Aquest Memorial es convertia sovint en un acte de carregat sentit polític que difonia i defensava activistes per la pau i els drets

humans, sota l'argumentari del compromís cristià que inspirava tot el guardó. De fet, el més antic guardó pacifista català s'organitzà des de Pax Christi, per aprofitar tàcticament el paraigües eclesial, una vegada més. Després ja passà a mans directament de l'IVSP, mentre actualment es presenta de la mà de la Universitat Internacional de la Pau de Sant Cugat del Vallès.

Si durant aquests primers anys el moviment per la pau a Catalunya s'inspirava en valors cristians i es beneficiava d'estructures eclesials, amb el naixement de Justícia i Pau gairebé al mateix temps que estava essent aprovada per la Santa Seu, queda encara més clarament demostrat. Justícia i Pau esdevingué la institució degana del moviment per la pau a Catalunya, va néixer precisament de l'evolució d'aquest cristianisme renovador i més parcadament pacifista i defensor de la justícia social, en un context global marcat pels riscos d'una possible tercera guerra mundial i l'entusiasme d'un canvi de valors morals i socials dins i fora de l'Església i en la societat occidental en general.

La consolidació del moviment per la pau fou correlativa a una triple renovació de certs sectors del cristianisme que cristal·litzaria a partir dels anys 1960: la teològica, la institucional i la comunitària. Aquesta correlació i cooperació entre els valors de la pau i la justícia i la renovació del cristianisme resulta ben fèrtil, alhora que forneix una aliança important que aprofita el marc institucional eclesial, tot fent avançar idees progressistes a totes bandes del ventall social.

Pel que fa al Secretariat de Justícia i Pau, no es pot menystenir que juga un rol cabdal en uns anys centrals d'aquesta etapa (els 1970). No només és, d'alguna manera, l'hereu d'una Pax Christi que a Espanya va perdent pes i el que queda a Catalunya es va esvaïnt, fent que bona part dels seus activistes passin a Justícia i Pau, sinó que a més impulsa obertament el pacifisme català. Probablement, sense l'entitat catòlica Justícia i Pau el moviment per la pau a Catalunya no hauria arribat amb tan bona salut als anys 1980, fent menar el pacifisme català cap a la seva inel·ludible consolidació i creixement. A més, Justícia i Pau també contribuï de manera notable a l'etapa de transició democràtica des dels moviments socials i la contribució seriosa i responsable a l'opinió pública. L'entitat utilitzava amb mesura i encert les connexions amb la institució eclesial per proposar obertament (com en la seva pròpia denominació es defensa) un terme tabú en tota dictadura, com era el de "justícia", que a més el lligava a un altre de fonamental per al moviment: "pau".

Finalment, més enllà de les institucions eclesials o de les entitats cristianes, persones com l'anomenat "Gandhi català", Lluís Maria Xirinacs, o el mateix Pepe Beunza, es manifestaven inspirats en l'evangeli de la noviolència i l'humanisme cristià sense embuts. Això no converteix el pacifisme català en eminentment cristià (perquè certament hi havia

altres components, entitats i iniciatives que anirien sorgint i que no serien pròpiament cristianes), però sí que podem concloure que el cristianisme influí d'una manera especial i clara el pacifisme català d'aquesta primera època.

9.6.- El llegat: el moviment per la pau, eina cívica i precursor de la democràcia

El naixement del moviment per la pau a Catalunya en un context de dictadura militar, feu inevitable que aquell s'involucrés en el context socio-polític català, esdevenint un actor que influí en la construcció del nou sistema democràtic. En aquest sentit, l'activisme i la praxi del moviment pacifista català no es centraren solament en la causa mundial de la pau, ni en la lluita contra el militarisme, ni en l'extensió d'una societat civil amarada de valors de pau i noviolència. Simultàniament també el moviment per la pau s'implicà a reconstruir el teixit cívic de Catalunya, promocionar els valors i mètodes democràtics al si de les societats catalana i espanyola a partir dels valors de la pau i la noviolència, i tot participant obertament en la construcció dels fonaments de la futura democràcia.

La contribució cívica i política del moviment pacifista en l'època de la dictadura militar fou notable i tingué diversos vessants. En primer lloc, el moviment va participar activament en la reconstrucció del teixit cívic català, fomentant l'associacionisme, construïnt espais de reflexió pública i de treball per a transformar les mentalitats i les estructures de poder, tot menant un activisme social creixent. En segon lloc, el seu tarannà plural, tant sociològicament com ideològicament, fou un model de convivència política així com una força cohesiva que ajudà a construir ponts sobre les aigües turbulentes de la fi de la dictadura. Finalment, els seus treballs i accions van promoure amb coratge i lucidesa els valors i els mètodes de la democràcia, basants en la pau, la noviolència, la justícia social, el diàleg en la discrepància i la defensa dels drets humans.

El mèrit de tot aquest activisme estava en què aquest treball es feia amb pocs mitjans, es tractava d'una època amb una cultura política dominant encara dualista, i on a l'oposició política encara persistia en defensar una èpica de revenja sense abraçar clarament els valors de la pau i la reconciliació. Aquest conjunt de contribucions cíviues, directes i indirectes, a vegades ben visibles i d'altres subliminalment, feu del moviment per la pau català un dels precursors de la democràcia a Espanya a partir de tres elements: la reconstrucció del teixit cívic català, la praxi del pluralisme i la transversalitat, i els valors i mètodes de la democràcia.

Reconstrucció del teixit cívic català

El moviment pacifista fou un dels primers moviments socials de la postguerra espanyola, contribuint així a la reconstrucció del teixit cívic de Catalunya. Els pioners del pacifisme (branca catalana de *Pax Christi Internacional* i els Amics de l'Arca), encara que col·lectius de caire informal, generen espais de retrobament i de reflexió alternativa en una societat civil més aviat silent i asfixiada per la repressió a finals de la dècada de 1950 i inicis de la de 1960. Tanmateix estableixen relacions transfrontereres amb grups pacifistes europeus, esdevenint així un canal d'entrada de noves idees i un mitjà d'aliances externes que, sens dubte, alimentaren la renaixença i l'obertura de la societat civil catalana. Les seves primeres iniciatives públiques, com els col·loquis, les rutes pacifistes i els campaments d'estiu, representen alguns dels primers espais d'associacionisme alternatiu i de debat social a Catalunya, revitalitzant així l'àmbit cívic.

El moviment per la pau s'entrellaça fluidament amb altres plataformes cíviques emergents, contribuint així al teixit de la societat civil. Per exemple, la revista "El Ciervo", una prestigiosa revista cultural i religiosa, serví de vehicle de disseminació de les iniciatives pacifistes europees, estimulants així la fundació de grups locals d'adhesió a Pax Christi i a les comunitats de l'Arca. Tanmateix, els campaments del Grup d'Amics de l'Arca foren la matriu del moviment per l'objecció de consciència: Pepe Beunza – el seu activista icònic – era membre d'aquest grup i fou al si dels campaments d'estiu que la llavor de l'objecció de consciència es va sembrar i forjar com a exercici de llibertat i de noviolència (i, més tard, el Grup d'Amics de l'Arca va esdevenir una base organitzativa de la campanya per l'objecció de consciència). Tanmateix, l'organització de la ruta internacional de Pax Christi per terres catalanes fou una fita interna que donà visibilitat, tot reforçant la societat civil catalana i prestigiant-la a l'exterior.

La segona generació d'organitzacions pacifistes es més robusta institucionalment i més incisiva socialment. Això es correlaciona amb una etapa de més maduresa de la societat civil catalana de l'època de la dictadura. La llibreria dels Amics de l'Arca, coneguda com L'Arc de Santa Maria i curiosament ubicada a l'actual Fossar de les Moreres, fou un espai clandestí de discussió política i de disseminació de publicacions alternatives i no permeses legalment. Fou també la primera *sala de màquines* de la campanya per la Objecció de Consciència, fins que els controls policials van obligar als activistes a canviar de base logística per raons de seguretat. Tanmateix, el grup català de *Pax Christi* començà a publicar butlletins que, amb el temps, es convertiren en mitjà per disseminar idees dels grups polítics en la clandestinitat, tot ampliant el concepte de "pau" per cobrir qüestions de drets humans, llibertats públiques i democràcia. El prestigiós editor català Victor Seix era un associat fidel del moviment per la pau i la seva sobtada mort donà lloc a la creació del primer centre d'estudis sobre els conflictes i la pau: l'Institut Victor Seix de Polemologia.

De fet, l'Institut Victor Seix de Polemologia es un cas paradigmàtic d'activisme cívic i tàctic per la democràcia. Va reunir a intel·lectuals i activistes diversos en torn de temes clau per a la futura democràcia. Va tenir l'ingeni d'instaurar un guardó únic – el Memorial Joan XXIII per la Pau – que serví de pretext per sostenir socialment activistes noviolents locals i internacionals, alhora que promocionar públicament les seves causes: drets humans, objecció de consciència, pluralisme polític i democràcia, entre d'altres. L'IVSP va utilitzar eines culturals i acadèmiques, com estudis, cursos, beques i el mencionat premi, per injectar la raó pacifista dins la societat i promocionar el valor superior de construir canvis sociopolítics a través de la noviolència. En els seus treballs, l'IVSP fou clarament un precursor de la democràcia.

La praxi del pluralisme i la transversalitat

En segon lloc, una contribució clau del moviment pacifista català a la revitalització cívica fou el seu tarannà plural i sociològicament transversal, encetat ja des dels seus orígens, assumit vocacionalment i promogut activament. L'objectiu de la pau, la preeminència dels drets humans i el valor de la noviolència com a mètode de canvi social sense més violència que l'existent, i tot mirant de reduir-la i fer-la desaparèixer, eren causes essencials de la Humanitat i de tota societat, més enllà d'ideologies, partidismes polítics i creences. De fet, el moviment per la pau estimulà la convergència sociològica i ideològica, encetant un teixit amorf d'iniciatives religioses, cíviques i culturals que permeté als pacifistes catalans navegar tant en el context de repressió de la dictadura com atirar una notable diversitat de perfils sociològics i ideològics.

Aquesta pluralitat interna donà força i transversalitat al pacifisme català: hi trobem entre els seus activistes i simpatitzants a joves, intel·lectuals, membres de la burgesia industrial, estudiants, obrers, creients, ateus i inclús religiosos. Els protagonistes i activistes provenien de vessants ben diferents: estudiantil (Pepe Beunza), acadèmic i intel·lectual (Arcadi Oliveres, Frederic Roda), cultural (Victor Seix, Revista El Ciervo, Llibreria Arc de Santa Maria), moviment obrer i sindical (Alfons Comín), religiós (els pioners, Justícia i Pau, el Pare París, Joan Botam) i dirigents d'empresarials que aportaven finançament o altres mitjans. A tall d'exemple clarificador d'aquesta pluralitat i transversalitat, Javier Solana, que seria un prominent polític i diplomàtic del Partit Socialista espanyol, inclús Secretari-General de l'OTAN i cap de la diplomàcia europea, va participar en la ruta catalana de Pax Christi el 1960; l'empremta que li va deixar va ser tan notable que deixà constància en una carta als organitzadors de la ruta catalana. El moviment per la pau tenia lloc per a tothom qui tingués convicció pels valors de la pau, i desitgés posar-los al servei de la transformació social i política.

Aquesta diversitat sociològica i ideològica propicià, al si de la societat civil, la concepció de “terceres” vies, més enllà de les dicotomies dominants i sovint rígides, creant ponts que més tard serviren per a navegar les aigües turbulentes de la transició política. A tall d'exemple, davant la dicotomia entre un règim nacional/catòlic i una oposició comunista/atea, el moviment per la pau alimentà un catolicisme progressista i un civisme tolerant; o entre una dictadura repressiva i una resistència que no renunciava a la violència com a resposta, el moviment per la pau ofería la noviolència activa i la reconciliació.

Pluralitat i transversalitat del moviment per la pau va esdevenir una mena de brou dels valors i de les seves eines, que esdevindrien imprescindibles en la posterior transició democràtica. Van servir per a imaginar “terceres vies” i per a construir ponts entre sectors socials i ideològics disparts i inclús oposats; i l'oportunitat d'aquests ponts seria crucial per travessar les inevitables turbulències de la transició política.

Valors i mètodes de la democràcia

El moviment per la pau fou artífex de valors i mètodes de la democràcia perquè, fet, la democràcia és una dels mitjans per assolir la pau en l'àmbit polític. Cap a finals dels anys 1960, Pax Christi començà a difondre qüestions de justícia social com la situació dels suburbis d'immigrants i dels obrers de Barcelona. El Grup d'Amics de l'Arca també es va involucrar, des de ben aviat, en donar suport a diverses iniciatives per drets humans i la justícia social. Per la seva banda, l'Institut Victor Seix de Polemologia injectà en el moviment una metodologia acadèmica i científica per una pau concreta i local, com ara quan obrí els debats innovadors per al seu moment sobre la democratització de l'Exèrcit. L'IVSP va organitzar diàlegs públics amb alts oficials de les Forces Armades, fet que va crear polèmica (tant a la societat civil com a l'Exèrcit), però que intuïa ja un futur en el que els militars i la societat civil podrien dialogar, co-existir i, fins i tot, cooperar. El moviment per la pau era així, un cop més, un precursor de la democràcia, en la que hi hauria lloc per a l'Exèrcit i la Policia (forces considerades en dictadura com repressives) després d'un procés democratitzador i l'obertura de reflexions més profundes que donessin el tomb a la lluita contra el militarisme.

Als anys 1970, a mesura que la democràcia s'instal·lava a Catalunya, el moviment per la pau ampliava el seu radi d'acció vers l'exterior, aliant-se a altres causes per la pau i la noviolència, i també de contingut social per la justícia i el desenvolupament. Per exemple, el Memorial Joan XXIII per la Pau atorgat a Adolfo Pérez Esquivel (perseguit i amenaçat de mort per la dictadura argentina), feia que el moviment per la pau a Catalunya contribuís també al moviment internacional per la pau i els drets humans. D'alguna manera, retornava a la comunitat internacional la inspiració i l'ajut rebut en els inicis del propi moviment català per la pau en les dècades de 1950 i 1960.

Fora de l'àmbit eclesial, més enllà de certs lideratges més personals (com Lluís M. Xirinacs) o campanyes molt més concretes (com la de l'objecció de consciència), hi ha iniciatives ben trabades que difonen els valors de la pau i els drets humans des de la seva vinculació al sistema de Nacions Unides. Neixen a Barcelona, aprofiten el vincle internacional d'un activisme institucional de la societat civil catalana, i treballen clarament pels valors de la pau amb voluntat de democratitzar el país. Són principalment dues entitats però que van tirar endavant un activisme seriós i ben estructurat que dura fins els nostres dies amb bona salut: l'Associació de les Nacions Unides a Espanya i el Club d'Amics de la UNESCO de Barcelona.

Les organitzacions locals de Nacions Unides i la UNESCO van generar una gran quantitat d'activitats culturals i de reflexió intel·lectual, centrats en els principis, documents i objectius de l'ONU, en tant que organització internacional d'Estats que defensen la Declaració dels Drets Humans i els valors de la democràcia i la pau. Aquests valors eren just el denominador comú que el moviment per la pau a Catalunya fa convergir i que s'assolí a finals dels anys 1970 contribuint responsablement a la transició democràtica.

En síntesi, el moviment per la pau a Catalunya treballava, també i clarament, per la superació de la dictadura, tot promovent els principis i mètodes de la transició política a la democràcia. A diferència de la majoria dels moviments socials d'oposició, que eren més aviat monolítics en termes sociològics i ideològics, el moviment per la pau va ser molt plural, federant perfils socials, demogràfics i ideològics diversos, que menaven col·legiadament reflexions anticipades sobre com hauria de ser la societat de la post-dictadura.

Així doncs, el moviment per la pau, tot i ser discret i poc icònic en els seus orígens, va esdevenint una base de regeneració democràtica. Va ser també un espai d'assaig dels valors i mètodes necessaris per a una transició política pacífica. I es convertí també en un procés inclusiu i cohesionant de la societat, com així calia que fos la mateixa Transició del règim dictatorial a la democràcia.

Finalment, una última observació a tenir en compte és la següent. Cap a finals dels anys 1970 i a tocar de 1980, amb les llibertats civils i polítiques assolint-se, una gran part dels moviments i activistes socials s'involucraren en la vida política del país, de les institucions i del sistema democràtic, fet lògic i legítim. El moviment per la pau, però, va evitar entrar en el joc dels partits polítics i continuà volgudament implicat en el context de la societat civil. Aquest compromís es l'últim acte democràtic d'aquesta primera etapa del moviment per la pau, reivindicant així la societat civil com un pilar de tota democràcia. Aquesta actuació és especialment important ja que en l'època de la transició el pensament

dominant sovint tenia el risc d'assimilar que la democràcia equivalia a la vida dels partits polítics i dels programes ideològics, mentre el moviment per la pau recordava així la importància de la societat civil en tota democràcia. I el moviment per la pau a Catalunya seguirà optant per la societat civil, tot fent el gran servei que aquests primers trenta anys va fer, naturalment en un context absolutament diferent però essent igualment imprescindible la seva presència i implicació.

Epíleg

El moviment per la pau a Catalunya es va anar enfortint al llarg dels anys, i cap al final del període cronològic d'aquesta recerca, als tombants del 1980, havia assolit les primeres passes d'una clara consolidació que semblava no tenir volta enrere.

Dos fets paradigmàtics ajuden a tenir una visió de present i de futur del moviment per la pau català, originat i evolucionat entre 1950 i 1980, i que van influir decididament en l'autor d'aquesta recerca per enllestir-la. Són dos exemples que donen rellevància a aquells incipients i difícils primers anys del pacifisme català originari, que ajuda molt a entendre fins on van portar-lo a l'actualitat.

En la Introducció d'aquesta tesi doctoral hi ha una referència concreta a la visibilitat recent del moviment per la pau català internacionalment, per part de l'expresident nordamericà George H. Bush, pare. En aquella part introductòria d'aquest manuscrit es recollen les manifestacions de l'expresident que voldria recuperar de nou aquí, en aquest final de recerca. En una conferència pública en la que era preguntat sobre la possible invasió d'Iraq i la força de les mobilitzacions pacifistes, va afirmar: "The rallies in Barcelona cannot stop the war" [*Les manifestacions de Barcelona no poden aturar la guerra*]. Com afirma Tomàs Gisbert en un article ja citat a l'inici d'aquesta recerca i publicat al Centre Delàs d'Estudis per la Pau, l'expresident Bush amb aquella sentència estava involuntàriament reconeixent el fort pes del pacifisme i l'antimilitarisme a Catalunya, amb les massives manifestacions pacifistes de 2002-2003. El que ell no sabia és que això era producte de dècades i fins i tot segles, d'haver iniciat tímidament però cada vegada amb més consistència, un camí decidit i voluntariós per la pau a Catalunya i des de Catalunya.

El segon fet paradigmàtic recent és una triple notícia de gran importància interna per a Catalunya i el seu treball per la pau. El 2003 el Parlament de Catalunya aprovà la seva primera Llei de Foment de la Pau (una de les primeres del món), que creà d'una banda el Consell de Foment de la Pau de Catalunya el 2005, encarregat d'impulsar la participació civil en el foment de la pau. D'altra banda, aquesta legislació portà a la creació de l'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP) el 2007. I només dos anys més tard, el 2009, a la capital catalana es creava també, per part del seu Ajuntament, el Centre de Recursos Internacional per la Pau de Barcelona (CRIPB).

Tot plegat, fou el resultat d'anys i dècades de lluites, de líders decidits i una creixent munió d'anònims ciutadans, d'organitzacions i entitats grans o petites, que van anar neixent i creixent com a moviment per la pau des de mitjans del segle XX, fent front a les dificultats ben complexes d'un context dictatorial. El prestigiós violoncelista català, Pau

Casals, autor de l'Himne de les Nacions Unides i Medalla de la Pau d'aquesta institució, reconeixia davant l'Assemblea General de l'ONU el 1971, que el seu poble ja havia iniciat la trajectòria pacifista amb les iniciatives de l'Abat Oliba: la Pau i Treva de Déu del segle XI; ni més ni menys que mil anys enrere. Tota una història a la què li faltava aquesta important etapa de 30 anys: la dels orígens del moviment per la pau a Catalunya, que avui és valorat i és referent.

En conseqüència, la recuperació d'aquesta història del moviment per la pau català que significa aquesta tesi doctoral, ha constituït no només un compromís personal del seu autor amb la Història de Catalunya com a historiador. També ha estat un deure de ciutadania, que se li presentava inevitable i inajornable: havia de contribuir, com molts altres des de les seves pròpies esferes d'especialització, a la Cultura de Pau al món i a la concòrdia entre els pobles. Calia recuperar aquest passat recent que marca un present sempre necessitat dels valors de la pau i del coratge i creativitat dels pacifistes. I s'havia de fer començant primer per la pròpia història, tot recuperant les arrels d'un somni humil i local, el de l'moviment per la pau català, però agosarat fins al punt que ha creuat fronteres lluitant per la pau arreu. Aquest moviment va demostrant una vegada més, amb tots i cadascun dels pacifistes del món, que en la humanitat l'aposta coratjosa per la pau avança, malgrat no sempre es noti, davant la covardia de la violència.

*“Si la meva fe crema lluminosa,
com espero que succeeixi inclús si segueixo sol,
jo continuaré viu en la tomba
i, el que és més encara,
continuaré parlant des d'ella.”*

MAHATMA GANDHI

FONTS

Bibliografia

- AGUILERA DE PRAT, Cesáreo, *Las aportaciones de los movimientos por la paz a la distensión internacional*, Associació per a les Nacions Unides a Espanya, Barcelona, 1990.
- ANUE, *Una trayectoria con futuro. 40 años de historia de la Asociación para las Naciones Unidas*, ANUE, Barcelona, 2001.
- LÓPEZ ARANGUREN, José Luis, *Memorias y esperanzas españolas*, Madrid, 1969.
- ARIAS, Gonzalo, *La no violencia como alternativa*, Nueva Utopía, Madrid, 1999.
- ARIAS, Gonzalo, *La no violencia, ¿tentación o reto?*, edición popular, Madrid, 1985.
- ARIAS, GONZALO, *La no violencia: ¿tentación o reto?*
- ARIAS, Gonzalo, *Los encartelados: novela programa*, Ruedo Ibérico, París, 1971.
- AUTORS DIVERSOS, *De la no violencia a l'objecció de consciència*, Qüestions de Vida Cristiana, nº64, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1973.
- AUTORS DIVERSOS, *El moviment pacifista a Espanya*, Dossier d'Estudi del CIDOB, Barcelona, 1984, (71 pp.).
- AUTORS DIVERSOS, *Exèrcit i societat a la Catalunya contemporània*, Quaderns del Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, Girona, 1995.
- AUTORS DIVERSOS, *La maldición de la guerra*, Editorial San Esteban, Salamanca, 1984.
- AUTORS DIVERSOS, *Mujer, paz y militarismo*, Fundación de Investigaciones Marxistas, Madrid, 1984.
- AUTORS DIVERSOS, *Paz y desarme*, Revista "Documentación Social", nº52, juliol-setembre 1983, Madrid, 1983.
- AUTORS DIVERSOS, *Ponencias del IIº Encuentro del movimiento por la paz del Estado español* (Barcelona), març 1985 (230 pp.).
- AUTORS DIVERSOS, *Ponències Universitat Internacional de la Pau 1984*, Universitat Internacional de la Pau, Sant Cugat del Vallès, 1984.
- AUTORS DIVERSOS, *Por una paz sin armas*, Editorial San Esteban, Salamanca, 1984.
- AUTORS DIVERSOS, *Temas de historia militares*, Segundo Congreso de Historia Militar, Tomo II, Servicio de Publicaciones EME, Zaragoza, 1988.
- AUTORS DIVERSOS, *Memòria Universitat Internacional de la Pau 1998*, Sant Cugat del Vallès, 1998.
- AUTORS VARIS, *En legítima desobediencia. Tres décadas de objeción, insumisión y antimilitarismo*, Proyecto Editorial, Madrid, 2002.
- BOBBIO, Norberto, *El problema de la guerra y las vías de la paz*, Editorial Gedisa, Barcelona, 1982.

- BOTEY I VALLÈS, Jaume, *Cinquanta-quatre relats d'immigració*, CEL'H i Diputació de Barcelona, L'Hospitalet de Llobregat, 1986.
- BUSQUETS, Juli, *Militares y demócratas*, Plaza&Janés, Barcelona, 1999.
- CÁMARA, Hèlder, *Espiral de violencia*, Ediciones Sígueme, Salamanca, 1970.
- CAMÓS, Santiago, et altri, *25 anys de Justícia i Pau a Tarragona*, Justícia i Pau, Tarragona, 2000.
- CASADO, Antonio, *La desobediencia civil a partir de Thoreau*, Gakoa Liburuak, San Sebastián, 2002.
- CASAÑAS I GURI, Joan, *Agermanament. Història d'una engrescadora experiència de cooperació internacional*, Editorial Claret, Barcelona, 1990.
- CASAÑAS I GURI, Joan, *El progresisme catòlic a Catalunya, 1940-1980 Aproximació històrica*, Llar del Llibre, Barcelona, 1989.
- CASTAÑAR PÉREZ, Jesús, *Teoría e historia de la revolución noviolenta*, Virus Editorial, Barcelona, 2013.
- CATTELAÏN, Jean Pierre, *La objeción de conciencia*, Ed. Oikos-Tau, Barcelona, 1973.
- COLOM I COLOM, Àngel i ALTRES, *40.000 hores detinguts. Marxa de la Llibertat*, Pax, Barcelona, 1977.
- COLOM I COLOM, Àngel, ROSÉS I CASTRO, Jordi, *40.000 hores detinguts. Marxa de la Llibertat*, Edicions Autogestionades de "Pax", Barcelona, 1977.
- COMÍN, Alfonso C., *Obras*, (5 vols), Fundació Alfons Comín, Barcelona, 1989.
- CORRAL PRIETO, Luis, *La no-violencia. Historia y perspectivas cristianas*, Editorial CCS, Madrid, 1993.
- COSTA I RIERA, Joan, *Dels moviments d'Església a la militància política*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1996.
- CREXELL, Joan, *La 'manifestació' de capellans de 1966*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992.
- CREXELL, Joan, *La Caputxinada*, Edicions 62, Barcelona, 1987.
- CREXELL, Joan, *Prensa catalana clandestina*, Edicions Crit, Barcelona, 1977.
- DALMAU, Josep, *Catalunya i l'Església en el banquet dels acusats. El TOP a porta tancada*, Barcelona, Pòrtic, 1979.
- DÍAZ DEL CORRAL, Eulogio, *Historia del pensamiento pacifista y no-violento contemporáneo*, Hogar del Libro, Barcelona, 1987.
- DÍAZ-PLAJA, Aurora, *Ahimsa, la no-violència de Gandhi*, La Llar del Llibre, Barcelona, 1987.
- DOMÍNGUEZ, Javier, *La lucha obrera durante el franquismo en sus documentos clandestinos (1939-75)*, Desclée de Vouwer, Bilbao, 1987.
- DOMÍNGUEZ, Javier, *Organizaciones obreras cristianas en la oposición al franquismo, 1951-75 (Con 65 documentos clandestinos inéditos)*, Bilbao, Mensajero, 1985.
- EINSTEIN, Albert, FREUD, Sigmund, *¿Por qué la guerra?*, Editorial Minúscula, Barcelona, 2001.
- EINSTEIN, Albert, *La lucha contra la guerra*, Ed. La Piqueta, Madrid, 1986.
- EINSTEIN, Albert, *Mis ideas y opiniones*, Antoni Bosch Editor, Barcelona, 1981.
- FERNÁNDEZ LÓPEZ, Javier, *Militares contra Franco: historia de la Unión Militar Democrática*, Editorial Mira, Zaragoza, 2002.

- FISAS ARMENGOL, Vicenç, *Anotaciones sobre el movimiento por la paz en España durante los años setenta*, Secció d'Estudis sobre Pau i Conflictes (nº1), CIDOB, Barcelona, 1985.
- FISAS ARMENGOL, Vicenç, *Cultura de paz y gestión de conflictos*, Icaria-UNESCO, Barcelona, 1998.
- FISAS ARMENGOL, Vicenç, *Introducció a l'estudi de la pau i els conflictes*, Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1987.
- FISCHER, Louis, *Gandhi. Su vida y su mensaje a la humanidad*, Punto de Lectura, Madrid, 2001.
- FRONSAC, H., CLÉMENT, M., RÉGAMEY, P., *No violencia y objeción de conciencia*, Ed. Fontanella, Barcelona, 1964.
- GABARRÓ, Marcel, *L'escoltisme a Catalunya (1912-1939)*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1999.
- GALTUNG, Johan, *¡Hay alternativas! 4 caminos hacia la paz y la seguridad*, Editorial Tecnos, Madrid, 1984.
- GALTUNG, Johan, *Sobre la paz*, Editorial Fontamara, Barcelona, 1985.
- GALTUNG, Johang, *Tras la violencia, 3R: reconstrucción, reconciliación, resolución*, Gernika Gogoratuz, Bilbao, 1998.
- GANDHI, Mahatma, *Autobiografía. Historia de mis experimentos con la verdad*, Ediciones Aura, Barcelona, 1991.
- GANDHI, Mohandas, *Todos los hombres son hermanos*, Ediciones Sígueme, Salamanca, 2000.
- GARCIA, Xavier, *La primera dècada de lluita antinuclear a Catalunya (1970-1980)*, Arxiu Comarcal del Priorat, Tarragona, 2008.
- GIRÓ I PARÍS, Jordi, *Dos homes de pau en temps de guerra. Epistolari Carles Cardó-Ramon Sugranyes*, Editorial Claret, Barcelona, 2001.
- GOMIS I SANAHUJA, Joan, *Catolicisme i societat capitalista*, Nova Terra-ICESB, Barcelona, 1973.
- GOMIS I SANAHUJA, Joan, *Cristianisme i conflicte social*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1982.
- GOMIS I SANAHUJA, Joan, *Memòries cíviqes. 1950-75, La campana*, Barcelona, 1994.
- GOMIS I SANAHUJA, Joan, *ONG, una nova manera de fer política*, Pagès Editors, Lleida, 2000.
- GOMIS I SANAHUJA, Joan, *Solidaritats viscudes*, Edicions 62, Barcelona, 1999.
- GOMIS I SANAHUJA, Llorenç, *De memòria. Autobiografia (1924-1994)*, Edicions 62, Barcelona, 1996.
- GONZÁLEZ CASANOVA, José Antonio, *La revista El Ciervo. Historia y teoría de 40 años*, Península, Barcelona, 1992.
- GÖSS-MAYR, Jean-Hildegard, *Evangelio y lucha por la paz*, Ediciones Sígueme, Salamanca, 1999.
- GÖSS-MAYR, Jean-Hildegard, *Otra revolución. La violencia de los no violentos*, Editorial Fontanella, Barcelona, 1970.
- GRASA, Rafael, *Cinquanta anys d'evolució de la investigació per la Pau. Tendències i propostes per observar, investigar i actuar*, Col·lecció Recerca per la Pau, Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans de la Genrealitat de Catalunya, Barcelona, 2009.
- HÄRING, Bernhard, *Evangelio, no-violencia y contestación*, PS Editorial, Madrid, 1993.
- HÄRING, Bernhard, *La no violencia. Una forma de cultura y esperanza*, Editorial Herder, Barcelona, 1989.
- HEINE, Hartmut, *La oposición política al franquismo*, Crítica, Barcelona, 1983.

- HELLER, Agnes, FEHER, Ferenc, *Sobre el pacifismo*, Editorial Pablo Iglesias, Madrid, 1985.
- HOBBSAWM, Eric J., *Il secolo breve. 1914-1991: l'era dei grandi cataclismi*, Rizzoli, Milano, 1995.
- HOBBSAWM, Eric, *Guerra y paz en el siglo XXI*, Editorial Crítica, Barcelona, 2007.
- HOURLIN, Georges, *Dietrich Bonhoeffer: víctima y vencedor de Hitler*, Editorial Desclée de Brouwer, Bilbao, 1995.
- JIMÉNEZ, Jesús, *La objeción de conciencia en España*, Ed. Cuadernos para el diálogo, Madrid, 1973.
- GIOVANNI XXIII, *Encíclica Pacem in Terris*, Editrice Vaticana, Roma, 1963.
- LA FUENTE, José Luis, VIÑAS, Jesús, *Los objetores. Historia de una acción*, Ed. Cares. Barcelona, 1977.
- LANZA DEL VASTO, J.J., *El arca tenía por vela una viña*, Ediciones Sígueme, Salamanca, 1988.
- LANZA DEL VASTO, J.J., *La fuerza de los no-violentos. Para evitar el fin del mundo*, Ediciones Mensajero, Bilbao, 1993.
- LANZA DEL VASTO, J.J., *La peregrinación a las fuentes*, Editorial Seix Barral, Barcelona, 1997.
- LANZA DEL VASTO, J.J., *Vida interior i no-violència*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992.
- LANZA DEL VASTO, *La aventura de la no-violencia*, Sígueme, Salamanca, 1978.
- LANZA DEL VASTO, *Technique de la non-violence*, Donöel, París, 1971.
- LEDERACH, John Paul, *Els anomenats pacifistes: la no-violència a l'Estat espanyol*, Edicions La Magrana, Barcelona 1983.
- LEMKOW, Louis, *La protesta antinuclear*, Ed. Mezquita, Madrid, 1984.*
- LLARCH, Joan, *Martin Luther King. Una vida por la paz*, Editorial Juventud, Barcelona, 1970.
- LOHFINK, Norbert, *Violencia y pacifismo en el Antiguo Testamento*, Desclee de Brouwer, Bilbao, 1990.
- LÓPEZ CAMPS, Jordi, *El pluralisme polític dels cristians*, Avance, Barcelona, 1977.
- LUTHER KING, Martin, *La força d'estimar*, Editorial Proa, Barcelona, 1998.
- MARTORELL, Artur, *Com realitzar pràcticament una escola nova*, El Tremp, Quadern d'Escola, Barcelona, 1978.
- MARTÍ, Fèlix, *Diplomàtic sense estat. Memòries*, Editorial Proa, Barcelona, 2006.
- MERTON, Thomas (ed), *Gandhi y la no-violencia*, Ediciones Oniro, Barcelona, 2000.
- MERTON, Thomas, *Paz en tiempos de oscuridad. El testamento profético de Thomas Merton sobre la guerra y la paz*, Desclée de Brouwer, Bilbao, 2006.
- MILANI, Lorenzo, *L'obediència ja no és una virtut*, Rosa Sensat, Barcelona, 2014.
- MILLER, Robert, *Nonviolence: a christian interpretation*, Schocken, New York, 1964.
- MISSER. Joan, *Esperant contraesperança*, Centre Ecumènic de Catalunya, Barcelona, 1965.
- MOLINERO, Carme, YSÀS, Pere, *El règim franquista. Feixisme, modernització i consens*, Eumo Editorial, Vic, 1994.
- MORÁN, José Ramón, *La Locura de Noé*, Editorial Integral.
- MULLER, J. J., *El Evangelio de la No-violencia*, Fontanella, Barcelona, 1973.
- MULLER, J. J., *Estrategia de la Acción Noviolenta*, Hogar del Libro, Barcelona, 1980.
- MYRDAL, Alva, *El juego del desarme*, Editorial Debate, Madrid, 1984.

- NICOLÁS MARÍN, Encara i ALTED VIGIL, Alicia, *Disidencias en el franquismo (1939-1975)*, Diego Marín Librero Editor, Murcia, 1999.
- NOUWEN, Henri, i DEAR, John (ed), *El camino hacia la paz*, Sal Terrae, Santander, 1998.
- O'CONNELL, J.M., WILSON, G.K., *A global peace. Study guide*, Housman London, London, 1982.
- OLIVER, Pedro, *La utopía insumisa de Pepe Beúnza. Una objeción subversiva durante el franquismo*, Virus Editorial, Barcelona, 2002.
- OTERO, Luis, FORTES, José, *Proceso a nueve militares demócratas*, Argos Vergara, Barcelona, 1983.
- OTTO, Maria (ed), *Mahatma Gandhi. Palabras para la paz*, Sal Terrae, Santander, 2001.
- PALMER, R., COLTON, J., *Historia Contemporánea*, Akal Textos, Madrid, 1980.
- PASQUINO, Gianfranco et altri, *Dizionario di politica*, Torino, UTET, 1983.
- PEREÑA, Luciano, *La objeción de conciencia en España*, Editorial PPC, Madrid, 1972.
- PÉREZ ESQUIVEL, Adolfo, *Caminar... junto a los pueblos. Experiencias no violentas en América Latina*, Lugar Editorial Buenos Aires, 1995.
- PÉREZ ESQUIVEL, Adolfo, *Una gota de tiempo. Crónica entre la angustia y la esperanza*, Op Oloop Ediciones, Buenos Aires, 1996.
- PÉREZ LEDESMA, Manuel, *Contra el hambre y la carrera de armamentos*, Ed. Fundamentos (Colec. "Cuadernos Prácticos", nº32), Madrid, 1982.
- PLA, Joaquim, *Justícia i Pau 1975-2000*, Secretariat de Justícia i Pau de Girona, Girona, 2002.
- PONT I VIDAL, Josep, *Condicions socials sobre l'origen dels nous moviments socials. Anàlisi comparativa entre la República Federal d'Alemanya i Espanya. Exemple d'estudi: el moviment per la pau*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1997.
- PONT VIDAL, Josep, *Condicions socials sobre l'origen dels nous moviments socials. Anàlisi comparativa entre la RFA i Espanya. Exemple d'estudi: el moviment per la pau* (2 vols), Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1997.
- PONT VIDAL, Josep, *Moviments socials i urbans: una aproximació*, Societat Catalana de Sociologia, Barcelona, 1998.
- PONTIFICAL COUNCIL FOR JUSTICE AND PEACE, *Justice an Peace an ever present challenge*, Librería Editrice Vaticana, Roma 2004.
- PRAT CARVAJAL, Enric, *El movimiento por la paz de los años ochenta en Catalunya*, Trabajo de Investigación del Programa de Doctorado en Historia, Universitat Pompeu Fabra, 1999.
- PRAT CARVAJAL, Enric, *Movioéndose por la PAz. De PAx Christi a las movilizaciones contra la guerra*, Editorial Hacer, Barcelona, 2006.
- PRAT CARVAJAL, Enric (Ed.), *El moviment per la pau a Catalunya: passat, present i futur*, Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 2007.
- PRESTON, Paul, *Franco, "Caudillo de España"*, Mondadori, Barcelona, 1994.
- RAU, Heimo, *Gandhi*, Editorial Salvat, Barcelona, 1984.
- RESTA, Eligio (ed.), *Albert Einstein y Sigmund Freud. ¿Por qué la guerra?*, Editorial Minúscula, Barcelona, 2001.
- RIECHMANN, Jorge, FERNÁNDEZ BUEY, Francisco, *Redes que dan libertad. Introducción a los nuevos movimientos sociales*, Paidós, Barcelona, 1994.

- RIQUER I PERMANYER, Borja (dir), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vols, 10 i 11, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1998.
- RIQUER I PERMANYER, Borja de, CULLA I CLARÀ, Joan B., *Història de Catalunya. El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*, vol VII, Edicions 62, Barcelona, 1989.
- RIUS, Xavier, *La objección de conciencia. Motivaciones, historia y legislación actual*, Integral Edicions, Barcelona, 1988.
- ROCA, Juan, *Qué son los Objetores de Conciencia*, Barcelona, Gaya Ciencia, 1977.
- ROMEVA RUEDA, Raül, *Desarme y desarrollo. Claves para armar conciencias*, Intermón, Barcelona, 2000.
- RUIZ GARCÍA, Enrique, *El libro rojo del rearme*, Seminarios y Ediciones SA, Barcelona, 1973.
- RUIZ RICO, Juan José, *El papel político de la Iglesia Católica en la España de Franco*, Editorial Tecnos, Madrid, 1977.
- SACRISTÁN, Manuel, *Pacifismo, ecología y política alternativa*, Icaria Editorial, Barcelona, 1986.
- SAMPEDRO BLANCO, Víctor, *Movimientos sociales: debates sin mordaza. Desobediencia civil y servicio militar (1970-1996)*, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1997.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria, *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*, Edicions 62, Barcelona, 1985.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria, VILLARROYA I FONT, Joan, *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1989.
- SOLS LUCIA, José, *Cent anys de violència*, Quaderns de Cristianisme i Justícia n. 120, Barcelona, 1994.
- SOLS LUCIA, José, *Atrapats en la violència. Camins de sortida*, Editorial Claret, Barcelona, 2009.
- TEODORI, Massimo, *Las nuevas izquierdas europeas (1956-1976)*, (3 vols.), Editorial Blume, Barcelona, 1978.
- THOREAU, Henry David, *Desobediencia civil y otros escritos*, Editorial Tecnos, Madrid, 2001.
- TOLRÀ, Jordi (Coord.), *Objecció, la revolta pacifista*, Columna Edicions, Barcelona, 1998
- TUÑÓN DE LARA, Manuel (dir), *Historia de España*, vol 10, *España bajo la dictadura franquista (1939-1975)*, Editorial Labor, Barcelona, 1987.
- TUSELL, Xavier, *La oposición democrática al franquismo (1939-1962)*, Editorial Planeta, Barcelona, 1977.
- VACA LORENZO, Ángel (ed.), *La guerra en la historia*, Décimas Jornadas de Estudios Históricos, Departamento de Historia Medieval, Moderna y Contemporánea, Ediciones Universidad de Salamanca, Salamanca, 1999.
- VAILLANT, François, *La no violencia en el Evangelio*, Editorial Sal Terrae, Santander, 1993.
- VÁZQUEZ, Recio i ANGULO, José Félix (Coords.), *Introducción a los estudios de casos. Los primeros contactos con la investigación etnográfica*, Ediciones Aljibe, Málaga, 2003.
- VEEN, Hans-Joachim (coord), *Argumentos para la paz y la libertad*, Konrad Adenauer Stiftung, Madrid, 1983.
- VEIGA, Francisco, UCELAY DA CAL, Enrique, DUARTE, Ángel, *La paz simulada. Una historia de la Guerra Fría (1941-1991)*, Alianza Universidad, Madrid, 1997.
- VENTURA, Jordi, *Els heretges catalans*, Editorial Selecta, Barcelona, 1976.

- VICIÉN, Enrique, *Una trajectòria amb futur. 40 anys d'història per a les Nacions Unides*, ANUE, Barcelona, 2001.
- VIDAL, Llorenç, *No-violència y escuela. El "Dia Escolar de la No-violencia y la Paz" como experiencia práctica de educación pacificadora*, Editorial Escuela Española, Madrid, 1985.
- VIDAL, Lorenzo, *Fundamentación de una pedagogía de la no violencia y la paz*, Ed. Marfil, Alcoi, 1971.
- VILAR, Pierre (dir), *Història de Catalunya*, vol. VII, *El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*, Edicions 62, Barcelona, 1989.
- VILAR, Pierre, *Historia de España*, Editorial Crítica, Barcelona, 1985.
- VIÑAS i CIRERA, Jesús, *Los objetores, historia de una acción*, Cares, MADrid, 1977.
- WAGENKNECHT, Edward, *Así era Henry David Thoreau. Retrato de un hombre extraño*, Editorial Fraterna, Buenos Aires, 1985.
- WALLER, Philip, ROWETT, JOHN, *Chronoloty of the 20th Century*, Helicon Publishing, Oxford, 1995.
- XIRINACS, Lluís Maria, *Diari de 21 dies de vaga de fam per Catalunya*, Països Catalans, 1975.
- XIRINACS, Lluís Maria, *Entro en el gran buit. Diari de pocsó, II/1975*, Editorial Nova Terra, Barcelona, 1976.
- XIRINACS, Lluís Maria, *L'espectacle obsessiu. Diari de pocsó, I/1975*, Editorial Nova Terra, Barcelona, 1976.
- XIRINACS, Lluís Maria, *La traició dels líders. Memòries polítiques*, (3 vols), Llibres del Segle, Girona, 1993.
- XIRINACS, Lluís Maria, *Subjecte*, Ed. Claret, Barcelona, 1976.
- XIRINACS, Lluís Maria, *Un home conflictiu*, SL-SA, Barcelona, 1974.
- XIRINACS, Lluís Maria, *Vaga de fam per Catalunya*, Ed. Nova Terra, Barcelona, 1977.

Fonts orals

NB: *L'enregistrament d'una gran majoria d'aquestes entrevistes ha estat lliurat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a Sant Cugat del Vallès, a fi d'enriquir el patrimoni historiogràfic dels moviments socials a Catalunya durant la dictadura de Franco, especialment els orígens del pacifisme català.*

1. Mon **Agell**, 5/02/2002
2. Dídac **Amat**, 13/02/2002
3. Gonzalo **Arias**, 18/02/2002
4. Pepe **Beunza**, 2001-2002
5. Pepe **Boix**, 30/08/2007
6. Joan **Botam**, 8/02/2002.
7. Jaume **Botey**, 2000-2015
8. Núria **Breu**, 26/04/2002
9. Lluís **Busquets**, 29/9/2015
10. Joan **Carrera**, 3/04/2002
11. Maria **Casas**, 14/02/2002
12. Marta **Casas**, 12/02/2002
13. Àngel **Colom**, 26/04/2002
14. Lluís **Colom**, 21/02/2002
15. Josep **Dalmau**, 13/03/2002
16. Eulogio **Díaz del Corral**, 2001
17. Lluís **Fenollosa**, 6/03/2002
18. Vicenç **Fisas**, 5/04/2002
19. Josep Maria **Fornés**, 15/11/2007
20. Marcel **Gabarró**, 18/01/2006
21. Nazario **González**, 2000-2002
22. Rosa **Griso**, 7/11/2007
23. Jacint **Humet**, 8/10/2007
24. John Paul **Lederach**, 28/01/2002
25. Jordi **Maluquer**, 5/02/2002
26. Fèlix **Martí**, 2001
27. Josep **Martínez de Foix**, 22/03/2002
28. Joan **Misser**, 1/03/2002
29. Josep **Mogas**, 18/11/2007
30. Neus **Molí** 22/03/2002
31. Joaquim **de Nadal**, 8/11/2007
32. Maria **Nogués**, 22/03/2002
33. Arcadi **Oliveres**, 2001-2007
34. Josep Maria **París**, 4/02/2002
35. Adolfo **Pérez Esquivel**, 2000
36. Enric **Prat**, 2002
37. Maria Àngels **Recasens**, 2002
38. Xavier **Rocha**, 29/01/2002
39. Frederic **Roda**, 2001-2002
40. Joan Manuel **Romaní**, 3/01/2008
41. Eugenio **Ruesgas**, 14/02/2002
42. Fèlix **Saltor**, 14/02/02
43. Montserrat **Salvat**, 21/01/2002
44. Josep Mari **Samaranch**, 18/03/2002
45. Agustí **de Semir**, 2002
46. Antoni **Solé**, 2002
47. Pere **Sureda**, 2002
48. Laura **Vega**, 12/02/2002
49. Joan-Enric **Vives**, 4/11/2008
50. Lluís Maria **Xirinacs**, 2000-2002

Arxius i fonts digitals

- Archivio Storico e Documentale del Pontificium Consilium de Iustitia et Pace, Città del Vaticano.
- Arxiu documental del Centre d'Informació i Documentació de Barcelona (CIDOB).
- Arxiu documental del Club d'Amics de la UNESCO de Barcelona.
- Arxiu documental de Justícia i Pau de Barcelona.
- Arxiu històric i Biblioteca del Centre Borja de Sant Cugat del Vallès.
- Arxiu privat de Mon Agell i de l'Institut Victor Seix de Polemologia, Barcelona.
- Arxiu privat d'Albert Oliva Menassanch, Barcelona.
- Arxiu privat d'Arcadi Oliveres i Boadella, Sant Cugat del Vallès.
- Arxiu privat de Frederic Roda i Pérez, Bellaterra.
- Arxiu privat de Montserrat Salvat Vda. Seix, Barcelona.
- Arxiu privat d'Agustí de Semir i Rovira, Barcelona
- Biblioteques de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.
- Biblioteques de la Universitat de Barcelona, Barcelona.
- Centre documental de la Càtedra UNESCO de Pau i Drets Humans de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.
- Centre documental del Centre d'Estudis per la Pau i el Desarmament de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.
- Centre documental del Centre d'Estudis per la Pau J.M. Delàs, Barcelona.
- Centre documental del Centre UNESCO de Catalunya, Barcelona.
- Centre documental de la Fundació per la Pau-Fundipau, Barcelona.

-
- Arquebisbat de Barcelona: <http://www.arquebisbatbarcelona.cat/>
 - Centre Delàs d'Estudis per la Pau: <http://www.centredelas.org/>
 - Communauté de l'Arche: <http://www.arche-nonviolence.eu/>
 - Justícia i Pau – Barcelona: <http://www.justiciaipau.org/>
 - Pax Christi International: <http://www.paxchristi.net/>
 - Pontificio Consiglio della Giustizia e la Pace:
http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/index_it.htm

Annexos

Annex 1**Itinerari de la Marxa Internacional de Ginebra a la frontera França-Catalunya, 1971**

<i>Data</i>	<i>Recorregut</i>
21 de febrer	Geneve - Cruseilles
22 de febrer	Cruseilles - Annecy
23 de febrer	Annecy - Albens
24 de febrer	Albens - Chambéry
25 de febrer	Chambéry - Le Touvet
26 de febrer	Le Touvet - Grenoble
27 de febrer	Lyon
28 de febrer	Lyon
1 de març	Grenoble
2 de març	Grenoble - St.Quentin
3 de març	St. Quentin - St. Marcellin
4 de març	St. Marcellin - Bourg de Peage
5 de març	Bourg de Peage - Valence
6 de març	Valence - Le Pouzin
7 de març	Le Pouzin - Rochemaure
8 de març	Rochemaure
9 de març	Rochemaure - Bourg St. Andeol
10 de març	Bourg St. Andeol - Pont St. Esprit
11 de març	Pont St. Esprit - Bagnols
12 de març	Bagnols - Remoulins
13 de març	Remoulins - Nimes
14 de març	Nimes
15 de març	Nimes - Sommieres
16 de març	Sommieres- Montpellier
17 de març	Montpellier - Sete
18 de març	Sete - Agde
19 de març	Agde - Beziers
20 de març	Beziers - Narbonne
21 de març	Narbonne
22 de març	Narbonne - Lezignan
23 de març	Lezignan - Capendu
24 de març	Capendu - Carcassonne
25 de març	Toulouse
2 d'abril	Toulouse
3 d'abril	Carcassonne - Limoux
4 d'abril	Limoux - Quillan
5 d'abril	Quillan - Axat
6 d'abril	Axat - Cocagnieres les Bains
7 d'abril	Cocagnieres les Bains - Formigueres
8 d'abril	Formigueres - Font Romeu
9 d'abril	Font Romeu
11 d'abril	Font Romeu - Bourg Madame

Annex 2**Guardonats amb el Memorial Joan XXIII per l'Institut Victor Seix de Polemologia** ⁴⁵⁹

Any	Guardonats	Motius
1967	Luciano Pereña	<i>Catedràtic de Dret Internacional de la Universidad de Madrid, per les seves publicacions sobre temes de pau, entre altres En la frontera de la paz i Bien común y paz dinámica.</i>
1968	Santiago Genovés	<i>Antropòleg i investigador de la Universidad de México, pels estudis i investigacions difosos al llibre El hombre entre la guerra y la paz, i per la seva pel·lícula ¿Pax?.</i>
1969	Hèlder Câmara	<i>Arquebisbe d'Olide-Recife (Brasil), per la seva acció a favor dels oprimits i la denúncia de la injustícia social al Brasil.</i>
1970	Pepe Beúnza	<i>Objector de consciència, condemnat a presó. És el primer objector catòlic del país i contribueix, en gran manera, a crear un estat d'opinió que fa necessària la revisió de la legislació espanyola sobre l'objecció de consciència.</i>
1971	Concili Joves Taizé	<i>(No és acceptat per considerar, el prior del monestir, que el projecte era encara en curs).</i>
1972	José M ^a de Llanos	<i>Jesuïta, publicista, per al seva dedicació personal i crítica a l'establiment d'unes condicions de pau a Espanya, a través d'un intens treball de molts anys, reflectit al seu llibre Un plan de paz.</i>
1973	Lluís Maria Xirinacs	<i>Sacerdot, per al seva acció de no-violència activa a favor de la pau.</i>
1974	Gonzalo Arias	<i>Pels seus treballs i escrits, pels seus llibres, pel seu testimoni personal a través de la lluita no violenta i, especialment, per les seves iniciatives de comprensió i acció en la qüestió de Gibraltar.</i>
1975	---	<i>L'any 1975 no s'atorga el Memorial per canvi en el sistema de designació i, des del 1976, l'atorgació s'ajusta als anys naturals.</i>
1977	Adolfo Pérez Esquivel	<i>Per la seva acció de no-violència als països llatinoamericans per mitjà del Servicio Paz y Justicia. (Premi Nobel de la Pau 1980).</i>
1978	Eduardo Chillida	<i>Per la seva lluita pacífica a favor del poble basc, pel seu convenciment que hi ha solucions pacífiques per als problemes i per la seva participació en les campanyes a favor de l'amnistia i d'altres causes humanitàries.</i>
1979	Joaquín Ruiz Jiménez	<i>Per la seva mantinguda i coherent acció de pau i de reconciliació entre els homes i els pobles de l'Estat espanyol; per la seva dedicació a la defensa dels drets humans; per la seva atenció a qualsevol país o societat i, molt especialment, als països sud-americans on fos necessària una acció de restabliment de la justícia; i pel testimoni, realitzat en temps difícils i en circumstàncies especialment contradictòries, davant les noves generacions.</i>
1980	Alberto Iniesta	<i>Per la seva labor de reconciliació i de pau entre persones i ideologies; per la defensa de la justícia en el món polític, laboral, econòmic; per la seva actuació en defensa de la vida i contra la pena de mort; per la seva labor en favor de l'objecció de consciència; per la creació d'una comunitat cristiana autènticament popular; i per la seva activitat com a escriptor i poeta al servei dels valors humans.</i>

459 "Memòria 1998 de la Universitat Internacional de la Pau de Sant Cugat del Vallès", Fundació Privada Universitat Internacional de la Pau, Barcelona, 2000; pp. 19-27.

Annex 3

Pregària "Oh Dios de Verdad" de Lanza del Vasto i la Comunitat de l'Arca

Oh Dios de Verdad,
Que los hombres distintos llaman con distintos nombres,
Pero que eres el Uno, el Único y el Mismo,
Que eres El-que-es,
Que eres en todo lo que es
Y en la unión de todos los que se unen,
Que estás en las alturas y en el abismo,
en el infinito de los cielos
Y en la sombra del corazón como una ínfima semilla.

Nosotros te alabamos, Señor, por lo que nos otorgas,
Ya que esta plegaria es un otorgamiento;
Ya que al dirigirnos juntos a ti
Elevamos nuestra voluntad, purificamos nuestro deseo
Y concordamos.

¿Y qué más pedir, esto cumplido?
Sí, qué pedir sino que ésto perdure, oh Eterno,
A lo largo de nuestro día y nuestra noche,
Sino amarte lo bastante para amar
a todos los que te aman
Y te invocan como nosotros.
Lo bastante para amar a los que te rezan y te piensan de otro modo,
Lo bastante para desear el bien a los que nos desean el mal,
Lo bastante para desear el bien a los que reniegan de ti o te ignoran,
El bien de volver a ti.

Danos la inteligencia de tu Ley, Señor,
El respeto maravillado y misericordioso por todo lo que vive,
El amor sin reverso de odio,
la fuerza y el gozo de la paz.

Amén

Annex 4

Pregària "Somos todos pasajeros y peregrinos" de Lanza del Vasto i de la Comunitat de l'Arca

Somos todos pasajeros y peregrinos.
Encendamos, pues, un fuego en la encrucijada, hacia el Eterno.

Cerremos el círculo, y hagamos un tempo en el viento.
Hagamos de este lugar cualquiera, un templo.

Pues el tiempo es llegado de adorar en espíritu y en verdad,
de dar gracias en todo tiempo y en todo lugar.

Pongamos un término al tiempo, un centro a las tinieblas exteriores,
y hagámonos presentes al presente.

Este presente que perseguimos en vano a través de nuestros días,
pues estaba lejos de nosotros en el momento que era.

He aquí el presente.
Helo aquí ante nuestros ojos
y en nuestros corazones.
El fuego es el presente que arde y brilla,
el presente que reza.

El fuego es el sacrificio de lo que en él se quema;
el calor de vida y el gozo de los ojos.

Es la muerte de las cosas muertas y su retorno a la luz.

Fuego de alegría! Sufrimiento y alegría,
uno en el otro.
El amor es el gozo de sufrir.

El fuego es la vida y la muerte, una en la otra.
La apariencia que se consume
y la substancia que aparece.

Cantemos gloria en la lengua del fuego,
evidente y clara a todos los hombres.

Y vosotros, gentes que pasáis por la ruta de los Cuatro Vientos,
entrad en la ronda y dadnos la mano.

Sopla sobre nosotros, Señor, para que nuestra plegaria suba en llama.

Para que nuestro corazón de leña y de espinas,
y su breve y vacilante destello de vida,
sirvan para nutrir un poco tu gloria.

Amén.

Annex 5

Poema "Angelo Roncalli"

Joan Vint-i-tres,
catòlic i cristià,
cosa que molts no han entès.

(De les "Cobles de Joan XXIII")

Pujà els graons del tron,
feixuc, però eixerit
com un infant madur
i beneí el ramat amb la creu més senzilla.

Els llavis prims, exsangües,
flor marcida en els anys i els afanys
de la paraula amorosa i graciosa,
somreien feblement.

Tristos i ardits, els ulls
miraven aquest món quasi perdut
amb l'esperança d'un fidel antic
que vol salvar –i salvar-se-
per la dolcesa.

De dalt de tot estant
somniava com mai
la justa, absurda pau
que tan sovint temptà
el seu orgull d'home de seny,
de caritat,
i alegre, vívid, sorneguer,

arrecerat al Crist per sempre
-i res de fums d'un vice-déu-
l'espessida sordesa dels elegits (no riguis)

Però ell era de tots,
mestre i germà de savis i donetes
i amic dels pecadors amb ell i els altres;
sant per dret natural
-i no pas en mèrits d'una victòria ascètica
que eixarreeix el cor-:
el pastaren d'un fang fet de farina bruna
i aire de cel i aigua de pluja
i el sol llunyà;
amb l'eixut i les plagues
-i potser prop del mateix Diable.

Bona xeixa, redéu.
Sitja fugaç del món.
Tot blanc de llum,
i no pas per la vesta burocràtica,
vana disfressa en d'altres.

Qui sap si ell també ens enyora.

PERE QUART

(Joan Oliver, 1963)

Abstract [castellano | français | italiano]

RESUMEN

El movimiento por la paz en Cataluña se originó y enraizó entre 1950 y 1980, hecho paradójico ya que es una época de dictadura militar. Los pioneros del movimiento fueron la rama catalana de *Pax Christi International* y el colectivo barcelonés de los Amigos del Arca – dos iniciativas de inspiración cristiana que establecieron relaciones transfronterizas. Su mérito fue introducir la doctrina de la paz y sus herramientas asociadas, como la noviolencia, en una sociedad gobernada por una cultura militar y represiva. Estos pioneros gestaron una serie de nuevas y diversas iniciativas que, en torno a 1968, desarrollaron el movimiento, tanto institucionalmente como en su praxis, a la vez que ampliaron su base. Cabe destacar los siguientes: la organización Justicia y Paz, entidad de iglesia resultado de las reformas del Concilio Vaticano II; el Instituto Víctor Seix de Polemología, que fue uno de los primeros centros de investigación sobre conflictos y paz en Europa; y la campaña por la Objeción de Conciencia, que inauguró el activismo más directo y valiente del movimiento catalán por la paz hasta el extremo de cuestionar el militarismo en un contexto de dictadura militar. Esta segunda generación de iniciativas estructura y consolida el movimiento, llevando a cabo una labor inédita de estudio y de sensibilización social, así como de defensa pública de causas típicamente proscritas en una dictadura como los derechos humanos y la objeción de conciencia. Junto a ello, apoyaron a los primeros activistas noviolentos de Cataluña – entre los que destacan Lluís Maria Xirinacs y Pepe Beunza – y organizaron la primera gran movilización ciudadana por los derechos civiles: la *Marxa de la Llibertat*.

Los inicios del movimiento por la paz en Cataluña son significativos desde un punto de vista de historia social. Ante todo, emprender un movimiento pacifista en plena dictadura militar es un fenómeno inusual históricamente, revelador de una sociedad civil dinámica y audaz. En ello cabe reconocer la influencia crucial de corrientes cristianas progresistas y de base, especialmente por su impulso organizativo. A la vez, implicaron a la Iglesia Católica, que disponía del respeto institucional de las autoridades políticas y sirvió de *paraguas* institucional al movimiento. Al mismo tiempo, el movimiento pacifista mantuvo una vocación de pluralismo, congregando un amplio abanico de sectores sociales y sensibilidades ideológicas en torno a un objetivo común, propiciando así un activismo transversal por principios democráticos esenciales como los derechos humanos, la noviolencia y el diálogo político. En este sentido, el movimiento por la paz, aún siendo minoritario y menos icónico que la oposición clandestina a la dictadura, brindó un ensayo preliminar de los principios y métodos de la democracia, contribuyendo así a la futura transición política española.

Por otra parte, la investigación de los orígenes del movimiento por la paz en Cataluña ha generado un conjunto inédito de historia oral de la época de dictadura militar, incluyendo el testimonio registrado de la mayoría de los protagonistas del movimiento pacifista. Dichos materiales de historia oral han sido entregados al Archivo Nacional de Cataluña, enriqueciendo así el patrimonio historiográfico de la Cataluña contemporánea, a la vez que recuperando los orígenes de un movimiento social bien singular y paradójico, ejemplo ilustre del genio y la vitalidad de la sociedad civil catalana.

RÉSUMÉ

Le mouvement pour la paix en Catalogne naquit et s'établit pendant la période allant de 1950 à 1980, un événement paradoxal en raison de la dictature militaire qui y sévissait. Les pionniers de ce mouvement étaient la section catalane de *Pax Christi International* et le groupe *Amics de l'Arca* de Barcelone – deux initiatives inspirées des valeurs chrétiennes qui ont établi des relations transfrontalières. Leur prouesse a été d'introduire la doctrine de la paix et des pratiques qui lui sont associées, telles que l'action non violente, dans une société qui était régie par une culture militaire et de répression. Ces pionniers ont suscité des initiatives nouvelles et diverses qui, autour de 1968, ont façonné le mouvement, à la fois sur le plan institutionnel que sur les aspects pratiques, ainsi qu'en élargissant ses bases. Trois initiatives en découlent: l'organisation *Justícia i Pau*, une entité de l'église issue des réformes promues par le Concile Vatican II ; l'Institut Victor Seix de Polemologia, qui a été l'un des premiers centres européens d'études sur les conflits et la paix ; et la Campagne pour l'Objection de Conscience, qui déclenche l'activisme le plus directe et courageux du mouvement catalan pour la paix, jusqu'à questionner le militarisme en pleine dictature militaire. Cet ensemble d'initiatives a structuré et consolidé le mouvement, en menant à la fois un travail analytique comme la sensibilisation sociale, tout en défendant ouvertement des causes qui sont habituellement interdites dans une dictature, telles que les droits de l'homme et l'objection de conscience. De plus, elles ont appuyé les premiers activistes non-violents de Catalogne – y compris les proéminents Lluís Maria Xirinacs et Pepe Beunza – ainsi qu'organisé la première grande mobilisation citoyenne pour les droits civiques : la *Marxa de la Llibertat*.

Les débuts du mouvement pour la paix en Catalogne se distinguent du point de vue de l'histoire sociale. D'abord, la création d'un mouvement pacifiste au milieu d'une dictature militaire est un phénomène historiquement inhabituel, révélateur d'une société civile dynamique et intrépide. Dans ces origines on reconnaît l'influence cruciale de courants chrétiens progressistes et de base, notamment en lui fournissant une impulsion organisationnelle. En même temps, elles ont engagé l'Église catholique, qui était respectée par le pouvoir politique et qui a pu ainsi fournir une précieuse protection institutionnelle. En même temps, le mouvement pacifiste a nourri un esprit de pluralisme, rassemblant un large éventail de secteurs sociaux et de tendances idéologiques autour d'une ambition commune ; cela a stimulé un activisme transversal autour de valeurs démocratiques essentielles telles que les droits humains, l'action non-violente et le dialogue politique. Dans ce sens, le mouvement pour la paix, même si plus réduit et moins emblématique que l'opposition politique clandestine à la dictature, a néanmoins déroulé un exercice préalable sur les principes et les méthodes de la démocratie, contribuant par ce biais à la future transition politique en Espagne.

De plus, la recherche sur les origines du mouvement pour la paix en Catalogne a généré un ensemble inédit d'histoire orale sur l'époque du régime militaire, y compris le témoignage enregistré de la plupart des acteurs principaux du mouvement pacifiste. Ces matériels d'histoire orale ont été transmis à l'Archive National de la Catalogne, enrichissant ainsi l'héritage historiographique de la Catalogne contemporaine, tout en récupérant les origines d'un mouvement social aussi bien singulier que paradoxal, illustre exemple du génie et de la vitalité de la société civile catalane.

ABSTRACT [italiano]

Il movimento per la pace in Catalogna ha avuto origine e si è affermato nel corso del trentennio 1950-1980. Ciò rappresenta un paradosso storico, dato che tale è periodo stato segnato dalla dittatura militare in Spagna. I pionieri del movimento sono stati la sezione catalana di Pax Christi International e il gruppo barcellonese Amics de l'Arca - due iniziative di ispirazione cristiana che hanno saputo creare relazioni transfrontaliere. La loro finalità era radicare e sviluppare la dottrina della pace e la sua praxis, come ad esempio l'azione nonviolenta, in una società governata dalla repressione militare. Questi pionieri diedero corso a diverse iniziative e, dal 1968 circa, strutturarono il movimento sia in termini istituzionali e d'azione, riuscendo ad allargarne la base. In particolare, tre vettori aggregativi contribuirono a consolidare e promuovere il movimento: L'organizzazione Justícia i Pau, un'entità ecclesiale epifenomenica alle riforme promosse dal Concilio Vaticano II; l'Institut Victor Seix de Polemologia, che è stato uno dei primi centri di studi in Europa su pace e conflitto; e la campagna per la obiezione di coscienza, il cui coraggioso attivismo si è incentrato su alcune delle campagne politiche più coraggiose del movimento per la pace catalano, spingendosi fino al punto di mettere in discussione il militarismo di regime. Questa virtuosità organizzativa e d'azione contribuì a consolidare il movimento nella sua opera di analisi e critica sociali, aumentandone nel contempo la consapevolezza sociale al punto da portarlo a schierarsi apertamente per cause avverse alle dittatura come i diritti umani e la obiezione di coscienza. Congiuntamente a queste iniziative, il movimento diede sostegno ai primi attivisti non violenti della Catalogna - tra i quali spiccano Lluís Maria Xirinacs e Pepe Beunza - e co-organizzò la prima grande mobilitazione per i diritti civili: la *Marxa de la Llibertat*.

In termini di storia sociale, gli esordi del movimento per la pace in Catalogna sono di grande rilevanza. La fondazione di un movimento per la pace al culmine di una dittatura militare è storicamente inusuale, e riflette la vitalità e resilienza della società civile catalana. L'impulso organizzativo al movimento per la pace venne dato, in particolare, da vari circoli cristiano-progressisti di base, che svolsero un ruolo delicato e cruciale. Infatti, esistendo questi gruppi nell'alveo della Chiesa Cattolica, che godeva del rispetto dal potere politico e ne era autonoma, essi poterono fornire un prezioso cuscinetto istituzionale per il movimento. Allo stesso tempo, il movimento per la pace si sviluppò nello spirito del pluralismo, riunendo una vasta gamma di settori sociali e declinazioni ideologiche intorno ad una comune aspirazione, e quindi stimolando convergenze ideologiche e l'unione di intenti per valori democratici fondamentali come i diritti umani, l'azione nonviolenta e il dialogo politico. Come tale, il movimento per la pace catalana, anche se più piccolo e meno iconico della opposizione politica clandestina alla dittatura, ha permesso una pratica e dibattito iniziali sui principi e metodi della democrazia, contribuendo così alla futura transizione politica in Spagna.

Infine, la ricerca del movimento per la pace in Catalogna ha agglutinato un corpus unico di storia orale del periodo del regime militare, inclusa la testimonianza registrata della maggior parte dei protagonisti di questo movimento. Tale risorsa documentale è stata donata agli archivi nazionali della Catalogna. In questo senso, la ricerca ha arricchito il patrimonio storiografico sulla Catalogna contemporanea, contribuendo allo stesso tempo a tracciare le origini di un movimento sociale dalle specificità uniche e dalla genesi paradossale, e che rappresenta un esempio rimarchevole del genio e della vitalità della società civile catalana.